Stort felt – liten dekning

Mediерepresentasjoner av mennesker med nedsatt funksjonsevne

Institutt for journalistikk og mediefag

Høgskolen i Oslo og Akershus

Januar 2014

Stort felt – liten dekning

Medierepresentasjoner av mennesker med nedsatt funksjonsevne

Rapport utarbeidet på oppdrag fra

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)

Seniorforskere:

Elisabeth Eide (prosjektleder, HiOA)

Jan Grue (post-doc-stipendiat, UiO)

Tonje Vold (førsteamanuensis, HiOA)

Øvrige bidragsytere:

Fillip-André Baarøy

Marie Gjerver

Rachel Sande Jacobsen

Markus Weisser

Forsidebilder:

Oppe: Stolthetsparaden 2013, Finn Ståle Felberg/Uloba.

Nede: Eli Didriksen

Andre bilder i rapporten: Eli Didriksen (copyright, for ytterligere bruk, kontakt fotograf)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

HØGSKOLEN I OSLO OG AKERSHUS

Sammendrag, rapport om mediedekning av mennesker med nedsatt funksjonsevne

Rapporten begynner med et kapittel (1) som forteller hvordan vi har arbeidet, og om tidligere forskning innen mediedekning på dette feltet. Dernest følger et kapittel (2) som setter arbeidet inn i en større teoretisk kontekst. Her følger sammendrag av våre funn når vi har undersøkt artikler hvor funksjonshemming på ulike vis eksplisitt er nevnt:

- **Nedgang** i pressedekningen fra 1993 – 2013 (mest i første periode). Oversikten tyder på marginalisering av store menneskegrupper.
- Foruten kategorien «uspesifisert» er «psykisk utviklingshemmede» den **største** i vårt utvalg, spesielt i 1993, to år etter HVPU-reformen. Deretter følger «andre diagnoser» (en samlekategori); dernest synshemming og bevegelseshemming (like store). (Kapittel 3)
- **Hovedfokus**: Funksjonshemmede er hovedtema i om lag halvparten av våre 1331 registrerte oppslag om funksjonshemmede. I de andre artiklene er det ofte bare nevnt i «forbifarten» i en rekke sammenhenger, eller på en inkluderende måte. (Kapittel 3)
- **Tema**: Rettigheter/jus er det temaet som representeres mest (16 prosent), dernest kommer politikk (12 prosent) som ofte er sterkt knyttet opp mot økonomi og allokering av ressurser og idrett (11 prosent), tett fulgt av helse/rehabilitering (10 prosent) og kultur (ni prosent). (Kapittel 3)
- **Avisvariasjoner**: Av våre åtte utvalgte aviser har Aftenposten, VG, Bergens Tidende og Dagbladet flest oppslag om feltet. De prioriterer ulike tema: Bergens Tidendehar mest om idrett, Nordlys har størst andel oppslag om rettigheter, tett fulgt av VG og Dagbladet, mens Dagbladet skriver mest om kultur innen dette feltet. (Kapittel 3)
- **Sjanger**: Nyhetssjangeren er den mest tallrike, med over halvparten av oppslagene. Men denne går kraftig ned i perioden, mens «meningsstoffet» (kommentarer, leserbrev osv.) øker i omfang. Når det totale antallet artikler som eksplisitt tar for seg funksjonshemming går ned, indikerer det en lavere prioritering fra redaksjonenes side. I reportasjene som har funksjonshemming som et hovedtema finner vi noe av den breiere

tilnærmingen, kontekst og hele mennesker, men det er relativt få av disse. (Kapittel 3)

- **Reality-serien** *Ingen grenser* gir et positivt, men overveiende dekontekstualisert bilde av funksjonshemning. Om løsningen på å stille svakere alltid er å ville mer og yte hardere, så vil, i siste instans, et mindretall komme i mål. (Kapittel 4)
- **Paralympics:** Flere arenaer er vunnet for utøverne målt i antall priser og spaltemetere, men det gjenstår en del når det gjelder å vri fokuset vekk fra den medisinske tilstanden som en barriere som kan overvinnes ved viljekraft alene.(Kapittel 5)
- **Rekruttering I**: Arbeidsmulighetene til personer med større fysiske funksjonsnedsettelser ser ut til å være begrenset i nyhetsredaksjonene. Arbeidet i en nyhetsredaksjon, med unntak av noen deskfunksjoner, ser ikke ut til å være preget av den fleksibiliteten mange med nedsatt funksjonsevne trenger. (Kapittel 6)
- **Rekruttering II:** Journalistutdanningene rekrutterer få studenter med nedsatt funksjonsevne, og funksjonshemmede er stort sett lite tematisert i undervisningen. (Kapittel 7)
- **Språk**: Det er svært liten bruk av sterkt nedsettende uttrykk som «evneveik», «åndssvak» eller «krøpling». Enkelte funn viser at de ikke er helt utryddet, og «lenket» eller «bundet» til rullestolen er et bilde som holder seg stabilt. Mye bruk av «nedsatt-metaforer», som «blind for», «handikap» eller «for døve ører». (Kapittel 3)
- **Stolthetsparaden** blir stort sett neglisjert av mediene, homoparaden får mer oppmerksomhet. (Kapittel 8)
- **Medieaktører** med nedsatt funksjonsevne forteller historier om dragkamper med journalistene mellom fokus på individuell skjebne og fokus på rettigheter. (Kapittel 9)
- **Mer forskning, mer fokus på rettigheter og diskriminering, mer ansvar i de store redaksjonene og ved journalistutdanningene**. Dette er blant anbefalingene i rapportens sluttkapittel. (Kapittel 10)

Forord

Vi takker med dette for tilliten Bufdir viste oss da vi søkte om støtte til prosjektet. Takk til Joseph Noel Sengco Vasquez, Edda Stang og Charlotte Lundgren som har vært våre kontakter i direktoratet. Videre vil vi spesielt takke de fire studentene som har bidratt aktivt til prosjektet: Fillip-André Baarøy, Marie Gjerver, Rachel Sande Jacobsen og Markus Weisser. Takk til Asbjørn Johannessen, som har bistått med hjelp med statistikkprogrammet SPSS.

De enkelte kapitlene vil i noen grad inneholde de samme referansene og den samme teoretiske tilnærmingen. Vi har valgt å beholde dem slik, siden kapitlene inneholder selvstendige delprosjekter (blant dem to studentoppgaver) som kan leses uavhengig av helheten.

I arbeidet med Paralympics-dekningen har prosjektet hatt stor glede av støtten fra journalist og fotograf Eli Didriksen, som har dekket flere av disse arrangementene. Hun har bidratt med gode råd og forslag, samt med profesjonelle bilder til selve rapporten. Vi har valgt å illustrere rapporten med hennes bilder, samt to bilder fra Finn Ståle Feldberg/Uloba og med faksimiler av enkelte avisoppslag.

Eli Didriksen har også deltatt i prosjektets ressursgruppe, som har kommet med gode innspill gjennom prosjektperioden. I denne har også følgende deltatt: Ann-Kristin Krokan, Lisbeth Morlandstø, Ingvar Tjøstheim, Berit Vegheim og Bente Skansgård.

Bente rakk ikke å bli med på hele distansen, men døde 14. november 2013. Denne rapporten er inspirert av hennes store innsats og tilegnet hennes minne.

2. januar 2014

Elisabeth Eide	Jan Grue	Tonje Vold
Professor, prosjektleder	Post-Doc-stipendiat	Førsteamanuensis
HiOA	UiO	HiOA

Innhold:

Forord

Sammendrag

Kapittel 1: Et underrapportert område. Elisabeth Eide

Kapittel 2: Funksjonshemning og representasjonsformer: Bakgrunn, teori og modeller. Jan Grue

Kapittel 3: Glemselens slør? En undersøkelse av åtte aviser 1993, 2003, 2013. Elisabeth Eide og Tonje Vold

Kapittel 4: Folkekjære funksjonshemmede? Ideologiske premisser for *Ingen grenser.* Jan Grue

Kapittel 5: Uinteressant, uvanlig eller spesielt heroisk? Medieframstillinger av Paralympics-utøvere. Tonje Vold

Kapittel 6: Nyhetsredaksjoner – mulighet for jobb eller bare offer- og helteroller? Markus Weisser

Kapittel 7: Journalststudenter "lenket" til gamle vaner? En undersøkelse av norske journalistutdanningers bidrag til en nyansert mediedekning av funksjonshemmede. Fillip-André Baarøy

Kapittel 8: Stolthetsparaden – oversett? Marie Gjerver

Kapittel 9: Lei av offerroller og personlig lidelse. Funksjonshemmede medieaktørers versjoner. Elisabeth Eide

Kapittel 10: Veien videre Elisabeth Eide

Kapittel 1

Et underrapportert område

Elisabeth Eide

> For eksempel er jeg blitt fortalt at forestillingen om det normale har to konsekvenser. For den personen som føler seg utelukket av normaliteten, kan den være en stimulans: Den vekker i ham et ønske om alltid å bli bedre og i stadig større grad minske avstanden til de andre. Men samme forestilling kan også skape marginalitet og utelukkelse …
>
> *Alexandre Jollien: Lovet være svakheten* (2010)

Denne rapporten bringer fakta og analyser knyttet til mediedekningen av store grupper mennesker, og bak ligger en antakelse om at funksjonshemmedes situasjon er lite i medienes søkelys. Antakelsen er et stykke på vei bekreftet i den kvantitative delen av undersøkelsen, mens andre deler peker på behovet for debatt om medienes vinklinger og prioriteringer, og om utdanning og rekruttering til journalistprofesjonen.

Dette kapitlet prøver å se rapporten på bakgrunn av samfunnsutviklingen og ikke minst gå gjennom noen tidligere funn fra internasjonal forskning om mediedekning av folk med nedsatt funksjonsevne, samt referere til de få arbeidene som er gjort her i Norge.

Rapporten kommer i en tid da det er reist debatt omkring mediерepresentasjon av funksjonshemmede, særlig i tilknytning til reality-serien «Ingen grenser» (se kapittel 4). Denne overskygger til en viss grad andre vitale spørsmål for grupper av funksjonshemmede, som regjeringsforslaget om rettighetsfesting av Borgerstyrt personlig assistanse, et forslag som strider mot selve grunnideen i ordningen og kan ekskludere både rettighetene til barn og de over 67 år, pluss assisterte sosiale aktiviteter (*Selvsagt* 2013).

I tillegg har Norge i 2013 ratifisert FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Konvensjonen slår fast at alminnelige menneskerettigheter skal gjelde også for mennesker med nedsatt funksjonsevne. De som ratifiserer konvensjonen, påtar seg *" å treffe alle lovgivningsmessige, administrative og andre tiltak som er nødvendige for å virkeliggjøre de rettigheter som er nedfelt i denne konvensjon".* Konvensjonen omhandler særlig rettighetene i FN-konvensjonene om økonomiske kulturelle og sosiale rettigheter og om sivile og politiske rettigheter, men det er også referanse til bl.a. kvinnekonvensjonen og barnekonvensjonen. Den omhandler også enkelte rettigheter som ikke er eksplisitt omtalt i de

nevnte konvensjoner. Det gjelder blant annet tilgjengelighet (artikkel 9).[1] Undertegningen skjedde 3. juni, og Norge var land nummer 130 som ratifiserte konvensjonen, som også peker langt ut over landegrensene. I artikkel 32 forplikter Norge seg til å inkludere funksjonshemmede i norsk utviklingspolitikk og utviklingssamarbeid.

Funksjonshemmedes mediekritikk kontrasterer ofte den oppmerksomheten som blir andre minoritetsgrupper (etniske minoriteter, seksuelle minoriteter) til del med det de mener er en marginalisering av den største gruppen, som i følge ulike anslag utgjør mellom 15 og 20 prosent av befolkningen. Problematikken blir straks mer kompleks når vi blir minnet om at dette anslaget inkluderer en stor gruppe mennesker med kroniske sykdommer, som trolig ikke identifiserer seg som funksjonshemmede. Gruppen er i mange henseender et konglomerat av grupper med ulike funksjonsnedsettelser og ulike interesser. Det er derfor vanskelig å slå klart fast hvorvidt kritikken stemmer. Dette prosjektet forsøker imidlertid å gi noen svar.

En Retrieverundersøkelse fra 2011 viser at mens «innvandrerbefolkningen» utgjør elleve prosent av befolkningen, er det bare vel to prosent kilder med slik bakgrunn som får uttale seg i et utvalg norske medier. Den konstaterte også at det var en viss tilbakegang fra en tilsvarende undersøkelse i 2009.[2] Det er med andre ord sannsynlig at det å bli definert som / tilhøre en minoritet, kan bety marginalisering i mediene, og at dette også gjelder andre minoriteter enn funksjonshemmede.

Medierepresentasjon kan til en viss grad måles, men det er samtidig noe mye mer enn kvantitative størrelser. At artikler handler om funksjonshemmede sier lite om representasjonens kvalitet. Derfor er det viktig å gå i dybden, se hvem som får snakke, og definere seg selv eller en gruppe – og ikke minst studere *hvordan* dette skjer.

Rapporten er et felles løft. Bak tekstene står tre seniorforskere, to masterstudenter og to bachelorstudenter. I tillegg har vi hatt god nytte av en referansegruppe som til sammen har hatt fire møter, og som har bestått av ulike mennesker med og uten funksjonsnedsettelse, men som alle har erfaringer fra feltet. Denne gruppen har kommet med viktige innspill underveis i arbeidet vårt.

Vi har undersøkt et vidt spekter av medier: åtte aviser i tre utvalgte år, et TV-underholdningsprogram, mediedekningen av Paralympics og Stolthetsparaden. Vi har sett på

[1] Kilde: http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelser/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768, og http://www.atlas-alliansen.no/Aktuelt/Nyheter/Norge-ratifiserte-FN-konvensjonen-om-funksjonshemmedes-rettigheter-3-juni; begge sist lest 4.12.2013.

[2] Kilde: http://www.imdi.no/no/Nyheter/2012/Medieanalyse-Innvandring-og-integrering-i-norske-medier/ Sis lest 5.12.2013. Fokus på religion (les: islam) var stort i dette utvalget.

ordbruk og ulike typer fortellinger i mediedekningen, funnet eksempler på artikler som vitner om forståelse for funksjonshemmedes situasjon, og eksempler på stereotypier. Vi har kartlagt en del mediers uttalte policy vedrørende dekningen av funksjonshemmede, samt disse medienes syn på rekruttering til journalistyrket. Dessuten har vi sett på journalistutdanningenes eventuelle prioritering av undervisning i tilknytning til feltet, rekruttering til studiet, og erfaringer med studenter som har nedsatt funksjonsevne. Et tidligere prosjekt (Eide 2012) som har lånt øre til funksjonshemmede med mye medieerfaring, er også integrert i dokumentet (kapittel 9).

"Nedsatt", "hemmet"?

I rapporten bruker vi vekselvis begrepene «funksjonsnedsettelse», "nedsatt funksjonsevne" og "funksjonshemmede". Vi erkjenner forskjellen; det sistnevnte begrepet er mer essensialiserende enn de to andre, idet de to førstnevnte ofte tolkes som noe et menneske (blant andre egenskaper) *har*, mens "funksjonshemmet" er noe man *blir*, ikke *er*[3].

Men tradisjonelt tolket kan «funksjonshemmet»-karakteristikken utelukke andre karakteristikker ved et menneske, i stedet for å bli anvendt som et adjektiv som beskriver en sosial situasjon. Gjennom ensidig eller foreldet språkbruk og mediemarginalisering kan medier og deler av publikum lettere komme til å fortrenge andre egenskaper ved et individ enn funksjonsnedsettelsen. I forskningen skiller en mellom *funksjonsnedsettelser* som biofysiske begrensninger, mens *funksjonshemming* har med sosialt pålagte restriksjoner å gjøre: hemming oppstår i møte med omgivelser som hemmer individenes utfoldelse.

Når de ulike begrepene her blir anvendt, er det stort sett i samsvar med måten for eksempel intervjuobjekter og andre i feltet omtaler seg selv på, og med navn på organisasjoner og interessegrupper. Samtidig henger fornyelser i språkbruken sammen med dreiningen i retning av at minoriteter med funksjonsnedsettelse fokuserer først og fremst på å kjempe fram rettigheter, og med det konsentrerer kreftene om sosiale spørsmål framfor medisinske.[4] Grue skriver at kontroversen om hvilke midler en skal bruke for å fremme funksjonshemmedes sak, ofte har blitt en debatt om ord. Troen på språket som både samfunnssymptom og drivkraft for endring – i ikke-stigmatiserende retning – ligger bak denne debatten. (Grue 2009).

[3] Jfr. Simone de Beauvoirs berømte utsagn om at man ikke *er* kvinne, man *blir* det.

[4] "The placement of disability as a valued concept in identity formation has largely been the result in the shift from the medical to the social discourse on disability" (Johnstone 2004).

Forskjeller og stereotyper

Erfaringer fra andre undersøkelser om mediерepresentasjon av ulike typer minoriteter viser at offerfortellingene forekommer ganske ofte – sammen med vektlegging av forskjeller og annerledeshet, framfor likhet, likeverd og normalitet (Ghersetti 2006; Morlandstø 2006; Eide & Simonsen 2007; Skogseth & Eide 2009, Eide 2010 og 2011). Slik overvekt kan i sin tur medføre internalisering av den andres blikk, og dermed påvirke selvbilder (Sartre 1963, Heglum & Krokan 2006).

Hevey (1991) framhever tolv stereotyper som er/var vanlige i medienes framstillinger av funksjonshemmede; blant dem (volds)offer, kuriosa, latterlig, byrde, sin egen verste fiende, seksuelt unormal, og ikke minst personer som trenger medlidenhet. Blant stereotypene nevner han også "normal" – og på den annen side "ute av stand til å ta fullt del i samfunnslivet" (sitert i Pointon, 1999: 225). Nelson nøyer seg med seks stereotyper; offeret, superhelten (se kapittel 4 og 5), trussel, mistilpasset, byrde – og til slutt "den som ikke skulle ha overlevd" (Nelson 1996: 121, min overs.). Han er også opptatt av funksjonshemmedes usynlighet; av at en sjelden eller aldri finner dem på TV-skjermen, ikke en gang i små biroller (119). Det finnes flere andre grupper av definisjoner og stereotype roller, og de fleste har til felles at det dreier seg om et begrenset identitetsregister.

Ifølge Pointon er det den patetiske, den man synes synd på, som har fått mest medieoppmerksomhet, mens den funksjonshemmede som *byrde* er det uuttalte temaet i historier om omsorg. Disse er historisk nært knyttet opp mot diskursene i de frivillige organisasjonene, som har brukt slike stereotyper for å få inn donasjoner (ibid 225-226). En alternativ tilnærming ligger til grunn for NOU 2001:22, "Fra bruker til borger", som innvarsler en dreining fra den medisinske forståelse, med fokus på "individets begrensninger, avvik og mangler"; til en samfunnsmessig forståelse der "funksjonshemming [oppstår] når man – ofte mot bedre vitende – planlegger og tilrettelegger samfunnet ut fra majoritetens, ikke alles, interesser" (Heglum & Krokan 2006: 33). I denne forståelsen er *rettighetsperspektivet* sentralt, sammen med avvisning av motsetningsparet normalitet vs. avvik, til fordel for menneskelig variasjon (ibid.).

Avisdekning 1991

Dette feltet er lite utforsket i Norge, men det finnes noen rapporter som tar for seg medieframstillinger på ulike måter, og med ulikt materiale. På begynnelsen av 1990-tallet publiserte Rådet for funksjonshemmede rapporten «Funksjonshemming i norske aviser» (Andreassen 1993), basert på et stort antall avisklipp i første halvdel av 1991, der både riks-,

regions- og lokalaviser var representert. Materialet var på over 6000 klipp, mens analysen i hovedsak bygde på vel 600 av disse. I hele utvalget fantes bare åtte lederartikler som omhandlet funksjonshemmede, og dette trass i at 1991 var året da HVPU-reformen ble vedtatt. På den annen side var utviklingshemming den kategorien som (naturlig nok) fikk mest omtale, mens andre psykiske helsespørsmål var så godt som fraværende i materialet. Andreassen viser også at skjulte funksjonshemminger «som medisinske funksjonshemminger og hørselshemming» er mindre synlig i avisene enn deres utbredelse i befolkningen skulle tilsi. Framstillingene av psykisk utviklingshemmede ser ut til å være «i reformens ånd» (Andreassen 1993: 31), selv om oppslagene langt fra går mye i dybden (Ibid. 47).

Andreassen skriver at «i avisene er det bildet av de blinde som først og fremst lever opp til mytene om de tapre funksjonshemmede som klarer seg tross motgang» (Andreassen 1993: 4). Selv om en kan stille spørsmål ved om det er en myte at folk klarer seg tross motgang, peker dette funnet framover mot fortellinger som «mot alle odds», eller om heltedåder; slike finnes både i nyere avisrepresentasjoner og i TV-programmer som «Ingen grenser». På den annen side finner Andreassen også en rekke eksempler på mer nyanserte, ikke-glorifiserende framstillinger i tekstutvalget. Hun advarer mot den betydelige individfokuserte måten å ta opp kritikkverdige forhold på i pressen. Slik dekning har to problemer: For det første kan det føre til en overfokusering på det individuelle og dessuten skjule opplevelser som grupper av funksjonshemmede deler, og for det andre kan problemene som enkeltindividene opplever «ut fra avisrepresentasjonen like gjerne være unntakene som bekrefter regelen – unntakene som sviktet i et system som ellers fungerer, som de kan være systematiske svakheter ved systemet». (Andreassen 1993: 5, 65). Med andre ord er en del av sakene som framstår som individuelle i avisene, egentlig saker som omhandler store grupper og samfunnsmessige forhold. Det er i særlig grad tabloidavisene *Dagbladet* og *VG* som står for individualiseringen. Tross disse innvendingene konkluderer Andreassen med at avisene jevnt over tegner

> […] nyanserte bilder egnet til å skape innsikt hos leseren. Når avisene skriver om funksjonshemmede, skriver de stort sett informativt og opplysende.
> Helhetsbildet av funksjonshemmedes organisasjoner er også stort sett i overensstemmelse med slik organisasjonene presenterer seg selv, som organisasjoner som ivaretar medlemmenes interesser og som er til støtte og hjelp for medlemmer og andre funksjonshemmede (ibid: 64).

I konklusjonen peker Andreassen også på hvordan avisene blir et slags maktmiddel for funksjonshemmede overfor «systemet» - overfor dem som bestemmer rammene for funksjonshemmedes hverdag. Organisasjoner og enkeltpersoner får stå fram med kritikk, og kan rokke ved systemet når det er motvillig.

Ukeblad 2006

Et seinere arbeid tar for seg mer populærkulturelle medier og avgrenser utvalget til mennesker med fysisk funksjonshemming. Arbeidet er en masteroppgave i sosiologi, «Fremstillinger av 'annenhet' – en analyse av fremstillinger av funksjonshemming i ukebladene *Se og Hør* og *Hjemmet*» (Middelthon 2007). Der tar forfatteren for seg åtte utgaver av de to ukebladene, og analyserer 66 oppslag i *Se og Hør* og 16 i *Hjemmet*. Utvalget er begrenset og analysert kvalitativt. Middelthon baserer seg på feministisk teori om «annenhet» og tar spesielt for seg språkets og metaforenes funksjoner. Her viser hun til at framstillingene er basert på en medisinsk forståelse der funksjonshemning «betraktes som følge av sykdom eller skade og som en personlig tragedie». Hun finner videre at denne tendensen er sterkere i *Se og Hør* enn i *Hjemmet* (Middelthon 2007: 5), men at den lever i beste velgående i begge medier. Analysen viser videre at ingen framstillinger «bygger på den sosiale modellen som innebærer en forståelse av at barrierer i samfunnet skaper funksjonshemning. […] Dagens politiske mål om full likestilling og deltakelse for funksjonshemmede og den sosiale modellen gjenspeiles ikke» (Middelthon 2007: 90-91). Hun tar også for seg det metaforiske utsagnet «Kroppen er en maskin», som «innebærer at kroppen betraktes som en maskin som fungerer som den skal når alt er i orden» (Ibid.: 55). Dermed blir de ulike funksjonshemmingene til «feil» ved maskinen.

Avhandlingen tar forbehold for at de tradisjonelle framstillingene av «annenhet» i de to ukebladene kan være forskjellige fra de man finner i andre typer medier. Samtidig kan det at to av Norges største ukeblader henger fast i slike forestillinger, gi «et inntrykk av hva som passerer som legitime forestillinger hos en nokså stor gruppe» (ibid.: 92). Videre skriver Middelthon at de «fleste rollene og egenskapene knyttet til funksjonshemning i fremstillingene er negative» (ibid.: 93). Som en motsats til de stereotype framstillingene, kommer representasjonen av «normalitet» som lykke, ikke minst gjennom oppslag som «Kjemper seg tilbake», underforstått til tilstanden som ikke-funksjonshemmet.

At ukebladene individualiserer og framhever personlige tragedier, er i seg selv ikke overraskende. Det er denne måten de stort sett fungerer på; de er ikke arenaer for verken folkeopplysning, forskningsformidling eller interessekamp. Derimot kan de sies å underholde,

samt appellere til folks «krypdyrsinstinkter». Det betyr at publikum leser historier om ofre, om personlig skjebne og tragedier, kanskje hufser seg en smule og tenker «godt det ikke var meg!». Dette, som kan kalles «krypdyrsnyheter» (Boak 1997), er forbundet med noen av de eldste formene for menneskelige reaksjoner (instinktiv frykt og lettelse), og kontrasten til slik journalistikk er vekt på årsaksforhold og bakgrunn. At de lettvinte nyhetene knyttet til frykt (her for det som er annerledes) og lettelse, ser ut til å øke i omfang, kan tilskrives kommersialiseringen av mediene, kampen innad i det journalistiske feltet (Bourdieu 2005, Benson & Neveu 2005) mellom «høyverdig» og mer markedsdrevet reporterskap.

Journalistikk og institusjonell praksis

Lisbeth Morlandstø, medlem av referansegruppen for dette prosjektet, leverte i 2006 doktoravhandlingen «Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemming og psykisk helse i pressen». Materialet hun studerer er eldre, fra de to første årene etter at HVPU-reformen ble vedtatt (desember 1990 til desember 1992, basert på klipparkiv), til sammen 517 avisartikler om utviklingshemmede og 427 artikler om psykisk helse. Hennes utvalg gjør studien til et relevant sammenligningsgrunnlag for vår undersøkelse, siden vårt første år er 1993 (se kapittel 3). I tillegg har forskeren intervjuet journalister om deres forhold til dette dekningsområdet.

Morlandstø finner fellestrekk mellom journalistikken på de to områdene; og et av dem er at journalistene bruker få kilder i oppslagene, og at hovedpersonene, de som oppslagene handler om, sjelden blir brukt som kilder. Likevel sier de intervjuede journalistene at de synes det er viktig at de som har erfaringer med psykiske lidelser selv kommer til orde. Hun tilskriver spriket mellom ambisjoner og realiteter den travle yrkeshverdagen til journalistene og «kravene som knytter seg til den «gode» (salgbare) sak, samt de psykologiske utfordringene ved å komme mennesker – og særlig lidende mennesker – nært inn på livet.» (Morlandstø 2006: 258).

Et kjernetema i Morlandstøs utvalg er (selvsagt) HVPU-reformen (60 prosent av oppslagene berører denne). Et ikke fullt så dominerende kjernetema blant oppslagene om psykisk lidelse, er koplingen mellom psykiske problem og kriminalitet (20 prosent, Morlandstø 2006: 257). Hun karakteriserer rapporteringen som en form for «standardisering». Denne kommer til uttrykk i «dramaturgiske mønster hvor aktørene inntar relativt faste roller og posisjoner. Vi finner tydelige rollepar som helt – skurk, overgriper – offer eller den sterke og den svake» (Ibid.: 258). Slik ser vi at individualiseringen som blir

påpekt av Andreassen og Middelthon finnes også her, noe som styrker kritikken av manglende fokus på gruppers vilkår og rettigheter.

> Å forsvare den svake overfor makten blir et formativt og selvlegitimerende ideal, som legitimerer kritikken uten hensyn til om maktens handlinger overfor den svake er legitime eller ikke, og uten at pressen anser seg å ha et ansvar for den sammenheng og meningskontekst saken inngår i.» (Ibid.: 259).

Morlandstø etterlyser enkeltoppslagenes forankring i felles verdier, eller konsistente analyser av det som blir kritisert når mediene inntar en vaktbikkje-funksjon. Igjen ser vi at et underliggende tema i den kritiske granskingen har å gjøre med fokus på det individuelle versus systemkritikk. Men Morlandstø setter, med støtte hos Zygmunt Bauman denne kritikken i sammenheng med tap av felles visjoner og kollektive verdier i det seinmoderne samfunnet.

> Kritikken er fragmentert, og tar først og fremst utgangspunkt i individuelle behov og preferanser. Den er for eksempel i økende grad relatert til individuelt konsum og til dert å sikre individuelle rettigheter i stedet for til prinsipielle fordelingsspørsmål og til samfunnets overgripende organisering. (Morlandstø 2006: 260)

Slik reises også spørsmålet om medienes publikum som forbrukere med behov for individuell veiledning mer enn publikum som selvstendige, handlende borgere med «rettigheter og plikter i forhold til nasjon og fellesskap» (ibid.; 261). Morlandstø registrerer at denne tendensen er sterkere hos løssalgsavisene enn hos regionsavisene hun undersøker. I kapittel 3 ser vi nærmere på om denne tendensen er slik i vårt materiale også.

Svensk TV

Forskning i Norden ellers, og spesielt i Sverige, viser mange av de samme tendensene. Karin Ljuslinder, som i likhet med Morlandstø har tatt sin doktorgrad på feltet, nevner for eksempel følgende stereotypier: den heltemodige, det stakkarslige offeret og den infantile. Hun peker på at mennesker med funksjonsnedsettelser først og fremst blir framstilt med *nedsettelsen* som identitet, sjelden skildres funksjonshemmede personer først og fremst som unike individer (Ljuslinder 2002).Hennes avhandling er basert på Svensk TV (SVT) og studier av deres strategier for representasjon i årene 1980 til 2000, men hun har også gått lengre tilbake i tid for å se på hvor mange programmer som i det hele tatt omhandlet funksjonshemmede. Hun konkluderer slik:

> Historisk sett utgjør program og innslag om og med funksjonsnedsettelse og funksjonshemmede personer en ytterst liten del av SVTs totale sendetid. Det dreier seg om 1-2 promille. I undersøkelsesperioden økte antallet program og innslag per år, i absolutte tall, fra ett til vel hundre, men i relative tall har sendeandelen sett i forhold til den totale sendetiden forholdt seg ganske lik siden 1956 (Ljuslinder 2002: 67, min oversettelse).

Økningen er fra en til to promille mellom 1956 og 1976, og stabiliserer seg deretter fram mot 1996. Vanlige nyheter utgjorde i 1996 femti prosent av totalt antall innslag, mens sportsinnslag kom på andre plass med nær en firedel, fulgt av aktualitetsprogram (17 prosent) og dokumentarer (seks prosent). I underholdningsprogrammene er funksjonshemmede så godt som fraværende. Dette vet vi jo har endret seg i det nye årtusenet, ikke minst med realityserienes inntog – og med «egne» realityserier der funksjonshemmede deltar.

Ljuslinders kvantitative studie viser at funksjonshemmede får snakke i 40 prosent av programmene, mens de opptrer som «staffasje» i 41 prosent, og ikke deltar selv i det hele tatt i 19 prosent av programmene. Dessuten finner hun at det er en større andel menn enn kvinner blant funksjonshemmede når de er presentert i TV-ruten (42 mot 18 prosent, resten av programmene hadde deltakere av begge kjønn eller lot seg ikke kjønnsbestemme).

Hun ser representasjonen av funksjonshemmede i TV-programmer som en bekreftelse på normalitetens hegemoni; vanskene og anstrengelsene for å oppnå «det normale har en sentral plass i fortellingene, altså hva man ikke kan og ikke klarer i forhold til den kulturelle normalitetsdefinisjonen» (Ljuslinder 2002: 162, min overs.).

Marina Ghersettis undersøkelse fra svensk tv viser at under en promille av nyhetsprogrammenes sendetid hadde noe med funksjonshemmede å gjøre, og da ble de oftest framstilt som ofre (men også en del som helter, primært i sportsnyhetene; Ghersetti 2006:33), mens de i hennes utvalg ikke medvirker om allmenne samfunnsspørsmål.[5] Donaldson er inne på det samme når han i en studie av en rekke prime-time TV-show finner flere negative enn positive stereotyper når de funksjonshemmede er representert på skjermen. Sjelden eller aldri blir de framstilt som en normal del av en gruppe, og i de ”positive” framstillingene er den nedsatte funksjonsevnen dominerende (sitert i Nelson 1996:123).

[5] Hun understreker at utvalget er begrenset, og dermed er resultatene usikre. Hun viser til en annen studie av Karin Ljuslinder som kommer opp mot to promille, men her er ikke bare nyhetsinnslag med (Ghersetti 2006: 37)

Vårt søkelys

Hvilke problemstillinger har det så vært viktig for oss å belyse?

For det første: **marginalisering**. Vi ser marginalisering som synonymt med at noen(s) erfaringer blir vurdert som uviktige eller lite viktige. Mediemarginalisering betyr i vår sammenheng å se bort fra eller prioritere lavt de stemmene og den livssituasjonen mennesker med nedsatt funksjonsevne har, i offentligheten, i mediene. Men marginalisering kan også ta andre former. For eksempel kan en manglende forståelse gi seg utslag i stigmatisering, stereotypi-tegning eller overdreven vekt på forskjeller mellom folk med og uten funksjonsnedsettelse. Et samfunn som tar de ikke-funksjonshemmede som norm for sin planlegging og sine prioriteringer, vil bidra til marginalisering. Medier som ikke inntar vaktbikkjefunksjonen stilt overfor marginaliserte og / eller diskriminerte grupper, svikter en vesentlig del av oppgaven sin. Det er ikke alltid like lett å «måle» marginalisering. Funnene i avisundersøkelsen vår viser at det er *i underkant av ett oppslag per avisutgave* knyttet til funksjonshemming, sett med våre søkeord. Flere søkeord (se kapittel 3) kunne nok ha generert flere oppslag, men uansett vitner dette om lav prioritering. Og bare halvparten av disse oppslagene har funksjonshemming som hovedtema.

Bare en liten andel av disse igjen tar opp diskriminering av funksjonshemmede. Vi vet fra andre sammenhenger at funksjonshemmede i likhet med andre minoriteter blir utsatt for hatefull omtale og enkelte former for mobbing og kriminalitet. Funksjonshemmede er da også gjennomgående mer sårbare for overgrep og vold, både i nære relasjoner og i det offentlige rom. Denne sårbarheten kan i verste fall bli oppfattet som en naturlig foranledning til voldsutøvelse. I et intervju sammenligner leder for Menneskerettsalliansen hvordan allmennheten reagerte da Benjamin Hermansen ble drept av tre nynazister på Holmlia (26. januar 2001), med hvordan trafikkskadde Kjetil Rusvik, som ble forsøkt ranet, ble overfalt og slått, i en buss på Holmlia (7 januar 2004[6]). Rusvik var nær ved å dø, fikk varig hjerneskade og ble totalt pleietrengende etter angrepet.

Gjerningsmennene oppga at de var blitt provosert av måten han snakket på. I motsetning til drapet på Hermansen, ble den sistnevnte saken ikke satt inn i en større

[6] http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/09/08/442752.html.Hovedmannen bak angrepet, en syttenåring, fikk fire år og fem måneder i fengsel.

sammenheng eller identifisert som uttrykk for menneskeforakt.[7] Det hører med til historien at ingen av busspassasjerene grep inn under mishandlingen. [8]

Slike tilfeller blir lite omtalt i utvalget vårt og kan være et uttrykk for usynliggjøring av et problem. Det motsatte av marginalisering er både å ta grupper på alvor, å prioritere kunnskap og oppmerksomhet, samt alminneliggjøre minoriteter gjennom å legge vekt på det som forener mennesker mer enn det som skiller. Et annet spørsmål som også omhandler marginalisering, er om det finnes noen grupper innen feltet som blir viet spesielt liten oppmerksomhet – grupper som altså blir marginalisert mer enn andre.

Et forsøk på å løfte funksjonshemmede mer inn i offentligheten kom med antologien «Med vitende og vilje» (Heglum og Krokan: 2006). Der leser vi blant annet at funksjonshemmede blir oversett eller utelatt når «store og viktige spørsmål står på dagsordenen», men også når marginalisering og diskriminering står på dagsorden. Maktutredningen nevner kjønn, rase, kultur, etnisitet, religion og seksualitet, men utdefinerer funksjonshemmede, trass i at de er den største minoriteten av alle (Vegheim 2006: 47). Andre kapitler i antologien gir eksempler på krenkende språk og begrepsbruk, ikke minst gjennom medlidenhetsdiskurser som samtidig skaper spesielle «mennesketyper», der funksjonsnedsettelser sorteres og rangeres (Kirkebæk 2006). Flere av eksemplene er historiske. At oppgaven med å av-marginalisere ikke er enkel, viser det faktum at boken bare fikk to omtaler i utgivelsesåret 2006, en i Aftenposten og en i Kommunal Rapport.[9]

Våre funn viser at dekningen av funksjonshemmede har gått tilbake i tjueårsperioden vi har studert. Kapittel 3 viser at det kan ha ulike årsaker, men en, som også antydes av medlemmer av ressursgruppen og andre, kan være at det i mindre grad enn før er spesialmedarbeidere i de enkelte redaksjonene som holder viktige tema innen feltet varme.

Volumet på dekningen er én sak, hvem som snakker i mediene er en annen. Det er ingen selvfølge at funksjonshemmede selv blir tildelt talens rett i mediene eller får definere hvor skoen trykker. Derfor har analysen av journalistenes *kilder* vært viktig for å se i hvilken grad disse store gruppene blir snakket *om* mer enn snakket *med*. Slik kartlegger vi enda en side ved marginalisering.

---

[7] «Lukker øynene for hatkriminalitet» i *Selvsagt* nr 5/2012, Art

[8] Vi har ikke har undersøkt radioprogrammer særskilt, men registrerer at NRKs *Verdibørsen* har hatt to innslag om funksjonshemming i 2010 og 2012. 2010- innslaget om diskriminering av funksjonshemmede ble sendt 14. og 15. desember 2013. http://radio.nrk.no/serie/verdiboersen/mktr04005013/14-12-2013

[9] Basert på Retriever-søk. Her må føyes til at mange medier ennå ikke var innrullert i Retriever-systemet i 2006, så det kan ha vært en del flere omtaler. Forespørsler til forlag og redaktører har imidlertid ikke gitt grunnlag for å si at det var mer omtale.

For det andre har vi villet studere **enkelte medieområder** i dybden. Innen medieforskningen er avisstudier ganske sterkt representert. For oss var det naturlig å foreta en egen studie av det svært populære TV-programmet «Ingen grenser», der en gruppe funksjonshemmede, anført av villmarkentusiasten Lars Monsen (i siste runde Odd-Bjørn Hjelmeset), trosser alle hindre og når mål de setter seg kollektivt (kapittel 4). Programmet har blitt hyllet og premiert – men også kritisert – vekselvis for å være et «freakshow» og for å etablere urealistiske idealer og føringer. Er det slik at en form for «bidronnings-effekter» (se Eide 2000) kan oppstå når man får fram slike vinnere, effekter som setter andre funksjonshemmedes erfaringer i skyggen? Eller er dette en urettferdig måte å bedømme en voksende synliggjøring av store grupper på? Debatten rundt slike programmer er viktig for å øke forståelsen for både mangfoldet av synspunkter og tilnærminger til feltet.

Mange funksjonshemmede er aktive på idrettsfronten. En studie knyttet til mediedekningen av Paralympics er derfor en naturlig bestanddel av denne rapporten (kapittel 5). Hvordan prioriterer ulike medier dette globale arrangementet, og gjelder de samme kriteriene her som for annen sportsjournalistikk?

For det tredje har vi vært opptatt av kunnskap og **rekruttering** til studier i journalistikk og til arbeidsplasser i mediene (kapittel 5 og 6). De fleste dekningsområder fordrer noe spesialkunnskap, det være seg sport, utdanning, helse eller utenriks. Denne undersøkelsen berører bare indirekte hvordan det står til med kunnskapsnivået på feltet i norske medier, men sier noe om hvordan journalistutdanningene prioriterer og om mediene prioriterer å rekruttere funksjonshemmede medarbeidere.

For det fjerde er vi opptatt av mer **kvalitative dypdykk** i dekningen. Har for eksempel språkbruken om funksjonshemmede endret seg i tjueårsperioden? Finnes det fortsatt rester av det som er akseptert på brei basis som nedsettende språkbruk, som formuleringer med signaler om manglende forståelse? «Lenket til rullestolen» signaliserer en offerposisjon som mange funksjonshemmede ikke føler seg spesielt bekvemme med.
Og i tilfelle slik språkbruk fortsatt forekommer, hvilke oppfatninger om funksjonshemming er knyttet til disse og andre uttrykk?

Medieaktører med funksjonsnedsettelse har tidvis følt seg presset av reportere til å komme med «skjebnehistorier» for å få tilgang på medieoppmerksomhet (kapittel 9). Samtidig er det en hårfin balanse mellom nødvendigheten av å illustrere et problem ved å bidra med en «case» og å invitere journalistene til å konsentrere seg om «ublid skjebne». En undersøkelse fra noen år tilbake er også inkludert her, for å illustrere hvordan et knippe

erfarne intervjuobjekter med funksjonsnedsettelser betrakter journalistikken – utenfra (Eide 2012).

Hva skjer så når de funksjonshemmede selv prøver å definere seg og stå fram kollektivt i offentligheten? Siden 2008 har man i Oslo årlig hatt «**Stolthetsparaden**», arrangert av ULOBA, Norges Handikapforbund og Norsk Forbund for Utviklingshemmede. I kapittel 8 kommer en oversikt over dekningen av denne paraden. Den blir sammenlignet med dekningen av Homoparaden, som også fremmer en minoritets saker med stolthet, men som har en lengre historie og breiere dekning.

Ett felt har vi ikke hatt ressurser til å studere. Det gjelder sosiale medier. Vi er klar over at det finnes Facebook-grupper og blogger der mange funksjonshemmede gjør seg gjeldende. Men det er ingen garanti for at disse stemmene når vidt ut i offentligheten, og det er fremdeles slik at de tradisjonelle mediene i større grad setter dagsorden og dermed bidrar til forandring.

Våre valg – og studentsamarbeid

Oppgaven vi ble tildelt var å undersøke utviklingen av mediedekningen de siste tjue årene. Det har derfor vært naturlig å studere tre årganger av de utvalgte avisene (1993, 2003 og 2013). Ut fra tid og ressurser har det ikke vært mulig å undersøke mer enn to måneders dekning i de åtte avisene i hvert år. Det er en nødvendig begrensning, som likevel skulle gi oss en klar indikator på tingenes tilstand.

På den annen side har vi seniorforskere vært svært heldige i og med at flere studenter ved Institutt for journalistikk og mediefag ved HiOA har fattet interesse for prosjektet, og dermed bidratt til at prosjektets viktige målsetninger er gjennomført. To masterstudenter, Rachel Sande Jacobsen og Marie Gjerver, har deltatt i koding i hovedprosjektet, og bidratt med innspill til rapporten. To bachelorstudenter, Fillip André Baarøy og Markus Weisser, har skrevet fordypningsoppgaver som er blitt kapitler i rapporten (kapittel 6 og 7) dessuten i flere tilfeller bidratt med egne, selvstendige undersøkelser. Slik har vi nok en gang sett hvilken viktig rolle studenter kan spille i et forskningsprosjekt bare de får sjansen til det.

I hovedprosjektet (avisundersøkelsen) har vi søkt på en rekke ord som knytter seg til ulike funksjonshemminger (se kapittel 3), men det som faller utenfor vår radar, er framstillinger av mennesker med nedsatt funksjonsevne der funksjonsnedsettelsen ikke er nevnt eller omtalt. Det kunne vi ha gjort ved å følge noen mye medieeksponerte enkeltindivider og omtalen av disse over tid for å studere om mediedekningen bidrar til å

alminneliggjøre disse personene. Imidlertid har et tidligere prosjekt fanget opp noen reaksjoner som kan gi hint om hvordan dette forholder seg.

Begrepsbruk

Verken blant funksjonshemmede, funksjonshemmedes organisasjoner eller innen akademia er det full enighet om hvilken terminologi man skal bruke om de ulike gruppene i feltet. De siste tiårene har det vært stor bevegelse i retning av mindre nedsettende uttrykk. Mange av disse er blitt godtatt av mediene og har skjøvet andre, eldre uttrykk til side (se slutten av kapittel 3). Uenigheter handler primært om to punkter: Hvorvidt noen ord og uttrykk bidrar til å stigmatiserer, og hvorvidt de fremmer villedende forståelsesrammer og perspektiver. Et begrep som ”lidelse” kan, når det brukes ukritisk om alle slags sykdommer, få en livssituasjon til å virke mer fremmed og problematisk enn den subjektivt sett oppleves. Et begrep som ”funksjonsfrisk” kan derimot gi et misvisende inntrykk av at funksjonshemning er ensbetydende med sykdom. I begge tilfeller bør slike begreper unngås for presisjonens skyld.

Vi velger her i hovedsak å holde oss til begreper som er anbefalt av magasinet *Selvsagt*. Disse er basert på den «sosiale modellen», som ser funksjonshemming som et produkt av samfunnets manglende tilrettelegging for gruppene, og som søker å rette oppmerksomheten mot strukturelle forhold. Det vil for eksempel si at vi som regel bruker «utviklingshemmede», selv om uttrykket «psykisk utviklingshemmede» fremdeles er utbredt i mediene, og at vi bruker «psykisk sykdom» (eventuelt «psykososial funksjonsnedsettelse») framfor «psykisk lidelse». Det betyr imidlertid at søkeordene ikke alltid samsvarer med våre valg av begreper i rapporten. Grunnen til det er antakelser eller kunnskaper om hvilke uttrykk som faktisk blir brukt i pressen, og at vi har villet undersøke om opplagt foreldete begreper fortsatt forekommer.

Noen av de nyere begrepene kan virke omstendelige, og vi tar ikke stilling til alle terminologiske spørsmål. Hovedhensikten er å finne et begrepsapparat som både er presist og anvendelig. Som på alle andre samfunnsområder utvikler språkbruken seg gradvis, i konkret tekst og tale, dels påvirket av normative føringer, dels av praktiske behov.

Jeg håper rapporten kan bli diskutert og brukt, både av journalister, redaktører og av folk som lever og arbeider innen det store feltet med fellesnevner «funksjonshemming». Arbeidet har vært meningsfylt for oss, men mye mer meningsfylt blir innsatsen om den kan bidra til refleksjon og forandring.

Referanser

Andreassen, Tone Alm (1993): *Funksjonshemming i norske aviser: Rapport fra analyse av avisutklipp om funksjonshemmede i deler av 1991***.** Oslo: Rådet for funksjonshemmede.

Benson, Rodney & Neveu, Erik (2005): Introduction: Field Theory as a Work in Progress, i Benson & Neveu (red.) *Bourdieu and the journalistic field* Cambridge: Polity Press, s. 1-28.

Boak, John (1997) Jurrasic "Journalism". Foredrag. The National Crime Prevention Council National Convention 10/13/97

Bourdieu, Pierre (2005). The Political Field, the Social Science Field, and the Journalistic Field, i Benson & Neveu (red.) *Bourdieu and the journalistic field* Cambridge: Polity Press, s. 29-48.

De vanskelige ordene (2013) *Selvsagt!* Vol. 5, nr. 5., s. 69.

Eide, Elisabeth (2011): «Being Me, Being Us, Being Them: Experienced Media Actors Negotiating their Minority Backgrounds», i Eide, E & Nikunen, K (red.) *Media in Motion. Cultural Complexity and Migration in the Nordic Region.* London: Ashgate

Eide, Elisabeth (2010): «Strategic Essentialism and Ethnification– Hand in Glove?», i *Nordicom Review*, Vol. 2. Göteborg: Nordicom.

Eide, Elisabeth & Simonsen Anne Hege (2007): *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år.* Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Ghersetti, Marina (2007): *Bilden av funktionshinder. En studie av nyheter i Sveriges Television.* Arbetsrapport nr 43. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för Journalistik och Masskommunikation.

FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelser/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768 Sist lest 4.12.2013.

Grue, Jan (2009): «Critical discourse analysis, *topoi* and mystification: disability policy documents from a Norwegian NGO»,i *Discourse Studies*, Vol. 11, Nr. 3, s. 285–308. London: Sage.

Heglum, Torunn & Krokan, Ann Kristin. (red. 2006): *Med vitende og vilje. Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse.* Oslo: Kommuneforlaget.

Hovedmannen http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/09/08/442752.html.Hovedmannen

Jollien, Alexandre (2010) *Lovet være svakheten.* Bergen: Efrem forlag

Kirkebæk, Berit H (2006): Krenkelser av funksjonshemmede i språk, metaforer, litteratur, kultur og reklame, i Heglum & Krokan, op.cit..

Ljuslinder, Karin (2002): *På nära håll är ingen normal. Handikappdiskurser i Sverigets Television 1956–2000.* Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen i medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet. Umeå Universitet.

Morlandstø, Lisbeth (2006): *Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemming og psykisk helse i pressen.* Doktoravhandling i medievitenskap v/Institutt for informasjons- og medievitenskap. Bergen: Universitetet i Bergen.

Middelthon, Kristin (2007): *Fremstillinger av 'annenhet' – en analyse av fremstillinger av funksjonshemming i ukebladene* Se og Hør *og* Hjemmet. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.

Nelson, Jack A. (1996): «The Invisible Cultural Group: Images of Disability», i Lester, P M (red.) *Images that Injure. Pictorial Stereotypes in the Media.* London: Praeger, s. 119–127.

Norge ratifiserte FN-konvensjonen om funksjonshemmedes rettigheter. http://www.atlas-alliansen.no/Aktuelt/Nyheter/Norge-ratifiserte-FN-konvensjonen-om-funksjonshemmedes-rettigheter-3-juni. Sist lest 4.12.2013.

Pointon, Ann (1999): «Out of the closet. New images of disability in the civil rights campaign», i Franklin, B. (red.): *Social Policy, the Media and Misrepresentation.* London: Routledge, s. 222–237.

Sartre, Jean Paul (1963: *Tanker om jødespørsmålet.* Oslo: Cappelen.

Skogseth, Egil Gullestad & Eide, Elisabeth (2009): «Evig etnisk? Historiske minoriteters medieerfaringer og strategier»,i *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*. Vol 10, nr. 1. Oslo: Tapir forlag, s. 27–51.

Vegheim, Berit (2006). Ikke nevnt og heller ikke savnet. Funksjonshemmedes status som marginal gruppe blant marginaliserte, i Heglum & Krokan (red.) *Med vitende og vilje. Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse.* Oslo: Kommuneforlaget, s. 41-83.

Kapittel 2

Funksjonshemning og representasjonsformer:

Bakgrunn, teori og modeller

Jan Grue

Det komplekse problemområdet som befinner seg der funksjonshemning møter mediefremstillinger kan angripes med utgangspunkt i to beslektede spørsmål: Spørsmålet om *presis representasjon*, og spørsmålet om *virkninger*. Disse spørsmålene har å gjøre med hvordan virkeligheten fremstilles og hvordan den oppfattes, men også med aktørene som oppfatter og fremstiller – og dem som blir fremstilt.

Å utforske fremstillinger av funksjonshemning er å nærme seg et deskriptivt og et normativt problemfelt. Vi vet at det finnes sterke stereotyper av funksjonshemmede i media (Franklin, 2002; Ghersetti, 2007; Grip, 2008). Disse kan anses som negative i kraft av å gi rent uriktige eller upresise fremstillinger av funksjonshemning og funksjonshemmede, men også gjennom å spre negative holdninger.

Vi kan tenke oss at disse to perspektivene burde kunne skilles fra hverandre, slik at representasjonene kunne utforskes fra et mest mulig nøytralt ståsted. En viktig del av denne rapporten er da også den kvantitative undersøkelsen av hvordan funksjonshemning i vid forstand fremstilles i et bredt utvalg aviser, med særlig vekt på endringer over tid.

Imidlertid er det ikke mulig å utforme en undersøkelse av funksjonshemning i media uten å foreta noen normative betraktninger. Dette gjelder særlig fordi funksjonshemning er et sosialt konstruert fenomen, som ikke kan anskueliggjøres uten at vi samtidig knytter an til en form for samfunnsanalyse. For å si det så konkret som mulig: Ordet «funksjonshemmet» alene fordrer spørsmålet av hvorvidt man blir hemmet av *kroppens begrensninger* eller av *samfunnsmessige forhold*.

Dette kapittelet diskuterer noen premissene som ligger til grunn for rapporten, samt noen av grunnene til at det ikke er helt enkelt å skille mellom deskriptive og normative betraktninger. Det forbinder spørsmålet om representasjon med spørsmålet om konsekvenser.

Representasjon finner sted ved hjelp av tegn, og dette spørsmålet leder til utforskning av hvordan og med hvilke virkemidler funksjonshemning og funksjonshemmede fremstilles i media. Blir noen aktører eller representanter forfordelt oppmerksomhet, finnes det aspekter

ved funksjonshemning som systematisk utelates fra mediefortellingene, og i hvilken grad ligner funksjonshemning i mediefremstillingene på funksjonshemning slik fenomenet forstås i andre sammenhenger?

Disse spørsmålene er innfløkte. Vi kan begynne diskusjonen med å påpeke at det går an å dokumentere misvisende eller skjeve mediefremstillinger, som, om de ikke er *direkte* skadelige, i det minste er uheldige, all den tid mediene har som oppgave å gi en balansert og dekkende fremstilling av ulike samfunnsområder. Funksjonshemning er i den store sammenhengen et marginalt tema, og funksjonshemmede er en gruppe uten sterke økonomiske eller politiske interesser i ryggen. Dette er egenskaper funksjonshemmede deler med andre marginaliserte grupper, som også løper en betydelig risiko for misvisende eller stigmatiserende fremstillinger (Eide, 1991, 2002).

Graden av reduksjonisme og misvisende opplysninger kan delvis bestemmes på bakgrunn av etablert kunnskap om hvordan funksjonshemmede tradisjonelt sett er blitt representert. Dette kapittelet bibringer noen slike momenter. Det tar utgangspunkt i nyere forskning om funksjonshemning og representasjoner, som også ligger til grunn for den kvalitative analysen i rapporten for øvrig. Kapittelet er delt i tre. Første del tar for seg de diskursene, altså språklig-sosiale fremstillingsformene, som utgjør de vanligste forståelsesrammene for funksjonshemning. Andre del tar for seg teoriene og modellene som er utviklet innen nyere funksjonshemningsforskning, dels med utgangspunkt i slike diskurser, dels for å problematisere dem. Tredje del diskuterer disse diskursene, teoriene og modellene i sammenheng med moderne norsk medievirkelighet.

Diskurser om funksjonshemning

Samfunnet og kulturen vår er, i det store og det hele, tilpasset ikke-funksjonshemmede. Denne kategorien har ustabilt medlemsskap, for hvem som helst kan bli funksjonshemmet gjennom skade eller sykdom. Det er heller ikke klart hvor stor andel av verdens ca. 1 millard funksjonshemmede som *selv* regner seg som sådan (WHO, 2011).

Det som er klart, er at de ikke-funksjonshemmede utgjør normen, og definerer hvilke funksjoner det er normalt, eller vanlig, å kunne utføre. Dermed defineres også rammene for hvordan samfunnets fysiske utforming vanligvis ser ut. Fordi det er vanlig å kunne gå i trapper, men ikke så vanlig å kunne klatre i taustiger, er det vanlig å forbinde etasjer med hverandre ved hjelp av trapper, men ikke fullt så vanlig å forbinde dem ved hjelp av taustiger. Fordi det er vanlig å kunne se, er det vanligere med bøker skrevet med det latinske alfabetet,

et grafisk skriftsystem, enn med Braille, et taktilt skriftsystem. Trapper og bokstaver fungerer for størsteparten; andre løsninger er spesialløsninger.

Samtidig er de uvanlige kroppene, kroppene med funksjonsnedsettelser, til stede. Mennesker med funksjonsnedsettelser er, i det 21. århundre og etter en rekke sosiale omveltninger, mer synlige enn noengang tidligere. Det er blitt vanligere å tenke på uvanlige kropper når bygninger skal oppføres og når undervisningsmateriell skal utformes, når tjenester skal utvikles og når arrangementer skal avvikles. Dermed er også oppmerksomheten rundt fremstillingen av funksjonsnedsettelser, og av funksjonshemmende prosesser, mer skjerpet enn før – og det har kommet stadig flere muligheter for å problematisere funksjonshemning som fenomen. Delvis handler dette om av-naturalisering, og om å synliggjøre sosiale strukturer. En syk eller skadet kropp kan oppfattes som en kropp som «naturligvis» må trekke seg tilbake fra samfunnslivet, men i praksis er deltagelse vanskelig eller lettere avhengig av hvilken hjelp og støtte som finnes.

Funksjonshemning beskrives i norsk sammenheng ofte som et *misforhold* mellom enkeltmenneskers fysiske og mentale forutsetninger og samfunnets krav eller forventninger (Goodley, 2010; Tøssebro, 2004), og forskning på funksjonshemning handler blant annet om å beskrive disse kravene og forventningene. Dette er allerede et politisk valg – det er omfattende historisk presedens for å ta samfunnsordningene for gitt, og å plassere «problemet» i individuelle kropper. Den norske modellen, som de siste tiårene har gått stadig lenger i retning av å synliggjøre samfunnet som en funksjonshemmende faktor (NOU, 2001, 2005), er i så måte et progressivt politisk prosjekt.

Slike valg kan treffes bevisst, fra institusjoners, organiasjoners, gruppers og individers side. De kan imidlertid også uttrykkes i form av kulturelle forventninger, slik disse formidles av fortellinger og karakterer, enten eksplisitt og tydelig, som i moralfortellinger og didaktiske verk, eller implisitt og mer subtilt, som i presumptivt nøytrale nyhetsreportasjer. Like fullt har de betydning. Vi orienterer oss mot kulturelt sentrale fortellinger og karakterer fordi de utgjør et felles referansepunkt, og selv om vi ikke forholder oss til dem automatisk, eller ubevisst, så er vi i stadig indre og ytre dialog med dem.

De kulturelle forventningene og de sosiopolitiske strukturene som samhandler med dem, kan betegnes ved hjelp av begrepet «diskurs». Begrepet har mange og til dels sprikende faglige definisjoner, men skal i denne sammenhengen forstås som en *betegning av et sosialt felt* (Wodak, 2001). For eksempel kan det sosiale feltet «helse» betegnes både gjennom en omsorgsdiskurs og gjennom en kost/nytte-diskurs. De to diskursene vil kunne identifiseres i språklige uttrykk, snakke-, skrive- og tenkemåter, men også gjennom handling, som for

eksempel økonomiske prioriteringer. Nøyaktig hvor grensene for den ene og den andre diskursen går er en skjønnsmessig vurdering, men det er også spørsmålet om «omsorg» og «kost/nytte» er de eneste to diskursene som kan eller bør brukes for å snakke om helsefeltet. For å kunne støtte en slik vurdering empirisk må vi se etter mønstre – om det finnes aktører og språklige data som konsekvent går i retning av en omsorgspol og en kost/nytte-pol, om det ofte argumenteres med at omsorgsprinsippet står i motsetning til kost/nytte-prinsippet, og så videre.

Identitet, medisin, økonomi, politikk

Et diskursivt perspektiv åpner for spørsmål som går i mange forskjelige retninger, men som konsekvent berører skjæringspunktet mellom samfunn og kultur. For eksempel: Hvorfor har det de senere årene blitt avholdt en stolthetsparade for funksjonshemmede i Oslo? Selve ordet stolthetsparade (fra det engelske *pride parade*) bringer med seg en direkte parallell til homofile, lesbiske og transpersoners frigjøringskamp (Corbett, 1994). Derfra løper det imidlertid en eldre forbindelse tilbake til etniske minoriteters bevisstgjørings- og frigjøringsbevegelser, særlig i USA (Epstein, 1987: 128).

Det kan i mange sammenhenger virke som om funksjonshemning nå er et spørsmål om *identitet* i større grad enn det var tidligere. TV-programmet *Ingen grenser*, som omtales senere i rapporten, er et godt eksempel på mulighetene for positiv identifikasjon som funksjonshemmet.

Både kultur og samfunn være med i forklaringen på hvorfor det snakkes og tenkes på denne måten – på hvorfor det later til å ha oppstått en *identitetsdiskurs* om funksjonshemning. At "funksjonshemmet" nå later til å være en identitet som aksepteres og til dels omfavnes av flere enn tidligere, må nok forklares med bakgrunn i dyptgripende holdningsendringer. Men det kan også ha å gjøre med synlige mediefortellinger. Spørsmålet er da *hvilke* identitetsforbilder mediene tilbyr, og på hvilke betingelser.

Forbindelsen mellom funksjonshemningens stolhetsbevegelse og de to andre bevegelsene er ikke tilfeldig. Når seksuelle og etniske minoriteter er blitt undertrykket, har rasjonalen ofte ligget i at deres kropper på en eller annen måte var avvikende og underlegne. Homofili var, som kjent, allment forstått som psykiatrisk sykdom til godt utpå 1970-tallet (Bayer, 1981), og internasjonalt sett er sykdomsdiskursen fremdeles gjeldende i flere miljøer.

En minst like lang pseudovitenskapelig tradisjon forsøkte å bevise at det finnes menneskeraser med systematisk variasjon i kognitive kapasitet (Gould, 1981). Mange av de samme biologisk funderte begrunnelsene for sosial skjevfordeling kan vi gjenfinner vi også i

kjønnspolitikkens historie (Fausto-Sterling, 1992); det har vært – og er fremdeles – vanlig å hevde at biologiske forutsetninger bør og skal bestemme sosial skjebne.

Dette bringer oss til et viktig analytisk moment. For de seksuelle minoritetens, de etniske minoritetenes og kvinnenes del, har mye av motstandskampen handlet om å *motbevise* de biologiske rasjonalene. Kvinner er ikke fra naturens side dårligere egnet enn menn til å delta i politikk og samfunnsliv, homofile er ikke mer umoralske enn heterofile, mennesker med svart hud er ikke dummere enn hvite. Mediefremstillinger kan kritiseres på dette grunnlaget: Det er mulig og ønskelig å angripe åpenbart skjeve fremstillinger.

Når det gjelder funksjonshemning ser spørsmålet litt annerledes ut. Vi kan si de slik at funksjonshemningsforskningen fokuserer på den andre delen av begrunnelsen – ikke på hvordan mennesker *er* fra naturens side, men på hva faktisk eksisterende forskjeller tilsier at vi *bør* gjøre. Hvis man rent faktisk har nedsatt funksjonsevne, enten fysisk eller kognitivt – hva skjer da? Skal det da være legitimt å undertrykke og marginalisere?

Et annet spørsmål har å gjøre med *fokus*. Gjør det faktum at funksjonshemmede *har* uvanlige kropper at det er legitimt å synliggjøre og diskutere disse kroppene på en annen måte enn man ville gjort med ikke-funksjonshemmede? Er det faktum at et intervjuobjekt bruker rullestol en begrunnelse for å fotografere vedkommende i helfigur heller enn i portrett?

Dette er spørsmål som ikke kan besvares uten å trekke inn den *medisinske* diskurs. Den har stått sentralt i det norske (og i mange andre) samfunn i 150 år eller mer – helt siden medisinen begynte å bli virkelig effektiv, og leger ble i stand til å kurere alvorlige sykdommer på stor skala. Den medisinske diskurs forutsetter at enkeltmenneskers kropper er interessante og legitime diskusjonssubjekter i den grad de er avvikende eller uvanlige, og leverer dermed viktige premisser for å synliggjøre og diskutere kroppslige forhold.

Ettersom de store gjennombruddene fant sted innen kirurgi, anestesi, og etter hvert innen immunologi, onkologi og en rekke andre spesialiteter, ble medisinen en stadig viktigere og mektigere institusjon (Foucault, 1973; Freidson, 1970). Den fikk et tilnærmet monopol på å bestemme hva helse er, på hva sykdom er – og på å trekke skillelinjen mellom det normale og det avvikende.

Medisinen dominerer i dag et spesifikt sosialt handlingsrom. Det defineres blant annet av at enkelte mennesker, først og fremst leger, har sosial, politisk og legal myndighet til å utføre visse handlinger, som for eksempel å skrive ut medisiner. Medisinen er imidlertid også karakterisert ved at den primært forholder seg til *enkeltkropper*, og dermed dreier handlingsrommet i retning av tiltak som berører individer fremfor strukturer. Sagt på en annen

måte: Så lenge homofili ble forstått som et medisinsk avvik, leverte den medisinske diskurs sterke argumenter for ikke å endre på lovgivningen også innen andre felt.

Den medisinske diskursen har både et symbolsk uttrykk og praktiske konsekvenser, og utgjør et mønster av forventede og mulige handlinger knyttet til helse, sykdom og kropp, som i stor grad er orientert mot forebygging eller kur. Det innebærer imidlertid også at kropper blir forstått *primært* som objekter for slike handlinger – og denne forståelsesrammen harmonerer ikke alltid godt med identitetsdiskursen.

Når funksjonshemmede i mediesammenhenger føler seg redusert til sin funksjonsnedsettelse, er det gjerne medikalisering som finner sted. Dersom en person definerer sine livsmål i ikke-medisinske termer, som karriere, familieliv og vennskap, kan den medisinske diskursen bli både symbolsk og praktisk vanskelig å forholde seg til. Kroppen og medisinen blir den overordnede rammen – også i sammenhenger der kroppslige forhold ikke nødvendigvis er avgjørende, men lettere for journalisten å presentere enn strukturelle samfunnsforhold.

Den medisinske diskursen er heller dårlig egnet for å identifisere endringspotensial utenfor det medisinske felt, som når det gjelder fysisk tilrettelegging av transportmidler, boliger og arbeidsplasser. Imidlertid kan endring på disse feltene få langt større konsekvenser for enkeltmennesker rent fysiologiske livsbetingelser enn mange medisinske intervensjoner: Det finnes mange rullestolbrukere med skader og/eller sykdommer som ikke kan kureres verken nå eller i overskuelig fremtid, men som alle vil nyte godt av (og måtte anstrenge seg mindre dersom det bygges) flere og bedre rullestolramper.

Så langt det medisinske. Det diskursive landskapet kan virke uoversiktlig, og funksjonshemningsforskningen generelt har orientert seg mot å forklare både hvordan ulike diskurser har oppstått og hvordan de brytes mot hverandre. En sentral hypotese innen britisk funksjonshemningsforskning går ut på at funksjonshemning i moderne forstand oppstår delvis som en konsekvens av industriell kapitalisme (Oliver, 1990; Oliver & Barnes, 2012), og at det medisinske systemet er underordnet en *politisk-økonomisk diskurs*. Dette rammeverket er også viktig å ha present.

I den britiske forståelsesrammen postuleres det at mennesker med uvanlige kropper blir funksjonshemmede i vår moderne forstand når de ikke er i stand til å arbeide standardskiftet på tolv (senere åtte) timer på fabrikken. Denne diskursen er altså orientert mot det sosiale handlingsfeltet *arbeid*, som tidligere hadde mest med gårdsarbeid og storfamiliens behov å gjøre, men som i løpet av 1800-tallet blir sterkere og sterkere knyttet til industriarbeidet.

Det skapes altså et hovedskille mellom de arbeidsdyktige og de arbeidsudyktige, som så igjen knyttes til medisinens stadig mer presise språk for å beskrive kroppslige kapasiteter og begrensninger. Medisinen er helt sentral fordi den leverer premissene for hvem som er legitimt og illegitimt utenfor arbeidsmarkede. Å være funksjonshemmet er da å gjøre krav å en status som legitimt ikke-arbeidende. Forbindelsene mellom funksjonshemning og marginalitet styrkes.

Hvis denne tesen stemmer, følger en rekke konsekvenser. Innenfor industriarbeidets diskurs blir det legitimt og meningsfylt å operere med et skarpt skille mellom produktive og uproduktive mennesker; den første gruppen klarer seg selv, mens den andre gruppen må, om den ikke skal overlates til den rene nød og elendighet, tas vare på av noen – og 'noen' blir i praksis staten. Dermed får vi to økonomiske systemer, det ene basert på innsats, det andre basert på behov. Det ene bidrar til å opprette den moderne velferdsstaten, det andre er en utgiftspost. Og tilhørighet til det ene eller det andre systemet får konsekvenser på mikronivå – arbeidet adler, men det er skamfullt å motta trygd.

De tre diskursene vi har diskutert så langt – identitetsdiskursen, den medisinske diskursen og den politisk-økonomiske diskursen – er til dels forankret i samfunnsområder. Identitetsdiskursen er tett knyttet til aktivisme og organisasjonsarbeid, mens den medisinske og den politisk-økonomiske diskursen er tettere knyttet til offentlige institusjoner.

Diskursene overlapper ikke nøyaktig med enkeltgrupper. Det kan være relevant for en rettighetspolitisk organisasjon å benytte en medisinsk diskurs for å forstå sine medlemmers møter med helse- og trygdevesenet. Den samme organisasjonen kan så anvende en politisk-økonomisk diskurs for å identifisere viktige kampsaker, og en identitetsdiskurs for å samle medlemsskapet om disse sakene. Disse diskursene har imidlertid til felles en samfunnsmessig og institusjonell orientering som ikke er like present i neste kategori: *Kulturelle diskurser* om funksjonshemning, diskurser som i større grad er forankret i narrative fremstillinger og verk.

Kulturen og fremstillingsformene

Funksjonshemning er, særlig de siste tiårene, blitt en viktig del av forskningen på sentrale kulturelle fortellinger. I boken *Narrative prosthesis* leser Sharon Snyder og David Mitchell (2000) en rekke verk iden vestlige litterære kanon med henblikk på hvordan uvanlige kropper fremstilles. De påpeker innledningsvis at slike kropper er vesentlige i portretteringen av noen av de mest slående karakterene vi vet om, med henvisning blant annet til den halte greske guden Hefaistos, Shakespeares pukkelryggede konge Richard III, Melvilles enbente kaptein Akab, og Jorge Luis Borges' blinde bibliotekarer.

Snyder og Mitchells analyse benytter *protesebegrepet* som en nøkkel for å forstå disse karakterene, og måten de er fremstilt på. En protese står for noe annet, for en kroppsdel som er borte. Protesen utmerker. Den er kunstig, og derfor uvanlig. Den trekker oppmerksomheten mot et bestemt punkt. Dramaturgien de skisserer er først og fremst relevant for klassiske narrative arbeider, men momentet om proteser er direkte knyttet til mediefremstillinger: Det har å gjøre med effektiv kommunikasjon og *shorthand*.

For Snyder og Mitchell uttrykker uvanlige kropper en prostetisk funksjon på to måter: For det første kan en uvanlig kropp *utmerke* en karakter som så spesiell at vedkommende fortjener å få historien sin fortalt. Vi vil ikke høre en fortelling om hvem som helst. Harry Potter er foreldreløs og har et spesielt arr i pannen; Jesus fødes av en jomfru; den lille havfrue er ikke bare en prinsesse i undervannsriket, men den vakreste av alle prinsessene. Oversatt til moderne mediehverdag kan vi merke oss at en uvanlig kropp gjør en hel *sak* bemerkelsesverdig – det er ikke en nyhet at noen har gått alene til Sydpolen, men det er verdt å dekke det om personen som har gjort det er fysisk uvanlig på ett eller flere vis.

For det andre kan en uvanlig kropp *karakterisere* figuren det dreier seg om. Harry Potter er bokstavelig talt merket av den legemliggjorte ondskap; Jesus er ikke smittet av arvesynden; Den lille havfrue er like moralsk god som hun er fysisk vakker. Dette aspektet er mer dempet i mediekonteksten – det er ikke legitimt å indikere personers moralske kvaliteter med henvisning til deres fysiske fremtoning. Likevel kan slike fortolkninger foretas av leseren, og de kan drives støttes av visuelle virkemidler.

For Snyder og Mitchell ligger mye av det problematiske i fremstillingen av funksjonshemmede nettopp i det at mennesker med uvanlige kropper blir presentert uten tilstrekkelig kontekst. Når den samfunnsmessige bakgrunnen underspilles, tolkes kroppen gjerne som sjelens speil. De bruker som eksempel en av de mest kjente funksjonshemmede karakterene i verdenslitteraturen: Bob Cratchits sønn Tiny Tim, fra Charles Dickens' *A Christmas Carol*. Med den lille krykken og jernkorsettet sitt er han er en av hovedgrunnene til at Ebenezer Scrooge omvender seg. Scrooge får se hva som vil skje i fremtiden om han ikke forandrer seg – Tiny Tim vil dø – og blir forferdet. Neste morgen sender han en kalkun til familien Cratchit, "twice the size of Tiny Tim." Dette er viktoriansk veldedighet i miniatyr.

Tiny Tim utgjør en prototyp for praktisk talt alle søte funksjonshemmede barn som følger siden. Han er ydmyk, takknemlig og bærer tragedien med seg. Og *slike* representasjoner gjenfinnes stadig i dag. I amerikansk sammenheng har historikeren Paul Longmore argumentert for at han kan gjenfinnes i de store tv-aksjonene for barn med muskeldystrofi, som i mange år ble arrangert av komikeren Jerry Lewis (Longmore, 1997:

136). I norsk sammenheng er ekkoene særlig sterke når veldedige og frivillige organisasjoner fyller reklameslotene på helligdager i forbindelse med jul og påske.

Slik brytes de mange kulturelle diskursene om funksjonshemning med de tre andre, med identitetsdiskursen, den medisinske diskursen og den politisk-økonomiske diskursen. Den "gode historien", enten den fortelles i bokform eller i form av en tv-aksjon kan iscenesette og forsterke allerede sterke diskurser, men også tilsløre og motvirke dem. Dette er én av mange grunner til at analyse av fremstillingsformer er viktig. Dersom det er en klar overvekt av sentimentale fortellinger om medisinske problemer når funksjonshemmede opptrer i media, er ikke dette et isolert problem – det er tvert imot en videreføring av en århundrelang tradisjon som ikke er godt forenlig med progressive politiske og økonomiske tiltak.

Kropper er meningsbærende. Blant de tilbakevendende motivene når funksjonshemmede representeres symbolsk er samsvaret mellom kropp og sinn (det ene uttrykker det andre) og troen på en form for narrativ balanse i universet (ingen styrke uten svakhet, alt skjer av en grunn).

Denne forventningen om moralsk og mimetisk harmoni kan styre mange slags fremstillinger, og den er vanskelig å etterprøve: Det finnes utvilsomt enkeltfortellinger som stemmer godt med de etablerte kulturelle fortellingene. Derfor er det desto viktigere at mønstre i mediemediedekningen sammenlignes med mønstre som er kjent fra andre sammenhenger, mønstre som udiskutabelt fremmer bestemte ideologiske holdninger og rammeforståelser. Det er da også derfor flerfaglig funksjonshemningsforskning er en viktig del av grunnlaget for denne rapporten.

Disability studies: Et kritisk prosjekt

Den ovenstående diskusjonen av diskurser trekker sterkt på nyere teori om funksjonshemning, en disiplin som – enn så lenge – mangler et allment akseptert norsk navn. På engelsk kalles den *disability studies* (Davis, 2006), og en grei oversettelse kan rett og slett være "funksjonshemningsforskning". Det engelske ordet *disability* har en lengre historie enn det norske "funksjonshemning", og har dessuten en del bibetydninger som gjør det til et både mer hverdagslig og mindre presist begrep. (Det er mulig å skrive *disabled* om maskineri som er ute av stand, mens *disability payments* kort og godt er uføretrygd.) Likevel er det stor nok grad av samsvar mellom "funksjonshemning" og *disability* til at de to begrepene her kan sammenfalle. Norsk funksjonshemningsforskning er dessuten i dialog med det

engelskspråklige *disability studies*-feltet, blant annet uttrykt ved at den såkalte "nordiske modellen" for funksjonshemning blir omtalt og anvendt i britisk forskning (Goodley, 2010).

Den bærende tanken på *disability studies*-feltet er at funksjonshemning er et flerdimensjonalt og komplekst fenomen som ikke kan forklares på en tilfredsstillende måte innenfor etablerte fagtradisjoner som medisin eller psykologi. Innen disse fagene er diskursen om funksjonshemning preget av historiske interesser som ofte går på tvers av funksjonshemmedes egne interesser og selvforståelse. *Disability studies* er følgelig både et samfunnskritisk og fagkritisk prosjekt. Dets teorier har blitt utviklet til dels for å presentere funksjonshemning som et fenomen som krever en uavhengig analyse, og som ikke bare er en konsekvens eller bivirkning av f.eks. sykdom og skade.

Funksjonshemningsforskningen har identifisert en rekke reduktive og forenklende fortellinger, på tvers av kulturer og historiske epoker. Sykdom og skade kan reduseres til et spørsmål om moral, slik at det er maktpåliggende for den som er syk eller funksjonshemmet å spille ut viljen til å bli frisk – dette er en logikk som harmonerer godt med medisinsk diskurs. Enten kan det innebære at den syke må følge legens påbud og ikke være en «vanskelig» pasient, eller også kan det innebære at den som har vært utsatt for en ulykke må «prøve hardt nok» å trene seg opp igjen.

Funksjonshemning kan imidlertid også bli tillagt en moralsk-religiøs dimensjon. Et barn med fødselsskader kan tolkes som en straff fra gudene, en straff som skyldes noe som far eller mor har gjort galt. Dette er ikke en gangbar forståelsesramme i norske medier, men selv innen vitenskapelig-faglige disipliner finnes det nok av eksempler på at også moderne tilnærminger til sykdom raskt får et moralsk skjær over seg. Journalisten Barbara Ehrenreich (2010) skriver i boken *Smile or Die* om sine erfaringer som brystkreftpasient, og om møtet med et eksplisitt og implisitt påbud om alltid å *tenke positivt*. Det som for henne er et sykdomsforløp som utvikler seg uavhengig av hva hun personlig måtte mene om det, er for mange andre – både pasienter og fagfolk – et moralsk drama der det vilje- og karakterstyrke, samt evnen til å holde motet oppe, får reell betydning for hvorvidt man overlever eller ikke.

Noen av de viktigste kritikkpunktene for *disability studies* er den formen for reduksjonisme som kalles *medikalisering*, og som er knyttet til medisinsk diskurs, samt den individualiserende reduksjonismen som gjør funksjonshemning til en *personlig tragedie*.

Medikalisering beskriver altså det som skjer når funksjonshemning reduseres til et biomedisinsk problem som, presumptivt, bare kan løses biomedisinsk (I. K. Zola, 1977), og grunntanken er at funksjonshemning i nyere tid – særlig fra slutten av 1800-tallet og fremover – i alt for stor grad er blitt behandlet som et medisinsk anliggende. En uvanlig kropp blir ikke

en funksjonshemmet kropp uten videre. Det skjer blant annet ved medisinens hjelp. Å være funksjonshemmet er i mange sammenhenger å være privilegert gjennom tilgangen til diverse ytelser og ordninger. Medisinen er den institusjonen som garanterer for at mennesker med visse funksjonsnedsettelser ikke kan arbeide. Men medisinen har relativt lite å si om hvordan arbeidslivet organiseres, og hva slags krav arbeidsgivere kan stille. Medisinen tilordner privilegiene, men har relativt lite å si om størrelsen på ytelsene. Det finnes i det hele tatt så mange aspekter ved det å være funksjonshemmet som medisinen har lite å si om, at det ville være underlig om funksjonshemning skulle være et rent medisinsk spørsmål.

Den tidligere nevnte boken *The Politics of Disablement* (Oliver, 1990; Oliver & Barnes, 2012) kritiserer derimot forestillingen om den personlige tragedien. Verket er en radikal sosiologisk omskrivning av funksjonshemning til diskriminering og utestengning – altså økonomiske og politiske mekanismer og prosesser. En personlig tragedie i form av en skade eller sykdom, enten den rammer krigsveteraner eller viktorianske småbarn, er ikke et strukturproblem (Oliver, 1990, 1996). Man kan takle tragedien på forskjellige måter, man kan holde humøret oppe, bli bitter og innesluttet, gi seg inn på «den lange veien tilbake til livet» eller «gi opp kampen» (Shakespeare, 1999), men det er i siste instans et individuelt spørsmål. Oliver et.al. argumenterer sterkt for at denne logikken er politisk-økonomisk reaksjonær, og gjør det vanskelig å bedre livsvilkårene for funksjonshemmede flest – som statistisk sett også er fattigere og mer marginalisert enn gjennomsnittsbefolkningen.

Den tverrfaglige funksjonshemningsforskningen har, særlig i USA og Storbritannia, mye til felles med studier som retter et kritisk-analytisk blikk mot andre sentrale sosiologiske identitetskategorier, som klasse, kjønn, etnisitet og seksuell legning. De forsøker å vise at slike identitetskategorier ikke er naturgitt, men konstitueres gjennom samfunnsformen. Flere av de sentrale tidlige tekstene som berørte uvanlige kropper, kom da også fra sosiologien. Noen ganger benytter de ikke ord som ”funksjonshemning” i moderne betydning overhodet, som i Erving Goffmans studier av stigmatiserte sosiale roller (1963). Andre ganger er unksjonshemningsperspektivet synligere, som i Irving Zolas kritikk av den medisinske institusjons kontrollmekanismer (I. Zola, 1972). Andre ganger igjen, og gjerne fra midten av 1970-tallet og fremover, er funksjonshemningsbegrepet eksplisitt styrende – som i den britiske aktivistgruppen UPIAS' manifest *The Fundamental Principles of Disability* (1976).

Fra begynnelsen av 1980-tallet kom det ut en rekke verk som bidro til å bygge opp et flerfaglig felt, både med henblikk på tematikk og begrepsbruk. Henri-Jacques Stikers *A History of Disability* (1999 [1982]) er allerede nevnt; i den går forfatteren gjennom gresk-romersk antikk og tidlig jødisk-kristen historie, og følger fremveksten av den moderne

forståelsen av funksjonshemning gjennom fransk middelalder og opplysningstid. Deborah Stones *The disabled state* (1984) er en statsvitenskapelig studie som tar for seg de tidlige velferdsordningene i USA, Storbritannia og Tyskland.

I alle disse tekstene legges det fram et kritisk perspektiv på hvordan vestlige industrielle og postindustrielle samfunnsformer produserer og reproduserer funksjonshemning som en helt spesiell sosial, økonomisk og politisk kategori. I Norge heter kategorien fra 1960-tallet av "funksjonshemmede"; i USA heter den "the disabled", i Frankrike heter den "les handicappées". Kategorien er ikke transnasjonal eler transhistorisk – det er et av hovedpoengene i *disability studies* – men det er likevel mulig å innsirkle den og dens mange fasetter, og den er substansiell nok til at den fortjener et eget akademisk felt.

Mediefremstillinger: Teori i praksis?

Denne faglige forhistorien tilbyr ikke et fast fortolkningsskjema for lesning av mediefortellinger. Et slikt skjema ville uansett neppe vært egnet for å fange en rekke relevante nyanser i fremstillingene. Imidlertid bør bevisstheten om prominente medisinske, politisk-økonomiske, identitetsmessige og kulturelle diskurser om funksjonshemning være til stede hos den som skal lese medietekster kritisk.

Det er, som senere kapitler i denne rapporten vil vise, forholdsvis lav bevissthet om begrepet og fenomenet funksjonshemning i norsk mediebransje. Det betyr ikke nødvendigvis at det er liten interesse for funksjonshemmede, men det skaper et desto større behov for å undersøke hva slags briller journalistene har på når de skriver saker som involverer mennesker med funksjonsnedsettelser. Dersom den spesifikke fagkunnskapen funksjonsmening som sosial og politisk fenomen mangler, er det grunn til å tro at annen kunnskap fyller rommet, og bidrar til fortolkningen av funksjonsnedsettelsen – dens biografiske og samfunnsmessige betydning, for eksempel.

Dette poenget er avgjørende, fordi den medisinske diskurs er en spesielt nærværende fortolkningsramme i kraft av sin institusjonelle tyngde. Kroppen står mer eller mindre alene i denne diskursen, for sykdommer rammer enkelte kropper. Den syke eller funksjonshemmede slåss, riktignok med hjelp fra omgivelsene, mot «systemet» eller dets agenter. Leger og sykepleiere bistår så godt de kan, familie og venner hjelper til. Men personen i sentrum har uansett en sterk moralsk plikt til å utkjempe kampen, til å stå på. Slik kan man bli en heroisk skikkelse, hvis man vinner eller går ned med seilet til topps (nok en metafor), men man kan også bli en tragisk figur – både om man taper og om man svikter underveis. Å slå seg til ro med å være syk eller skadet kan tolkes som stoisk ro, men også som resignasjon og

tilbaketrekning. Her er det grunn til å understreke at vi snakker om sosiale roller med stor betydning for hvordan hverdagen arter seg.

Når en uvanlig kropp blir definert som en funksjonshemmet kropp, og funksjonshemning i sin tur innskrives i en medisinsk diskurs – når den måles mot og defineres av en annen og mer velfungerende kropp, enten denne kroppen blir forstått som ”frisk” eller ”uskadd” – da blir det vanskeligere å få øye på de mange andre faktorer. Den medisinske diskursen er besnærende; den ligger tett på kroppen, og beskriver den i et presist språk. Den medisinske diskursen er *vellykket* – den forvalter behandling som virker, og målbærer stor makt. Den tilbyr også trygghet. Den favner imidlertid ikke mange politiske og sosiale forhold, hvilket innebærer at fremstillinger som trekker overveiende på den medisinske diskurs ikke synliggjør disse forholdene.

Tilsvarende vil et kritisk-analytisk blikk på medietekster bero på forståelse for og kunnskap om andre kulturelle skjemaer og standardfortellinger som knyttes til syke og skadede mennesker. Om disse menneskene omtales med det politisk anerkjente (og forholdsvis progressive) begrepet «funksjonshemmede» kan de like fullt være konsekvent skildret som passive ofre for personlige tragedier, eller som moderne utgaver av Tiny Tim.

Det ligger, naturligvis, stor analytisk interesseverdi også i *ordene* som brukes. At ord som «krøpling», «åndssvak», «imbesil» og «haltepink» omtrent ikke forekommer i media i 2013 er udiskutabelt et gode, av samme grunn som gjør det laudabelt at norske aviser unngår å bruke rasistiske eller sexistiske skjellsord i overskriftene sine. Men nettopp fordi dette godet ikke er særlig omstridt, må analysen ta de neste skrittene, og undersøke hvilke språklige rammer som legger fortolkningspremissene for moderne, forsøksvis nøytrale begreper.

En utbredt påstand er at negative konnotasjoner følger fra gamle begreper til nye, «politisk korrekte» utgaver. Denne påstanden kan diskuteres. Det er grunn til å tro at man på etter et gitt punkt kan snakke om «diminishing returns», slik at alterneringen mellom betegnelser som «funksjonshemmede», «mennesker med funksjonshemning» og «mennesker med funksjonsnedsettelser» er av mindre betydning. Dette fordi samtlige av disse begrepene, og andre begreper som foretrekkes av andre aktører, trekker sin bruksbetydning fra sine språklige omgivelser. Man kan bli *hemmet* av kroppslige forhold, men også av samfunnsmessige forhold – og det er opp til journalisten og journalistens redaksjon hvilke av disse forholdene som skal synliggjøres.

Referanser:

Bayer, R. (1981). *Homosexuality and American psychiatry: The politics of diagnosis*: Princeton University Press.

Corbett, J. (1994). A proud label: Exploring the relationship between disability politics and gay pride. *Disability and Society, 9*(3), 343-357.

Davis, L. J. (2006). *The disability studies reader*. New York: Routledge.

Ehrenreich, B. (2010). *Smile or die: How positive thinking fooled America and the world*: Granta Books (UK).

Eide, E. (1991). Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-tallet *Norsk journalisthøgskoles rapportserie*. Oslo.

Eide, E. (2002). *"Down There" and" up Here": "Europe's Others" in Norwegian Feature Stories*. Oslo: Faculty of Arts, University of Oslo.

Epstein, S. (1987). Gay politics, ethnic identity: The limits of social constructionism. *Socialist Review, 17*(3-4), 117-162.

Fausto-Sterling, A. (1992). *Myths of gender: Biological theories about women and men*: Basic Books.

Foucault, M. (1973). *The birth of the clinic; an archaeology of medical perception*. New York: Pantheon Books.

Franklin, B. (2002). *Social policy, the media and misrepresentation*: Routledge.

Freidson, E. (1970). *Profession of medicine; a study of the sociology of applied knowledge*. New York: Dodd, Mead.

Ghersetti, M. (2007). Bilden av funktionshinder. En studie av nyheter i Sveriges Television.

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin.

Goodley, D. (2010). *Disability Studies: An Interdisciplinary Introduction*: SAGE.

Gould, S. J. (1981). *The mismeasurement of man*.

Grip, L. (2008). Offer eller Hjälte? Intervjuundersökning Norden runt om mediebilden av personer med funktionsnedsättning.

Longmore, P. K. (1997). Conspicuous contribution and American cultural dilemmas: Telethon rituals of cleansing and renewal. In S. L. Snyder & D. T. Mitchell (Eds.), *The body and physical difference: Discourses of disability* (pp. 134-153).

NOU. (2001). *Fra bruker til borger*.

NOU. (2005). *Likeverd og tilgjengelighet*.

Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement*. London: MacMillan Press.

Oliver, M. (1996). *Understanding Disability, From Theory to Practice*. New York: St. Martins Press.

Oliver, M., & Barnes, C. (2012). *The new politics of disablement*: Palgrave Macmillan.

Shakespeare, T. (1999). Art and lies? Representations of disability in films. In M. Corker & S. French (Eds.), *Disability Discourse* (pp. 164-172). Buckingham: Open University Press.

Snyder, S. L., & Mitchell, D. T. (2000). *Narrative prosthesis : disability and the dependencies of discourse*. Ann Arbor; [Great Britain]: University of Michigan Press.

Stiker, H.-J. (1999 [1982]). *A history of disability*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Stone, D. A. (1984). *The disabled state*. Philadelphia: Temple University Press.

Tøssebro, J. (2004). Understanding Disability. *Scandinavian Journal of Disability Research, 6*(1), 3-7.

UPIAS. (1976). The Fundamental Principles of Disability. In U. o. t. P. I. A. Segregation (Ed.). London: UPIAS.

WHO. (2011). World report on disability. Geneva.

Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 63-95). London: Sage.

Zola, I. (1972). Medicine as an institution of social control. *The Sociological Review, 20*(4), 487-504.

Zola, I. K. (1977). Healthism and disabling medicalization. *Disabling professions*, 41-67.

Kapittel 3

Glemselens slør?

En undersøkelse av åtte aviser 1993, 2003 og 2013

Elisabeth Eide og Tonje Vold

For å kunne si noe om mediedekningen av mennesker med nedsatt funksjonsevne de siste tjue årene er det helt nødvendig å gå kvantitativt til verks. Slike undersøkelser kan fortelle oss noe om medienes prioriteringer, om hvilke grupper som får oppmerksomhet, hvem som får uttale seg om hva, samt hvilke tema innen feltet mediene løfter fram. Sist, men ikke minst: Når funksjonshemmede er omtalt, er det som hovedtema i de enkelte oppslagene, eller er feltet bare nevnt i korte (bi)setninger?

Del I: Innholdsanalyse: tre år og åtte aviser

Teamet bak undersøkelsen[10] har tatt for seg åtte dagsaviser i tjueårsperioden fra 1993 til 2013. For å gi et inntrykk av utviklingen var det viktig med mer enn bare en håndfull hovedstadsaviser. Vi har derfor, i tillegg til fire riksaviser (*Aftenposten*, *Dagbladet*, *Dagsavisen* og *Verdens Gang*) valgt to regionsaviser (*Bergens Tidende* og *Nordlys*), og i tillegg en lokalavis fra sør i landet (*Telemarksavisa*) og en fra Midt-Norge (*Trønder-Avisa*). Utvalget skulle dermed ha god geografisk spredning, i tillegg til å inneholde så vel abonnementsaviser som løssalgsaviser. Det inkluderer samtidig de fire største avisene i Norge.

Dette er et kortvarig prosjekt. For å avgrense til et håndterlig utvalg, valgte vi å gå inn med intervaller på ti år. Slik ble årgangene 1993, 2003 og 2013 prioritert, for å gjøre undersøkelsen så oppdatert som mulig. I hvert år har vi gått gjennom to måneder med utgaver for hver avis (februar og august). Vi har brukt de samme søkeordene for alle utgavene, både for å fange opp ulike typer funksjonshemming, og eventuell bruk av begreper om funksjonshemmede som gir negative assosiasjoner (se vedlegg bakerst i kapitlet). I noen tilfeller måtte vi søke i avisutgavene på mikrofilm, fordi de ikke var lagt inn i Atekst/Retriever-arkivet i alle de tre årene. I de andre tilfellene har vi brukt dette arkivet, og i

[10] Rachel Sande Jacobsen har kodet tre årganger av *Aftenposten*, *Arbeiderbladet*/*Dagsavisen* og *VG*; Marie Gjerver har kodet det meste av *Nordlys*, *Telemarksavisa* og *Trønder-Avisa*; Tonje Vold har kodet *Dagbladet* og en årgang av *Nordlys*; Elisabeth Eide har kodet *Bergens Tidende* og en årgang av *Trønder-Avisa*.

ett tilfelle tilgang til PDF-årganger av *Trønder-Avisa* etter forespørsel til en velvillig redaksjon.

Det kan være visse feilkilder både i Retriever-søk, og antakelig noe mer i mikrofilmsøk, der en må lese gjennom alt stoffet for å identifisere artiklene, istedenfor å anvende søkeordene digitalt. Men vi tror alt i alt at vi har fått et representativt materiale fra de åtte avisene. Underveis har vi hatt en intersubjektivitetstest for å se hvordan vi kodet (likt eller ulikt), og vi har justert skjemaet og kodingen etter dette. I tillegg har vi flere møter oss fire kodere imellom, for å drøfte tilfeller der vi har vært usikre på kodingen. Totalt antall enheter er 1331, et materiale som er stort nok til å gi oss en indikasjon på tendenser i utviklingen, og i de enkelte årene, m.m. Selvsagt kan dekningen totalt og for den enkelte avis ha vært større i andre enn de utvalgte månedene, men tid og ressurser betød avgrensning. Utelatt fra undersøkelsen er reklame, nekrologer, bursdagsomtaler, tegneserier, kino- og teaterannonser og TV-program/forhåndsomtale eller andre omtaler/anmeldelser (de sistnevnte ble tatt med hvis funksjonshemming var hovedsak).

Vi har også avdekket svakheter underveis, som at vi ikke utviklet en egen kategori for «sportsutøvere» under kildelisten vår. Til gjengjeld har vi «idrett» med som egen temakategori. Videre har vi ikke en egen temakategori for «kriminalitet», men har for å kompensere valgt å merke oppslag som handler om kriminalitet i kommentarfeltet til SPSS-filen, og det samme gjør vi når det gjelder sportsutøvere som kilder for å tydeliggjøre dette betydelige feltet.

I ettertid ser vi at for å fange opp flere resultater innen feltet psykososial funksjonsnedsettelse (psykisk helse) burde vi hatt med flere søkeord. Mange oppslag innen dette feltet er sluppet gjennom våre forholdsvis grove garnmasker. Det samme gjelder sikkert en del kroniske sykdommer, og dessuten kategorien utviklingshemmede hvor en bruk av søkeuttrykket «Downs syndrom» (i tillegg til «psykisk utviklingshemm*) ville generert et større resultat enn det vi har. En undersøkelse som var basert utelukkende på resultater fra de siste årene, ville gjort det langt lettere å bruke flere søkeord, men det tidkrevende arbeidet det er å søke på mikrofilm, som vi var nødt til i flere 1993-årganger og noen 2003-årganger, gjorde det nødvendig å forenkle og begrense søkealternativene siden målet var sammenlikning i et tjueårsperspektiv.

Gjennom våre søk fant vi en god del artikler der søkeord genererer materiale som ikke handler om funksjonshemmede, fordi ordene blir brukt metaforisk. Det gjelder i særlig grad «blind», «døv» og «handikap»/«handicap». Disse artiklene er ikke med i statistikken, men vi

omtaler denne og annen metaforbruk særskilt mot slutten av kapitlet, idet vi har samlet på oppslagene for å studere hvor utbredt denne språkbruken er.

Vi har også tillatt oss enkelte søk på spesielle ord i flere medier enn våre utvalgte. Det gjelder spesielt stigmatiserende ord som «mongoloid», «krøpling» (det sistnevnte delvis brukt metaforisk, dels historisk, men ikke bare); og «sinnssyk» som vi antar har en stigende kurve som forsterkende adjektiv annensteds enn der man skriver om psykososiale funksjonsnedsettelser, hvor det stort sett ikke forekommer.

Resultatene: nedgang og utflating

Antall oppslag knyttet til funksjonshemmede har gått ned i perioden (**tabell 1)**, spesielt fra 1993 til 2003, men med en viss nedgang også i den siste tiårsperioden. Mens man i 1993 fant 552 oppslag (mer enn to femdeler av totalen), sitter vi i 2013 med 384 oppslag (29 prosent).

Årsakene kan være flere. En mulig forklaring er at mediene prioriterer feltet lavere enn tidligere, og at det i mindre grad i redaksjonene er reportere med dette feltet som viktig arbeidsoppgave. Historisk sett har norsk presse hatt en del toneangivende reportere som har løftet funksjonshemmede inn i mediebildet. Blant dem er *Dagbladets* Arne Skouen og Gerd Benneche. Skouen var fremdeles aktiv i 1993. Fra 1957 og fram til 1992 delte Norsk Presseforbund ut Hirschfeldprisen, som hadde et bredt nedslagsfelt, men som ofte ble tildelt journalister som arbeidet med saker om funksjonshemmede. Enkelte medieaktører blant funksjonshemmede sier at det i mindre grad finnes slike journalister i dag (Eide 2012), og kanskje stemmer det, men vi har ikke undersøkt dette for «våre» aviser.

Tabell 1: Antall oppslag fordelt på aviser og de tre årene. N= 1331

		År			Total
		1993	2003	2013	
Avis	*Dagbladet*	90	43	50	183
	Dagsavisen	65	16	24	105
	VG	80	64	46	190
	Aftenposten	112	69	69	250
	Bergens Tidende	63	61	62	186
	Nordlys	44	48	48	140
	Trønder-Avisa	44	39	31	114
	Telemarksavisa	54	55	54	163
Total		552	395	384	1331

Slutt på spesialisering kan bety at ansvaret pulveriseres/blir borte og at mediedekningen dermed svekkes. Vi vet fra andre dekningsfelt at dersom det ikke finnes ildsjeler som holder temaet varmt, så daler årvåkenheten.

Mye om HVPU

En annen årsak til nedgangen i antall oppslag kan være den store forekomsten av artikler knyttet til HVPU-reformen i 1993. Reformen ble som nevnt i vedtatt i 1991, og en del av dekningen viser til kommunenes arbeid med tillempningen av denne. En tredje årsak kan også antydes. Det ser ut til å være slik at avisene laget flere oppslag om samme sak tidligere, men at det ble mindre utbredt med «en journalist per kilde», og mer vanlig med flere kilder i samme oppslag etter hvert, enten det gjaldt nyhetsartikler eller reportasjer.

Riksavisen *Aftenposten* har flest oppslag (250) og ligger foran de andre avisene i alle de tre årene, med *VG*, *BT* og *Dagbladet* temmelig jevnt et stykke bak. At *Aftenposten* har flest, er ikke overraskende for en avis med to utgaver, betydelige ressurser og en vid leserkrets. At tabloidene følger, er også naturlig. At *Telemarksavisa* har så vidt mange, er mer overraskende. Det kan henge sammen med at avisen har hatt en tradisjon med små oppslag fra alle kommunene i dekningsområdet, der også funksjonshemmedes aktiviteter får behørig plass. Færrest oppslag har *Dagsavisen* (105) og *Trønder-Avisa* (114), og vi har ingen åpenbar forklaring på dette. Forskjellene mellom de største avisene blir imidlertid utjevnet om vi bare ser på artikler der funksjonshemming er et prioritert tema og ikke underordnet (**tabell 2**). «Underordnet» betyr at funksjonshemmede ofte bare blir nevnt i en setning, noen ganger sammen med andre samfunnsgrupper. Det kan dreie seg om større artikler der en person forteller at han/hun har «arbeidet med funksjonshemmede», om kommunale nedskjæringer som rammer funksjonshemmede sammen med andre grupper; eller det kan være som i tilfellet *BT*, hvor avisen i notisform foreslår for leserne hvor de skal legge søndagsturen, og har med en setning om at turruten er tilrettelagt for funksjonshemmede, eller spesifisert til rullestolbrukere. Eller Paralympics kan bli nevnt (i 1993 «handicap-OL») i kjølvannet av OL.

Ikke alle avisene har færre oppslag i løpet av perioden, nedgangen skjer spesielt i rikspressen. Der er den til gjengjeld markant, med et unntak for *Aftenposten* om vi endrer statistisk grunnlag og tar utgangspunkt bare i artikler der funksjonshemming er *hovedtema*. Regionsavisene *Nordlys* og *BT* ligger til gjengjeld ganske stabilt, det samme gjør *Telemarksavisa*, mens *Trønder-Avisa* har en viss nedgang, men tendensene for disse er også annerledes om en tar utgangspunkt i hovedtema-oppslagene (**tabell 2**).

Det er for øvrig et paradoks at dekningen faller så vidt bratt fra 1993 til 2003, når vi tar i betraktning av 2003 var det europeiske året for funksjonshemmede, og ble behørig markert i Norge, blant annet med et storstilt arrangement på Rådhusplassen i Oslo 15. august. Dette blir ikke dekket i noen av våre utvalgte riksaviser (august er en av våre utvalgsmåneder), ei heller i andre. Et ekstra søk i Atekst/Retriever i alle papirmedier avdekket bare 14 treff i løpet av hele året, fordelt på ni ulike medier, og i flere av dem er kjendisfaktoren (Märtha Louises tilstedeværelse på et arrangement i september blir nevnt av flere) en viktig ingrediens. Dette styrker vår konklusjon om at mediene ikke setter funksjonshemmede høyt på dagsorden.

Tone Alm Andreassens funn fra 1991-utgavene viste at regionsavisene i snitt kom bedre ut kvantitativt sett enn både lokal- og riksavisene, og hun spurte om dette tydet på at de sistnevnte hadde stoffprofiler som gjorde at saker om funksjonshemming sjeldnere kom med. Vår undersøkelse omfatter færre aviser, men gir en viss støtte til denne hypotesen, i og med at *BT* ligger i toppsjiktet når vi ser de tre årene under ett. På den annen side gjelder det i mindre grad regionskollega *Nordlys*, og igjen er bildet annerledes om vi bare ser på oppslag med funksjonshemming som prioritert tema.

Tabell 2: Oppslag der funksjonshemming er hovedsak, antall fordelt på aviser og år. N= 674

		År			Total
		1993	2003	2013	
Avis	Dagbladet	56	24	28	108
	Dagsavisen	37	4	8	49
	VG	41	39	18	98
	Aftenposten	41	30	38	109
	Bergens Tidende	33	21	26	80
	Nordlys	21	24	29	74
	Trønderavisa	17	17	19	53
	Telemarksavisa	40	37	26	103
Total		286	196	192	674

Hvilke funksjonsnedsettelser er det som får størst oppmerksomhet i perioden? Av **Figur 1** ser vi tydelig at samlekategorien «ikke spesifisert» utgjør nær halvparten av oppslagene. Mange av oppslagene (43 prosent) spesifiserer ikke hvilken type funksjonshemming det er snakk om. Dette gjelder ofte mindre oppslag (< 300 ord) som refererer til samlekategorien «funksjonshemmede». I de «spesifiserte» oppslagene ser vi at utviklingshemming utgjør den største gruppen når vi studerer de tre årene under ett, med 15 prosent, mens «andre»

(samlekategori for andre funksjonsnedsettelser enn de mest kjente) og synshemmede følger, med henholdsvis 13 og sju prosent. Hørselshemmede får mindre plass, med fire prosent.

Som nevnt over, er antakelig kategoriene «psykisk sykdom» og «kronisk sykdom» mindre enn de ville ha vært med bruk av flere søkeord. Kategorien «kortvokst» kom med, kanskje fordi debatten om og hetsen mot Senterpartiets Sandra Borch var spesielt hard i 2013, men i vårt utvalg gir dette svært begrenset utslag: enten fordi betegnelsen «kortvokst» er lite brukt i oppslag om henne eller andre, eller fordi de utvalgte månedene ikke «treffer» debatten og dekningen, med unntak for noen oppslag i februar 2013.

Figur 1: Funksjonsnedsettelser, alle år. N = 1331 (0% betyr mindre enn 0,5%). N=1331

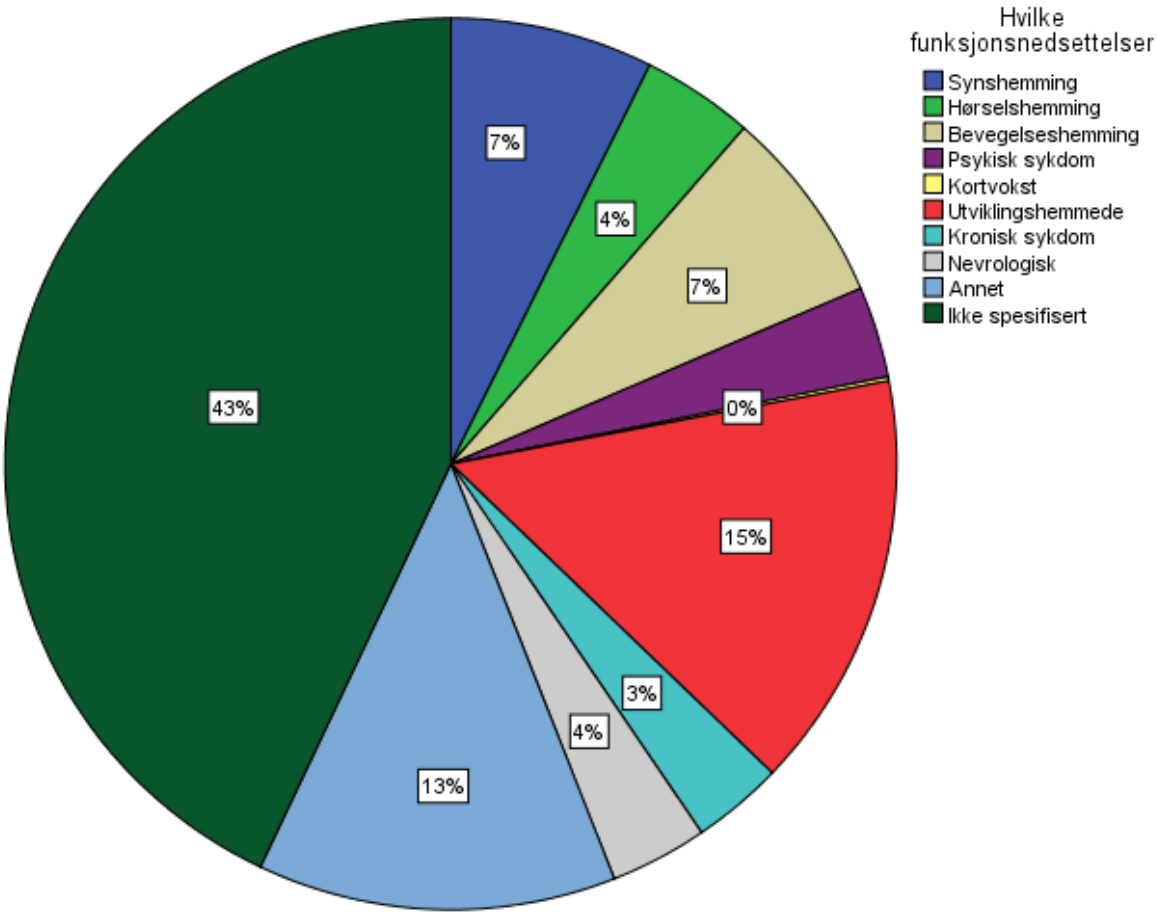

Nedgang

Om det stemmer at HVPU-reformen fikk noe å si for pressens store oppmerksomhet overfor denne gruppen i året 1993, kan vi se av **tabell 3**, som viser at utviklingshemmede er en betydelig større kategori i 1993 enn i 2013 (fra 17,9 til 11,7 prosent av totalen). Dette støtter vår antakelse om at en av årsakene til toppåret 1993 nettopp var denne reformen. Mange

oppslag dette året gjaldt kommunenes utfordringer med tilpasninger, og pårørendes bekymringer. Men artiklene handler også om gruppens deltakelse i arbeids- og samfunnsliv og ikke minst i idrettslivet.

Den største nedgangen i perioden gjelder synshemmede, der er antall oppslag mer enn halvert. Undersøkelsen vår er ikke direkte sammenlignbar med Andreassens studie av 1991-avisene, da søkeordene er forskjellige og kategoriene bare delvis samsvarende. Likevel kan vi se noen fellestrekk. I begge undersøkelsene er utviklingshemming den største kategorien (Andreassen 27 prosent, vi med vel 15 prosent). Antall bevegelseshemmede har 17 prosent hos Andreassen mot 7,1 prosent i vår undersøkelse.

Tabell 3: Hvilke funksjonsnedsettelser, år og prosent. N = 1331

		År			Total
		1993	2003	2013	
Hvilke funksjonsnedsettelser	Synshemming	10.3%	5.6%	4.7%	7.3%
	Hørselshemming	5.1%	1.8%	4.9%	4.1%
	Bevegelseshemming	5.1%	7.6%	9.6%	7.1%
	Psykisk sykdom	3.8%	2.8%	3.1%	3.3%
	Kortvokst			0.5%	0.2%
	Utviklingshemming	17.9%	14.7%	11.7%	15.2%
	Kronisk sykdom	4.9%	1.8%	2.6%	3.3%
	Nevrologisk	4.3%	3.0%	2.9%	3.5%
	Annet	11.4%	18.0%	10.4%	13.1%
	Ikke spesifisert	37.1%	44.8%	49.5%	43.0%
Total		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Våre lavere andeler har å gjøre med at mange av våre oppslag ikke oppgir hva slags funksjonshemming det er snakk om, og disse havner i kategorien «ikke spesifisert». Årsaken til at det blir flere uspesifiserte oppslag i perioden er vanskeligere å svare eksakt på, men det kan henge sammen med at samlekategorien «funksjonshemmede» blir mer innarbeidet, muligens også at det blir noe færre oppslag der funksjonshemninger er hovedtema (i slike er det jo anledninger til større presisjonsnivå). Men **tabell 4** viser bare små variasjoner her, og gir derfor ikke støtte til siste delen av hypotesen.

Et spørsmål om prioritering

Som det framgår av **tabell 4**, er funksjonshemming hovedtema i om lag halvparten av alle oppslagene.

Hvis vi ser på situasjonen i 2013, og trekker fra den halvparten av oppslagene der funksjonshemmede ikke er hovedtema, sitter vi igjen med 192 artikler fra de åtte avisene, eller fra ca. 500 aviseksemplarer. Det er ikke imponerende mye, og mindre imponerende blir det når vi vet at av disse er bare 60 artikler i gruppen «store», med mer enn 600 ord. Dessuten er hele 46 av de 192 artiklene innsendt stoff, mest leserbrev. Dermed sitter vi igjen med et antall på 146 artikler, små og større, som er generert av redaksjonene selv i de valgte to månedene i undersøkelsens nyeste år.

Tabell 4: Oppslag med funksjonshemming som hovedtema/underordnet tema, år, antall og prosent. N= 1331

			Funksjonsned-settelse hovedtema	Funksjonsned-settelse underordnet tema	
År	1993	Antall	286	265	551
		% i året	51.9%	48.1%	100.0%
	2003	Antall	196	199	395
		% i året	49.6%	50.4%	100.0%
	2013	Antall	192	192	384
		% i året	50.0%	50.0%	100.0%
Total		Antall	674	656	1330
		% i året	50.7%	49.3%	100.0%

Blant alle de *spesifiserte* funksjonsnedsettelsene er det et flertall av saker der det er snakk om hovedtema, spesielt i kategoriene «psykisk sykdom», kroniske og nevrologiske sykdommer og «Annet», som omfatter både mindre kategorier og mennesker som har flere funksjonsnedsettelser, men flertallet er også svært klart i kategorien utviklingshemming.

At flertallet er motsatt i saker der funksjonshemming er *uspesifisert*, er logisk. Det er, som nevnt over, en rekke artikler der samlekategorien «funksjonshemmede» bare er så vidt nevnt. Dette ser vi av **tabell 5**. Noen kategorier er mer «kjente» i mediene enn andre, og det er derfor naturlig at de har en større andel «underordnet tema» enn mindre kjente kategorier.

Samtidig er det klart at de oppslagene en sitter igjen med hvor funksjonsnedsettelse er et hovedtema, er et svært begrenset *antall*, og på tross av metodiske avgrensninger (et begrenset og håndterlig antall søkeord) kan også dette funnet indikere at avisene det her er snakk om ikke prioriterer funksjonshemmede særskilt høyt som dekningsområde.

Tabell 5: Hvilke funksjonsnedsettelser i oppslag der f.hemming er hovedsak: prosent. N=1331

		Funksjonsned-settelse hovedtema	Funksjonsnedsettelse underordnet tema	Total
Hvilke	Synshemming	54.1%	45.9%	100.0%
	Hørselshemming	59.3%	40.7%	100.0%
	Bevegelseshemming	53.7%	46.3%	100.0%
	Psykisk sykdom	70.5%	29.5%	100.0%
	Kortvokst	100.0%		100.0%
	Utviklingshemming	61.4%	38.6%	100.0%
	Kronisk sykdom	86.4%	13.6%	100.0%
	Nevrologisk	91.5%	8.5%	100.0%
	Annet	66.1%	33.9%	100.0%
	Ikke spesifisert	32.5%	67.5%	100.0%
Total		50.7%	49.3%	100.0%

Variasjoner over tema

Når vi deler materialet etter tema, ser vi at kategorien «annet» er den største med vel en femdel av alle oppslag. Her finner vi det som ikke passer inn under andre overskrifter. Det gjelder, som nevnt under drøfting av metode, for eksempel kriminalitet (både den som blir begått *mot* funksjonshemmede, og den som enkeltpersoner presentert som funksjonshemmede selv begår), samt enkelte utenriksoppslag. Disse behandler vi likevel særskilt, ved at vi har merket oss dem og bringer eksempler. Noen oppslag om organisasjonsliv og teknologiske nyheter kommer også inn under «annet».

Vi har plassert en del budsjettsaker under «politikk», siden disse har å gjøre med politiske veivalg og prioriteringer av ulike samfunnsgrupper. Noen oppslag innen denne kategorien tenderer til å være belastende for de funksjonshemmede. Å bli behandlet som en utgiftspost som må kjempe med andre, er sjelden egnet til å oppmuntre noen (mer under). Det var også vanskelig å bestemme bare ett tema i hver artikkel. Dermed har en del av dem blitt tildelt to, noen også tre temaer, men med Tema1 som hovedtema. Kombinasjonene er i en del tilfeller interessante å studere.

Utenom «annet» er rettigheter/jus den største kategorien. Det kan tyde på at innen dette dekningsområdet får kampen for rettigheter i alle fall en viss plass. Kanskje har arbeidet som aktivister og organisasjoner i feltet utfører for å sette søkelys på hinder for verdig liv og full utfoldelse, en del av ansvaret for dette, sammen med de berørte og pårørende. Journalistene blir kontaktet, i noen tilfeller følger de opp, og resultatet blir oppslag.

Figur 2: Fordeling tema1 (hovedtema), prosent

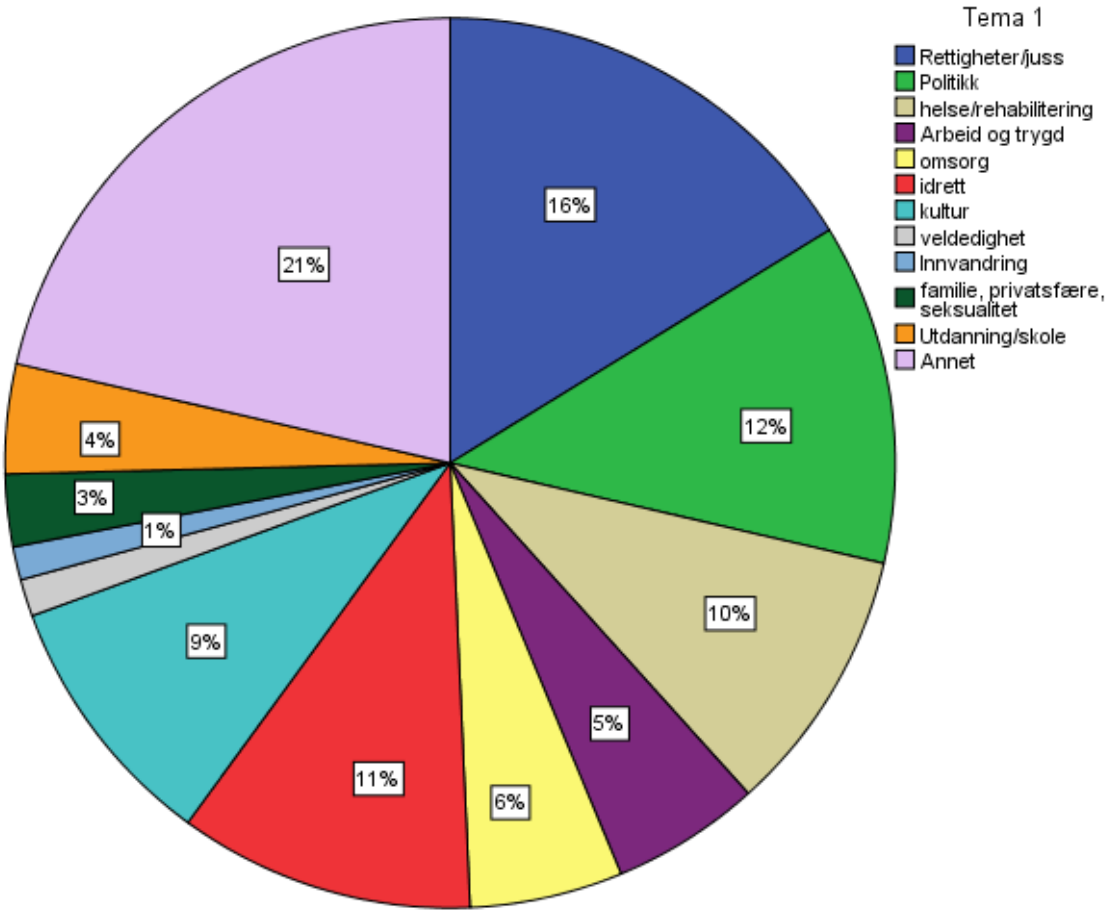

Mange av disse er knyttet til enkeltpersoners møte med myndighetene eller ulike etater. Nest største kategori er politikk (tolv prosent), og blant disse oppslagene handler det mye om økonomien i kommunene, som ikke gir tilstrekkelig rom for behovene til funksjonshemmede og andre grupper som har behov for velferdsstatens ytelser. De som kommer til orde i slike oppslag er ofte etatsjefer eller rådmenn, som vrir sine hender og peker på de stramme prioriteringene de må foreta. På en god tredjeplass følger artikler om idrett med nær elleve prosent, og dette selv om ingen av våre tre utvalgte år omfatter Paralympics eller «Special Olympics».

Men materialet viser at her er det mange lokale aktiviteter. *Bergens Tidende* har suverent størst andel oppslag om idrett (nær tjue prosent av alle avisens artikler på feltet handler om idrett); en del av dem om idrettslaget Djerv, som har eget fotballag for utviklingshemmede (se del II). På annenplass vedr. antall idrettsoppslag kommer *Trønder-Avisa*, med *Aftenposten* på tredje.

Tabell 6, hovedtema fordelt på de åtte avisene, prosent. (N=1331)

		Avis								Total
		Dag-bladet	Dags-avisen	VG	Aften-posten	BT	Nord-lys	Trønder-avisa	Telemarks-avisa	
TEMA	Rettigheter/ jus	9.8%	20.2%	20.9%	13.6%	15.1%	26.4%	14.0%	13.5%	16.2%
	Politikk	12.0%	11.5%	5.8%	13.2%	15.6%	15.0%	10.5%	15.3%	12.4%
	helse/rehab	20.2%	12.5%	14.1%	5.2%	5.9%	6.4%	5.3%	8.0%	9.7%
	Arbeid og trygd	4.9%	2.9%	5.2%	7.6%	3.8%		8.8%	8.6%	5.4%
	Omsorg	2.7%	4.8%	1.6%	6.8%	6.5%	6.4%	7.0%	9.2%	5.6%
	Idrett	6.6%	7.7%	7.3%	12.0%	19.9%	9.3%	14.9%	7.4%	10.7%
	Kultur	15.8%	4.8%	4.7%	10.8%	11.8%	5.7%	12.3%	6.7%	9.4%
	Veldedighet	1.1%	3.8%	0.5%	1.6%	1.1%	1.4%		1.8%	1.4%
	Innvandring	3.8%	1.0%		2.0%	1.6%				1.2%
	Fam. priv. sfære, seksual.	1.1%	1.0%	5.8%	2.0%	0.5%	2.9%	2.6%	4.9%	2.6%
	Utdanning/skole	3.3%	7.7%	1.0%	5.2%	3.8%	4.3%	4.4%	3.7%	4.0%
	Annet	18.6%	22.1%	33.0%	20.0%	14.5%	22.1%	20.2%	20.9%	21.4%
Total		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Dagbladet er derimot i første rekke når det gjelder kulturoppslag og helse/rehabilitering (i sistnevnte med god konkurranse fra *Trønder-Avisa* og *Aftenposten*), og står for halvparten av de få oppslagene som er knyttet til innvandring, de sistnevnte dreier seg ofte om rett til asyl for individer med funksjonsnedsettelse. *Nordlys* er avisen med størst andel rettighetsoppslag (en firedel av alle sine), mens *VG* og *Dagsavisen* har en femdel slike oppslag hver. *Dagsavisen* har størst andel oppslag om utdanning og skole, en liten kategori, mens VG har størst andel under helse/rehabilitering, tett fulgt av *Dagsavisen.* De to lokalavisene ser ut til å ha størst stoffandel om arbeid og trygd, litt større enn *Aftenposten.*

At helse og rehabilitering kommer på fjerde plass i avisene samlet, er ikke så overraskende, i og med at mange funksjonshemmede sliter mer med helsen enn gjennomsnittet av befolkningen. Men dette kan også henge sammen med at funksjonshemmede blir oftere presentert når de har «lidelser» enn i andre kontekster. Tre av kategoriene er svært små, det gjelder innvandring, oppslag om familie/privatsfære/seksualitet og oppslag om veldedighet. I det siste tilfellet kan vi vel regne med at en undersøkelse som dro lenger tilbake i tid, ville finne mer stoff knyttet til veldedighet. Oppslagene i denne kategorien minker også i tjueårsperioden, men tallene er små.

Varierer så temaene i de tre årene som er undersøkt? Den største kategorien, rettigheter/jus, er relativt stabil i de tre årene, det gjelder også politikk og idrett (se **tabell 7**). Når politikk er hovedtema, er det ofte kombinert med omsorg eller rettigheter. Imidlertid opptrer kombinasjonen rettigheter/politikk enda oftere når *rettigheter* er hovedtema, da finner vi 29 tema1 med politikk som tema2, og tilsvarende (30) med omsorg som tema2. Temaet kultur har en viss økning, og har i 2013 rykket opp til 12 prosent av artiklene.

Et typisk oppslag som kombinerer rettigheter og politikk er *BTs* artikkel 4.8.2013, «Frykter hun blir isolert av ny lov». Artikkelen handler om Lisbeth Solbakken, som i «over ti år har benyttet seg av brukerstyrt personlig assistanse». Oppslaget kommer etter at regjeringen sendte ut et forslag om å rettighetsfeste BPA ut på høring, men «rettighetsfestingen har klare begrensninger», og Solbakken frykter at hun og andre ikke lenger kan få assistent med på sosiale aktiviteter. Her kommer også representanter for Uloba, Norges Handikapforbund og Likestillings- og diskrimineringsombudet til orde med kritikk av forslaget.

Tabell 7: Hovedtema (tema1) fordelt på år og prosent. N = 1331

		År			Total
		1993	2003	2013	
Tema 1	Rettigheter/juss	16.0%	17.2%	15.6%	16.2%
	Politikk	12.7%	13.7%	10.7%	12.4%
	helse/rehabilitering	12.0%	7.6%	8.6%	9.7%
	Arbeid og trygd	4.2%	5.6%	7.0%	5.4%
	Omsorg	2.5%	8.4%	7.0%	5.6%
	Idrett	11.8%	8.6%	11.2%	10.7%
	Kultur	8.7%	7.8%	12.0%	9.4%
	Veldedighet	2.0%	1.8%		1.4%
	Innvandring	1.6%	0.8%	1.0%	1.2%
	familie, privatsfære, seksualitet	2.2%	1.8%	4.2%	2.6%
	Utdanning/skole	4.9%	4.1%	2.6%	4.0%
	Annet	21.4%	22.8%	20.1%	21.4%
Total		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Artikkelen blir dermed et eksempel på hvordan en løfter fram et individ (Solbakken) for å illustrere et større saksområde, der brodden er rettet mot politikerne, de ansvarlige for forslaget. Mer om slike artikler i del II.

Sjanger og prioritering

Sjangervalg kan signalisere betydning og redaksjonell prioritering. Om det er mange lengre reportasjer eller portretter (her slått sammen til en kategori), så indikerer det at mediet prioriterer temaet når de slår det opp, men bare dersom funksjonshemming i disse tilfellene er hovedtemaet.

Figur 3: Sjangerfordeling, prosent (N = 1331). 0% indikerer andel lavere enn 0.5%.

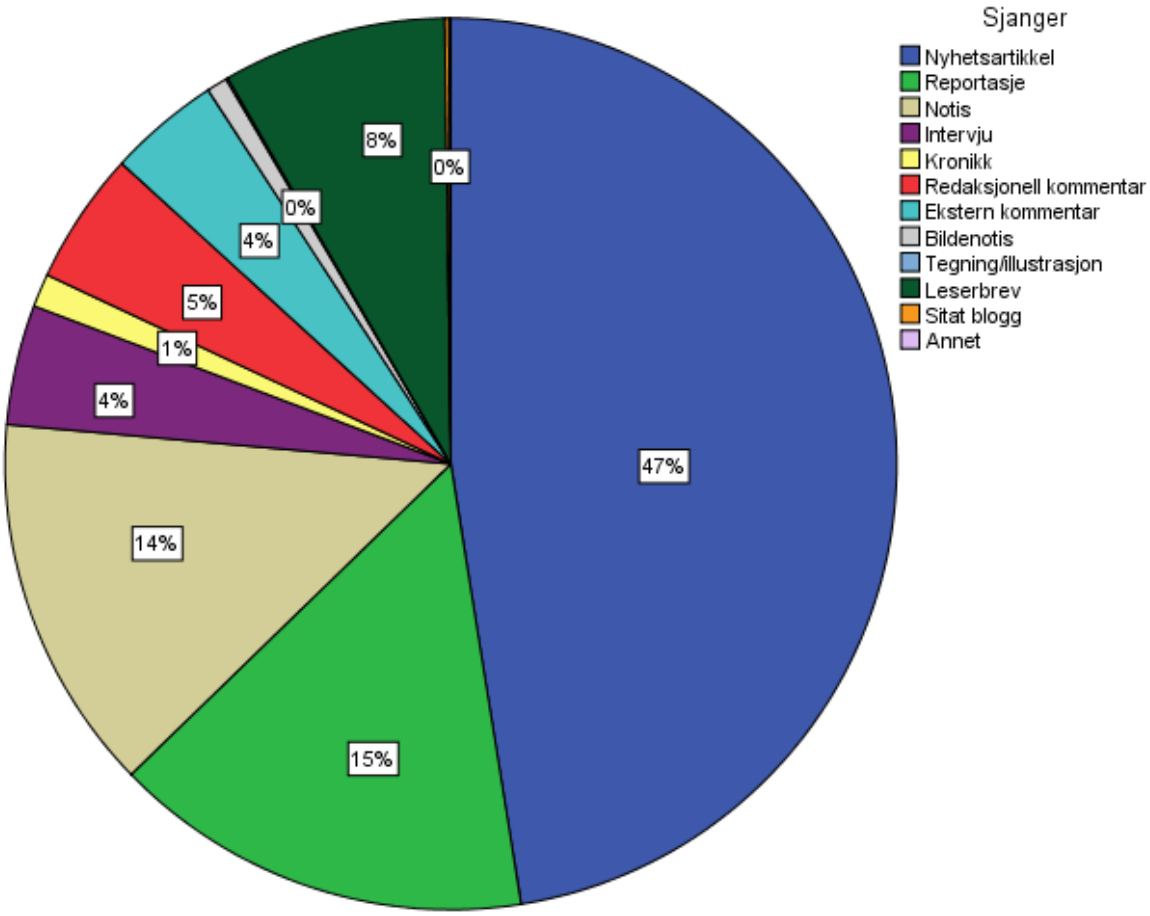

Av vårt materiale er 15 prosent reportasjer (inkludert portretter), noe høyere enn i tidligere undersøkelser av andre temaer. Nyhetsartikler utgjør nær halvparten (47 prosent). Slår vi sammen nyhetsartikler med notiser, får vi vel 60 prosent av alt materialet. Nyhetssjangeren er med andre ord den dominerende i norsk presse også på dette feltet, men bildet endrer seg en god del i løpet av tjueårsperioden.

Faktisk går andelen nyhetsartikler *markant ned* fra 54 prosent i 1993 til vel en tredel (36 prosent) i 2013. Reportasje- og notisandelene holder seg relativt stabile i perioden. Det som ser ut til å være en signifikant økning, gjelder kommentarstoffet. Alt «meningsstoffet»

(her også inkludert leserbrev) øker i omfang. Dette skjer særlig i tiåret 2003–2013, i samme periode som «kommentariatet» har styrket sin rolle i offentligheten, avisene har rustet opp sine debattredaksjoner og ryddet plass til mer innsendt stoff. Andelen leserbrev øker fra seks til tolv prosent i perioden, mens de redaksjonelle kommentarene på feltet øker fra 2,5 til sju prosent, omtrent det samme som de eksterne kommentarene. Betrakter vi meningsstoffet under ett (både innsendte bidrag og redaksjonens egne), finner vi at i 2013 er *mer enn en firedel* av alle artikler som omhandler funksjonshemming meninger, mot tolv prosent i 1993.

Vi tror ikke dette bare gjelder for feltet vi undersøker, dette er opplagt del av en større trend i avisenes prioriteringer, og vi kan heller ikke si om det gjelder i større grad for dekning av funksjonshemmede. Derimot kan vi konstatere at med det kraftige fallet i nyhetsdekningen, blir det mindre prioritering av stoffområdet fra nyhetsredaksjonene.

Av avisene er det *BT* og *VG* som ser ut til å ha flest reportasjer (23 og 22,5 prosent av sine respektive oppslag-samlinger), med *Aftenposten* på tredje plass (16,4 prosent). Minst andel reportasjer har *Telemarksavisa* og *Trønder-Avisa*. Dette kan bunne i avisenes begrensete ressurser, siden reportasjesjangeren er mer tid- og ressurskrevende. Men bare et mindretall av reportasjene har funksjonshemning som hovedtema, og det kan tyde på mindre gravende journalistikk og vaktbikkjefunksjon innen feltet i perioden.

Aktive lesere

Den høye andelen publikumsgenerert stoff i 2013 indikerer at lesere som er opptatt av dette feltet, ikke ligger på latsiden. Men det signaliserer også at debattredaksjonene til en viss grad prioriterer slikt stoff. Kanskje gjør de det for å bøte på svakheten i nyhetsdekningen på feltet. Det vi ikke vet, er hvilket publikumsstoff som *ikke* kommer inn på sidene. I enkelte aviser er refusjonsgraden til papirutgavene svært høy. I Morlandstøs undersøkelse fra norske aviser i 1991-1992, er hele 79 prosent (av 517 oppslag) nyheter, mens 11 prosent er reportasje og 9 prosent «meningsstoff». Dette er med på å bekrefte at andelen «meningsstoff» var lavere tidligere (Morlandstø 2006: 104).

Som vi har slått fast, er det bare omkring halvparten av artiklene som har funksjonshemming som hovedtema. I hvilke sjanger dette hovedtemaet forekommer hyppigst, blir neste spørsmål. Som vi ser av **figur 4** under, er det i leserbrev-sjangeren og notisene at funksjonsnedsettelser er markert hovedtema, mens fordelingen er jevn mellom hoved- og underordnet tema når det gjelder nyheter, intervju og kategorien «annet». I reportasjene derimot, er bare to femdeler viet funksjonshemming (eller en/flere funksjonshemmede) som hovedtema, i kronikker gjelder det i underkant av en tredel, mens det i redaksjonelle – og

eksterne - kommentarer dreier seg om 44-45 prosent. At feltet som hovedtema opptrer ofte i notiser, er ikke så underlig, i det lille formatet er det kanskje ikke plass til mer enn ett anliggende. Og leserbrevene styrker oppfatningen om et engasjement fra (eller på vegne av) funksjonshemmede, som antydet over.

Figur 4: Sjanger og funksjonshemmede som hovedtema, antall (N = 1331)

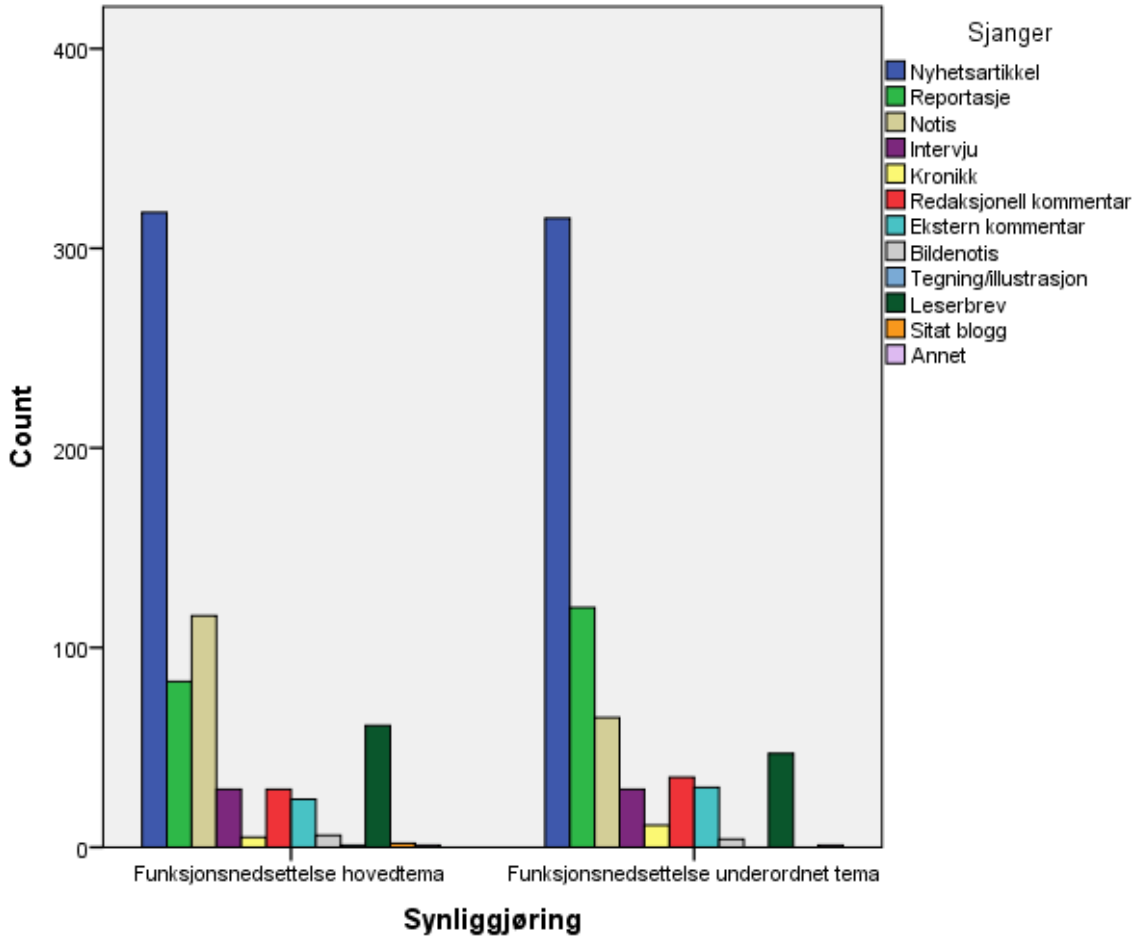

Oppslagene i materialet er også gruppert etter størrelse, stort (mer enn 600 ord), middels (300-600 ord) og lite (under 300 ord). De grupperer seg forholdsvis jevnt mellom de tre kategoriene, men vi merker oss at bevegelseshemmede får langt flere store oppslag enn synshemmede, som har flest små oppslag. Også kategoriene psykisk sykdom og nevrologiske diagnoser (lite omfangsrike kategorier) har flest store oppslag, mens artiklene om 2utviklingshemming er noe jevnere fordelt. At de ikke-spesifiserte artiklene har stor andel små oppslag, er naturlig.

I **tabell 8**, har vi sortert bort oppslagene der funksjonshemming bare er underordnet tema. Der ser vi blant annet at synshemming har markert flest små oppslag.

Tabell 8: Oppslag der funksjonshemmede er hovedtema: Type funksjonsnedsettelse og oppslagenes størrelse. N = 675

		Størrelse			Total
		Stor	Medium	Liten	
Hvilke funksjonsnedsettelser	Synshemming	24.5%	11.3%	64.2%	100.0%
	Hørselshemming	18.8%	31.2%	50.0%	100.0%
	Bevegelseshemming	41.2%	31.4%	27.5%	100.0%
	Psykisk sykdom	41.9%	32.3%	25.8%	100.0%
	Kortvokst	50.0%		50.0%	100.0%
	Utviklingshemmede	25.0%	37.1%	37.9%	100.0%
	Kronisk sykdom	28.9%	28.9%	42.1%	100.0%
	Nevrologisk	37.2%	39.5%	23.3%	100.0%
	Annet	47.0%	21.7%	31.3%	100.0%
	Ikke spesifisert	13.4%	31.2%	55.4%	100.0%
Total		28.3%	29.5%	42.2%	100.0%

Hvem får talens rett?

Et sentralt tema når en analyserer medieoppslag kvantitativt, er hvem som faktisk kommer til orde i artiklene. Får grupper som utgjør minoriteter definere seg og sine utfordringer selv, eller blir de mest omtalt av andre? For å kartlegge dette har vi registrert opp til *tre kilder* i hver artikkel. Noen har flere, da har vi valgt de kildene som uttaler seg mest.

En oversikt over kildene til oppslagene viser at av til sammen 1891 kilder er det bare 280 der vi får vite at kildene har nedsatt funksjonsevne. Sagt på en annen måte: Bare15 prosent av kildene i vårt materiale er oppgitt å ha en funksjonsnedsettelse. Nokså sikkert er det flere funksjonshemmede som får talens rett i vårt avisutvalg, ikke minst fra organisasjoner (for og av funksjonshemmede), men det er i saker der funksjonshemmingen ikke er direkte omtalt. Dette kan i seg selv være positivt, siden det bidrar til å rette fokus mot andre spørsmål enn de individuelle funksjonsnedsettelsene. Uansett om andelen er noe høyere, betyr dette at funksjonsnedsettelser i stor grad blir snakket om av andre enn dem det mest angår.

Av kilder med oppgitt funksjonsnedsettelse som uttaler seg, er 41 prosent kvinner, og det er en høyere andel enn i journalistikken generelt (Eide 2012, GMMP 2010), og langt bedre enn om en ser på hele kildegrunnlaget for artiklene (fratrukket de 345 uspesifiserte kildene). Der utgjør de kvinnelige kildene 29 prosent av totalen. Artiklene med uspesifiserte kilder er de som enten ikke har kilder i det hele tatt (det gjelder en del kommentarstoff), eller kilden(e)

kan være en institusjon eller organisasjon uten navngitt talsperson. Dette forekommer oftest (i 70 prosent av tilfellene) i de minste oppslagene, som notiser og korte nyhetsartikler.

Av de 1331 artiklene har 239 to kilder, mens 161 artikler har tre kilder eller flere. Det er med andre ord ikke oppsiktsvekkende mange flerkildeartikler, i underkant av 30 prosent. Nå vet vi at journalister ofte bruker flere kilder enn dem som blir synlige/siterte i et oppslag, men dette er mindre enn i Morlandstøs funn, der det er 42 prosent flerkildesaker. Her kan riktignok ulike metoder borge for en del av forskjellene, da Morlandstøs utvalgte saker *handler om* HVPU-reformen, med andre ord hovedtemaet er funksjonsnedsettelse.

Som vi har sett over, synker antall artikler fra 1993 til 2003, og en hypotese vi hadde var at dette kunne henge sammen med at man opererer mer med flerkildeartikler, der man før hadde mer forekomster av én artikkel per kilde, jo nærmere nåtiden man kommer. Men kildeantallet synker også i hele perioden, mens antallet oppslag flater ut det siste tiåret.

Tabell 9: Kildebruk fordelt på år og kjønn (antall *uspesifiserte* kilder i parentes)

Kilder	Alle med funksjonsneds.	Kvinner m funksjonsneds.	Menn m funksjonsneds.	Alle kilder	Kvinner	Menn
Kilde 1	211	85	126	1331 (345)	287	489
Kilde 2	52	22	30	400 (11)	113	225
Kilde 3	17	8	9	160 (2)	58	70
Alle	280	115	165	1891 (358)	458	784

Dermed står vi igjen tilbake med det faktum at feltet faktisk får mindre oppmerksomhet enn før. Men hvilke personer i samfunnet er det ellers som snakker om feltet? Den store kategorien «andre» kilder beror på at en rekke kilder ikke er angitt med yrke. En betydelig del av de «andre» er sannsynligvis idrettsutøvere og personer knyttet til rettsvesenet, i og med at vi ikke la inn disse som egne kategorier i skjemaet for kilder. Det burde vi ha gjort, men tendensene blir fanget opp av tema-kategoriene der både rettigheter og idrett er med. De to temaene er blant de største, og dette, sammen med at vi ikke har en egen temakategori for kriminalitet, betyr nok at en betydelig kildeandel under «andre» består av advokater og politifolk. I tillegg kommer enkelte personer sysselsatt i primærnæringene eller mediene.

Kvinnelige pårørende og politikere

Dernest følger kategorien for organisasjonsfolk. Hele 218 kilder havner i denne båsen, mot 186 politikerkilder. De neste kategoriene er byråkrater (115) og pårørende (112 kilder). Blant kildene er det dessuten 72 i kategorien «trygdet» og 69 «kunstnere». Ikke overraskende, kanskje, utgjør kvinnelige kilder halvparten av politikerkildene – i tråd med tradisjonelle forventninger om kvinners større engasjement i sosialpolitikken, mens flertallet av kvinnelige kilder er klart blant pårørende (64 prosent), noe som bekrefter statistikker om kvinners større innsats på omsorgsfronten.

I hvilken av disse kildekategoriene gjør så funksjonshemmede seg mest gjeldende? I kategorien «trygdet» er de er i flertall, men her finnes det selvsagt også mennesker uten nedsatt funksjonsevne. I gruppen for «andre» finner vi 135 kilder med oppgitt funksjonsnedsettelse av totalt 548, om lag en firedel, og høyere enn snittet totalt sett, mens en knapp femdel av organisasjonsfolkene er funksjonshemmede. Her tror vi imidlertid at andelen egentlig er langt høyere, siden en god del av organisasjonene som uttaler seg til pressen, er innenfor feltet og har ansatte med nedsatt funksjonsevne. Mest stusslig er det i gruppen av politikere og forskere: Bare fire av alle politikerkildene ser ut til å ha nedsatt funksjonsevne, og én av alle forskerne.

Igjen må vi ta forbehold, og her på to nivåer: for det første fordi det kan opptre politikere i vårt kildeunivers som har funksjonsnedsettelse uten at det blir tillagt vekt i en tekst, simpelt hen fordi individene står fram som politikere på lik linje med andre politikere, blant forskere likeså. For det andre er personer med funksjonsnedsettelse der det ikke er tillagt vekt og temaene er andre enn de vi registrerer, ikke fanget opp. Det er likevel vårt inntrykk at det dreier seg om ganske få tilfeller av den første varianten, og at det generelt er relativt langt mellom samfunnstopper med nedsatt funksjonsevne.

Vi finner ikke en spesiell, kjønnet «arbeidsdeling» blant journalistene som dekker området, slik vi kunne anta ut fra del tidligere undersøkelser, der kvinnelige journalister ser ut til å jobbe mer med såkalt «myke» stoffområder (Larsen i Eide 2000, Zilliacus-Tikkanen 1996, van Zoonen 1994).

Med unntak for *Dagsavisen* er det flertall av mannlige journalister bak oppslagene i alle avisene (**tabell 10)**.[11] Nå skal det føyes til at mannlige journalister antakelig er i flertall i alle avisredaksjonene. En annen forklaring kan være at det skjer en oppmyking av tradisjonelle kjønnsskiller i redaksjonene.

[11] Merk at mange artikler ikke er utstyrt med byline, oftest gjelder det de små oppslagene (notiser, etc.). Dermed er ikke journalistens kjønn registrert i disse.

Tabell 10: Journalistens kjønn, fordelt på avis, antall (N = 1331)

		Journalistens kjønn			Total
		Kvinne	Mann	Ikke oppgitt	
Avis	*Dagbladet*	43	90	50	183
	Dagsavisen	53	31	20	104
	VG	47	100	44	191
	Aftenposten	81	107	62	250
	Bergens Tidende	44	95	47	186
	Nordlys	46	63	31	140
	Trønder-Avisa	20	49	45	114
	Telemarksavisa	43	63	57	163
Total		377	598	356	1331

Denne hypotesen får ikke medhold når vi studerer utviklingen over tid. I 1993 var det 25 prosent oppslag skrevet av kvinnelige journalister, mot 45 prosent av mannlige (resten uspesifisert). I 2013 skrev kvinnelige journalister 34 prosent av oppslagene om feltet, mens de mannlige skrev i underkant av 40 prosent av artiklene. Det er snarere slik at det jevnt over blir flere kvinnelige journalister i redaksjonene, og dermed dekker også fler kvinner dette området.

Del II: Hva skriver de om, egentlig?

I den gjennomgangen som nå følger, har vi forsøkt å gruppere oppslagene etter tema, og se på ulike tendenser i dem. Her siterer vi også når vi presenterer oppslagene, slik at lesere av rapporten får illustrert hva vi snakker om. Vi har konsentrert oss mest om de artiklene der funksjonshemmede og/eller funksjonsnedsettelser er hovedtema, og vi har forsøkt å vise eksempler fra alle avisene i utvalget, om enn ikke etter en aritmetisk likhetsmal. Vi har dessuten føyd til et tema som skjuler seg under kategorien «Annet», nemlig kriminalitet, slik vi har redegjort for over. Mange oppslag handler nemlig om det. En annen kategori som egentlig sorterer under rettigheter og jus, er diskriminering, og vi har viet de artiklene vi finner om dette temaet, spesiell oppmerksomhet.

I idretten er vi alle like?

Sportsoppslagene er ofte små, spesielt der funksjonshemmede er hovedtema, men det er likevel oppløftende å konstatere at i nær tre femdeler av alle sportsartiklene, er funksjonshemming hovedfokuset. Vi konstaterer en synkende andel fra toppåret i 1993, men det gjelder også for hele utvalget. Flest sportsartikler handler om utviklingshemmede og bevegelseshemmede (17 og 16) og dernest synshemmede (7).

BT, avisen med flest sportsoppslag, skriver mye, spesielt i 1993, om laget for utviklingshemmede i fotballklubben Djerv. Dette laget ser ut til å bli en slags yndling for avisens reportere. I den store reportasjen «Djervs danske drømmeuke» som også har fått henvisning på forsiden, forteller reporteren om lagets besøk på Grønhøj Strand. Artikkelen forteller så vel om sportslige prestasjoner som om andre opplevelser, og journalisten veksler mellom ungene og trenerne deres. Lagleder Anne Elin Vadem forteller at samholdet er stort. «De hjelper hverandre, passer på og støtter hverandre. Forandringen fra da vi startet for tre år siden, er enorm. Den gang var det bare «meg». Nå er de et lag så sammensveiset at jeg kan ikke tenke meg noe som vil kunne bryte vennskapsbåndene» (BT 17.8.1993). Et stort oppslag i *Aftenposten*, «Grenseløs idrettsfest» (22.2.1993), handler om «Spesial Olympics» en gren av «Special Olympics International» som tilrettelegger for deltakelse fra mennesker med utviklingshemming. Reportasjen handler om dette landsomfattende skirennet og bringer intervjuer både med deltakere og arrangører og foreldre. Arrangørene har utviklet et «klassifiseringssystem [som] gjør at utøveren konkurrerer på noenlunde like vilkår». En mor uttaler imidlertid at «Konkurransen er bare en liten detalj. Det viktigste er tross alt å vise at

det nytter om bare viljen er tilstede» (ibid.) Dette gjelder antakelig for mye vanlig breddeidrett, selv om konkurranseiveren vel ikke er helt borte hos noen.

Dagsavisen bringer en notis øverst på en av sine sportsider under tittelen «Tanzania Stars mot Skeid» (7.8.1993), der det heter at «De bevegelseshemmede guttene fra Tanzania Stars har i flere år gledet Norway Cup-publikumet med sin fantastiske innsats på fotballbanen», dernest følger bare forhåndsannonsering av kampen.

Deltar i Norseman på ett ben

Ekstremt krevende

«Deltar i Norseman på ett ben», Bergens Tidende 3.8.2013

En virkelig helteframstilling finner vi i *Aftenposten* og *BT* sommeren 2013, i et større oppslag med Ironman-triatlon-deltaker[12] Jeffrey Glasbrenner. Han mistet det ene beinet som åtteåring i en ulykke på familiens gård i Wisconsin (*Aftenposten/BT* 3.8.2013). Via rullestolbasket har han jobbet seg opp til å delta i verdens hardeste øvelser. Tittelen på historien viser hvordan han snudde ulykke til mulighet: «Det tok lang tid før jeg skjønte at dette var mitt livs mulighet – ikke en tragedie». Avisen forteller at Glasbrenner har «løpt over 20 Ironman-triatlon over hele verden. Han tror den ultimate utfordringen finnes på toppen av Gaustatoppen». Mannen er avbildet med synlig kunstig fot ved en brygge i «idylliske Eidfjord med utsikt over den kalde fjorden han snart skal kaste seg ut i». I en faktaramme forteller avisen at han har deltatt i

[12] Ironman-triatlon betyr 3,8 km svømming, 180 km sykling og 42 km løping, og tar minimum 11 timer å fullføre.

tre Paralympics og skrevet bok. Portrettet får en teknologioptimistisk vri, når Glasbrenner forteller om sine ulike proteser – han må skifte underveis i øvelsene – til nær 100 000 kroner stykket. Kontrasten mellom mannen som har mistet det ene beinet og den «knallharde» konkurransen som starter i Eidfjord (Norseman Xtreme Triathlon, av avisen kalt «verdens tøffeste triatlon»), skaper drama i fortellingen. Avisen forsterker dramaet med å fortelle at Glasbrenner hele livet hadde «blitt fortalt at han aldri ville kunne løpe i konkurranse», men likevel for seks år siden startet med triatlon. Reportasjen framstår som en slags «Askepott»- eller «Polyanna»-historie på sportsidene.

En av våre fremste utøvere i Paralympics, Tommy Urhaug, kommer fra Radøy i Hordaland, og får følgelig stor oppmerksomhet i *BT* da han i 2003 blir kåret til «årets funksjonshemma idrettsutøvar». Han var allerede dobbelt verdensmester i bordtennis og blir intervjuet som 22-åring med drøm om å ta OL-gull (noe han gjør i 2012). Som Glasbrenner har han en mangslungen idrettskarriere, med fotball på krykker og rullestolbasket før han gikk over til bordtennis (*BT* 1.2.2003). Intervjuet bringer også en smule metaperspektiv, idet han blir invitert til å vurdere medieoppmerksomheten:

- Synest du merksemda du har fått, står i stil med merittane og prestasjonane dine?
- Nei, eigentleg ikkje. Tek funksjonsfriske gull, er de jo hælane i taket over heile landet, eg trur det skal mykje til for at toppidrett for funksjonshemma vert sett like mykje pris på i media. Dei sende døgnet rundt frå Sydney, men berre 20 minutt annan-kvar dag frå Paralympics i Sydney.
  Men det er pengane som styrer dette, poengterer meisteren.

Her ser vi et tilfelle av direkte mediekritikk, mot slutten av et bredt anlagt intervju, utstyrt med fire bilder. Dette kan også demonstrere avisens vilje til å forholde seg kritisk-refleksivt til dekningen i feltet, I 2013 har samme avis et oppslag under tittelen «Ikke viktig nok, NRK?» der de henviser til Sarah Louise Rung som har høstet tre gullmedaljer under VM i svømming for handikappede i Canada. «Men Rungs fantastiske prestasjon ble ikke nevnt med et eneste ord i Dagsrevyens sportssending. Alle innslag dreide seg om funksjonsfriske som *ikke* hadde vunnet medaljer» (*BT* 21.8.2013). Vi ser her at avisen bruker «funksjonsfriske», et uttrykk flere har advart mot, da det impliserer at funksjonshemmede er syke. Denne og mange andre idrettstekster er i kort format, og som mye annet sportsstoff formidler de resultater, forteller om arrangementer eller individuelle prestasjoner.

Rettigheter og diskriminering

Under rettigheter og jus kommer mange ulike saker; det kan gjelde rett til omsorgsbolig, rett til universell utforming eller borgerstyrt personlig assistanse (BPA). Et interessant trekk ved denne gruppen oppslag, er at i tre firedeler av dem (204 til sammen) er funksjonshemming et hovedfokus, mens det i alle artikler under ett dreier seg om ca. halvparten (se over). Nyhetsstoff dominerer her, som ventet, for det er under dette temaet en får mest øye på medienes *overvåkning* på feltet, med andre ord realisering av presseidealet «den lille manns forsvarer». Etter nyhetsstoffet kommer en god slump med publikumsgenerert stoff; nær 14 prosent. Avisene *VG* og *Nordlys* har flest oppslag om rettigheter, med 37 hver, *BT* kommer på tredje plass med 28 artikler.

VG tar opp saken til Oddvar Gikling, som har gått til trygderetten for å få tilkjent retten til terrenggående rullestol, som han og arbeidsgiveren hans, Sunndal ungdomsskole, sier han trenger i forbindelse med naturfagundervisningen («Full rulle i retten», *VG* 26.2.1993). Det meste av artikkelen er konsentrert om rullestolen som framkomstmiddel og pedagogisk støtte (når han skal ut i skog og mark med elevene, trenger han en spesiell stol), med solid brodd mot «en byråkratisk og inkonsekvent tolkning av regelverket». I en bisetning et stykke ute i artikkelen blir det nevnt at Gikling «ble lam i bena høsten 1983 etter en ryggmargslidelse». Men reporteren fokuserer lite på trist skjebne, og Gikling uttaler at en terrenggående stol vil «gi ham et rikere liv».

NYHETER

NORDLYS

NYHETER

Hun skapte Facebook-storm mot Coop Obs! etter at blind kvinne ble nektet hjelp

– Måtte si fra om saken

Veronika Henriksen varslet om dårlig service og fikk respons fra 9000.

KASKJER HAR DU ET TIPS ELLER BILDE? Tipstelefon: 776 10 500 E-post: tips@nordlys.no

Blindeforbundet: – Må skolere ansatte

ALLIANCE OPTIKK INTRODUSERER

VARILUX serien Intuitivt Syn

EN REVOLUSJON PÅ PROGRESSIVE GLASS!

Gir opp- til 50% bredere synsfelt

Essilors Varilux S-serie gir hurtigere reaksjonstid, klart og skarpt syn og full stabilitet. Progressive glass med ny banebrytende teknologi!

OPTIK SPESIALBUTIKKEN I NORD

Brillehuset as

www.alliancoptikk.no

ALLIANCE OPTIKK

«Blind kunde fikk ikke hjelp», «-Måtte si fra om saken», Nordlys 11.2.2013

Et oppslag i *Nordlys* med forsidetittelen «Blind kunde fikk ikke hjelp» (se forrige side) og «- Måtte si fra om saken» inne i avisen (11.2.2013), forteller om Veronika Henriksen, som møtte en blind kvinne på en benk. Denne kvinnen fortalte at personalet på Co-op/Obs ikke hadde vært villige til å hjelpe henne da hun skulle handle. Henriksen skrev om dette på Facebook og fikk en storm av støtte/henvendelser, pluss at ledelsen i butikken beklaget og tok affære.

VG skriver om en 27 år gammel utviklingshemmet mann som blir fratatt lønnen han har hatt (seks kroner timen) for å være vaktmester på et dagsenter. Nå skriver avisen «vaktmester» i gåseøyne, slik at leseren må tolke arbeidet som ikke helt fullverdig, men illustrasjonen viser Ken Jørand Høydahl med gressklipper, og det går fram av teksten at han har utført viktig forefallende arbeid. I avisen protesterer han, og kommunen lover å revurdere («Må betale for å arbeide», *VG* 9.8.1993). Disse oppslagene er typiske for en bestemt type vakjbikkje-fortelling som er gjenganger i mediene: Et individ lider urett, og uretten blir ordnet opp i etter at pressen har engasjert seg.

Aftenposten tar opp saken til Armand Bye, som fikk øreoperasjon i Frankrike, for hvis han ventet, «ville han ha blitt døv» (24.8.1993). Han måtte betale operasjonen selv, fordi Rikstrygdeverket ga avslag. «Nå spør han seg selv om Rikstrygdeverket foretrekker at folk blir uføre fremfor at de tar operasjon i utlandet og blir friske nok til å fortsette i arbeide?» Sosialdepartementets representant blir konfrontert og bekrefter at «det føres en meget streng praksis med å etterbevilge dekning av behandling som er foretatt uten forhåndsgodkjennelse». Avisen henter også fram et annet eksempel, og allmenngjør dermed til en viss grad problemet med å måtte vente på byråkratiets avgjørelser.

Trønder-Avisa slår i 2003 opp en artikkel om multifunksjonshemmete Anette Kolstad under tittelen «Frarøves friheten jeg har», som handler om hvordan hun blir fratatt mulighetene til å delta sosialt om hun skulle miste retten til borgerstyrt personlig assistanse, en assistanse hun har fått via avtalen mellom Steinkjer kommune og Uloba (11.8.2003). Hun frykter at hun vil bli prisgitt «ulike assistenter» som «svipper innom» når de har tid. Kolstad skriver i en epost til avisen at kommunens prioriteringer bare er begrunnet i økonomi. «Det menneskelige aspektet er ikke ofret en tanke.» Artikkelen inneholder også et stort bilde av Kolstad, med billedtekst der hovedpersonen blir omtalt som «lenket til rullestolen».

Under overskriften «Apartheid» skriver *Dagbladet* om Aron Ellefsen fraTjøme: «Mangel på heis og handikaptoalett hindrer sjuåringen i å delta i undervisningen i sin egen klasse på Lindhøy skole». Den som uttaler seg i det relativt korte oppslaget, som henviser til en tidligere større artikkel, er Aps gruppeleder i Oslo bystyre «funksjonshemmede Ann-Marit

Sæbønes», som karakteriserer skolens behandling som «apartheid»[13]. Vi ser i et ekstra søk at *Dagbladet* følger denne saken med en form for positiv kampanjejournalistikk, som blir kronet med seier i september (ikke med i vårt utvalg), og at avisen følger opp Aron fem år seinere. Flere rikspolitikere uttaler seg i sakens anledning i «Apartheid»-artikkelen, mens skolesjefen i Tjøme kommune skylder på pengemangel (*Dagbladet* 22.8.2003). Underlederen kaller samme dag saken «En fallitt»: «Det er snakk om klare lov- og regelbrudd. Intet skjer. Historiene gjentar seg.» Videre karakteriserer avisen dette som en «villet politikk fra myndighetenes side. Det koster simpelthen for mye å gjøre noe med diskrimineringen». *Dagbladet*s behandling av denne saken er et eksempel på vaktbikkje-journalistikk i tråd med avisens sosialpolitiske tradisjon: løfte enkeltskjebner, men sette dem inn i en ramme som viser at det gjelder mange, og stille politikerne til ansvar. Slik rekker det lenger enn individualiseringen, som ser ut til å være det mest vanlige, og som har blitt kritisert av flere tidligere forskere (se kapittel 1).

Diskriminering og hat

Tilfellene over kan godt kalles diskriminering, men de blir med noen hederlige unntak holdt på individnivå uten å løftes mer prinsipielt. Noen ganger gjelder diskrimineringen hatkriminalitet, sannsynligvis er tilfellene langt flere enn de vi får lese om. I 2005 godtok myndighetene at funksjonshemmede skal ha samme rettsvern som andre utsatte grupper i den nye straffeloven. I en kommentar i *Dagbladet* 2.2.2013 skriver Berit Vegheim i «Stopp diskrimineringen» om hetsen mot Senterungdommens daværende leder Sandra Borch på sosiale medier: «Det mest alarmerende er at i samfunn som i det norske, hvor erkjennelsen er fraværende, eskalerer hatkriminaliteten fra små fornærmelser til grov vold.» Vegheim peker videre på at politikere og andre offentlige myndigheter fornekter fenomenet og dermed lar det «vokse og gro i fred». Det virker som om denne typen tema i liten grad blir løftet eller gravd fram av redaksjonene om det gjelder funksjonshemmede, og at det dermed i større grad er opp til aktivister å bidra med leserinnlegg, kronikker og kommentarer.

Men Borch representerer et unntak. Diskrimineringen av henne var grov og avstedkom en rekke reaksjoner i pressen. I VG står det å lese at ungdomspolitikeren «har måttet leve med ufattelig mye mobbing og grov hets fordi hun er kortvokst. Da en radioreporter nylig sa hun

[13] Dette bringer tankene til en av informantene i et tidligere prosjekt (Eide 2012), der en sier at «Det er det samme for meg om det står «Whites only» eller det er en trapp» (Eide 2012, kapittel 9)

ikke er «spesielt genetisk egnet for videre reproduksjon»[14], toppet det seg» («- Jeg er blitt herdet siden jeg ble født», 1.2.2013). Oppslaget går over to sider, og siterer flere grove utsagn på Borchs Facebook-side. Borch uttaler at «det er slitsomt å slette hundre innlegg om utseendet mitt hver gang jeg forsøker å si noe om politikken vår». I det lange intervjuet snakker hun om en rekke andre opplevelser og hvordan hun helt fra barnsben av har måttet slite i møte med mange andre mennesker.

Hun sier at hun har ledd en del av kommentarene hun få, men at de samtidig har truffet «noe skjørt, dypt inne i meg». Reporteren spør om hun har tenkt at det ville være lettere å trekke seg tilbake fra rampelyset.

> -Jeg skal innrømme at jeg har tenkt på å gi meg nå. Enkelte hevder jeg tar offerrollen, men ingen må tro at jeg vil at folk skal synes synd på meg. – Hadde jeg fått velge, hadde jeg selvsagt ikke valgt et liv som kortvokst. Da hadde jeg valgt et liv uten blikk, kommentarer, latterliggjøring, spørsmål, dårlig selvtillit, operasjoner, tilpassing av klær, svarer Sandra. […] Følelsen av å være annerledes har heldigvis gjort meg sterk.

Her kommenterer Borch selv den velkjente offer-stereotypien som er blitt mange funksjonshemmede til del, samtidig som hun oppsummerer hvilke utslag diskrimineringen kan gi seg. Artikkelen har en undersak der radiostasjonens leder beklager innslaget der Borch blir karakterisert som genetisk uegnet, på det skarpeste. En rekke andre aviser har også dekket diskrimineringen av Borch.

Det finnes også noen få oppslag som tar opp diskriminering av funksjonshemmede generelt. Av disse er noen innsendt stoff, men ikke alle. *Aftenposten* forteller om «Egen operainngang for handicappede» 28.8.2003. I ingressen heter det: «Funksjonshemmede synger ut mot Bjørvika-operaen – Hvorfor skal vi henvises til en egen inngang? Klart diskriminerende, mener de.» Avisen føyer til at «den offentlig støttede kampanjen «Diskrimineringens ansikt» [går] i *fistel*» (vår uth.). Disputten gjelder forslaget om «tre karuselldører» og en «egen dør for funksjonshemmede ved siden av». Arkitekten forsikrer at dørene kan reguleres slik at de går langsomt og blir «tilgjengelig for alle». Artikkelen omtaler også stridigheter om heis.

Et annet oppslag i samme avis har tittelen «Ruter og NSB diskriminerer uføre». Det er et debattinnlegg som spør hvorfor de to institusjonene for kollektiv transport ikke følger opp diskriminerings- og tilgjengelighetsloven. Innsenderen som karakteriserer seg selv som

[14] Uttalelsen falt i Radio 3 i Bodø, og både ledelse og reporter har i ettertid beklaget innslaget sterkt, reporteren er dessuten oppsagt.

«delvis uføre», påpeker hvor slitsomt det er når tre transportmidler «må korrespondere». Hun ønsker seg lavere billettpriser fordi hun «blir sliten av å gjøre en større del av frakten selv» (*Aftenposten* 1.2.2013). Her er et eksempel på hvordan en publikummer henviser til loven for å prøve å få til forandring.

En innsender som undertegner med «En uføretrygdet» skriver i *BT* at hun som arbeidsufør ofte får «inntrykk av at jeg bør ta imot min trygd med bøyd nakke». Hun viser til at hun er ufør av psykiske årsaker, og føler seg mistenkeliggjort «og må til enhver tid være forberedt på å rettferdiggjøre at jeg er ufør». Hun oppfordrer allmennheten til mer respekt og mindre smålighet: «De som er bekymret over høye trygde-budsjetter, oppnår mer om de søker å fremme respekt og toleranse for mennesker med psykiske sykdommer, enn ved å hakke på dem når de ligger nede og forsøker å reise seg» («Blåmandag for psykisk uføre», *BT* 27.2.1993). Her er det en sømløs overgang fra individuelle erfaringer til oppfordringer om endret praksis i offentligheten.

Et fyldig oppslag om «Homohets på arbeidsplassen» (*Aftenposten* 31.8.2003) nevner i et lite avsnitt som omhandler krav om sterkere rettsvern og et bedre håndhevingsapparat ved diskriminering i arbeidslivet, at en slik ordning også «er på trappene for andre grupper, blant annet for funksjonshemmede». Et tilsvarende oppslag i *Dagsavisen* tar for seg manglende lovvern for etniske minoriteter, og sier videre at loven (mot diskriminering i arbeidsmarkedet) «sikrer i dag innvandrere mot forskjellsbehandling ved ansettelse på bakgrunn av rase, hudfarge, nasjonalitet, etnisk opprinnelse, seksuell legning og funksjonshemning», men har fokus på «innvandrere» («Lovverket beskytter ikke» 24.2.2003). Kanskje er slike oppslag en av flere årsaker til at representanter for funksjonshemmede føler seg oversett sammenliknet med andre minoritetsgrupper? (Se også kapittel 8).

Generelt virker det som om lesere og journalister i 2013 gjør mer for å synliggjøre likhetene i diskriminerende praksis som rammer minoritetsgrupper, enn tidligere år. Under overskriften «Mangfoldet i befolkningen» poengterer en leser (*Aftenposten* 5.8.2003) at funksjonshemmede ikke anses som en del av dette mangfoldet, som rommer blant annet kvinner og innvandrere. Også Unn Conradi Andersen skriver i kommentaren «Åpen kategori» i om likheter mellom kampen for homofile og funksjonshemmedes rettigheter:

> Den homopolitiske kampen har trengt kategoriene for å kjempe gjennom rettigheter knyttet til foreldreskap, ekteskap og ikke minst aksept og toleranse. Den kampen har vært viktig og avgjørende. På samme måte er det med andre minoriteter, for eksempel funksjonshemmede; de trenger stolte funksjonshemmede som kan kjempe kampen for aksept og universell utforming. Da den unge og lovende politikeren Birgit Skarstein,

> kjent fra tv-programmet «Ingen grenser», reiste seg fra rullestolen og gikk via en robot på «Idrettsgallaen», kom det derfor skarp kritikk fra Handikapforbundet. Hun sviktet de funksjonshemmede, hun sviktet sin egen kategori. Skarstein mente selv at det var en forståelig reaksjon fra en minoritet som trenger gjennomslagskraft. Men som hun sa: Det har aldri vært rullestolen som definerer meg. (*Dagbladet* 9.2.2013).

På den annen side: Når Harald Eia, Nils Brenna og Ole-Martin Ihlen vil poengtere at vi lever i en verden som undertrykker menn gjennom positiv forskjellsbehandling av kvinner, viser de nettopp til at funksjonshemmede oppfordres til å søke stillinger i staten («Feminine menn i verdens lykkeligste land», *Dagbladet*, 16.2.2013). For skribentene er det viktig å aksentuere fellestrekkene mellom marginaliserte grupper, om det så skal tas til inntekt for at denne kampen har kommet for kort – eller for langt.

Kriminalitet, overgrep

Et beslektet område er oppslag som omhandler kriminalitet begått mot eller av funksjonshemmede. I et mindretall av oppslagene er funksjonshemmede «skurker» i fortellingene, i et flertall er de ofre for forbrytelser, noen av dem seksuelle overgrep.

*Bergens Tidende*s oppslag «HVPU-klient kan ha stiftet Høyanger-brannen» er forsiktig med å konkludere (26.2.1993). *Dagbladet* melder om «Rullestolbruker tatt for 100 bedragerier» (14.8.2003). Mannen har et langt rulleblad, og i mange av tilfellene dreier forbrytelsene seg om å ta inn på hotell og dra uten å gjøre opp for seg, eller bestille varer og tjenester uten å betale. Her er ikke rullestolen særlig relevant for forbrytelsene, mens den i ett tilfelle, der han «skal ha lurt seg til en bil» og «hevdet at trygdeetaten skulle betale» kan være relevant.

Av oppslag som handler om overgrep mot funksjonshemmede, finner vi *Bergens Tidendes* om kvinnen som «Stjal fra psykisk utviklingshemmede» (20.2.2003). Notisen forteller at hun stjal fra beboerne i et bofellesskap «for å redde seg ut av en privat økonomisk krise». En annen notis forteller at «Frekke tjuvar har stukke av med handlevognar for funksjonshemma på Co-op Extra i Førde.» (*BT* 8.8.2013), og *Dagbladet* forteller i nok en notis om en ufør mann som ble «rundstjålet for 4500 kroner da han kjørte i rullestol på jobb som bud i Skien kommune (8.8.2003).

Nordlys melder om tyveri av en elektrisk vedkløyver fra et «dagsenter for psykisk utviklingshemmete» i Sørreisa («Simpelt tyveri» 10.8.1993), mens *Telemarksavisa* tjue år seinere slår stort opp et «Pleierdrama i retten» (5.2.2013, faksimile under). Det sistnevnte

dreier seg om at to pleiere var på jobb da «funksjonshemmede Vincent Johansen ble rundstjålet». Utbyttet var 45 000 kroner, og de to pleierne er sammen med to andre mistenkt for å stå i ledtog med «den maskerte mannen» som stjal pengene. Johansen melder imidlertid til avisen at «det var langt verre for ham å bli flyttet ut av sitt hjem som en konsekvens av tyveriet enn det var å miste pengene». Her ser vi et tilfelle der rettighet til selvstendig liv får en kopling til kriminaliteten.

En lærer blir dømt for sex med en elev med «mindre funksjonsforstyrrelser», melder *Aftenposten* («Lærer dømt for sex med elev», 12.2.1993). Ordet «overgrep» blir ikke brukt, selv om gutten var 13 år, mens «utuktig omgang» blir nevnt. Kanskje ville en brukt andre gloser i 2013. *Dagbladet* bekrefter dette delvis i artikkelen om en drosjesjåfør som blir «Frifunnet for sexovergrep mot utviklingshemmet kvinne» (28.2.2003), idet Høyesterett nekter å behandle statsadvokatens anke etter frifinnelsen. Norsk Forbund for Utviklingshemmede (NFU) har reagert kraftig og appellerer til statsråd Odd Einar Dørum.

8 TELEMARKSAVISA TIRSDAG 5. FEBRUAR 2013 TA

RETTSSAK: Pleietrengande Vincent Johansen stiller som vitne i rettssaken som går på hendelsen natt til 24. november i 2011 da han ble frastjålet en stor sum penger og gjenstander. Pleiere i Skien kommunes tjeneste er mistenkt for å stå bak. Øyvind Haugen er hans advokat. Bildet er tatt utenfor rettssalen i Nedre Telemark tingrett. FOTO: DAN HAGEN

Pleierdrama i retten

Rom og flere leser vår nettavis.
Nå vil vi gjerne dag de mulighetene internett gir deg som bedriftskunde. Vår nettutgave har lesere du ikke når gjennom papiravisen, og gjennom papirutgaven når du frem til lesere som ikke er på nett. Derfor anbefaler vi deg å bruke begge kanaler.

Viktig melding til alle våre bedriftskunder!

Har du vært i kontakt med vår annonseavdeling uten å bli tilbudt nettannonse?*
Da har du krav på gratis nettannonsering!

Ta gjerne kontakt med vår markedsavdeling for en uforpliktende prat om annonsering i våre kanaler.

TA

JA TAKK begge deler

* Gjelder bedriftskunder i februar 2013
* Gjelder dem som bestiller/får tilbud på avisannonse på minst kr. 3000,-
* Gjelder ikke samkjøring/bytter

SKIEN: To pleiere var på jobb da funksjonshemmede Vincent Johansen ble rundstjålet. Var de med på det eller var den maskerte mannen alene om ugjerningen? Retten tar stilling.

DAN HAGEN
dan.hagen@ta.no

Rettssaken finner sted i Nedre Telemark tingrett. Det er satt av tre dager, første dag var i går.

Saken har sitt utgangspunkt i at natt til 24. november 2011 ble Vincent Johansen i Skien frastjålet 45 000 kroner, pluss flere bankkort, stempel med signatur og et halskjede av gull.

ERKJENNER IKKE

Det er fire personer som er tiltalt i saken: Kvinne 40 år fra Skien, kvinne 22 år fra Skien, kvinne 26 år fra Skien, mann 35 år fra Skien. Bare kvinnen på 26 år erkjente straffskyld av de fire.

Tre av dem er tiltalt for grovt tyveri (straffeloven paragraf 257 og 258); kvinne 26 år for tyveri – men hun har også tiltalt for å ha kjøpt og oppbevart mindre mengder amfetamin.

Den 40 år gamle kvinnen er dessuten tiltalt for å ha retsstridig forledet noen som voldte fare for tap (straffeloven paragraf 270/271) og for å ha avgitt falsk forklaring (straffeloven paragraf 166); den 22 år gamle kvinnen – og hun på 40 - skal ifølge påtalemyndigheten «ha anmeldt en straffbar handling som ikke var forøvet» (straffeloven paragraf 171).

VERRE Å BLI FLYTTET

Vincent Johansen fikk, som vitne, først anledning til å redegjøre for hendelsen slik han opplatet den og som fant sted i hans enebolig mens den 40 år gamle kvinnen og 26-åringen hadde ansvaret for ham - de var ansatt via Skien kommune.

Johansen mente han hadde sovet hele natta og hadde ikke sett mannen med finlandshetta som ifølge de to damene skal ha stått for tyveriet. Det kom klart fram at det var langt verre for ham å bli flyttet ut av sitt hjem som en konsekvens av tyveriet enn det var å miste pengene.

EN DÅRLIG VENNINNE

Alle de tiltalte fikk forklare seg i går, spesielt forklaringen til den 40 år gamle kvinnen tok egne vendinger. Blant annet nektet hun for å ha sendt SMSer, som påtalemyndigheten oppfatter som sentrale, til sin 22 år gamle kollega. 40-åringen mente at det måtte være hennes venninne eller tidligere veninne som sto for disse. 22-åringen sa på sin side at hun hadde fått beskjed om at «noen skulle komme».

I grove trekk er 40-åringen enig med 22-åringen i dette: 22-åringen reiste ut for å kjøpe mat midt på natten uten å låse døra. Da 22-åringen kom tilbake møtte hun en mann i finlandshette som løp ut døra og fant 40-åringen nedslått på gulvet i stua. De ringte en politipatrulje som kom kort tid etter.

40-åringen virket å mene at hun hadde sittet på toalettet mens mannen snek seg inn i huset. Han skal ha romstert omkring i huset og til slutt funnet pengene og de andre gjenstandene. Påtalemyndigheten mener det hele var iscenesatt.

«Pleierdrama i retten», Telemarks-Avisa 5.2.2013

Aftenposten melder om «Psykolog tiltalt for vold», der en psykolog i Rogaland er tiltalt for diverse tilfeller av vold og tvang mot autister og psykisk utviklingshemmede (8.2.2003). Artiklene i utvalget vårt vitner om at helsepersonell står for mange av overgrepene. *VG* melder om en mannlig vernepleier som er siktet for overgrep mot en funksjonshemmet og pleietrengende kvinne i Aust-Agder (9.8.2013). Avisen skriver samme år om at en tidligere voldtektdømt mann er anklaget for å ha forgrepet seg mot en «lettere psykisk utviklingshemmet» kvinne («Dømt for seks voldtekter – fengslet igjen»)

Det som kjennetegner de fleste av omtalene i disse overgrepssakene, er at oppslagene er *små*, ofte på størrelse med notiser. Det er vanskelig å trekke noen endelig slutning på bakgrunn av vårt materiale, men er det slik at redaksjonene prioriterer slike overgrep ganske lavt? Oppslagene benytter uansett funksjonshemning for å anskueliggjøre situasjonene, og det fungerer trolig også som forsterkende: Overgrepene blir spesielt ille når de rammer funksjonshemmede.

Oppslag fra andre deler av verden er gjerne brutale, som når *Dagbladet* forteller om seksåringen Dominik. Han var «bundet til rullestol og led av epilepsi», og døde, trolig på grunn av foreldrenes mishandling, blant annet sulteforing og innestenging i Halle, Tyskland (7.8.2003). *BT* rapporterer om en utviklingshemmet mann som var dømt til døden i USA og etter planen skulle henrettes samme dag som oppslaget sto. «Hill har en IQ på under 70», melder avisen (19.2.2013).

I 2013 skriver flere aviser om drapstiltalte «Blade Runner» Oscar Pistorius, den sørafrikanske løperen med spesialbygde beinproteser, som har vunnet flere Paralympics-medaljer og dessuten deltatt i OL. Han er anklaget for å ha tatt livet av sin samboer, er løslatt mot kausjon og rettssaken kommer opp våren 2014. Her er det snakk om en helt med stor fallhøyde. Handlingsforløpet er – uavhengig av skyld – dramatisk, og det fanger tydeligvis oppmerksomheten til riksavisene, særlig *VG*.

Politikk er å prioritere …

Mange oppslag som er sortert i temagruppen «politikk» handler om økonomi og budsjetter. I flertallet av artiklene der politikk er hovedtema (60 prosent), er funksjonshemmede underordnet, med andre ord ofte lite synlige, for eksempel er gruppen(e) bare nevnt som en av flere utgiftsposter i budsjett-trange tider. *BT* er den avisen som har mest fokus på politikk, fulgt av *Aftenposten* og *Telemarksavisa*, men den sistnevnte har flere oppslag med hovedtema fra feltet.

Et dominerende tema under politikk-paraplyen er utviklingshemmede. I 1993 handler det mye om reformen, men også seinere. HVPU-reformen innebar at de store oppsamlingsinstitusjonene ble nedlagt, og kommunene skulle satse mer på integrering, samt egne boenheter for gruppene. Artiklene om utviklingshemmede omtaler både reformen – ikke minst i kritiske leser-reaksjoner – og gruppens muligheter for deltakelse i samfunns- og arbeidsliv. I 1993 var det valgår, og *VG* bringer et større oppslag i forkant om «De glemte velgerne», med undertittel «Snakk saktere, ber de psykisk utviklingshemmede» (*VG* 28.8.1993). Avisen følger opp med ingressen: «Her er velgerne politikerne glemte. 13. september skal flere tusen psykisk utviklingshemmede gå til urnene for å stemme. De har nemlig stemmerett som alle andre». Tre individer er intervjuet og kommer med sine krav til politikerne om enklere formidling. Av oppslaget går det også fram at de utviklingshemmede har fått oversatt partienes EF-program til lettlest norsk, «for egen regning», som det står, med en indirekte oppfordring til storsamfunnet. I denne artikkelen finner vi eksplisitte kilder fra de utviklingshemmedes egne rekker. Det er ellers ikke ofte og andelen slike kilder synker i perioden.

BT melder i notisen «Handikappete mot eldrepolitikk» at fylkeslaget av Norges Handikapforbund «er sterkt kritiske til at det skal brukes sysselsettingsmidler i eldreomsorgen i Bergen» (10.2.1993). Det framgår av teksten at åpen eldreomsorg skal reduseres med over nitti stillinger. Ti år seinere er tonen skarpere i et større oppslag under tittelen «-Velferdstilbudet rakner» (2.2.2003). I ingressen heter det: «Eldre som ikke får mat, psykisk utviklingshemmede som blir låst inne, forebyggende barnevern som raseres. Hovedverneombud Stig-Are Mauland advarer bydelens innbyggere mot budsjettkuttene». Bergenhus bydel skal blant annet skjære bort 15 stillinger til «bydelens sterkt funksjonshemmede», det dreier seg i hovedsak om utviklingshemmede som «ikke kommer seg ut når de vil» og om at «beboere må låses inn på rommene sine i situasjoner med utagering». Og i artikkelen trenger også sparespråket gjennom. «I budsjettforslaget for bydelen foreslås å kutte fem millioner kroner. Dette skal skje gjennom å vurdere kost/nytte av allerede etablerte tiltak», men Mauland «fnyser av målene». I februar måned dette året er det flere sterkt kritiske oppslag om budsjettsparekniven i Bergen, kritiske fordi det rammer grupper som for eksempel utviklingshemmede.

Nordlys rapporterer også fra sparepolitikkens verden i 2003, når de forteller hvordan formannskapet i Tromsø vil slå sammen 23 enheter i pleie- og omsorgsektoren til 12 større og spare vel 2,8 millioner. SVs «Spare Pia» (som avisen kaller Pia Svensgaard, med hint til lokal dialektbruk) kan «selvfølgelig ikke garantere at tilbudet ikke blir dårligere, men jeg er

politiker og må bare forholde meg til det fagfolkene har uttalt». «Brukergrupper» og fagforeningsledere kommer til orde etter hvert og får sagt via en tillitsvalgt at de «frykter at gamle og syke mennesker vil forsvinne i de store organisasjonene». Uttrykket funksjonshemmede er bare nevnt i ingressen, der Svensgaard «tror de syke, gamle og funksjonshemmede vil få et like godt tilbud…» («Spare Pia» 18.2.2003. Organisasjoner fra funksjonshemmedes egne rekker uttaler seg ikke i oppslaget.

Mye skjer lokalt, men debatten finnes også i de øvre politiske organer, der *Arbeiderbladet* (nå *Dagsavisen*) kan melde om «Fange-psykiatri på Stortinget» (10.2.1993). Det er representanten Lisbeth Holand som tar opp det faktum at 18 sterkt psykotiske fanger sitter i norske fengsler, de fleste på Ila. Hun forlanger opprydning i «uverdige forhold» og får støtte av Norsk Fengselstjenestemannsforbund. Samme avis lar politikere rykke ut til forsvar for Torshov skole for utviklingshemmede, og demonstrerer dermed hvordan nye prioriteringer i kjølvannet av HVPU-reformen kan få folk til å reagere.

Onsdag 10. februar 1993 NYHETER Arbeiderbladet 3

– Spesialskolen SKAL BESTÅ!

– Skoletilbudet til de psykisk uviklingshemmede elevene på Torshov skal bestå. Nå er vi lei av at byråkratene i Utdanningsdepartementet trenerer våre vedtak. Gudmund Hernes har fått flere advarsler, sier Theo Koritzinsky (SV), Jan Simonsen (Frp) og Tore Liltved (H).

Undervisningskomiteens nestleder Jan Simonsen (Frp), leder Theo Koritzinsky (SV) og Høyres Tore Liltved er klare i sin sak. Elevplassene på Torshov skal bestå. (Foto: Gustav P. Jensen)

«-Spesialskolen skal bestå! Arbeiderbladet 10.2.1993

VG byr på en konfrontasjonssak i februar 2003, der «Nakkeslengskadete Roar nektes å bli frisk». Bakgrunnen er at han ifølge ingressen «kan dokumentere at urter og akupunktur virker», men ikke får støtte til dette. I undersaken «Opprørte politikere» gir flere ham støtte. Saken blir ikke eksplisitt brakt over det individuelle nivået, selv om vi kan forestille oss at støtte til urter og akupunkturbehandling vil kunne skape presedens. Men den blir løftet til riksplanet (*VG* 13.2.2003).

Som oftest er det myndighetene i storsamfunnet som får kritikk i oppslagene. Men noen ganger er vinkelen en annen, og de (potensielt) funksjonshemmede blir framstilt som en utgiftspost for «deg og meg» (her: forsikringskunder):

> Mens personskader betydde et par hundre millioner kroner i erstatninger for seks-syv år siden utgjorde de ca. 1,7 milliarder kroner i 1992! […] Det koster deg og meg som forsikringskunder enorme summer når fire ungdommer lenkes til rullestol etter en

> alvorlig trafikkulykke. Skadeutbetalinger på opptil 10-15 millioner kroner for hver enkelt ulykkesrammet er ikke uvanlig. («Uten bremser, uten styring», *VG* 26.8.1993)

Nå er det i denne bilreportasjen først og fremst «unge sjåfører mellom 18 og 30 år» som forårsaker skadene. Like fullt blir (framtidige) funksjonshemmede her presentert som en dramatisk utgiftspost, koplet til den kontroversielle klisjeen «lenket til rullestolen». Fortellingene om funksjonshemmede som *byrde* er oftest ikke så eksplisitte. I dette tilfellet kan vi jo lure på om ikke også «fire ungdommer», er forsikringskunder.

Kultur: Tilrettelegging og funksjonshemmede som bidragsytere

«Kultur» som hovedtema defineres her i vid forstand og omfatter 125 saker i materialet. Det kan i tillegg til oppslag som dekker kulturinstitusjonene og kulturelle uttrykk som for eksempel teater, visuell kunst, litteratur og film, dekke fritidstilbud og naturopplevelser og ikke minst mediene selv. Sjangre spenner fra anmeldelser til reportasjer, men vi finner en større andel av reportasjer innen dette temaet enn de andre. Andelen oppslag som omhandler kultur øker noe fra om lag ni prosent i 1993 til tolv prosent i 2013.

Antall kulturoppslag med funksjonshemming som hovedsak er liten, men varierer: Vi finner 17 slike saker i 1993, 7 i 2003 og 14 i 2013. Alt i alt har bare en knapp tredel av kultursakene funksjonshemming som hovedtema. *Dagbladet*, *Aftenposten* og *Bergens Tidende* står til sammen for om lag to tredeler av alle sakene.

Tilrettelegging av kulturtilbudet går igjen som tema i disse sakene på ulike vis. To oppslag i utvalget opplyser om tilrettelagt litteratur («Lettlest for voksne», *Aftenposten*, 4.8.2003) og tilrettelegging av film for personer som er svaksynte («Synstolker Kon-Tiki», *VG*, 20.2.2013) mens *Aftenpostens* oppslag fra 16. februar i 1993 forteller at Aftennummeret deres nå kommer i punktskrift på diskett. 30 august samme år bringer avisen et oppslag om «Kunst for blinde på OL». Her er kulturtemaet klart knyttet opp til funksjonshemmedes rettigheter.

Funksjonshemming som **tema** i kulturuttrykkene er i mindre grad til stede. TV-serien *I rettferdighetens navn* om en hørselshemmet advokat skaper oppslag i *Aftenposten* i 1993 (16.8.1993) og en teateroppsetning dukker også opp omtrent på samme tid (11.8.1993). Det dreier seg om Tom Griffins skuespill *Guttene ved siden av* om psykisk utviklingshemmede. Stykket blir anmeldt, og *Dagbladet* lager en reportasje før premieren, der moren til et

utviklingshemmet barn ser stykket og møter skuespillerne («Teater om et annet folk», 12.2.1993).

To skjønnlitterære utgivelser for voksne genererer oppslag. Den franske forfatteren Brigitte Auberts kriminalroman *Døden i skogen*, som har en stum, blind og lam heltinne, kommer ut i 2003, og norske Gaute Heivolls roman *Over det kinesiske hav* ble utgitt i august 2013. Den prisbelønte forfatterens roman blir kommentert og anmeldt ganske bredt. Dette kan være et tilfeldig utslag i materialet. På den annen siden kan også Heivolls roman sies å være del av en tendens i kulturlivet til at fortidens menneskesyn granskes med moderne øyne. Bestselgerne til Victoria Hislop, Cecilia Samartin med flere har nettopp tatt opp uverdige historiske forhold i behandlingen av funksjonshemmede, om det er folk som er blitt syke av lepra (Hislop, 2007), eller blinde på Cuba på femtitallet (Samartin, 2008).

Funksjonshemmede som aktører i kulturfeltet er nok det som endrer seg mest i denne perioden, selv om de også finnes i materialet for 1993. For eksempel har utviklingshemmede Arne Teigland skrevet boka *Dette er mitt liv* dette året. *Aftenposten* lager reportasjen «Det handler om å leve» i sakens anledning (20.8.1993): «Arne Teigland (46) er «postsjef» ved miljøavdelingen hos fylkesmannen i Oslo og Akershus, æresmedlem i Strømmen skolekorps, deltids kirketjener i Strømmen kirke, forfatterdebutant og mongoloid.» Journalisten følger Teigland på postrunden, og selv om saken dekker Teiglands tunge stunder, er det hans arbeidsglede og -innsats som står i fokus. *VG* lager også en reportasje på bakgrunn av boka og presenterer i ingressen Arne Teigland som «Norges første mongoloide forfatter» (4.8.1993). Her møter Arne Wenche Foss på Theatercafeen, og hun omtales som «verdens deiligste menneske».

Utover oppslagene om Teigland er funksjonshemmete som bidragsytere i kultursakene der funksjonshemming er synlig i 1993, ganske begrenset. Vi finner en notis om Dissimilis (*Aftenposten*, 5.2.1993), og australske Donna Williams selvbiografi er utgangspunktet for saken («Autist forteller om sin kamp», *Aftenposten*, 27.8.1993).

I 2013 har bildet endret seg. Nå er det flere artikler som på ulikt vis tar for seg eller referer til tv-serier der funksjonshemmede bidrar. I februar 2013 finner vi eksempelvis et langt intervju i *Dagbladet Magasinet* med Jarle Andhøy, programleder i «Tangeruddampen» («I samme båt» 9.2.2013). «Tangeruddampen» er en videreutvikling av den populære programserien «Tangerudbakken». I den nye serien har utviklingshemmete deltakere fått en ny utfordring og seiler et åpent vikingskip til Røst i Lofothavet. Serien blir i anmeldelsen i samme avis sammenlignet både med denne foregående og med «Ingen grenser» («Uryddig

sjø», 14.2.2013), noe som tydelig viser at den leses som del av en spesifikk sjanger der funksjonshemmede og utviklingshemmede er bidragsytere.

«I samme båt». Dagbladet, Magasinet 9.2.2013

Samtlige av disse oppslagene har til felles at de viser hvordan problemstillinger i feltet for øvrig slår inn i kultursakene når funksjonshemming er tematisert. *Aftenposten* melder at «Døv TV-helt øker forståelsen» i forbindelse med den populære TV-serien «I rettferdighetens tegn» (11.8.1993). Avisa har kontaktet generalsekretær Svein Arne Peterson i Norges Døveforbund som har sett gjennom serien for å gi den en vurdering. Resten av saken handler om diskriminering av hørselshemmete og kampen mot diskriminering av tegnspråk.

*Dagbladet*s anmelder diskuterer «Guttene ved siden av» under overskriften «HVPU-komedie som spriker». I reportasjen om moren poengterer journalisten at «dette kan bli dine naboer» (14.2.1993). For moren er det viktig å få fram at hun ikke «tror noen blir redde av å se stykket». Utsagnet vitner om uroen i tiden like etter reformen, og en engstelse fra de pårørende for hvordan den vil slå ut overfor deres barn. Det er her tydelig at

samfunnsdebatten aktualiserer stykket, men anmelderen mener også at stykket ikke bare skal vurderes ut fra denne: Kunst er noe annet enn det velmente, og «ett krav er viktigere enn alt annet: Kravet til scenisk troverdighet». Anmeldelsen kan leses som bidrag til en debatt om hvorvidt en egen type feilslått veldedighet utøves i kunstfeltet hvis kunstneren ikke tør gå fullt ut inn i sine karakterer, funksjonsnedsettelse eller ei.

Videre ser vi at selv om Teiglands selvbiografi i 1993 var utgangspunktet for oppslagene, er det et inkluderende arbeidsliv som det skrives mest om i *Aftenposten*s sak. Artikkelen inneholder blant annet en oppfordring til

> […] offentlige etater om å benytte psykisk utviklingshemmede til enkelt, men meningsfylt arbeide:
> Hun [Teiglands arbeidsgiver] bruker Arne som eksempel når hun forklarer at mongoloide kan utføre forskjellig slags arbeid til punkt og prikke.
> -Nesten for mye av det gode. Han synes arbeidstiden fra 9.30 til 14.30 er litt for kort. Det er umulig å få ham hjem så lenge vi andre er på kontoret (20.8.1993).

Oppslaget opplyser leseren om hvordan en person med Downs syndrom «er» på en måte som nok virker fremmed i dag. Kanskje sier det noe om mangelen på kunnskap om dette syndromet i 1993. *VG*s sak framstår i kontrast som kjendisorientert og Teigland er her først og fremst barnlig og søt. Til tross for selvbiografi og jobb, er det hyllester av Wenche Foss, Anne-Cath Vestly, kongefamilien og Gro Harlem Brundtland som får plass, samt ekstravagante drømmer om lanseringen, blant annet om fest med galla og Sputnik-opptreden på ordførerens regning. Slik markerer også *VGs* sak hva folk med Downs syndrom *er*: noe ganske annet enn normen.

Også i 2013 ser vi at problemstillingene i feltet også slår inn i kulturuttrykkene og diskusjonen av dem. TV-klipperen Kari Wåle i serien Tangeruddampen «som selv har en bror som er utviklingshemmet» redegjør i saken «I samme båt» for mulighetene foreldrene har for å redigere og nekte å vise noe de føler er problematisk («I samme båt», *Dagbladet* 9.2.2013). Hun påpeker hva som er målsettingene med serien: «Motivet for å lage serien har for oss, og foreldrene, [vært] å kunne bidra til god folkeopplysning og vise at mennesker med utviklingshemning er like forskjellige som alle oss andre.» I 2013 er debatten om tidlig fosterdiagnostikk blomstret opp. Wåle sier: «Jeg håper vi kan påvirke debatten om sorteringssamfunnet.» Hun understreker på journalistens spørsmål at de ikke viser et glansbilde, men også deltakernes frustrasjoner.

I oppslaget står dette målet som overordnet mediekritikken som har kommet om

«freak-show», og noe av brodden er også tatt av den ved å henvise til foreldrenes utstrakte samtykke. Dessuten gjør framhevingen av Wåles egne familieforhold henne mer tillitsverdig. Når kritikken presenteres, blir den lett avfeid:

> Andhøy har hørt også de kritiske røstene, alle dem som mener det er feil å lage underholdning av mennesker med handikap.
>
> - Klart noen er kritiske, noen er alltid kritiske.
> - Hva er ditt forsvar?
> - Ikke noe. Folk er folk. Om jeg har lyst til å henge med deg, og du med meg, så er det opp til oss.

Artiklene viser hvordan aktuelle debatter får et nav i kulturuttrykk, når disse blir presentert av mediene. Med diskusjonene som det siste oppslaget henviser til, er det tydelig at i 2013 er selve representasjonen av folk med funksjonsnedsettelser blitt et hett tema. Dette er interessant i seg selv, og ligner utviklingen i representasjonen av andre marginaliserte grupper og minoriteter: fra uproblematisert og konvensjonell fremstilling til diskusjon av premisser og politiske implikasjoner. I teaterreportasjen fra 1993 diskuteres også problemstillinger knyttet til «utlevering» av personer med utviklingshemmede, men her er frykten for «den andre» mer vesentlig, og subjektposisjonen forblir hos den ikke-funksjonshemmede, «normale» leser. Denne frykten snakkes det ikke om i 2013. Om den dermed er forsvunnet, er en annen sak, men man kan håpe at publikum i 2013 er mindre preget av denne – kanskje har normaliseringen kommet lenger. Problemstillingene knyttet til kulturell representasjon er nå mer eksplisitt uttalt som en konflikt mellom representasjon, synliggjøring og freakshow. Det ser ut til å være et høyere bevissthetsnivå rundt det problematiske aspektet ved reproduksjon av gamle kulturelle stereotypier, eller i det minste et rom i offentligheten for å invitere til slik problematisering.

Kikker-komponenten er påtakelig i mange av sakene om funksjonshemmede i de populærkulturelle uttrykkene (Middelthon 2007). Å sette ord på dette er et første skritt til å bli klar over problematikken omkring representasjon. (Se også kapittel 4 og 5 for nærmere analyse av representasjonen av funksjonshemmede i «Ingen grenser» og Paralympics.)

Inkluderende arbeidsliv og uførepensjon

Antallet oppslag om arbeid og trygd per år er relativt stabilt, men det er flest saker i 2013 og færre i 2003 enn i de to andre årene. Artiklene sprer seg relativt jevnt over avisene, men *Aftenposten* og *Telemarksavisa* har flest oppslag (hhv 19 og 14 av totalt 72 i alt de tre årene),

mens *Bergens Tidende* og *Dagsavisen* har færrest (hhv 7 og 3).

I sakene som har minst to temaer ser vi at temaet arbeid og trygd i over 40 prosent av tilfellene dukker opp sammen med politikk, og i 28 prosent sammen med rettigheter. Dette er uten tvil et politisk tema, og også sterkt knyttet til økonomi. For dette temaet gjelder at funksjonshemming i 55 prosent av oppslagene er synliggjort. I halvparten av oppslagene er ikke funksjonsnedsettelsene spesifisert, noe som jo også gjerne er tilfelle når det kreves rettigheter for gruppen som sådan. Utviklingshemmede får mest oppmerksomhet i disse oppslagene med om lag ti prosent av sakene.

Når temaet er arbeid og trygd, synker andelen innsendt stoff, og nesten halvparten av oppslagene er nyhetssaker, mens reportasjen er den nest største sjangeren. Dette viser at dette er et tema som redaksjonene selv er opptatt av å få fram i avisene.

Leserinnlegget «Hva skal vi finne oss i?» som også omhandler arbeid er forfattet av Representantskapet i FO[15] Telemark og angår først og fremst hva det innebærer av ubehageligheter *å jobbe med* utviklingshemmede, samt «rus og psykose» (*Telemarksavisa* 20.8.2013). Et lignende perspektiv er anlagt i *Telemarksavisas* sak i 1993[16] om at «HVPU-ansatte sliter med jobben» (17.8.1993). Det er stor mangel på kompetanse blant de ansatte og de føler seg utrygge på jobb, meldes det. I *Aftenpostens* Jobb-spalte dukker det opp spørsmål fra en leser om uførepensjon og AFP (3.2.2013). For det meste dreier oppslagene seg om to hovedtemaer: uføretrygd og inkluderende arbeidsliv – og i hvilken grad målene i det sistnevnte er i ferd med å oppnås.

Flere saker er reportasjer som viser funksjonshemmede i arbeid: En tittel fra *VG* forteller at «Asbjørn (60) er blind. Han har spilt i 50.000 begravelser» (9.8.2003). Dette er en sak som til en viss grad handler om tilrettelegging (noter i blindeskrift), men vel så mye hans erfaring med folks valg av sanger til begravelser.

[15] FO = Fellesorganisasjonen for sosionomer, barnevernspedagoger og vernepleiere.
[16] I 1993 hette denne avisen *Telemarks Arbeiderblad, slik Dagsavisen hette Arbeiderbladet.*

VG LØRDAG 9. august 2003 9 9

Asbjørn (60) er blind. Han har spilt i 50 000 begravelser.

Sørgemusikkens 10 PÅ TOPP

Kantor Asbjørn Syslak utarbeidet denne listen for VG over de mest spilte stykkene i begravelser.

Kristne begravelser	Humanetiske begravelser
1. «Vårsøg»	1. «Din tanke er fri»
2. «Memories»	2. «Mykje lys og mykje varme»
3. «What a wonderful world»	3. «Har en drøm»
4. «Gabriels oboe»	4. «Et hund å holde i»
5. «Yesterday»	5. «Du skal få en dag i mårå»
6. «My way»	6. «Danse mi vise, gråte min sang»
7. «Bridge over troubled water»	7. «Vondervåke»
8. «Sommersatt ved fjorden»	8. «Å leva det er å elska»
9. «Så skimrande var aldrig havet»	9. «De unge slekter»
10. «Imagine»	10. «De nære ting»

Av IVAR BRANDVOL og LARS ERIK SKREFSRUD (foto)

I snart 40 år har blinde Asbjørn Syslak (60) spilt i til sammen 50 000 begravelser.

Kantoren spiller i opptil seks begravelser daglig, fem ganger i uken.

– Man får en klar følelse med livets alvor. Noen ganger kunne det være fristende å trå til med en bryllupsmarsj, innrømmer Asbjørn Syslak.

Kantoren må lese alle noter i blindeskrift og lære dem utenat. Det har fungert knirkefritt alle 50 000 gangene.

– Asbjørn Syslak er trolig den som har spilt i flest begravelser i Norge, sier forbundsleder i Musikernes Fellesorganisasjon, Arnfinn Bjerkestrand.

Da Syslak slo an den første tonen på kirkeorgelet i 1953, var det lite slingringsmonn i valg av musikk til begravelser. Nå er det ganske annerledes. Stadig flere ønsker seg alternativ musikk i den siste avskjed.

– Musikkønskene de pårørende har, gjenspeiler på mange måter «Ønskekonserten» i radio, forklarer Syslak.

Ofte inngår han kompromisser, som for eksempel når noen ønsker å ha John Lennons «Imagine» på repertoaret.

– I låten synger Lennon «imagine there's no heaven, and no religion, too». Det passer dårlig i en kirke. Da spiller jeg den som instrumental. Tross alt er det en fin låt, et håp om en bedre verden har vi intet imot, påpeker han.

«Internasjonalen»

Begravelser kan grovt sett deles inn i fire musikalske kategorier, mener kantoren. De kristne, humanetikerne, katolikkene og de som er en del av den gamle arbeiderbevegelsen. Syslak har fremført «Internasjonalen» flere ganger! – Da er politiske taler ofte en del av seremonien. Humanetikerne er veldig glad i «Din tanke er fri», katolikkene synes det er stas med klassiske salmer, og de kristne har «Vårsøg» med Henning Sommero som sin klare favoritt.

De kristne begravelsene har alltid noen salmer innbakt i seremonien som en del av liturgien, men kun i det som kalles minnedelen.

– Minnedelen defingerer vi som perioden mellom inngangsprosedyren og starten på den kristne liturgien. Det er kun her vi tillater alternativ til salmer, understreker han.

Trenden med visesang og populærmusikk tok av særlig etter prinsesse Dianas begravelse, der Elton John spilte «Candle in the Wind». Da ble folk med på notene, forteller forbundsleder Arnfinn Bjerkestrand.

«Den glade enke»

Noen ganger er musikkønskene så sære at kantoren er tvunget til å si nei. Som for eksempel da en revyelsker døde, og de pårørende ønsket sangen «Hvor er min kone». En annen gang ønsket noen å høre Cornelis Vreeswijk, der han synger at «djevelen som i helvete bor får seg en god skratt». Da noen ønsket et utdrag fra «Den glade enke», svarte Syslak:

– Det er greit, men da må dere finne noen andre til å spille den.

E-post: kar.brandvoll@vg.no

Ole Ivars – nå også i begravelser

Dansebandet Ole Ivars får stadig henvendelser fra pårørende som ønsker noter til landeplagen «Jag trodde änglarna fanns».

MED PÅ NOTENE: *William Kristoffersen og Ole Ivars leveler varene, nå også til begravelser.*

Dansebandet skriver vanligvis ikke noter til låtene sine. Det var først etter gjentatte forespørsler fra pårørende som trengte noter til organisten, at Ole Ivars bestemte seg for å lage noteark.

Det er låten «Jag trodde änglarna fanns» de pårørende vil ha. Den ble innspilt av William Kristoffersen i 1997, og var et forsøk på å komme inn på det svenske markedet som tekstforfatter.

Det gikk heller dårlig, og bandet bestemte seg for å gi ut låten på egen hånd. Grand Prix-stjernen Kikki Danielsson ble hyret inn som gjesteartist. Her i landet ble låten øyeblikkelig en suksess.

PÅ ORGELKRAKKEN: *– Jeg har nok spilt i bortimot 50 000 begravelser, sier kantor Asbjørn Syslak (60). Han har jobbet for Oslos krematorier i snart 40 år.*

«Asbjørn (60) er blind. Han har spilt i 50.000 begravelser», VG 9.8.2003

I *Aftenposten*s sak «Holder styr på millioner av veiopplysninger: Blind dataekspert viser vei», viser avisa hvor lite tilrettelegging som egentlig er nødvendig for at en som er blind eller svaksynt kan arbeide med hjelp av datamaskiner: «Datamaskinen han bruker er i utgangspunktet helt ordinær. Skjermen står der, og alt som kommer opp på skjermen kan han lese på blindeskrift under tastaturet» (23.2.1993). Slike saker, som det er flere av i 1993-utvalget, er bidrag til å normalisere bildene av folk med funksjonsnedsettelser.

Den andre siden av saken er imidlertid oppslag om arbeid og trygd som omhandler utestengning fra arbeidslivet. Tore Kristiansen, leder for Rådet for likestilling av funksjonshemmede i Norge, argumenterer i et innlegg i *Trønder-Avisa* for at funksjonshemmede må få bedre innpass i arbeidslivet. Han bruker økonomiske argumenterer, og baserer seg på en undersøkelse norske AFI og danske COWI har utført («Milliarder å

spare» 19.2.2013). Den viser at om funksjonshemmede kom inn i arbeidslivet ville det gi Norge en gevinst på 13 milliarder, i tillegg til at livene for en rekke mennesker ville oppleves som bedre. Denne vinklingen skiller seg også betraktelig fra den funksjonshemmede som utgiftspost, som vi har dokumentert i andre oppslag.

Flere av oppslagene dreier seg om direkte diskriminering. I august bringer eksempelvis *VG* et dobbeltsidig oppslag om Wiggo Berggren som har Cerebral Parese. Han har vært arbeidsaktiv fram til han ble overflødig i en omorganiseringsprosess og siden ikke får jobb gjennom Adecco, som ikke følger ham opp. Han har gjentatte erfaringer med å bli avvist på jobbintervjuer og heller bli oppfordret til å søke uføretrygd, noe han selv ikke vil. Berggren forteller om skjult diskriminering i arbeidslivet:

> - Opplevelsen min er at potensielle arbeidsgivere finner «lovlige» unnskyldninger», slik at det ikke kan tas for diskriminering, selv om det er dette som skjer i virkeligheten. Jeg har også opplevd arbeidsgivere som sier at «vi ikke kan ha sånne som deg» ute hos kunder. Slike utsagn er direkte sårende, sier han. Nå etterlyser Berggren en bedre tilrettelegging for funksjonshemmede på norske arbeidsplasser, og en holdningsendring blant arbeidsgiverne.
>
> - I Norge er det ikke tillatt å diskriminere noen, hverken i forhold til etnisitet, religion, kjønn eller funksjonshemning. I forhold til en ansettelse har denne loven dessverre lite å si. Uføretrygd skal være et sikkerhetsnett, ikke en sovepute, sier Berggren («Det eneste jeg ønsker er å være i jobb», *VG* 22.8.2013).

Tjenestedirektøren i NAV kjenner seg ikke igjen i beskrivelsen. Nav dukker også ofte opp i andre av disse sakene som en aktør uten gjennomslagskraft, som ikke jobber til det beste for funksjonshemmede jobbsøkere, eksempelvis i leserinnlegget «Nav ser meg ikke som en ressurs» (*Aftenposten* 15.8.2013). Om ikke Nav kjenner seg igjen i Berggrens erfaringer, anerkjenner Anniken Huitfeldt, daværende arbeidsminister, disse i større grad i en undersak til oppslaget om ham. Hun benytter anledningen til å si at regjeringen året før presenterte «en jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne, som både fokuserer på en holdningsendring blant arbeidsgiverne, og på en styrking av lovverket for å sikre funksjonshemmedes rettigheter. Responsen fra arbeidsgiverne er at det tar tid å få gjennomført endringene» (22.8.2013).

En vesentlig del av konteksten er at august 2013 preges av valgkamp før Stortingsvalget 9. september. Det virker som arbeid og trygd er blant temaene som angår funksjonshemmede som i størst grad får plass på disse premissene. Dette er også noe

Aftenposten på kommentarplass poengterer. I en oppfølgingssak om en ung kvinne som har en psykisk sykdom, viser avisa at hun i løpet av de tre årene som har gått, til tross for bachelorgrad, ikke er i jobb. Så understreker journalisten:

> Vi gir ikke politikerne makt for at de skal gjøre det som er lett. Det er evnen til å nå de virkelig vanskelige målene som teller. Av de målene er langt færre unge som faller utenfor blant de aller viktigste. Men skal vi nå et slikt mål, må vi begynne med å innrømme at vi fortsatt har kommet for kort, også når det gjelder kvaliteten i det hjelpeapparatet som i den norske tilnærmingen til problemet blir så sentralt (27.8.2013).

Å øke mulighetene for midlertidig ansettelse, er her omtalt som noe som i Tyskland har gitt funksjonshemmede økt innpass på arbeidsmarkedet. Dette er en politikk de borgerlige partiene står for. *Aftenpostens* kommentar kan leses som del av et større arbeid avisen gjør for å bevisstgjøre velgerne.

Aftenposten Tirsdag 27. august 2013 Kommentarer 3

Martha Løkken var 29 år, bipolar, uten og på jobbjakt da Aftenposten traff henne første gang. Nå er hun 32, fortsatt uten og på jakt etter jobb. Men hun står hun er friskere enn på lenge.

Arbeid. Vi gir ikke politikerne makt for at de skal gjøre det som er lett. Det er evnen til å løse de virkelig vanskelige samfunnsoppgavene som teller.

Ung, utenfor og viktigst

Kommentar
Thomas Boe Hornburg
Politisk kommentator

Da jeg intervjuet henne første gang, var Marthe Løkken 29 år, bipolar, uten og på jobbjakt.

Nå har hun nesten fylt 32 år, sier hun er friskere enn på lenge, men er fortsatt ufør. Og fortsatt, etter tre år, på jobbjakt.

Norge ikke best

Marthe er en av stadig flere unge mennesker som hverken er under utdanning eller i arbeid.

På tross av overpolitiske ambisjoner om den moderate: Andelen unge som står utenfor har bitt seg fast. Anslått økt.

I fjor hadde anslått mellom 15 og 30 år steget til 63 000 - en økning på 12 000 siden 2006, ifølge SSB.

Vi er riksnok bedre enn de fleste OECD-land. Men ifølge Regjeringens nye arbeidslivsmelding har Nederland, Island, Danmark, Sveits og Østerrike alle lykkes bedre enn Norge med å få unge i aktivitet, enten det er jobb, studier eller annen opplæring.

Vi er gode, men ikke best, slik vi burde være. Og vi har valgt en krevendevei til mål.

Tyskland har valgt å møte problemet ved å lette kraftig på mulighetene til å ansette midlertidig. Det har gitt resultater.

Sverige har gjort det langt mer lønnsomt å jobbe.

Men i norsk politikk er det lite stemning for en howdekurs som reduserer terskelen inn i arbeidslivet, eller som gjør det mye mindre attraktivt å stå utenfor. Da står vi igjen med den tredje og vanskeligste veien, den som går via omskolering, støtte og moderate aktivitetskrav.

Fåvektmetre

For den vanskeligste er ikke å forklare hvorfor flere unge står utenfor nå enn før.

Langt flere får i dag en diagnose. For nye år ble for eksempel diagnosen ADHD knappt brukt i Norge. I dag er den en vanligste årsaken til uførhet for unge med atferds- og personlighetsforstyrrelser.

I tillegg bekrefter ny forskning at de grunnleggende problemene for mange unge ikke handler om skolenederlag og fritid, men om svende familieforhold, rus og dårlig helse. Slikt gjør det vanskeligere for politikerne å treffe tiltak somvirker.

Dessuten er arbeidslivet blitt mer krevende. Det norske arbeidslivet stiller stadig høyere krav til både fagkompetanse og sosiale ferdigheter.

«Jeg kunne en sakkmester ha med seg en hjelpegutt. Nå er til og med sakmesteren borte», sier et intervjuobjekt i en rapport om unge utført.

Resignasjon

Slik får drivkreftene som ekskluderer unge et skjær av uunngåelighet.

Det leder litt til politisk resignasjon. Kanskje er det ikke tilfeldig at vi så langt i valgkampen har vært mindre tid til spørsmål om ekskludering enn jeg kan huske fra både 2005 og 2009.

Med unntak for Torbjørn Røe Isaksens gode bok, flere andre artikler, snakker lite helst om mervelgervennlige saker som helseko og lærerlønn.

Og Ap har så mye å forsvare etter åtte år ved makten at de lett går i forsvar, også her.

Men for en regjering som har hatt arbeid til alle som ledestjerne i åtte år, er dette altså fasiten: Andelen sysselsatte i hele den voksne befolkningen er nå lavere enn den var på slutten av 1990-tallet. Og antallet unge mennesker som står utenfor, har økt med like mange mennesker som det bor i Elverum og Drøbak.

Marthe Løkkens historie minner om at noen av dem kunne vært i jobb.

Viktigst

Symptomene på politisk resignasjon er lett å forstå. Men de er ikke lette å forsvare, særlig når den gjelder unge mennesker.

Grunnene er opplagte, men verdt å repetere: Unge som faller utenfor, koster mye for samfunnet. Vi trenger arbeidskraften deres. Og viktigst: Skal vi fylle tverrpolitiske løfter om muligheter for alle med innhold, er den mest av alt her

Å redusere andelen unge som faller utenfor, er antagelig noe av det vanskeligste enhver regjering kan påta seg

blant de unge som sliter, at kampen står. Gode liv inkluderer ofte et arbeidsliv, på en eller annen måte.

Jeg sier ikke at det er lett. Å redusere andelen unge som faller utenfor, er antagelig noe av det vanskeligste enhver regjering kan påta seg. Fordi årsakene til problemer er sammensatt. Fordi forventningen her er ting og sterk. Fordi sikkerhetsnettet er ugjennomtrengelig. Fordi arbeidslivets profesjonalisering gjør inkludering stadig vanskeligere. Og fordi er virkelig lett ville kreve mye av så mange: partene i arbeidslivet, Nav, skolene, kommunehelsetjenesten og forskningsmiljøene som må lære oss mer om hva som virker og ikke.

Mineralending ønskat

Men rett før et valg er det verdt å minne om det nær selvfølgelige: Vi gir ikke politikerne makt for at de skal gjøre den som er lett. Den er evnen til å nå de virkelig vanskelige målene som teller.

Av de målene er langt færre unge som faller utenfor blant de allerviktigste.

Men skal vi nå et slikt mål, må vi begynne med å innrømme at vi fortsatt har kommet for kort, også når det gjelder kvaliteten i det hjelpeapparatet som i den norske tilnærmingen til problemet blir så sentralt.

For riksgnok har Marthe Løkken, som har en bachelorgrad, fått muligheter til å jobbe. Hun har fått tilbud av Nav om både å spikke paller og plukke søppel.

Men ikke mer enn det.

Siste beskjeden hun fikk fra sin saksbehandler i Nav, ifølge henne selv, var at «du må være ute i arbeid er ikke det vi jobber med. Men da lærer jeg noe jeg også».

En ting er sikkert: Vi er ikke i mål.

«Ung, utenfor og viktigst», kommentar i Aftenposten 27.8.2013

En utfordring med avtalen om inkluderende arbeidsliv er at målet om redusert sykefravær kan være vanskelig å forene med målet om å inkludere personer med redusert arbeidsevne i arbeidslivet, siden disse kan ha problemer medfører økt sykefravær. Nav fikk alle midler og virkemidler til å bistå virksomhetene i dette arbeidet blant annet gjennom opprettelsen av arbeidslivsentrene. Arbeidsminister Anniken Huitfeldt vedgår overfor *Telemarksavisa* at «jobb til funksjonshemmede er det feltet der avtalen med IA- avtalen har kommet kortest» i forbindelse med at IA-avtalen skal gjennom nye forhandlinger (16.8.2013).

Som nevnt innledningsvis er *Telemarksavisa* blant de to avisene med flest oppslag om funksjonshemming koplet til arbeid og trygd. Fredag 1. august 2003 kommer en pressemelding fra trygdedirektør Arild Sundberg om at omtrent ti prosent av Norges befolking er «uførepensjonister». Dette er et relativt stabilt tall. Nyheten gjengis i *Telemarksavisa*, hvor det suppleres med tall fra regionen samme dag (1.8.2003), samt med et intervju med direktøren uka etter (8.8.2003). Ti år senere er overskriften «For mange uføre» (*Telemarksavisa* 10.8.2013). Analysen er merkbart mer politisk orientert, som følge av den nevnte valgkampen, og presenterer regjeringens planer for å få bukt med situasjonen. Konklusjonen er at «Uansett utfallet av høstens valg vil det bli et bredt flertall på Stortinget som står klar til å følge opp».

I kommunevalgkampen i 1993 er statssekretær Ole Jacob Frich i Sosialdepartmentet i spaltene for å redegjøre for regjeringens trygdepolitikk med kronikken «Sosialpolitikken. Målet er å unngå varig trygding» (*Aftenposten* 3.8.1993). *Telemarksavisa* anlegger et kjønnsperspektiv på uførepensjon i «Hjemmearbeidene kvinner får ikke full uføretrygd» (25.8.1993). Av saken framgår det at uføre kvinner «nærmest må være sengeliggende» for å godkjennes for full trygdeutbetaling, da de lignes med ektefellen og det vurderes at husarbeid kan utføres nesten uansett. Hilde Haugsgjerd har en kommentar i *Dagbladet* (5.2.1993) om det samme: Trygdeinnskjerpingene under Gro Harlem Brundtland, som blant annet gjør det vanskeligere å få uførepensjon, rammer kvinner urettmessig hardt. «Belastningsskader og psykiske lidelser» står for den største delen av trygdeutbetalingene, og dette er, ifølge Haugsgjerd, typiske kvinnelidelser. I tillegg er det kjent at slike problemer er vanskelige å diagnostisere, tar tid å følge opp og er komplisert å kurere. Det gjør disse pasientene «upopulære». Haugsgjerds kommentar konfronterer altså både regjeringens trygdepolitikk og medisinernes forskjellsbehandling av menns og kvinners helseplager.

Helse/rehabilitering

Dekningen på dette området blir halvert i perioden, fra 64 artikler i 1993 til 31 i 2013. Men artikler der helse eller rehabilitering er hovedtema går mer drastisk tilbake, til en tredel (fra 56 til 19). Det er vanskelig å konkludere med eksplisitte årsaker til dette. Temaet utgjør ni prosent av alle oppslag sett under ett. *Dagbladet* (37) og VG (24) har suverent flest artikler innen dette området, et stykke bak kommer Telemarksavisa (13).

Mye stoff er knyttet til familie og privatsfære og en del til rettigheter, finner vi når vi ser hva som er «tema2» i denne gruppen. Det kan for eksempel dreie seg om fosterdiagnostikk, som i *Trønder-Avisa* (27.2.2003), eller om unge med MS, som i *Telemarksavisa* («Uvissheten om framtida er tung å takle» 6.2.1993). En 39-åring, gift med to barn, er gradvis blitt verre av Multippel Sklerose og sier han savner et forum for «kontakt med andre som lider av MS». En undersak sier at «Unge med MS skal få tilbud utenfor hjemmene» i Skien.

«Hardt å få bekkenløsning» skriver *BT* (13.3.1993), og dette sier formann i «Hordaland lag av Landsforeningen for kvinner med bekkenløsning». Hun er selv rammet, men peker både på hvordan mange kvinner kan bli «fullstendig invalidisert i perioder». Foreningen foreslår tiltak for å bedre situasjonen. Samme avis skriver om en jente som fikk millionerstatning etter at ponnien hennes kolliderte med en bil. Her er kombinasjonen rehabilitering og rettigheter sentral: Hun trenger erstatningen for å få hjelp til å bli bedre («Millionerstatning etter ponnikollisjon» 13.2.2003).

Barskere enn *VGs* oppslag «Ulykkesfuglen» finner vi knapt. Avisen presenterer en 26 år gammel drosjesjåfør som «er blitt operert 15 ganger og har hittil rundt 200 innleggelser og legebesøk å vise til etter at ulykkesmarerittet startet for 12 år siden» (28.2.1993). Halve artikkelen består av en lang liste med det som har rammet den uheldige hovedpersonen, på moped, på fotballbanen, ved ulykker, rygglidelse etter hjulskift osv.

En annen ulykkesfugl finner vi i *Dagbladet*s oppslag «Tok overdose – havnet i rullestol», om en mann som «prøvde GHB og alt annet han kom over av rusmidler. Så tok han en overdose og ble lenket til rullestol.» Mannen er lite motivert for opptrening, men avisen forteller at både moren og broren hans er «innom daglig for å avlaste pleierne på Lørenskog sykehjem» mens han selv venter på «egen omsorgsleilighet». Moren har ifølge avisen skrevet flere leserinnlegg for «å påvirke politikerne til å gi sønnen et bedre tilbud». Moren forteller at i et av leserbrevene skrev hun «Hvis du skal ta overdose, så for all del dø». Billedteksten understreker dramatikken: 26-åringen sier at «det tar knekken på familien din».

Under dette temaet finner vi også flere «Tilbake til livet»-saker, der individer kommer seg etter å ha blitt alvorlig rammet. *Arbeiderbladet* bringer historien om to personer som skal fronte Nasjonalforeningen for Folkehelse og deres kampanje for å sette søkelyset på slagrammedes situasjon og for å styrke behandlingstilbudet for gruppen («Tilbake til livet etter slaget» 6.2.1993). Og Cecilie Lysholm, som ti måneder tidligere hadde søkt om aktiv dødshjelp, «sprudler av livsglede og løper alle trappene hun ser», etter en lungetransplantasjon. Under tittelen «-Jeg fikk livet i gave» forteller avisen hvordan hun «satt lenket til rullestol og pustemaskin». Heller ikke hun blir presentert utelukkende som individuelt tilfelle. Hun er en «case» som skal illustrere betydningen av organdonasjon og arbeider selv «som frivillig for Stiftelsen Organdonasjon og forteller historien [sin] så ofte hun blir bedt om det.» (*Dagsavisen* 10.2.2003).

I den grad overvinnelseshistorier og «Tilbake til livet»-fortellinger om å «bli kvitt» funksjonshemmingen, overskygger historier om de som lever med dem på permanent basis og arbeider for sine rettigheter med det utgangspunktet, kan dekningen få en slagside. Vi ser imidlertid betydelig variasjon her. I et stort oppslag i VG forteller Inger (43) hvordan hun har lært seg å leve med kroniske smerter. Hun forteller om hjelp fra smerteklinikken på Aker sykehus, om hvordan pasientene lærer å «legge smerten vekk». Halve artikkelen er full av gode råd om hvordan hun og andre skal lære seg til å takle smertene (23.2.1993).

Helse

VG HJELPER DEG

✓Trygdekontorene ✓Aetat ✓Legene

SVIKTER KRONISK SYKE

Mange kronisk syke og funksjonshemmede får ikke den veiledningen de har krav på etter loven. Det er trygdekontorene, Aetat og til dels legene som svikter.

VG viser deg dine rettigheter

FLERE YRKESHEMMEDE VIL JOBBE

Ved utgangen av desember 2002 var det 75 200 yrkeshemmede arbeidssøkere. Dette er en vekst på 14 prosent sammenlignet med året før. Rikstrygdeverket har ikke tall på hvor mange kronikere vi har her i landet.

Hvis du klager på et vedtak, opplever du som brysom. Får du medhold i klagen, kan det være vanskelig å samarbeide med ansatte på rettigge det kontoret som du ikke har hatt bitro til tidligere.

«Svikter kronisk syke», VG 17.2.2003

Ti år seinere finner vi en artikkel med tittelen «Svikter kronisk syke» i samme avis. I undertittelen står det å lese at «VG viser deg dine rettigheter», og understreker her VGs spesielle rolle som vanlige folks våpendrager, samt – overflatisk sett – den velkjente «du-journalistikken» som fikk et oppsving fra 1990-tallet. Artikkelen står på en side med vignetten «Helse. VG hjelper deg», og i nedre kant av siden er en logo-lignende konstruksjon: «Flere funksjonshemmede vil jobbe». Og hvem er det som svikter? I stikktittelen over hovedtittelen er tre ord utstyrt med hake: «Trygdekontorene. Aetat. Legene» (*VG* 17.2.2003). Artikkelen slår fast at kronisk syke og funksjonshemmede ikke får «den veiledningen de har krav på etter loven.» Ofte får de «tilbud om uføretrygd fremfor yrkesrettet attføring. Dette til tross for at attføring kan gi dem jobb.» Denne artikkelen utmerker seg ved å være lite individorientert, kritisere myndighetene og systemet, og samtidig behandle flere tema: Kronisk syke, rettighetene deres, mulighetene til arbeid. Oppslaget kritiserer sentrale myndigheter, og sentral kilde er Tove Eikrem Mork fra Rettighetssenteret, et rådgivningssenter som drives av Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon. De har hatt kontakt med 4500 brukere, og mange av disse synes de får for dårlig hjelp. Mot slutten av artikkelen blir trygdedirektøren samt direktør i Arbeidsdirektoratet konfrontert med kritikken og uttaler at de ikke er enige. Et sentralstyremedlem i Legeforeningen «er mer ydmyk». Dette er med andre ord et godt eksempel på rettighetsorientert journalistikk, mer enn forbrukerpreget du-journalistikk.

BT vil også fortelle noe mer universelt: at utviklingshemmede lever lenger enn før («Menneske med Downs syndrom lever mykje lenger enn før», 17.2.2013). Den tre siders lange reportasjen illustrerer dette med Nils Andreas Sæterstøl (77) som er den eldste i Bergen med Downs. I ingressen heter det: «Då Nils Andreas Sæterstøl vart fødd i 1935, var den gjennomsnittlege levealderen for menneske med Downs syndrom ni år. Sidan er levealderen blitt mangedobla. I mai fyller Nils 78 år.» Journalisten legger vekt på «det livslange bandet» mellom Nils og søsteren Elisabeth (89). Gjennom skildringen av livet til Nils får leseren innsikt i hvordan samfunnets behandling har vært i ulike epoker, med institusjonshistorie, ordbruk og familiens rolle i omsorgen, særlig søsteren Elisabeth. I billedteksten heter det for eksempel med henvisning til en berømt poptekst: «He ain't heavy, he's my brother: Nils har aldri vore ei bør, seier 89-åringen Elisabeth Toppe». Om Nils skriver reporteren: «Bestemt og temperamentsfull, men med respekt for autoritetar. Brann-supportar, danseløve og trekkspelentusiast. Dameven og gentleman. Alt dette er Nils. I tillegg har han vore lidenskapleg BT-lesar sidan han var ein neve stor».

Med den korte setningen «Alt dette er Nils» viser reporteren den rikt sammensatte personligheten til hovedpersonen. Denne reportasjen er et fint eksempel på hvordan en med

engasjement og bredt kildetilfang kan kombinere kunnskapsformidling, innsikt og innlevelse og viser feature-reportasjens potensial for å formidle historier i en større sammenheng (se faksimiler under).

Omsorg: eldre funksjonshemmede

Nils Andreas Sæterstøl har vært gjennom ulike stadier med familie- og samfunnsomsorg. Oppslagene der omsorg er hovedtema står litt overraskende, kanskje, for bare 5,6 prosent av alle i vårt utvalg. Av disse er *Aftenposten*, *BT* og *Telemarksavisa* ansvarlige for 44 av de 74 sakene, mens *VG* bare har to oppslag. Omsorg ser tilsynelatende ikke ut til å være et tema som tabloidpressen prioriterer. Funksjonshemming er i dette utvalget hovedtema i 52 av 74 tilfeller, hvilket er en større andel enn i materialet generelt.

Menneske med Downs syndrom lever mykje lenger enn før. Levealderen har stige med 25 år berre sidan 1982. Nils Andreas Sæterstøl (77) er den eldste i Bergen med Downs.

«Menneske med Downs syndrom lever mykje lenger enn før», Bergens Tidende 17.2.2013

8 | nyheter | BERGENS TIDENDE SØNDAG 17. FEBRUAR 2013

BESTEVENER: Det var tøft både for han og henne, då Nils Andreas flytta inn i eit bufellesskap i 2008. Kvar veke kjem systera Elisabeth på besøk.

BARNEÅR: Familien på Sæterstøl snakka aldri om at Nils ikkje var heilt som andre ungar. Her er han saman med oldemora Johanna og kusina Marit like etter krigen. FOTO: PRIVAT

Fleire med Downs syndrom

Grafen viser totaltal pr. 1.000 fødde barn.

Kjelde: Medisinsk fødselsregister © grafikkjøbt.no

TURIST: Etter at Nils Andreas Sæterstøl flytta til systera i 1983, fekk han eit meir aktivt og sosialt liv. Det to reiste mykje, og her er Nils på besøk i Holmenkollen på den fyrste Oslo-reisa. FOTO: PRIVAT

Eit høgare tal er ikkje registrert sidan MFR vart etablert i 1967. Den viktigaste forklaringa er at kvinner er blitt eldre, når dei føder.

– Høg alder hos mor er den mest kjende risikofaktoren for å få barn med kromosomfeil, der Downs syndrom er den vanlegaste, seier overlege Kari Klungsøyr ved MFR.

Likevel er talet på levandefødde med Downs nokså stabilt. I 2011 vart 86 barn fødde, medan 48 føstre med kromosomfeil vart aborterte etter nemndbehandling (sjå grafikk).

– Vi veit at dei aller fleste som får stilt diagnosen Downs syndrom ved fosterdiagnostikk, vel å avbryta svangerskapet, opplyser Klungsøyr.

Camilla Schreiber er styreleiar i Norsk nettverk for Downs syndrom. Ho fortel at ho kjenner fleire foreldre som har fått råd frå legar og helsepersonell om å ta abort, når fosterdiagnostikk har vist kromosomfeil.

– Då skal det litt til å stå imot. Hadde dei heller fått skikkeleg rettleiing, ville dei kanskje vurdert det annleis. Forsking viser at dei aller fleste vaksne med Downs rapporterer at dei lever gode liv. Så kvifor fjerne dei?

Glad ho slapp å velje

Schreiber sjøbr tok ikkje tidleg ultralyd då ho var gravid med Hermine, som har Downs.

– Hadde eg fått den beskjeden i svangerskapet, og eit råd frå legen om å ta abort, hadde eg nok vore ei av dei som ville vurdert det. Derfor er eg så utruleg glad for at eg slapp å ta det valet. Ingen i familien ville vore utan Hermine. Ho har gjort oss til betre menneske, og gitt oss andre perspektiv på livet.

I dag er Hermine Schreiber Hjortland sju år. Jenta har gått i barnehage sidan ho var eitt, går på idrettsskule på Bønes og gler seg til å begynne i 1. klasse til hausten. Skulestarten vart utsett eit år på grunn av sein språkutvikling.

– Å vekse opp med Downs i dag kan heldigvis ikkje samanliknast med korleis det var for 70 år sidan. Før vart mange gøymde vekk. I dag er barn med Downs inkluderte i samfunnet. Dei aller fleste går i vanlege barnehagar og på vanlege skular, fortel Schreiber.

– Aldri ei bør

Katrine Dahl som er leiar i Bryggjedalen bofellesskap, har kjent Nils i mange år. Det er ikkje sikkert at Nils hadde hatt betre livskvalitet, seier ho, dersom han var blitt fødd i dag.

– Han har fått mykje kjærleik og hatt mykje moro, seier Dahl.

Men i dag ville Nils som alle andre begynt på skulen som seksåring. Det ville han etter alt å døma hatt stor glede og nytte av.

– Nils er kognitivt sterk, og han har kapasitet til å læra ting. Det kom fram då han tok til på skulen som vaksen. Funksjonsnivået hans kunne vore endå høgare med tidleg skulegang, seier Dahl.

Også Elisabeth skulle ønskja at broren hadde fått gå på skule i barndommen.

– Men eg trur likevel at Nils har hatt eit godt og rikt liv. Han har fått vera med så mykje, seier ho.

– Og korleis har ein bror som Nils prega ditt liv?

– Utan Nils hadde eg nok hatt eit heilt anna liv, men for meg har det vore eit oppdrag i livet å ta meg av han. Nils har aldri vore ei bør.

«Menneske med Downs syndrom lever mykje lenger enn før», Bergens Tidende 17.2.2013

I 30 av oppslagene er funksjonsnedsettelsene uspesifiserte. Der de er spesifisert, får utviklingshemmede mest oppmerksomhet (21), mens gruppen «annet» har 11 oppslag. Mange av artiklene er koplet til politikk og rettigheter som bitema. Nesten halvparten av alle sakene dukker opp i 2003.

Det er imidlertid også viktig å ha in mente her at også omsorg og familie er to temaer som er tett knyttet sammen. Omsorgstemaet er tema 2 i halvparten av familiesakene. Vi ser dessuten at tabloidavisene er bedre representert i utvalget for temaet «familie» enn temaet «omsorg». Den tabloide måten å framstille saker på med en familie eller enkeltperson i fokus, gjør dette temaet mer synlig. Det kan også være vanskelig å skille omsorgstemaet fra temaet helse/rehabilitering.

I utvalget ser vi saker som tar for seg konsekvenser av HVPU-reformen når pressen følger opp for eksempel etableringen av omsorgsboliger, eller pårørende som presser på

politikere gjennom leserbrev og kommentarer for å få på plass bedre tilbud for sine funksjonshemmede familiemedlemmer. Hvor og hvordan de funksjonshemmede skal bo er et hovedtema i disse oppslagene. *Trønder-Avisa* rapporterer 12.2.2003 om unge funksjonshemmede som er plassert på sykehjem i Nord-Trøndelag. Denne saken er generert av at Sosialdepartementet ønsker seg oversikt over antallet funksjonshemmede under 50 på sykehjem i landet. *BT* dekker omsorgstilbudet i fylket. Vurderinger av botilbudet spriker: Under overskrifter som «Godt å bu på Hordnestunet» og «Bergen best på eldreomsorg» framstiller *BT* omsorgstilbudet som svært bra gjennom intervjuer med fornøyde brukere. På den annen side bringer avisa også saker om nedlegging av slike tilbud («Vil legge ned bolig for psykisk utviklingshemmede», 28.2.2003), og er kritisk i tonen når det gjelder gjennomgangen av Byrådets byrådserklæring i august. Det gjelder særlig utbyggingen av boliger for psykisk utviklingshemmede. *Nordlys* bringer en sak med høy temperatur hos kildene: formynderen til en psykisk utviklingshemmet mann som er blitt hjulpet til å få tak i en flaske bananlikør, og mottaker av klagen, en juridisk konsulent i Tromsø kommune, som «føler seg ærekrenket» av mannen («Alkohol til HVPU», 9.2.1993).

Vi har også inntrykk av at funksjonsnedsettelse her i større grad enn ellers i vårt utvalg dukker opp i sammenheng med alderdom, og at omsorgstematikken derfor også handler om forhold tilknyttet eldreomsorgen. Blant det innsendte stoffet finner vi pårørende som forteller om pleietrengende, funksjonshemmede foreldre som ikke blir ivaretatt både i 1993 («Han lå der på stuegulvet», *BT* 17.2.1993) og seinere. Før valget 2013 presenterer *BT* under vignetten «Utfordringen» et innlegg fra en datter som mener det «drives passiv dødshjelp på de gamle» og får svar fra kommunalminister Liv Signe Navarsete (28.8.2013), og blant reportasjene ser vi fortellinger om barn som tar affære for sine foreldre (*Dagbladet,* «Hentet pappa hjem igjen», 26.8.2003).

Også i sakene om omsorg ser vi at det er en tendens blant journalistene til å fokusere på den individuelle historien, som ofte brukes for å sette søkelyset på ordninger som ikke fungerer. Et eksempel er *Trønder-Avisa* som skriver om en kvinne på 57 år med MS og brukket fot som ikke har fått hjelp til å dusje på 42 dager. Kvinnen påpeker selv: «Jeg frykter at forklaringen på at jeg ikke får den lovte hjelpen ligger i at hjemmesykepleien er så belastet med faste oppdrag at den ikke har tid til en som plutselig får et kortere behov for praktisk hjelp» («Har ikke fått dusj-hjelp på 42 dager» 14.8.2013).

4 NYHETER

TRØNDER-AVISA ONSDAG 14. AUGUST 2013

VERDIGHET OG SIKKERHET: – Mannen min er selv så svak at han ikke har sjanse til å hjelpe meg. Og jeg synes ikke det er riktig å plage andre til å dusje meg. Det handler jo også om verdighet og sikkerhet,

Har ikke fått dusj-hjelp

STEINKJER

Da Kari Solli brakk foten lovte kommunen dusjhjelp. 42 døgn senere venter hun fortsatt på hjelpen.

Svein Helge Falstad
og Simon Aldra (foto)
falstad@e-a.no / TE 93 20 22 26

Kari Solli fra Steinkjer sitter i rullestol på grunn av MS og er helt avhengig av hjelp fra hjemmesykepleien for å få dusjet.

– Tross gjentatte purringer er det ikke blitt noe av dusjinga. Etter at jeg traff en sykmeldt hjemmesykepleier på martnan, er jeg faktisk tilbudt hjelp til dusjing i dag, én dag før gipsen kanskje blir fjernet, sier en skuffet Kari Solli til Trønder-Avisa.

Sendrektig system

Med brukket fot ble Solli lagt inn ved Egge helsetun. I løpet av det åtte dager lange oppholdet der ble hun dusjet én gang.

– Da jeg spurte om jeg kunne få hjelp til en dusj til, fikk jeg til svar at de ikke hadde tid. Men de lovte at jeg skulle få hjelp til dusjing én dag i uka hjemme hos meg selv.

Etter noen dager hjemme i egen bolig i Steinkjer sentrum, kontaktet hun kommunen om det var mulig å få den lovte dusjhjelpa. Da fikk hun beskjed om at hun måtte ha et tildelingsvedtak.

– Det ble ordnet relativt raskt. Da vedtaket var i orden fikk jeg så beskjed om at jeg måtte ta vekk dusjhjørnet mitt på badet. Dette fikk jeg også ordnet. Dusjhjelp uteble fortsatt. I stedet fikk jeg beskjed om at jeg måtte få en annen dusjstol. Det ble også ordnet, men først etter flere gangers telefonering, sier Solli. Etter at stolen endelig kom på plass, kom det en ansatt i hjemmesykepleien hjem til Solli. Men hun ga opp å få dusjet henne, og tok i stedet en lett kroppsvask og hårvask.

– Handler om verdighet

– Men slik vask klarer jeg selv. Det er den litt mer omfattende og nødvendige dusjen jeg savner. Å ikke få dusjet på mange dager gjør at du føler deg heslig. Det lukter, og dette plager også de rundt meg, sier Solli som ikke er sint, men snarere lei seg over følelsen av å ikke få en hjelp hun mener å ha krav på.

– Mannen min er selv så svak at han ikke har sjanse til å hjelpe meg. Og jeg synes ikke det er riktig å plage andre til å dusje meg. Det handler jo også om verdighet og sikkerhet, sier Solli.

Ingen politikere tok tak

Ingen av politikerne hun snakket med på Steinkjermartnan tok tak i saken da Solli snakket med dem direkte.

– Den første politikeren som hadde sagt at saken skulle løses, ville fått min stemme ved høstens valg, sier Solli som først fikk nytt håp om dusjhjelp fra kommunen da hun på samme martna traff en sykmeldt ansatt i hjemmesykepleien.

– Hun synes at utviklingen i saken var uhørt, og sa hun skulle ta tak sporenstreks. Én dag

«Har ikke fått dusj-hjelp på 42 dager», Trønder-Avisa 14.8.2013

Hun viser også at mediene har en rolle som hjelper i saken, som hun mener burde vært overflødig: «-Jeg føler også at det er ille at jeg må gå til avisa med dette. Utviklingen i saken har gjort meg skuffet og trist.» Det var da hun hørte at Adresseavisen hadde skrevet om en dame som hadde gått ni dager uten å få dusje, bestemte hun seg for å kontakte *Trønder-Avisa*. Henvisningen til *Adresseavisen* viser potensialet i journalistikken når det gjelder å få satt omsorgstematikk på dagsordenen og være en spore i siden til etatene som har ansvaret. Dagen etter kan avisen melde om at kvinnen har fått dusjhjelp (15.2.2013).

Dagsavisen presenterer i februar 2013 to oppslag om privatisering av omsorgstjenestene. Mor og sosiolog Hanne Svarstad skriver kronikk der hun hevder at «Oslo er kommunen som går lengst i å eksperimentere med å omdanne omsorgsbehov til varer» («Oslos uetiske eksperiment 22.2.2013). *Dagsavisen* følger opp med en reportasje som hevder at «Når Mina blir 18 neste sommer, vil kommunen sette henne ut på anbud. Da er det kommunen, og ikke foreldrene, som får bestemme hvem som skal ta vare på henne.» Ved å

sette den upersonlige kommunen opp mot de pårørende, og omsorg opp mot varer, understreker avisen at foreldre er best egnet til å velge omsorgstilbud for sine barn.

I disse sakene ser vi klart at kvinneandelen stiger. Mens andelen kvinnelige kilder for hele materialet er 29 prosent, er den i disse oppslagene nærmere 60 prosent. Den største kildegruppen totalt med unntak av de uspesifiserte kildene, er *den kvinnelige pårørende*. Det viser en tydelig nærhet mellom dette temaet og familietemaet. Marie Simonsens kommentar «Doping av demente» er i tillegg et godt eksempel på hvordan (den kvinnelige) journalistens egen erfaring som pårørende til en omsorgstrengende bidrar til at tematikk knyttet til funksjonsnedsettelser kommer på dagsorden (*Dagbladet* 27.2.2013). Overvekten av saker om eldre påminner oss om at funksjonsnedsettelser nettopp ikke er noe stabilt i alle menneskeliv, noe som man enten har eller ikke har, men er noe som kan utvikle seg i løpet av livet.

Tre marginale temaer: Familie, veldedighet og innvandring

Disse tre temaene har liten oppslutning i utvalget vårt, og behandles derfor noe mer summarisk. Noen av dem, som veldedighet, har en lang historie, og ville høyst sannsynlig ha kommet høyere i statistikken om vi hadde utforsket en lengre historisk periode.

Familie, sex og samliv: Mors og fars historie

35 saker har familie som hovedtema, og av disse er funksjonshemming vektlagt som hovedtema i halvparten. *VG* står for en tredel av oppslagene. Ser vi på familie som tema2, øker frekvensen med 56 saker til. Da er *Dagbladet* også en stor bidragsyter.

Omsorg for barn med funksjonsnedsettelse eller foreldre med funksjonsnedsettelser er ofte representert i disse sakene og det er som resultatet viser, særlig tabloidene som griper fatt i temaet. Flere av sakene handler om rettigheter, som f eks når *Telemark Arbeiderblad* melder at støttegruppen «Ups and Downs i Telemark» er startet for å styrke rettighetene for foreldre til barn med Downs syndrom (28.8.1993). Andre viser til det problematiske familielivet med funksjonshemmede barn.

Den utslitte familien er en gjennomgangsfigur som dukker opp både i nyhetsartikler og reportasjer, samlivsspalter (*Aftenposten*, «Jeg vil leve nå», 23.2.2003) og leserinnlegg (*Nordlys*, signert «Sliten forelder», 6.2.2013). Skilsmissestatistikken for foreldre med funksjonshemmede barn er høy og i 2003 melder *Aftenposten* at Barne- og familiedepartementet vil skaffe denne gruppen et samtaletilbud. En fagperson knytter den dårlige trenden til HVPU-reformen:

> Etter at HVPU-reformen ble innført for over ti år siden har det ikke vært noen skikkelig undersøkelse av hvordan familiene til funksjonshemmede barn fungerer.- Med reformen fikk vi med ett tusenvis av mini-institusjoner spredt utover landet. Ikke alle kommuner har vært like flinke i å støtte disse familiene. Mange foreldre sliter seg ut. («Funksjonshemmede barn sliter på parforholdet», 14.2.2003)

Mange ganger bidrar tabloidavisenes artikler kanskje til å skape frykt, sjokk, medynk og avsky-respons hos leseren ved å fokusere voldsomt på funksjonsnedsettelsen. Det gjelder for eksempel de kuriøse sakene om en dame som har skjult sin blindhet: *Aftenposten*s «Oppdaget at kona var blid etter 48 år» (19.2.1993) og *VG*s «Hemmelig blind i 70 år» (19.2.1993).

Tirsdag 31. august 1993 VG

SAMMEN FOR

SAMMENVOKST: *Til tross for at Lori og Dori fra Pennsylvania i USA, er dømt til å leve sammen resten av livet er de fulle av livsgnist og initiativ. Lori jobber på et vaskeri og Dori planlegger en karriere som country & western-artist.* Foto: AP

NEW YORK (VG) Lori og Dori er uatskillelige. De har heller ingen planer om å skilles, selv om det er medisinsk mulig. Lori og Dori Schappell (31) gjør alt sammen, og trives med det.

Lori og Dori (31) født med sammenvokst kranium

— Vi er to mennesker med to liv. Vi er ikke bare en person med to hoder, sier Lori.

Hun arbeider i vaskeriet på et sykehus i Reading i Pennsylvania. Dori er «bare» med søsteren på jobb. Hun satser på en karriere som country & western-sanger.

Aldri alene

Lori og Dori har aldri hatt et minutt for seg selv, men ingen av dem ser de savner det noe særlig.

Kompromiss er stikkordet for søstrenes liv. De spiser, sover og går på toalettet sammen.

Og ikke minst viktig: Begge finner ikke ut av det.

I NEW YORK

Lori og Dori er født med sammenvokst kranium. De deler vev og blodkrer, og er forbundet til hverandre på en måte som gjør at de må bruke et spesielt for å se den andres ansikt. Når de snakker med andre, må tvillingparet en pent finne seg i å se motsatt vei.

Separate hjerner

På toppen av deres sammenvokste hoder går den ene brusas hår over i den andres redbrune.

Søstrene har separate hjerner.

Vi har våre egne tanker og viljer, sier Dori med et smil.

Dramatisk

Tvillingene forteller at de følgte den dramatiske operasjonen av et syv uker gammelt tvillingpar i Philadelphia for 10 dager siden. Den ene pikens døde, men den andre er i dag på bedringens vei.

Teknikken er fantastisk i dag, sier Dori og Lori.

Moren sa nei

Deres mor sa nei til operasjon etter bekreftet fordi legene ikke kunne garantere at begge ville overleve.

Vi er to mennesker med to liv. Vi er ikke bare en person med to hoder. Lori

— Legene kan trolig skille oss nå. Men det blir en meget lang og vanskelig operasjon fordi de også må skille våre kranier. Dessuten, hvis man synes operasjonen av tvillingene i Philadelphia var komplisert, vil vår operasjon, som USAs undersøkelse på nasjonalbudsjettet, sier Dori til nyhetsbyrået A.P.

På avstand ser Dori og Lori Schappell ut som to personer som lener seg mot hverandre. Dori har en skade i ryggmargen og er 10 centimeter kortere enn Lori. Når Lori går, triller Dori ved siden av på spesialbygd rullestol.

Men til tross for deres helt annerledes liv, ønsker de ikke å bli skilt.

Vil ikke skilles

— Jeg vil ikke bli skilt fra Lori så lenge vi er friske. Hvis vi ble operert, kunne det være en sjanse for at en av oss ville... du vet hvilket ord jeg tenker på.

— Det er ingen medisinsk grunn til å gjøre det, sier Dori.

«Sammen for livet», VG 31.8.1993

En annen typisk sak fra *VG* er «Sammen for livet» fra 31.8.1993 om Dori og Lori Schappel som er født med sammenvokst kranium. Oppslaget er motivert av et annet tvillingpar som ble skilt ti dager tidligere, som medførte at den ene døde. Søstrene svarer på spørsmål om hvordan de ser på sitt liv.

Kjernen i oppslaget «Tvangsgiftet døvstum datter» er årelang kvinnemishandling i et arrangert ekteskap, mens tittel og ingress indikerer en slags dårlig handel på grunn av funksjonsnedsettelsen (*VG* 10.2.2003).

I *Dagbladet* i 1993 kan man følge serien «De ukjente syndrombarna» gjennom en serie på tolv artikler. 9.8 er det en femåring med Noonans syndrom og 31. august er det et barn med Retts syndrom som er i fokus, under titlene «Med Noonan og glimt i øyet» og «Alltid ett-åring». Begge sakene følges av fakta om syndromet, og den siste har i tillegg undersaken «Når barna tar alle krefter». *Dagbladet* vier mye plass til barn som har en veldig farlig, men også veldig sjelden sykdom. På den ene siden kan man lese sakene som forsøk på å normalisere det sjeldne, men på den andre siden appellerer de også til leseren som kikker og minner oss om freakshowets fortellinger.

Men selv om tabloidene har en klar tendens til å oppsøke skandalestoffet, er ikke sakene alltid så ensidige som overskrift og ingress skulle tilsi. Eksempelvis trykker *VG* 3. februar 1993 saken «Sex-debuterte med prostituerte Pia» (3.2.1993) om en dansk mann med cerebral parese som har sex med prostituerte. Det store oppslaget med to undersaker setter imidlertid funksjonshemmedes seksualitet på dagsordenen: Mannen selv, som har navn i reportasjen, «står fram for å avmystifisere handikappedes sex-behov og for å få myndighetenes støtte og godkjennelse av sex som «behandlingsform». Saken tar også opp legalisering av prostitusjon. Artikkelen følger opp med intervjuer med en prostituert, en kvinne som driver en forening for prostituerte i Danmark og Lars Ødegård i Norges Handikapforbund. Ødegård sier foreningen ønsker

> […] en fokusering på tilrettelegging av sex og samliv for handikappede på bred basis. Handikapforbundet forsøker i første rekke å bedre tilgjengeligheten til samfunnet for sine medlemmer gjennom bedre transportordninger og sosialt samvær. Forbundets representanter reiser også landet rundt og orienterer om såkalte sex-hjelpemidler.

Selv om VGs sak tydelig forholder seg til tabloide grunnregler presenterer den et komplekst og underrepresentert tema for leserne.

En av de aller grundigste sakene finner vi i *Dagbladet Magasinet*. Dette er også den lengste i utvalget og går over mange sider. Tittelen er tilsvarende lang: Der heter det: «Jeg har aldri ønsket at Alma ikke var blitt født. Eller at hun ble borte. Men til tider har jeg ønsket jeg slapp å stå opp om morgenen.» (17.8.2013). Rønnaug Jarlsbo har fulgt familien til Alma som har Angelmans syndrom gjennom seks år, fra babystadiet til skolestarten. Familien tok kontakt da datteren var sju måneder på bakgrunn av at de «mener mediene har et ansvar for hva slags holdninger som brer seg i samfunnet». Dette er en sak som har en familie som utgangspunkt, men som også dreier seg om rettigheter og politikk (behovet for borgerstyrt personlig assistanse, politikeres holdning til utviklingshemmede barn), arbeid og trygd

(familien får ikke jobbet fordi de bruker alle kreftene på Almas ve og vel og slåss mot kommunen), helse og rehabilitering (sykehuspersonellets holdninger, Almas behov for lek og kurs på Frambu), samt skole og utdanning (skal Alma gå på vanlig skole?). Leserinnleggene i etterkant av saken viser at denne er blitt tatt spesielt godt imot av leserne.

Veldedighet: Betlerne som forsvant

En nesten forsvinnende liten andel av sakene har «veldedighet» som hovedtema, bare atten i hele materialet. Bare sju av disse har funksjonshemming som hovedsak. Artiklene er relativt jevnt fordelt på avisene. Flere av disse oppslagene handler om veldedighet til formål i utlandet, for eksempel Moldova («Helaften i Moldova», *Aftenposten*, 28.2.1993), Dubrovnik (*Nordlys*, 28.2.1993) og Tanzania (*BT*, 14.8.1993), og funksjonsnedsettelser er ikke hovedsak her. *Telemarksavisa* presenterer oppslaget «Delte ut pengepris» 21.2.2003, der Lion's Club i Porsgrunn deler ut penger til «humanitære og sosiale formål», og ett av formålene som får penger er Merethes aktivitetssenter som står bak tiltak for «fysisk og psykisk utviklingshemmede barn og ungdommer». Mottakerne sier: «Dette er stort og vi er veldig takknemlige», slik veldedighet krever. Oppslaget er en glad-sak som ikke problematiserer veldedigheten. *Nordlys* rapporterer om frivillighetssentre som samler inn ved «til eldre og handikappede» og ønsker seg en sag og et lokale (26.2.1993). Under overskriften «Islam og tigging» oppfordrer en leser folk til å «gi penger til syke, gamle og handikappede og ikke til unge, sunne mennesker som ikke gidder å jobbe for pengene» (*BT* 14.2.2003). Personer med funksjonsnedsettelse settes her opp mot det han mener er skattesnyltende muslimske innvandrere. Den førstnevnte gruppen ses tydeligvis på som verdige trengende i motsetning til den andre.

I kommentarsjangeren er det ett oppslag som setter problemer med veldedighet for funksjonshemmede mer spesifikt under lupen og kommenterer hjemlige forhold. Dette er Arne Skouens kommentar 18. august 1993 «De blinde betlerne». Kommentaren er skrevet etter at Blindeforbundets leder Arne Husveg gjennom flere oppslag har måttet tåle kritikk for manglende innsyn i Blindeforbundets saker i en periode det både var kritikk mot lederstilen hans og uro om de økonomiske forholdene.

Skouen kaller i ingressen Blindeforbundet «landets best organiserte profesjonelle tigger» og kritiserer organisasjonen for å stole på at «blindheten – som alltid engasjerende handikap – beseirer enhver kritikk.»

Norges Blindeforbund har landsmøte i Hurdal, og der vinner nok den tradisjonelle tiggerlinjen fram, nå igjen.

De blinde betlerne

Det går over alle støvleskaft når vårt lands best organiserte profesjonelle tigger – Norges Blindeforbund – lar sitt landsmøte omringe av uniformert vakthold, for at presse og offentlighet ikke skal få vite hva som foregår bakom de stengte dørene.

Innenfor alt norsk omsorgsarbeid er dette hemmelighetskremmeriet et stykke historie, og når generalsekretær Arne Husveg forsikrer vår avis at han ingenting har med dette tiltaket å gjøre, serverer han en skipperskrøne. Hans minste ønske gjettes av hans nærmeste omgivelser, sagt eller usagt.

ARNE SKOUEN

SIDE 2

Det bekymringsfulle er Blindeforbundets vilje til å ignorere menigmanns mening om sånn oppførsel, sikre på at blindheten – som alltid engasjerende handikap – beseirer enhver kritikk. Men det er nettopp kritiske blinde medmennesker som tar avstand fra denne usømmelige eksploateringen av deres handikap, utnyttet som det blir i Norges mest omfattende betler-business. Det fører til stadig gjentatte lokale opprør, som alltid løper ut i sanden. Hvorfor?

■■ Går vi drøye tjue år tilbake i tiden, finner vi oppbruddet i den privatorganiserte sosialomsorgen, basert på veldedighet. Men villigheten til å delta i dette oppbruddet var ikke den samme overalt innenfor et uhyre komplisert organisasjonsmønster med løst definert ideologi. Dessuten var de forskjellige formålene bitre konkurrenter på tiggernes marked. Derfor var utgangen på den lange kampen nærmest mirakuløs med dannelsen av Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO), og gjett hvem som var og forble sinken i den strevfylte utviklingen. Norges Blindeforbund var for lengst landets dyktigste betler, som var vant til å forsyne seg med løvens part av markedet, og var derfor slett ikke innstilt på å hevde en ny sosialpolitikk som krevde rettigheter i bytte med almissene. Og gjett hvor mange det var som var dypt fortørnet over at også de blinde skulle legge seg «samfunnet til byrde» når de kunne leve av å tigge.

■■ Her er det fenomenet Arne Husveg kunne boltre seg i motsetninger. Han snakket om berettigelsen av samfunnsansvaret ut av den ene munnviken, mens han organiserte nye tiggeraksjoner med den andre. Og selvfølgelig ble Norges Blindeforbund medlem av FFO, skulle bare mangle. Men det har vært et anstrengt medlemskap i alle år, som opp til denne dag avslører hva som ennå mangler i FFOs ideologiske rustning: kravet om solidarisk oppførsel fra organisasjonenes side i omgangen med egen verdighet. Betleren gir avkall på verdighet.

■■ Nå leser vi i avisene om Blindeforbundets årsmøte i Hurdal, beskyttet mot deg og meg av Securitas, fordi «vi etter hvert kjenner pressen og dens arbeidsmetoder», som herr Sverre Jamissen sier til Aftenposten. Han kaller seg formann i Norges Blindeforbund, og har fått lære seg lydighet. For sjefen er i vanskeligheter med mistillitsforslag og økonomisk rotehus, om vi tør tro det vi likevel vet bakom vokternes rygger. Men sjefen er seiersøkker, han har 95 prosent støtte i grasrota, sier han til Aftenposten, og for å si det som det er: jeg tror han har rett. ■■ Jeg tror han har rett, fordi ingenting er vanskeligere å utrydde enn tiggerkulturen, når det får mannsaldres tradisjon bakom seg, som hos blinde i Norge. Om noen blind lar seg opprøre over denne påstanden, er det gledelig. Det gir *verdigheten* en sjanse. Fins det muligheter for avgjørende tiltak, som kan gi makt til de sporadiske opprørerne, så gammelt rukkel kan feies ut av forbundet? Så det kan bli slutt på tilværelsen en hel generasjon bakom søsterorganisasjonene, som gjensitteren i norsk sosialpolitikk?

■■ Det ville hjelpe med en eksklusjon der Norges Blindeforbund minst venter seg den. De har en eksklusjonsparagraf i Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon, den er aldri blitt brukt. Så lenge den ikke tas i bruk overfor Norges Blindeforbund, stiller de andre organisasjonene seg solidarisk med Arne Husvegs politikk. Det skulle de slutte med.

«De blinde betlerne», kommentar, Dagbladet 18.8.1993

Skouen redegjør for utviklingen fra en privatorganisert norsk sosialomsorg til Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO) og viser til at Blindeforbundet var sinken når det gjaldt å gi slipp på veldedigheten da det var de som hadde utviklet seg til vinnerne på markedet. Skouen er lite nådig når han viser hvordan Husveg «kunne boltre seg i motsetninger» og har sterk brodd mot alle som deltar i tiggerkulturen. For Skouen er veldedighetstankegangen til hinder både for den enkeltes verdighet, og for rettighetskampen. Han mener forbundet bør ekskluderes fra FFO. Dette er rene ord for pengene, som det heter. Når vi finner såpass få oppslag i materialet om veldedighet, og en klar overvekt av saker som omhandler rettigheter, kan det jo tyde på at Skouens og FFOs syn vant fram i perioden. Det er selvsagt også mulig at veldedighet har lav nyhetsverdi annet enn som gladsaker av typen «Delte ut pengepris» og skandaler, som i tilfellet Blindeforbundets hemmelighold og pengeproblemer.

Innvandring: Funksjonshemmede flyktningbarn i fokus

Innvandring er i likhet med veldedighet et tema som sjelden dukker opp i oppslagene vi har generert og *Dagbladet* har halvparten av alle oppslagene. Av seksten oppslag totalt der innvandring er hovedtema har avisen sju, *Aftenposten* fem, *BT* har tre og *Dagsavisen* ett. Ni av oppslagene stammer fra 1993, og bare fire oppslag dukker opp i 2013, med andre ord en klar nedgang.

Sakene som *Dagbladet* fronter i 1993, er knyttet til to enkelttilfeller med noen fellestrekk. «Handikappede og foreldreløse Fatime KASTES UT AV NORGE» melder *Dagbladet* 17.2.1993. Fem-åringen Fatime er fra Kosovo, hun har en kronisk betennelse i kneet, det ene benet er skeivt og vokser fortere enn det andre. Hun trues med utsendelse fordi onkelen hun bor hos ikke får adoptere. Journalisten intervjuer onkelen. Det framgår av en notis at byråsjefen i Justisdepartementet ikke var orientert om saken før *Dagbladet* tok kontakt. Avisen følger også opp med en notis der Amnesty redegjør for sitt syn på tryggheten i Kosovo. Tre dager senere er forsiden «Hjerneskadde Berat KASTES UT AV NORGE». Berat (11) er også fra Kosovo, og saken er om mulig enda mer hjerteskjærende: «I Serbia ble han nektet behandling av politiske grunner. Legene ville bare bruke en giftsprøyte». Ti år senere velger *BT* den positive vinklingen i oppslaget om den kurdiske, funksjonshemmete gutten Alind på tretten: «Døvstum gutt får bli i Norge» (6.8.2003).

«Foreldreløs 5-åring utvist», Dabladet 17.2.1993

Begge sakene *Dagbladet* kjører fram i februar 1993, samt *BT*s fra 2003, handler altså om barn som risikerer utkastelse. Berat-saken presenteres under sidevignetten «Flyktning-striden». Artiklene inngår i en større diskusjon om premissene for retur av flyktninger til Kosovo.

Oppslagene er fortellinger der funksjonshemming presenteres som grensepost for humanismen: Urett som ellers rammer en gruppe, her kosovo-albanske flyktninger, blir satt på spissen ved at det er barn i sentrum og at de også har en funksjonsnedsettelse. Oppslagene appellerer sterkt til leserens allmenne medfølelse som voksne omsorgspersoner, for på den måten å danne en opinion mot den offisielle flyktningpolitikken. Funksjonsnedsettelsen blir også brukt som et virkemiddel for å skape sensasjon. Å nevne giftsprøyten gir leserne assosiasjoner til nazistenes «barmhjertighetsdrap» på mennesker med nedsatt funksjonsevne og virker sterkt. På den annen side er *Dagbladet*s strategi ikke bare å sjokkere, men å ta samfunnsoppdraget alvorlig på tabloide premisser, og legge press på myndighetene, slik det framgår av tilleggssakene der Amnesty, byråkrater og advokatene kommer til orde. *BT*s oppslag viser derimot at staten fungerer som den skal: UDI omgjorde vedtaket på grunnlag av arbeid fra skolen og NOAS. I vedtaket står det «at man har lagt avgjørende vekt på Alinds handikap». Oppslagene viser at barn, funksjonsnedsettelse og flyktningstatus er en kombinasjon avisene kan bruke for å fremme sitt politiske syn på myndighetenes politikk.

Del III: Språkbruk og metaforer

I den norske debatten om medierepresentasjon av minoritetsgrupper har det i økende grad blitt klart at enkelte begreper virker støtende for dem som kategoriseres, som for eksempel i debatten om «neger»-ordet som gikk høsten 2007 og som ennå kommer opp igjen med ujevne mellomrom. Når det gjelder funksjonshemmede og utviklingshemmede, har ordbruken historisk endret seg fra uttrykk som «krøpling», «vanfør», «åndssvak», via «handikappet» og «ufør», til det som er gangbare begrep i dag, blant annet «funksjonshemmet» og «personer med nedsatt funksjonsevne». *Magasinet Selvsagt* utarbeidet i 2012 en liste med ord de mener at medier og andre bør unngå, bør være varsomme med, og bør bruke.

Språklige anbefalinger

Deres liste ser slik ut:

Anbefales: Funksjonshemmet/funksjonshemmede**,** mennesker/personer med funksjonsnedsettelser**,** mennesker/personer med nedsatt funksjonsevne**,** mennesker/personer med nedsatt hørsel, syn, bevegelse etc.**,** mennesker med autisme**.** Bevegelseshemmede**,** synshemmede = blinde og svaksynte**,** hørselshemmede og døve, døvblitt (mistet hørselen helt etter at talespråket er innlært)**,** kortvokst**,** utviklingshemmet**,** diabetes/diabetiker**,** dysleksi/dyslektiker**,** punktskrift i stedet for blindeskrift**,** tegnspråk (ikke døvespråk)**,** førerhund. Funksjonshemmedes motsats: befolkningen forøvrig/resten av befolkningen / ikke-funksjonshemmede**.**

Vær varsom med: handikappet, hjelpeløs, svake grupper, omsorgstrengende, vansiret, ord med forstavelse blind-, døv-, handikap- osv., bruk av ord som sinnssykt/schizofrent/døvt som adjektiv og adverb; *bruker* skal bare benyttes når det henvises til hva man er bruker av, ikke som synonym til funksjonshemmet.

Skal ikke brukes: *De* funksjonshemmede/handikappede, ufør som synonym med funksjonshemmet, yrkeshemmet som synonym med funksjonshemmet, psykisk utviklingshemmet, krøpling, forkrøplet, invalid/invalidisert, invalide-bil og andre bindestrekord, vanfør, lenket til rullestolen/sengen, dverg, åndssvak, (mentalt) tilbakestående, autist, mongoloid, gladjenta/gladgutten (om funksjonshemmede), retardert, sinnssyk, grønnsak, synssvak, blinde + hund/bøker, tunghørt, døvstum, døve + tolk/språk, ordblind, sukkersyke, senile (heter dement eller senil-dement), multihandikappet. Funksjonsfrisk som motsats til funksjonshemmet (*Magasinet Selvsagt*, 4/2012).

Ifølge *Magasinet Selvsagt* er «[o]rd som burde vært forvist til historiens skraphaug er fortsatt i flittig bruk blant journalister og i dagligtale.» I vår undersøkelse har vi villet se nettopp på denne ordbruken. Er det slik at kategoriene som benyttes av avisene reflekterer bevisstheten om hva som er formålstjenlige begreper?

«Krøplinger», «vanføre» etc.

Søkeordene inkluderte derfor ord det er anbefalt å unngå, som «krøpling», «grønnsak», «invalid», «ufør», «vanfør», «åndssvak» og «evneveik», og ord man bør være forsiktige med som «*Handikap*» og «*Handicap*» og «blind» som forstavelse.

Kun én sak i vårt utvalg nevner begrepet «krøpling». Det er en kommentar i *Aftenposten* i februar 2013 som omhandler Nazi-Tysklands menneskesyn. I *Aftenposten* i 2013 ser vi at «lettere evneveik» også benyttes om en person, men konteksten viser da at dette er en lite dekkende beskrivelse: «Da det amerikanske ekteparet adopterte fem år gamle Sasha, opplyste barnehagen i St. Petersburg dem om at hun var lettere evneveik. 18 år senere er hun tilbake, en velartikulert ung dame som underviser i engelsk og studerer» («Adopterte Sasha er opprørt over stormaktenes krangling, *Aftenposten* 21.2.2013).

To saker nevner «vanføre», en fra 1993 og en fra 2003, begge omhandler behandlingen av poliorammete. I den første henvises det til tidligere syn på barn med polio: «ble sett på som vanføre», og begrepet viser til historisk bruk. I 2003-reportasjer som omhandler et av barna som nå er voksent, brukes begrepet uten den samme distansen: «I Jönköping hadde de vanføre barna en egen etasje i et sinnssykehus».

Tre ganger nevnes begrepet «åndssvak», alle tre i forbindelse med omtale av Gaute Heivolls historiske roman *Over det kinesiske hav* som utgis i august 2013. Ordet «evneveik» dukker også opp to ganger. Den ene forekomsten av ordet er i 2013 i *Dagbladet*, og som i de ovennevnte eksemplene er ordet da satt inn i en historisk kontekst, og henspiller på et foreldet menneskesyn: «Jeg var ikke evneveik».

De mest foreldete av disse begrepene brukes tydeligvis først og fremst med referanse nettopp til et avleggs begrepsapparat og menneskesyn. Men i saken «En skje full av håp» beskriver en tante smerten ved å se sin «unge nevø langsomt bli en grønnsak» (*Dagbladet*, 28.2.1993). Vi finner også at *BT* bruker begrepet «vandrende grønnsak» 3. august 2013 i en kommentar-artikkel om blues, om musikeren Peter Green: «Peter Green ble en vandrende grønnsak og jobbet som kirkegårdsgraver i England».

I 38 saker forekommer ordet «invalid». Av disse er 21 forekomster fra oppslag publisert i 1993, 10 fra oppslag i 2003 og 7 fra 2013. Oppslagene viser at ordet i synkende

grad er i bruk. «Ufør», derimot, finner vi nevnt i 75 oppslag. Av disse er 26 oppslag fra 1993, 28 fra 2003 og 21 fra 2013. Resultatet viser at bruken av dette ordet altså er påfallende stabil, men brukes i økende antall saker med tanke på antallet som er i materialet. Ufør-ordet dukker særlig opp i saker som handler om trygd, og siden trygdereguleringene hyppig anvender begrepet, er det ikke så påfallende.

Rullestol og lenker

Rullestol ble nevnt i 144 av sakene i utvalget. Uttrykket «lenket til rullestolen» (se også kapittel 9 for mer statistikk) ble benyttet i 11 artikler i vårt utvalg: fire i 1993, fire i 2003 og tre i 2013 og to ganger fant vi «bundet til rullestolen». Noen aviser er mer glade i rullestolen enn andre: *Dagbladet*s dekning synes å markere høydepunktet for «rullestol»-fetisjen i 2003: Av 44 saker om funksjonshemmede totalt nevner ti saker ordet rullestol dette året og to ganger nevnes klisjeen «lenket til rullestolen» (se også kapittel 9). Rullestol synes å forsterke at noen er bevegelseshemmet eller brukes synonymt med det, i tillegg signaliserer bruken en hjelpeløs og fastlåst situasjon, mens den jo representerer et viktig framkomstmiddel.

Men av og til er også forbindelsen til den fastlåste situasjonen helt reell: *Nordlys* bringer tre saker om orkan i februar 1993 der alle fokuserer på bevegelseshemmete menn og hvordan de har hatt det i uværet med rullestolen: Den ene er «bundet til rullestol», den andre er «invalid og lenket til rullestol», den tredje «satt hjelpeløs i rullestolen da uværet raste». Disse fikk til dels smadret husene de bodde i, og det er klart at dette var ekstra dramatisk for folk som ikke så lett kunne bevege seg ut av husene. Men hovedinntrykket er likevel at rullestolen har en tendens til å dukke opp i langt høyere grad enn strengt nødvendig for sakene som omtales.

Med tanke på bruken av ordet «handicap» og «handikap» er tendensen også at bruken er relativt stabil: vi har til sammen 94 forekomster i materialet. Av disse er 34 fra 1993 (11 av dem stavet med c), 29 (3 med c) i 2003, og 31 (2 med c) i 2013. Av disse igjen er fem oppslag hvor handikap forekommer i overført betydning, som å være «språklig handikappet», det vil si at man på en eller annen måter har en ulempe, og åtte av sakene er knyttet til Norges Handikapforbund, som fremdeles bevarer begrepet handikap i navnet.

I en tjueårsperiode hvor den allmenne bevisstheten om å endre språkbruken har økt, er det en bemerkelsesverdig stabilitet i ordbruken gjennom tjueårsperioden. Selv om forekomsten av ord som «evneveik» og «åndssvak» forekommer i forsvinnende liten grad, og ordet «invalid» synes å være på vei ut, er det grunn til å legge merke til at uttrykk som Uloba

anbefaler at man ikke bruker, som «lenket til rullestolen» synes å holde stand, sammen med handikap-begrepet.

Blind, døv og handikap

Når vi søker i Retriever med ord som blind og døv, kan ikke søkemotoren selv skille ut hvilken kontekst begrepene brukes i. I materialet vårt dukker det derfor opp en rekke treff som skriver seg til metaforikk og faste uttrykk som «blind vold» og «for døve ører».

Kategoriene som brukes for å betegne ulike grupper funksjonshemmede kan si noe om kunnskapsnivået om hvordan man bør omtale gruppene er oppdatert eller ikke. Men også metaforbruk der ord som «blind», døv» og «handikappet» inngår, mener vi kan signalisere noe om holdninger til denne marginaliserte gruppa. Den metaforiske bruken av begrepene øker noe i vårt utvalg. I 1993 er det 15 oppslag som bruker ordene i overført betydning, i 2003 er det 26 og i 2013 31.

Når vi studerer den metaforiske bruken av begrepene i våre aviser, slår det oss hvordan ordet *blind* dukker opp i sammenhenger som assosierer til noe dårlig og negativt. Blind brukes om tilfeldige voldelige handlinger (blind vold, blind terror, blind bombing), og synonymt med uvitende, naiv eller dum (blind for, blind tiltro til). Døv brukes gjerne for å konnotere kontaktløshet eller avvisning (snakke for døve ører), eller også uoppmerksom og dum (være døv for).

Handicap/kap er også mye brukt i overført betydning for å signalisere ulempe (norsk eksport har et handikap) eller manglende evne (språklig handikappet). Sinnssykt ser vi i utvalget to ganger, brukt som noe usannsynlig og overraskende. Lammet, invalid, brukket rygg finner vi også, og disse uttrykkene brukes for å beskrive noe ødelagt, hjelpeløst og tiltaksløst. Selv om metaforene dukker opp i svært ulike sammenhenger, har de altså til felles at de aksentuerer noe negativt. Unntak i materialet er «blind date» og «blind kjærlighet».

I ett tilfelle brukes «psykisk utviklingshemmet» som skjellsord, da en kommunikasjonsrådgiver til den canadiske statsministeren kaller George W Bush dette («USA splitter verden» *Dagbladet* 3.2.2003). Han mistet jobben. Samme avis morer seg i 1993 med å bruke «blind» metaforisk i sammenheng med manglende offentlighet i Blindeforbundet, noe som klart grenser til lytehumor.

Et større søk …

De utvalgte månedene i åtte aviser kan naturligvis være påfallende tause om «krøplinger» eller «evneveike», mens disse kanskje fins andre steder i avisfloraen, vi foretok derfor et

kontrollsøk i Retriever/Atekst-arkivet på ordet «krøpling». Dette ordet får i overkant av nitti treff i alle norske avismedier de siste tre årene. Det kan ved første øyekast virke forstemmende, men en nærmere analyse viser at svært mange av oppslagene er om språkbruk, og det uheldige i å bruke ordet. Ikke minst dukker slike oppslag opp i kjølvannet av *Selvsagt*s artikkel om hvilke ord en ikke bør bruke om funksjonshemmede.

En annen gruppe artikler omtaler historiske forhold eller fiksjonsfilmer og bibelsitater. Der dukker krøpling-ordet opp, ikke som redaksjonell oppfinnelse, men snarere med en viss avstand til fortiden og fiksjonen. Og ikke minst finner vi oppslag der ordet blir brukt metaforisk, om «sosiale krøplinger», i en omtale av Steve Jobs etter hans død, og i en omtale av Una-bomberen Theodore Kazcynski, uten at det forsvarer ordbruken.

Det finnes imidlertid andre artikler som formidler opposisjon til en mindre nedsettende språkbruk. Enkelte oppslag der «krøpling» blir brukt av intervjuobjekter som snakker om seg selv, og hvordan de i perioder enten følte seg som «krøplinger» eller fryktet å bli det. I et intervju i Klassekampen uttaler forfatteren Dag Solstad at «Sosialdemokratiet har en tro på å reparere, forskjønne med ord som om det forandrer realiteter. En mann i rullestol er en krøpling og ikke «et menneske med et lett fysisk handikap». Og det å være en krøpling er en skjebne, og en slik skjebne kan man ikke flykte fra, det kan ikke forsones i språket.» (17.6.2011). Selv om Solstad ikke selv er funksjonshemmet, minner bemerkningen hans om hvordan flere marginaliserte grupper har tatt tilbake negativt ladete begreper, som «homse, «lesbe, «svart», for å forme sin egen identitet på egne premisser uten å viske ut historien, samt om en skepsis til at språklig endring kan flytte fjell.

En artikkel som tar leserne med på omvisning i en brannskadeavdeling i Etiopia, står det å lese om 14-årige Nura som har hatt flere operasjoner: «Moren løper om halsen på oss alle, kysser og klemmer, vet ikke hvordan hun skal vise sin takknemlighet. Datteren trenger ikke leve resten av livet som krøpling» (2.4.2011). Enkelte andre aviser har tilsvarende artikler, fra Afghanistan og Kongo. Det ser ut til å være lettere å bruke begrepet når man er utenfor Europas grenser. Det finnes også enkelte tilfeller der funksjonshemmede selv bruker utdaterte begreper, i en lekende form, som i *Snåsningen* 13.6.2012, der «Agle vanførelag» blir presentert. «De to herrene vitser mye omkring begreper som krøpling og vanfør». De påberoper seg å være vantro, vanfør og vanskapt! De tar seg selv og sin «vanførhet» svært lite høytidelig.» Denne typen «ufarliggjøring» av utdaterte begreper forekommer også som nevnt en del i populærkulturen.

Et tilsvarende søk på ordet «mongoloid» i alle trykte, norske medier de siste tre årene, viser at av 47 saker er det bare to som bruker ordet som betegnelse i stedet for Downs

syndrom. Til sammenligning får vi 2758 treff på «Downs». Det er et oppløftende resultat for en mer bevisst språkbruk at de resterende sakene viser til begrepet som foreldet eller til språkdiskusjoner der mongoloid er et eksempel på hva man ikke bør si, lenger, men mer nedslående at det også viser til en rekke situasjoner der «mongoloid» benyttes som skjellsord.

«Sinnssykt mye»

Blant språkmetaforene som ikke er mye representert i vårt utvalg, finnes «sinnssykt», med et par forekomster i 1993. Som metafor brukes ordet nesten utelukkende forsterkende, for å si hvor viktig, hvor spektakulært, hvor fryktelig eller vanskelig og hvor flott noe er eller har vært. Et søk i papirmedier de siste tre årene gir 2480 treff. Stikkprøver viser at langt de fleste treffene gjelder mennesker som bruker dette uttrykket i intervjuer, og mange av dem i forbindelse med sportsprestasjoner. Utviklingen i bruk av begrepet er nokså stabil med et toppunkt i mars 2012.[17]

Sinnssyk brukt forsterkende har glidd forholdsvis lett inn i dagligspråket – og dermed i mediene. *Bergensavisen* bringer sportsnyheten om en håndballkamp under følgende tittel: «-DETTE VAR HELT SINNSSYKT – Norge – Romania 30-18» (20.10.2013). Som i de fleste tilfellene er det et sitat. En idrettsutøver uttaler følgende til avisen Tromsø etter at laget hans har blitt nordiske mestere i Coop-fotball: «Nå sitter vi og spiser en bedre middag med god drikke til. Her er det sinnssykt mange folk i sinnssykt godt humør, … (14.10.2013). I *Dagbladet* karakteriserer en ishockeyspiller en annen slik: «De jobber noe helt sinnssykt» (14.10.2013). En komiker er «sinnssykt misunnelig på Thomas Giertsen» i et portrett i *VG* (12.10.2013), og dagen før uttaler en artist til *BT* at hun har «lært sinnssykt mye» i prøveperioden på en musikal (11.10.2013).

Det finnes veldig mange flere eksempler, men også noen som går mot strømmen. Blant de 2480 finnes det nemlig oppslag som reagerer på denne språkbruken. Et eksempel er *Andøyposten*, der en leser skriver om dommernes kommentarer til de musikalske prestasjonene i NRKs *Stjernekamp*: «Nei, det blir nok de samme utsøkte gloser: De synger råtT og sykt råtT og sinnssykt råtT. *Stjernekamp* er så visst ingen dans på roser, de danser råbra og dritbra og dritkult flott.» (9.11.2013). En innsender i *Nordlys* reagerer også på ordbruken i Stjernekamp og karakteriserer opptredenen som respektløs og avskyelig med klar adresse til NRK som ikke «stopper slik språklig forsøpling» (*Nordlys* 23.10.2013). En annen innsender

[17] I 2011 er det til sammen 709 treff i søket, mot 868 i 2012, og (foreløpig) 822 i 2013. I teten ligger *Dagbladet* med 191 treff, med *VG* (170) og *Bergensavisen* (150) hakk i hæl.

til *Romerikes Blad* (24.10.2013) sukker under tittelen «Sinnssykt fattig språk»: «Gjengen i 71 grader nord gønner ivei og har det sinnssykt fint, bra, vondt og dårlig.» og undertegner med «Sinnssykt irritert».

Konklusjon: Et lite omtalt stort felt

Medierepresentasjon av funksjonshemming handler om den største gruppen av minoriteter i Norge. Det er et felt som ifølge våre undersøkelser er lite journalistisk prioritert i avismediene. Det ser ut til å være duket for mer oppmerksomhet innen underholdningssjangrene i TV-ruta, i form av drama- eller realityserier. Et eksempel er serien «Møkkakaffe» på NRK1 høsten 2013, der de fleste aktørene kommuniserer via tegnspråk, dessuten *Ingen grenser* og andre realityserier (se også kapittel 4). Et Retriever-søk vitner om påfallende liten omtale av «Møkkakaffe» (én kort artikkel i *Aftenposten*)[18], som er et pionerarbeid, i og med at det er første gang i historien at en dramaserie presenteres på tegnspråk. Serien, som ikke minst handler om kjærlighet og samliv, er også tekstet. At den skulle være en «TV-serie for døve», slik tittelen antyder i *Aftenpostens* oppslag, kan virke noe ekskluderende på andre seere.

TV-DRAMA

189.000 så TV-serie for døve

LARS KEILHAU

NRKs nye serie *Møkkakaffe* ble en stor suksess på premièrekvelden +9tirsdag.

Det er første gang det produsert en tegnspråklig dramaserie for voksne der produsenter, manusforfatter og regissør selv er døve. Også roller som produksjonsdesigner, produksjonsleder, make-up og kostyme er besatt av døve.

Alle de fire hørende skuespillerne bruker både talespråk og tegnspråk i serien. Dette er derfor en historisk begivenhet i Norge.

Den syv episoder lange serien er produsert av Døves Media. Serien er skrevet av Erik Calf og regissert av Jules Dameron, begge fra Los Angeles. Døves Media har produsert programmer for NRK siden 1989, og bidratt til et tegnspråklig mangfold på kanalen, men har aldri tidligere produsert dramaserie for voksne.

I serien møter du den hørende familien Bakke og den døve familien Oppedal Strand. De blir plutselig nødt til å forholde seg til hverandre på grunn av en ulykke ingen forstår hvorfor skjedde.

Hvordan skal de klare å kommunisere når fasader slår sprekker og familiene ikke snakker samme språk?

Anne Ryg og Ipek D. Mehlum i en scene fra *Møkkakaffe*.
FOTO: NRK

Aftenposten 21.11.2013: «189.000 så TV-serie for døve»

Uten å falle i «offer-fellen» må vi kunne si at mediedekning av funksjonshemmede dreier seg om sårbare grupper. Sårbare fordi mange er prisgitt velferdsstatens ordninger, og fordi mange

[18] Resultat av ett Retriever-søk 20.12.2013, tre andre oppslag er bare programoversikter.

også blir diskriminert i offentligheten, i arbeidsliv og privatliv. Journalistikken har lenge hatt som ideal å ta opp vanlige folks problemer, være «den lille manns forsvarer». Denne vaktbikkje-funksjonen registrerer vi i vårt utvalg av avisoppslag, men vi aner at bikkja kunne vært langt mer aktiv, ikke minst når det gjelder diskriminering. Og vi undrer oss på om det er slik at funksjonshemmede er verdt mindre oppmerksomhet når de blir utsatt for diskriminering og hat-kriminalitet enn andre minoritetsgrupper.

At det er nedgang i antall oppslag om funksjonshemmede i perioden, og en relativt sterkere nedgang i redaksjonelt generert stoff, er i denne sammenhengen foruroligende. Feltet krever kunnskap og erfaring i dekningen. Manglende ansvar i de enkelte redaksjonene for å holde det oppe, kan være en viktig grunn til nedgangen, sammen med den totale ressurssituasjonen i mediene. Kategorien «funksjonshemning» kan oppløses i andre, mer institusjonelt etablerte kategorier, og funksjonshemningsproblematikk kan reduseres til de velkjente «sterke» individfokuserte fortellinger.

Analysen viser at en viktig del av den positivt orienterte dekningen finnes i idrett og kulturliv. Videre at det er en høy andel oppslag som har med rettigheter å gjøre, på mange plan. De fleste av disse er knyttet til enkeltpersoners problemer, og fører også i en del tilfeller til lokale løsninger. I noen artikler allmenngjør reporterne situasjonen og peker på at den angår store grupper. Da kan vi snakke om en rettighetsbasert journalistikk med større rekkevidde, en journalistikk med potensial til å utgjøre en forskjell. De individorienterte sakene har sin misjon, men risikerer å bli tolket som «avvik» fra et velfungerende system, også der rettigheter i realiteten blir krenket på bred front. Når mediene dekker minoritetsgrupper, er utfordringen ofte knyttet både til å se individene for ikke å «sette folk i bås» - og ha et våkent blikk på krenkelser, verdighet og rettigheter på gruppenivå.

En annen utfordring er knyttet til hvor stor plass funksjonsnedsettelsen skal ha i den journalistiske fortellingen. I flere oppslag aner vi en tautrekning mellom hovedkilde og journalist, der kilden er opptatt av å fremme et rettighetsperspektiv, mens journalisten i stedet eller i tillegg er fokusert på funksjonsnedsettelsen, som løftes frem og gjøres synlig gjennom gjentatte henvisninger til «rullestol» eller for eksempel synshemming.

Undersøkelsen viser at noen av de mest nedsettende ordene og uttrykkene brukt om funksjonshemmede knapt nok forekommer lenger, mens andre, som burde ha gått ut på dato, lever videre. Det har vært mindre debatt om språkbruken på dette feltet enn når det gjelder andre minoriteter, kanskje kan våre funn bidra her. Dersom «funksjonshemning» er en skjør kategori i medienes institusjonelle bevissthet, er det også grunn til å tro at oppmerksomheten

rundt nedsettende ord og uttrykk knyttet til funksjonshemning og funksjonsnedsettelser ikke er så høy.

Erfaringene vi sitter igjen med etter å ha studert alle avisoppslagene er hvor mangefasettert og stort dekningsfelt dette er, med mange ressurspersoner som kunne fått større oppmerksomhet i mediene. Mediedekningen av mennesker med nedsatt funksjonsevne handler om livsvilkårene for flere hundre tusen mennesker. I dette kapitlet må vi konkludere med at tilstanden på en rekke områder, ikke minst kvantitativt, langt fra har bedret seg de siste tjue årene.

Referanser:

Andreassen, Tone Alm (1993): *Funksjonshemming i norske aviser: Rapport fra analyse av avisutklipp om funksjonshemmede i deler av 1991***.** Oslo: Rådet for funksjonshemmede.

Eide, Elisabeth (2012): Offer, hemmet, aktiv, borger. Medieerfaringer blant individer med nedsatt funksjonsevne. I *Norsk Medietidsskrift* 1, vol 18. Oslo: Universitetsforlaget

Global Media Monitoring Project (2010): *Who makes the news?* Toronto: GMMP

Larsen, Vibeke (2000): Ut av kjøkkenet – inn på sosial- og forbrukerstoff? Om kjønnspreget arbeidsdeling i redaksjonene. I Eide, E (red) *Narrespeil. Kjønn, sex og medier*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Morlandstø, Lisbeth (2006): *Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemming og psykisk helse i pressen.* Doktoravhandling i medievitenskap v/Institutt for informasjons- og medievitenskap. Bergen: Universitetet i Bergen.

Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1997): *Journalistiken essens i ett könsperspektiv*. Helsinki: Rundradions Jämställdhetskomité

Van Zoonen, Liesbet (1996): *Feminist Media Studies*. London: Sage

Vedlegg 1:
Under går det fram hvordan vi har kodet de enkelte oppslagene. Noe av kodingen ble mindre viktig enn vi antok, for eksempel den for «medfødt» eller «ervervet», eller den som hadde med å gjøre om saken ble nevnt på forsiden av avisen, siden det var vanskelig å spore i en mengde tilfeller. Når det er sagt, kan vi føye til at det ligger potensial for enda mer tolking i materialet, men vi valgte å begrense oss noe. Kapitlet er allerede svært fyldig.

SPSS KODESKJEMA

AVIS	
1	Dagbladet
2	Dagsavisen
3	VG
4	Aftenposten
5	Bergens Tidende
6	Nordlys
7	Trønder-Avisa
8	Telemarksavisa

FØRSTESIDEOPPSLAG	
1	Ja
2	Nei
3	Vet ikke

STØRRELSE	
1	Stor (over 600)
2	Medium 300-600
3	Liten (under 300)

SJANGER	
1	Nyhetsartikkel
2	Reportasje
3	Notis
4	Intervju
5	Kronikk
6	Redaksjonell kommentar
7	Ekstern kommentar
8	Bildenotis
9	Tegning/illustrasjon
10	Leserinnlegg
11	Tweet
12	Sitat blogg

TEMA 1 / TEMA2 / TEMA 3	
1	Rettigheter/juss
2	Politikk

3	Helse/rehab
4	Arbeid og trygd
5	Omsorg
6	Idrett
7	Kultur
8	Veldedighet
9	Innvandring
10	Familie, privatsfære, seksualitet
11	Utdanning/skole
12	Annet

SYNLIGGJØRING		
1	Funksjonshemming hovedtema	
2	Funksjonshemming underordnet tema	

HVILKE FUNKSJONSNEDSETTELSER	
1	Synshemming
2	Hørselshemming
3	Bevegelseshemming
4	Psykisk sykdom
5	Kortvokst
6	Utviklingshemmede
7	Kronisk sykdom
8	Nevrologisk
9	Annet
10	Ikke spesifisert

DIAGNOSE EKSPLISITT NEVNT	
1	Ja
2	Nei

MEDFØDT ELLER ERVERVET	
1	Medfødt
2	Ervervet
3	Ikke oppgitt

KILDE 1 / KILDE 2 / KILDE 3	
51	Politiker MF (med funksjonsneds), 511:Kvinne
52	Politiker UF (uten funksjonsneds)
53	Kunstner etc MF
54	Kunstner etc UF
55	Helseyrke MF
56	Helseyrke UF
57	Organisasjon MF
58	Organisasjon UF

59	Pårør MF
60	Pårør UF
61	Forsker MF
62	Forsker UF
63	Trygdet MF
64	Trygdet UF
65	Andre velferdsyrker MF
66	Andre velferdsyrker UF
67	Byråkrat MF
68	Byråkrat UF
69	Andre MF
70	Andre UF
71	Uspesifisert

For å kode kjønn hos kildene, la vi inn et ekstra tall (1) for kvinnelige kilder bak de tosifrede i disse kolonnene. Velferdsyrke: inkluderer sosionom, vernepleier, lærer, pedagog, etc.Helseyrke: ikke bare leger, men også sykepleier, fysioterapeut, etc.

ILLUSTRASJON	
1	Ja
2	Nei
3	Vet ikke

DIAGNOSER, DEFINISJONER, AVGRENSNINGER

- Dysleksi: ikke med i undersøkelsen
- Stamming: ikke med i undersøkelsen
- Hårtap: ikke med i undersøkelsen
- Epilepsi: nevrologisk
- CP: nevrologisk
- ME: går under kronisk sykdom
- Anoreksi er psykisk helse
- Medfødte hjerte- og lungesyke: går under kronisk sykdom
- MS, polio: nevrologisk
- Autisme og asperger: nevrologisk
- Dersom noen har flere diagnoser (f.eks døvblind): sett det på ”annet” og skriv døvblind i kommentarfeltet.
- Overvekt: alvorlig overvekt over tid anses som en sykdom, i så fall går det under kronisk sykdom

Vedlegg 2: SØKEORD

Hovedgruppe: Funksjonshem*; Nedsatt funksjonsevne; Funksjonsneds*; Utviklingshem*; *Handikap*; *Handicap*; Bevegelseshem*; Synshem*; Døv; Hørselshem*

Tilleggsord – fange opp utdatert, negativ språkbruk
Krøpling; Grønnsak; Invalid; Ufør; Blind; Rullestol (lenket/bundet til); Vanfør; Åndssvak; Evneveik

Søkestreng: *funksjonshem* OR "nedsatt funksjon*" OR funksjonsneds* OR utviklingshem* OR *handikap* OR *handicap* OR bevegelseshem* OR synshem* OR døv OR hørselshem* OR grønnsak OR krøpling OR invalid OR ufør OR blind OR rullestol* OR vanfør OR åndssvak OR evneveik

Kapittel 4

Folkekjære funksjonshemmede?

Ideologiske premisser for *Ingen grenser*

Jan Grue

Ekspedisjonsprogrammet *Ingen grenser*, som kun har funksjonshemmede deltakere, utgjør i kraft av sine seertall et av de mest prominente eksemplene de senere år på tematisering av funksjonshemning i media. Programmet var i 2012 blant de mest sette på NRK1, med opp mot 1,4 millioner seere (67 prosent markedsandel). Det vant Gullruten for beste reality-program i 2012, og ble bredt fulgt opp i pressen. Flere av deltakerne er portrettintervjuet i lokal- og rikspresse, noen har opptrådt som foredragsholdere i idretts- og rehabiliteringssammenhenger, og den trolig mest eksponerte deltakeren, Birgit Skarstein, har vært gjest på *Skavlan*. Selve programmets tittel er blitt en umiddelbart tilgjengelig referanse i andre sammenhenger, som når det utgjør avslutningspoenget i en profil av Paralympics-deltakeren Sarah Louise Rung («Det skulle bare være en enkel operasjon», *Aftenposten*, 22.6.2012).

Spørsmålet om hvorvidt *Ingen grenser* står i fare for å være et «freakshow», altså for å vise frem funksjonshemmede på en fremmedgjørende og sensasjonalistisk måte, har blitt reist både med en undrende og med en anklagende tone. (Johannessen, 2010; Vegheim, 2012). Analysen som ligger til grunn for dette kapittelet finner liten støtte for anklagen, men det at bekymringen er til stede, er i seg selv interessant. *Ingen grenser* iscenesetter mange komplekse kulturelle og identitetspolitiske problemstillinger knyttet til fremstilling av uvanlige kropper. Det gjør det relevant å vende oppmerksomheten mot en del historiske tendenser i slike fremstillinger. Dette kapittelet er diskursanalytisk fundert, og legger særlig vekt på programmets sentrale motiver og dets normative forståelse av funksjonshemning. En sentral tese i analysen er at *Ingen grenser* bibringer positive og helhetlige fremstillinger av funksjonshemmede, men at disse fremstillingene muliggjøres av og videreformidler sterke forestillinger om funksjonshemning som et individuelt problem som fordrer individuelle løsninger. Disse forestillingene fremmes delvis gjennom realitysjangerens konvensjonelle kjennetegn, særlig den individrettede dramaturgien. Analysen vil trekke linjer til tidligere fremstillinger av funksjonshemmede samt til rehabiliteringens historie – og til beslektede fenomener i samtiden, her særlig Paralympics og rehabiliteringsprogrammer for krigsveteraner.

Ingen grenser: Konseptet og programmet

Ingen grenser er utviklet fra et britisk tv-konsept eid av Zodiak Entertainment, *Beyond Boundaries* (Zodiak Rights, 2013). Det ble første gang kringkastet på BBC2 i 2005. I den britiske originalutgaven reiste 11 fysisk funksjonshemmede deltakere til Nicaragua under veiledning/ledelse av en tidligere spesialsoldat. Andre sesong utspilte seg i Afrika, mens tredje sesong ble lagt til Andesfjellene. Programmet er strukturert som en utfordring til hele gruppen: Man skal komme seg samlet frem til målet for ekspedisjonen. I så måte er det forbundet med en rekke andre realityprogrammer, hvorav det kanskje mest kjente i norsk sammenheng er *71 ◦ nord*.

Den norske serien er en av flere adapsjoner av det britiske originale konseptet. Det er produsert i Sverige med tittelen *Mot alla odds*, i Mexico med tittelen *La expedicion*, og for flamsk tv med tittelen *Voorbij de grens*. Den norske versjonen er utviklet av Zodiaks norske underselskap Mastiff. Den skiller seg særlig ut fra de andre adapsjonene gjennom sitt fokus på det nasjonale elementet. De britiske deltakerne reiser til eksotiske omgivelser, og serien har klare kolonialistiske referanser. De samme reisemålene går igjen i de andre versjonene. Til sammenligning foregår den norske utgaven både i første og andre sesong i hjemlig terreng, henholdsvis Nordkalotten og Femundsmarka. Den nasjonale orienteringen ble også signalisert gjennom valget av ekspedisjonsleder for de første to sesongene: Lars Monsen, som først og fremst er kjent som villmarks- og ekspedisjonsfarer. I tredje sesong (sendt på TV2) ble Monsen erstattet av den tidligere skiløperen Odd-Bjørn Hjelmeset.

Den påfølgende analysen er rettet først og fremst mot andre sesong, den siste som ble sendt på NRK før programmet ble overtatt av TV2. Dette er den mest sette av de to sesongene; første sesong nådde ifølge Mastiff 1 million seere og 50 prosent markedsandel på det meste, mens tredje sesong har ligget vesentlig lavere, rundt 300.000 seere.

Alle programmene i *Ingen grenser* har en åpningsvignett som introduserer deltakerne med navn og bilde. De presenteres også med funksjonsnedsettelse, subsidiært sykdom som har ført til funksjonsnedsettelse, slik at seeren blir minnet på hvilken grunn de har til å være deltaker i programmet – og hvilke særskilte utfordringer de har. (I lengre, innklippede, bakgrunnsintervjuer presenteres de også med fullt navn og alder. Fire av deltakerne er i 20-årene, fire er i 30-årene, to er i 40-årene, og én er 65. Det er imidlertid den følgende introduksjonslisten som innleder hvert program, og minner seerne om hvem deltakerne er:)

1. Ingvill – dysmeli/armprotese
2. Anne Marie – benamputert/kreft
3. Birgit – lam fra livet og ned
4. Kari – cerebral parese
5. Einar – dysmeli/beinprotese
6. Liv Tone – dysmeli/armprotese
7. Kenneth – avstivet hofte/kreft
8. Fredrik – kortvokst
9. Bjarte – døv/svaksynt
10. Kjersti – blind
11. Marianne – døv

Alle deltakerne er altså fysisk funksjonshemmede, og hovedvekten ligger på bevegelseshemninger. For de fleste er funksjonsnedsettelsen mer eller mindre stabil, det vil si at problematikken primært er knyttet til såkalte sekundæreffekter. Deltakerne presenteres dermed som funksjonshemmede, men ikke som kronisk syke – og dette er en distinksjon som har betydning både for representasjon og rekruttering. Funksjonshemningsbegrepet rommer, som tidligere nevnt i denne rapporten, et bredt tilfang av mennesker, hvorav mange har mer variable kroniske sykdommer enn deltakerne som er rekruttert til *Ingen grenser*.

Dette er ikke i og for seg mer påfallende enn at deltakerne på *Paradise Hotel* ikke utgjør et representativt utvalg av norske bartendere og skjønnhetspleiere: Deltakelse i en realityserie er (ennå) ikke en vanlig erfaring. Når det gjelder en del grupper, herunder funksjonshemmede, er det likevel grunn til å påpeke når og på hvilken måte et synlig utvalg skiller seg fra de gjennomsnittlige medlemmene i gruppen utvalget er hentet fra. Funksjonshemning presenteres av *Ingen grenser* som et både medfødt og ervervet kjennetegn, et resultat av ulykker og av sykdom, men i stor grad som en permanent og forholdsvis stabil tilstand.

Over vignetten spilles en voiceover. Denne vignetten er både deskriptiv og normativ. Den introduserer tematikken, gjør seerne kjent med deltakerne, etablerer rammene rundt situasjonen de befinner seg i, og setter samtidig opp målene de skal nå samt kvalitetene de presumptivt må fremvise for å nå målet:

> Lars Monsen på villmarkstur med elleve deltakere med helt ulike forutsetninger for å gjennomføre en ekspedisjon. Deltakerne har ulike fysiske funksjonsnedsettelser. De må ville mer, yte mer, og samarbeide mer enn det alle tror er mulig. I løpet av tretti

> dager opplever deltakerne et fantastisk eventyr gjennom et stort stykke Norge, fra svenskegrensa innerst i Femundsmarka til toppen av Snøhetta. Sammen skal de vise at ingenting kan hindre dem i å gjennomføre en beinhard ekspedisjon. Sammen skal de vise at evner og pågangsmot har ... *ingen* grenser.

Programmet alternerer videre mellom scener som viser deltakerne i ulike situasjoner: I uformell sosial omgang, mens de løser fysiske utfordringer, i ulike følelsesmessige tilstander. I tillegg til disse interaksjonsbaserte scenene kommer intervjuer der deltakerne snakker direkte til kamera, én og én. Disse intervjuene supplerer hovedhandlingen, og viser også deltakerne i hverdagslige omgivelser. De formidler bakgrunnsinformasjon om deltakerne – om familie- og yrkeslivet deres, og ikke minst om funksjonsnedsettelsene deres, som jo er en av de nødvendige betingelsene for å være deltaker. Slik blir seerne bedre kjent med deltakerne også i ordinære sammenhenger, og får et mer helhetlig bilde av hva det vil si å være funksjonshemmet.

I så måte følger *Ingen grenser* flere av de etablerte konvensjonene for reality-tv. Det er et vanlig sjangertrekk at deltakerne presenteres vekselvis innenfor programmets romlige og temporale rammer, og at det etableres et rom «utenfor», som gir bedre betingelser for å formidle refleksjon og bakgrunnskunnskap. Sammenlignet med mange andre gruppeorienterte programmer har *Ingen grenser* et nokså lavt konfliktnivå – det er ingen som skal stemmes ut, og eventuelle konflikter følger av slitasje over tid, av påkjenningen det utgjør å forsere villmarken med begrensede ressurser.

Tematikk, dramaturgi og rammeforståelser

De elleve deltakerne i *Ingen grenser* har som sitt eneste fellestrekk at de er fysisk funksjonshemmede. De befinner seg i ulike livssituasjoner, og har ulike erfaringer med funksjonsnedsettelse. Noen, som Kari, har medfødte tilstander, mens andre, som Birgit, har relativt kort erfaring med å være funksjonshemmet. Noen deltakere er i jobb, noen studerer, noen er arbeidsledige. Et utvalg på 11 deltakere kan ikke være statistisk representativt, men det gir – med forbeholdene knyttet til skillet mellom kronisk sykdom og andre funksjonsnedsettelser – et relativt variert og rikholdig innblikk i den demografiske variasjonen blant funksjonshemmede.

Dette er i seg selv et interessant poeng når det er snakk om et (forholdsvis) undereksponert tema som funksjonshemning. Til for eksempel stiftelsen Stopp Diskrimineringens påstand om at *Ingen grenser* er et «freakshow» (Vegheim, 2012), altså en

sensasjonalistisk fremvisning av mennesker med uvanlige kropper, kan vi stille spørsmålet: Vil det å vise frem et menneske med en uvanlig kropp som utfører en under andre omstendigheter vanlig oppgave *alltid* peke i retning av freakshowet?

Historisk sett hadde freakshowet en sentral plassering i europeisk masseunderholdning (Orning, 2012). Det ble marginalisert samtidig som moderne medisin vokste frem; underholdningsaspektet ved å stirre på uvanlige kropper var moralsk uforenlig med medisinens hovedformål, og praktisk uforenlig med medisinens ambisjoner om hegemonisk kontroll med slike kropper. Samtidig betydde ikke den økende medisinske kontrollen at mennesker med uvanlige kropper ikke lenger ble beglodd – det innebar først og fremst at de ble beglodd under andre omstendigheter og innenfor andre institusjonelle rammer enn tidligere. Spørsmålet er derfor hvilke *premisser* fremvisningen av mennesker med uvanlige kropper skjer på.

Dramaturgien i *Ingen grenser* er bygget opp rundt delmål i hver episode – etapper på veien til det endelige målet, som er toppen av Snøhetta. Deltakerne har varierende fysiske forutsetninger. De fleste er gående, men gruppen er utstyrt med spesialkonstruerte, terrenggående rullestoler, som kan trekkes/dyttes av andre deltakere. Dette er særlig aktuelt for Liv Tone, Birgit og Fredrik. Noen har større fysisk kapasitet enn andre, men må begrense seg – og begrenses – for ikke å slite seg ut. Dermed er samarbeid og gruppedynamikk viktige temaer og faktorer, og én av programlederens roller er som fasilitator/veileder i å organisere gruppen. Det som vises frem er ikke så mye den uvanlige kroppen som den ualminnelige *anstrengelsen*.

Denne dynamikken – der fysisk funksjonshemmede assisteres og veiledes i retning av mestrings- og kompetansemål, som det kreves spesielt stor viljestyrke for å nå – har en lang forhistorie, og er trolig en mer relevant analytisk ramme for programmet enn freakshowet. Rehabilitering og habilitering strekker seg som praksiser tilbake til 1800-tallet, og skjøt særlig fart etter første og andre verdenskrig, da mange krigsveteraner ble funksjonshemmede av skader og sykdom (Braddock & Parish, 2001). Særlig i etterkrigstiden gikk store ressurser i mange vestlige land til behandling, gjenopptrening og institusjonsutvikling. Brede profesjoner som fysioterapi og ergoterapi er i dag tett knyttet til svært mange funksjonshemmedes hverdag. Rehabiliteringsmotivet er tydelig eksplisert i *Ingen grenser*; deltakerne sier selv at de ønsker å delta for å få nye opplevelser og mestre nye ferdigheter.

Rehabilitering og habilitering er imidlertid også omstridt innen funksjonshemningsfeltet. De mest sentrale formene for kritikk er rettet mot to punkter: Medikalisering og selvbestemmelse. Medikalisering ble av den amerikanske sosiologen Irving

K. Zola (1972) beskrevet som prosessen der et bredt spekter av problemer knyttet til funksjonshemning blir redusert til medisinske spørsmål. Et eksempel på dette kan være at mål knyttet til fysisk funksjonsevne prioriteres fremfor mål knyttet til yrkesdeltagelse og sosial integrasjon; et annet eksempel er at strukturelle samfunnsforhold usynliggjøres fordi oppmerksomheten rettes mot individuelle kapasiteter og evner.

Et klassisk eksempel på det sistnevnte diskuteres av den britiske sosiologen Mike Oliver i boken *The Politics of Disablement* (Oliver, 1990: 8). Her tar han for seg et spørreskjema som i sin tid ble sendt ut til britiske funksjonshemmede i kartleggingsøyemed, og påpeker at svært mange av spørsmålene forutsetter at funksjonshemning er et invididuelt avgrenset problem. De opprinnelige spørsmålene i skjemaet lød som følger:

- *Kan du fortelle meg hva som er galt med deg?*
- *Hvilket problem gir deg vansker med å holde, gripe eller vende på ting?*
- *Har du gått på spesialskole på grunn av et langvarig helseproblem eller en funksjonshemming?*
- *Forhindrer helseproblemet/funksjonshemmingen deg fra å gå ut så ofte eller så langt som du kunne ønske?*

For Oliver er dette klare eksempler på medikalisering. Han omformulerte spørsmålene slik at de i stedet lokaliserte funksjonshemmedes problemer i *omgivelsene*:

- *Kan du fortelle meg hva som er galt med samfunnet?*
- *Hvilke problemer med utformingen av hverdagslige gjenstander som glass, flasker og bokser gir deg vansker med å holde, gripe eller vende på dem?*
- *Har du gått på spesialskole fordi utdanningsmyndighetene har tradisjoner for å sende mennesker med funksjonsnedsettelser til slike steder?*
- *Hvilke begrensninger i omgivelsene gjør det vanskelig for deg å komme deg rundt i nabolaget ditt?*

Dette eksempelet kan ikke uten videre overføres til *Ingen grenser*, ettersom programmet eksplisitt tematiserer fysisk mestring og fysisk overskridelse. Olivers perspektiv er likevel relevant, ettersom programmet – trass i å fremstille *naturen* som viktigste antagonist – er et menneskeskapt fenomen med sosialt konstruerte rammer. For eksempel: Deltakerne er utstyrt med enkelte tekniske hjelpemidler (krykker og terrenggående rullestoler), mens andre hjelpemidler som kunne vært relevante (hjelpemotorer på rullestolene) ikke er tatt med. Dette aspektet blir ikke tematisert – hjelpemidlene presenteres som statiske forutsetninger, ikke som selvvalgte verktøy. Deltakerne har ikke selv valgt ruten de skulle følge; den bestemmes av

programskaperne. I en mer ordinær kontekst ville nettopp valget av utstyr og rute være en vesentlig del av det å planlegge og gjennomføre en ekspedisjon. I en tv-serie bidrar kamufleringen av slike valg til å få det konstruerte til å se naturlig ut.

Et annet moment er komposisjonen av gruppen. I likhet med mange andre reality-programmer har *Ingen grenser* avertert etter deltakere, som så er utvalgt etter produksjonsselskapets kriterier. Også i de andre nasjonale produksjonene er et begrenset antall deltakere (gjerne to eller tre) avhengig av å bruke rullestol hele eller deler av tiden. En høyere andel med sterkt bevegelseshemmede deltakere ville gjort ekspedisjonen umulig; en lavere andel ville kanskje gjort utfordringene for små. En balanse er truffet, slik at det verken er for lett eller for vanskelig å komme frem til målet.

Å iscenesette den *overkommelige prøvelsen* er en helt sentral del av programmets dramaturgi. Utfordringene skal være løsbare (undertegnede kjenner bare til at én ekspedisjon – den flamske – mislyktes). De skal imidlertid være så betydelige at de fungerer inspirerende for publikum. Et tilbakevendende moment i resepsjonen av *Ingen grenser* er deltakernes funksjon som inspiratorer for andre, både funksjonshemmede og ikke-funksjonshemmede. Deltakerne er selv bevisst denne funksjonen – som en av deltakerne i første sesong uttaler, i forbindelse med en ny reise han gjennomfører til Nordkapp, i kjølvannet av deltakelsen: «Det er mange som sier at jeg er et forbilde, og jeg gjør dette for å inspirere» («En reise til inspirasjon», *Nordlys*, 14.6.2013).

Dette er også et forholdsvis kjent motiv, både i mediefremstillinger og andre narrative fremstillinger av funksjonshemmede. Filmhistorikeren Martin Norden har identifisert særlig perioden rundt andre verdenskrig som en gullalder for positive, moralsk oppbyggelige fortellinger om funksjonshemmede som integreres i samfunnet gjennom fysisk (og tilhørende sosial) rehabilitering (Norden, 1994). I Nordens tolkning utgjør mennesker med uvanlige kropper, i konvensjonelle narrativer, uro- og usikkerhetsmomenter. De forstyrrer den sosiale orden ved sin blotte tilstedeværelse – men de kan *styrke* denne ordenen ved å tilpasse seg, ved å lykkes. I et kritisk perspektiv er det nettopp denne funksjonen *Ingen grenser* tjener, ved å vise mulighetene funksjonshemmede har til å nyte norsk natur. Det essensielt nasjonale er tilgjengelig for alle, så lenge de er klare for å anstrenge seg.

Diskursive perspektiver

Med bakgrunn i innholds- og temabeskrivelsen kan vi legge an et diskursivt perspektiv på *Ingen grenser*. Diskursanalyse innebærer alltid et element av konstruksjon, det vil si at de diskursene som omtales her kunne vært erstattet av andre, gitt at andre argumenter ble lagt til

grunn. Når det her vil bli introdusert en *terapeutisk rehabiliteringsdiskurs*, en *psykosomatisk diskurs* og en *kikkerdiskurs*, er dette verken de eneste analyseobjektene eller betegnelse som kunne blitt brukt. Poenget med analysen er imidlertid å vise noen av aspektene ved *Ingen grenser* som er mest relevant for å forstå mediefremstillinger av funksjonshemmede, og analyseobjektene er valgt for å nå dette målet.

Den *terapeutiske rehabiliteringsdiskursen* har, som nevnt, dype institusjonelle røtter. Den er på mange måter den mest synlige og fremtredende i *Ingen grenser*. Den omfavnes av både deltakerne og programmet, og ikke uten grunn: Trening og fysisk utfoldelse *er* gjerne bra for en (enten man er funksjonshemmet eller ikke). Den terapeutiske diskursen gir mening til det å delta i *Ingen grenser*: Etter å ha vært med er man i bedre fysisk form, har flere venner og sterkere mestringsfølelse enn før. Dermed tilbyr den også mening i overordnet forstand: Livet tar en positiv retning.

Denne diskursen vektlegger selvinnsikt, endringspotensial og positiv tenkning. Den kretser om problemer, og tilbyr løsninger. For at deltakerne skal inngå i denne diskursen forutsettes det at deltakerne inntar en nokså ydmyk subjektposisjon, og definerer problemet sitt på programskapernes (og programledernes) premisser. Den ligger da også til grunn for en rekke reality-programmer, fra Monster Entertainments *Hellstrøm rydder opp* til Rubicon TVs *Luksusfellen*. I slike programmer er deltakere som motsetter seg programmets problemdefinisjon enten vanskelige eller umulige – man må, i likhet med deltakere på ulike rusavvenningsprogrammer, innrømme at man har et problem før man kan få hjelp.
Denne diskursen kan, i reality-sammenheng, kontrasteres med *nullsum-diskursen* som strukturerer programmer som Rubicons *Big Brother*, Mastiffs *Paradise Hotel* og (i noe mindre grad) Strix Televisions *Robinsonekspedisjonen*. Her er utbyttet for den gjennomsnittlige deltaker vanskeligere å få øye på: Den sosiale tonen er gjennomgående negativ, deltakerne ekskluderes én etter én, og premien er ikke en terapeutisk transformasjon, men en høyst konkret pengesum som tilfaller én enkelt vinner, i høyden et par.

Den terapeutiske diskursen fremstår i utgangspunktet som vennligere enn nullsum-diskursen. Den konstruerer programledere som hjelpere, gjerne i form av mentor-arketypen (Eyvind Hellstrøm), og ikke som ansiktsløse antagonister (”produsentene” for *Big Brother, Paradise Hotel*). Den terapeutiske diskursen legger imidlertid også sterke føringer på fortolkningen av deltakernes oppførsel. En god deltaker er aktivt involvert i den terapeutiske prosessen, og godtar terapiens premisser. En deltaker i *Luksusfellen*, som handler om privatøkonomiske problemer, er ikke i posisjon til å kritisere nyliberalismens deregulering av bankvesenet og påfølgende florering av tilbud om billig kreditt. En deltaker i *Ingen grenser* er

ikke i posisjon til å påpeke at fysisk aktivitet i hverdagen vanskeliggjøres for mange funksjonshemmede fordi svært mange treningssentre og svømmehaller rett og slett ikke er universelt utformet.

Dette bringer oss over i den *psykosomatiske diskursen*. Den forutsetter en tett sammenheng mellom mentale og fysiske fenomener – eller, mer spesifikt, mellom mentale, fysiske og moralske *egenskaper og kvaliteter*. Denne diskursen, og dens varianter, er godt kjent fra litteratur, film, og narrative fremstillinger av kroppslig annerledeshet for øvrig (Shakespeare, 1994, 1999; Snyder & Mitchell, 2000, 2006). Populærkulturelle fremstillinger griper gjerne, i likhet med mye journalistikk, til konsentrerte og konvensjonelle formidlingsgrep. Kroppen er visuelt tilgjengelig, og kan iscenesettes som sjelens speil. Det er innen denne diskursen nærmest postulert en meningsbærende dimensjon ved alle særegne fysiske egenskaper. Dersom en person har en fysisk funksjonsnedsettelse, så vil det implisere moralske kvaliteter (Shakespeares halte, pukkelryggede og onde kong Richard III), minne om et definerende livsprosjekt (kaptein Akab, som mistet det ene benet til Moby Dick), eller tjene en narrativ funksjon (Charles Dickens' Tiny Tim, den ultimate «verdige trengende», som legemliggjør Viktoriatidens veldedighetsimperativ).

Eksemplene fra klassisk litteratur er nettopp det – eksempler som illustrerer en diskurs. Deltakerne i *Ingen grenser* er virkelige mennesker. Men de fremstilles med dramaturgiske virkemidler, hvorav ett er spesielt tydelig i programmets innledende voiceover: «Deltakerne har ulike fysiske funksjonsnedsettelser. De må ville mer, yte mer, og samarbeide mer enn det alle tror er mulig.» Det kompensatoriske imperativet etablerer en klar sammenheng mellom kropp og sinn, en sammenheng som er kjent fra fortellinger om «overcoming».

Fra Helen Keller til Franklin D. Roosevelt (og i moderne norsk sammenheng: Cato Zahl Pedersen) er funksjonshemningens historie spekket med helter som har villet mer og ytt mer. Men slike heltefortellinger kan være svært problematiske, fordi de skaper forbilder som bare et fåtall kan identifisere seg med, langt mindre leve opp til (Kleege, 2006). De skaper forestillinger om at kropp er skjebnebestemmende, og om at veien til mestring er brolagt med en *overvunnet* kropp.

I et annet diskursivt rammeverk kunne svaret på utfordringen fra villmarken vært et annet. Det kunne ha lydd: «Deltakerne har ulike fysiske funksjonsnedsettelser. De må planlegge grundigere, bruke lengre tid, og ta flere hensyn enn det alle tror er nødvendig.» Dette rammeverket aktiveres i noen grad i *Ingen grenser*, men planleggingen foregår fra dag til dag, og tidsskjemaet er styrt utenfra.

Dermed kommer vi til *kikkerdiskursen*. Navnet kan virke noe krast, men det favner en tendens som går langt utover *Ingen grenser*. Det beskriver mekanikken i reality-tv generelt, som tilbyr et mer eller mindre utilslørt innblikk i sosiale rom seeren vanligvis ikke har tilgang til, hvilket er en funksjonell definisjon på voyeurisme. Det er i den grad kikkerdiskursen er til stede i *Ingen grenser* at programmet risikerer å bli et freakshow. Her er det imidlertid grunn til å understreke to momenter: Kikkerdiskursen er ikke særegen for programmer som handler om funksjonshemning, og den er heller ikke usedvanlig present i *Ingen grenser*. Fokus rettes mot deltakernes anstrengelser for å utføre oppgaver, ikke mot deres kropper som sådan. Et program som Strix' *Sex dager* viser par som diskuterer, problematiserer og reparerer sine dysfunksjonelle sexliv; Den britiske produksjonen *Pinlige sykdommer* (sendt på NRK) har deltakere som viser frem kroppene sine for velmenende leger og nysgjerrige seere. Det første av disse programmene retter oppmerksomheten mot det relasjonelle og viser i begrenset grad frem kroppen; det andre bygger dramaturgien nettopp rundt selve de kroppslige avvikene hos deltakerne. Innenfor reality-konteksten er *Ingen grenser* et svært lite spekulativt program, som trekker på kikkerdiskursen i begrenset grad.

Kikkerdiskursen, den psykosomatiske diskursen og den terapeutiske diskursen sammenfaller i sin interesse for en til dels paradoksal prosess: Normaliseringen av det avvikende. En deltaker på *Hellstrøm rydder opp* har et problematisk forhold til mat; en deltaker på *Luksusfellen* har en kaotisk privatøkonomi; en deltaker på *Ingen grenser* har en fysisk funksjonsnedsettelse. Disse kvalitetene er ikke identiske, men de tangerer alle det Sharon Snyder og David Mitchell har beskrevet som en innledende interessevekker, som kvaliteten som motiverer narrative forløp.

Protagonisten i en fortelling må i en eller annen forstand være utmerket fra menneskeheten for øvrig. De kan skje på mange måter – i pekebøkene om Willy holder det at han har en unik påkledning – men lesernes, seernes, publikums interesse må motiveres. En avvikende, eller i det minste statistisk sett unormal kropp, er som nevnt et mye brukt virkemiddel gjennom litteratur- og filmhistorien, fra Akillevs til Forrest Gump. Det er *shorthand* for å etablere karakterer hvis historie er utenom det vanlige.

For Snyder og Mitchell er det også et sentralt poeng at en narrativ fremstilling av en uvanlig kropp gjerne avsluttes med re-integreringen eller normaliseringen av denne kroppen (i *Luksusfellen*: en økonomi i balanse og gjeldfrihet, hypotetisk sett, innen rekkevidde). Ekspedisjonen i *Ingen grenser* lykkes, bedriften er utført, og vi *forutsetter at* dette får positive konsekvenser for deltakerne.

Ideologiske premisser og annerledeshet

Ingen grenser er ikke et isolert fenomen, verken synkront eller diakront. Historisk sett slekter det på fortellinger om gjenopptrening etter skade og re-integrering etter isolasjon, fortellinger som både utgjør normative og ideelle standarder innen rehabiliteringsvesenet og som er fortalt innen litteratur og film. Siden slutten av første verdenskrig har funksjonshemmede, særlig de med ervervede skader, men også mennesker med medfødte tilstander, blitt møtt med til dels svært sterke forventninger om å trene seg opp til et medisinsk definert nivå. Disse forventningene er av funksjonshemmede selv ofte blitt en kilde til blandede følelser: Rehabiliteringsvesenet tilbyr mange essensielle tjenester, men kan også være en autoritær institusjon som mikrostyrer hverdagsopplevelser så vel som store livsmål.

I samtidig kontekst speiles *Ingen grenser* særlig av, og overlapper til dels med, to fenomener: Biografiske fortellinger om Paralympics-atleter og inspirasjons- og motivasjonsforedrag holdt av fysisk funksjonshemmede. I første sjanger kan portrettintervjuet med Sarah Louise Rung nevnes som eksempel, i det det godt illustrerer hovedtrekkene: Overvinnelse og mestring. Premisset i slike fortellinger er at viljestyrken og foretaksomheten som må til for å trene opp kroppen etter skade er overførbar til andre områder, og at det er en allmenn relevans i den spesifikke opplevelsen.

I andre sjanger kan TED-foredragene til Aimee Mullins tjene som eksempel. Mullins er, i tillegg til å være tidligere Paralympics-deltaker, modell både på mote- og kunstfeltet. Hun har blant annet samarbeidet med Matthew Barney, samtidskunstneren bak *Cremaster*-filmsyklusen. Hun har holdt flere foredrag for TED, et konferanseformat hvis bokstaver står for Technology, Entertainment and Design. Formatet preges av korte og poengterte foredrag, gjerne basert på personlige erfaringer, med et utpreget teknologioptimistisk tilsnitt. Mullins' foredrag har, over internett, et totalt seertall på ca. fire millioner.

Mullins' fortellinger handler om å overskride grenser. Hun har amputert begge beina fra litt under knærne, og gjør et demonstrativt poeng av å synliggjøre protesene sine, som hun har mange av. Noen er designet for fysisk utfoldelse, andre ivaretar primært estetiske hensyn. Mullins' *catchphrase* lyder: Er det ikke utrettferdig at jeg får ha fjorten par bein? Denne eksplisitt inspirasjonsrettede foredragsformen presenterer det som i utgangspunktet fremstår som en ulempe (en fysisk funksjonsnedsettelse, "lacking all or part of a limb"), som en ressurs. Det er en ansporing til å prøve hardere, ville sterkere, oppnå mer. Det som ikke diskuteres i like høy grad, er hvilke rammer man hadde å forholde seg til. Mullins snakker i flere av sine kommentarartikler om hvilke ressurser som skulle til for at hun fikk sine fjorten

par bein – men dette budskapet forsvinner, i videre dekning, til fordel for den inspirerende fortellingen om overmennesket (Reeve, 2012).

Det er et sterkt ideologisk imperativ som fremmes gjennom inspirasjonsfortellingene, et som løper gjennom *Ingen grenser*, og som til dels finnes i andre reality-programmer som *Luksusfellen* og *Hellstrøm rydder opp*. Men til forskjell fra deltakerne i slike programmer, har ikke deltakerne i *Ingen grenser* gjort noe som utmerker dem som annerledes, som gjør at de må prøve hardere. De har verken satt seg i gjeld eller rotet til kjøkkenet sitt. Noen av dem har opplevd ulykker, andre er ganske enkelt født med sine funksjonsnedsettelser. Programmet etablerer en ramme for dem der de *må* prøve hardere fordi de *er* annerledes. Dermed befestes også annerledesheten. Det gjelder andre regler for dem som skiller seg ut, og det er ikke så viktig om annerledesheten er kommet til gjennom handling eller gjennom ren eksistens.
Det siste poenget hva gjelder ideologiske premisser er det kanskje mest problematiske: Hva med dem som ikke strekker til? Hvis det er slik at deltakerne i *Ingen grenser* styrker selvfølelsen og bekrefter sin kulturelle verdi gjennom å oppnå noe usedvanlig strevsomt, kan man også stille spørsmålet om hva det innebærer å ikke være med å leken, eller å ikke makte å oppnå målet. I likhet med mange andre momenter i dette kapittelet er ikke dette poenget unikt for *Ingen grenser*, og er heller ikke utelukkende knyttet til funksjonshemning. Dette er et iboende problem med positive fortellinger (suksesshistorier) med deltagere som representerer marginaliserte grupper.

Det er sjelden at reality-programmer som styrer etter positive rammefortelinger viser frem nederlag – om de finner sted er de midlertidig, seieren kommer til slutt – men det hender, unntaksvis. Ikke alle får orden på økonomien sin, noen ganger blir det rotete igjen etter at Hellstrøm har reist hjem. Men enda viktigere: Virkeligheten er ikke regissert, og den har ikke produsenter. I tilfellet *Ingen grenser* blir spørsmålet hvilken rolle som tilbys de funksjonshemmede som ikke når toppen av fjellet.

Avslutning: Mindre å gå på, hardere anstrengelser …?

Avslutningen på dette kapittelet begynner med en digresjon som viderefører tanken i foregående avsnitt: Hva med kronisk sykdom? *Ingen grenser* har fysisk funksjonshemmede som deltakere, men de av deltakerne som har kroniske sykdommer er begge i remisjon fra kreft, og er deltakere primært fordi de har funksjonsnedsettelser som har resultert av sykdommen. Det bør derfor understrekes at funksjonshemning innenfor rammen av dette programmet representeres som en forholdsvis stabil størrelse. Man kan riktignok bli

funksjonshemmet gjennom svært dramatiske episoder – for én deltaker er ikke årsaken kreft, men en mislykket operasjon – men når man først er det, er statusen permanent.
For et tverrsnitt av befolkningen er altså ikke dette tilfelle. Svært mange som regnes som funksjonshemmede enten gjennom medlemskap i interesseorganisasjoner eller gjennom å motta offentlige ytelser er først og fremst kronisk syke, og har gjerne sykdommer hvis kjennetegn og sekundæreffekter varier sterkt over tid.

Ingen grenser underspiller dermed, hvilket naturligvis skjer av dramaturgiske årsaker, minst én viktig side ved funksjonshemning: For mange lever kroppen sitt eget liv, nokså uavhengig av viljestyrke og samarbeidsevner. For mange ville en fysisk krevende fjelltur bare være mulig om kroppens behov fikk styre fremdrift og aktivitetsnivå, i stedet for dramaturgi og episodestruktur.

Denne innvendingen utgjør i og for seg ikke drepende kritikk av *Ingen grenser*, som tross alt er et av programmene som har gitt funksjonshemmede og funksjonshemningsproblematikk en av sine bredeste sendeflater i nyere norsk fjernsynshistorie. Det er heller en ansporing til analyse av kategoriene som styrer persepsjonen av henholdsvis funksjonshemning og kronisk sykdom, og av kategorisystemene som forsterkes i et slikt program.

«Funksjonshemning og kronisk sykdom» brukes gjerne som en felles merkelapp, for eksempel når Funksjonshemmedes fellesorganisasjon omtaler sitt medlemsgrunnlag. Skal man følge Verdens helseorganisasjon og anslå verdens funksjonshemmede befolkning til ca. 1 milliard mennesker, forutsettes det at denne gruppen inkluderer kronisk syke. Likevel er «funksjonshemning og kronisk sykdom» i mange sammenhenger et dikotomt begrepspar. Funksjonshemmede vil ikke forveksles med kronisk syke, og vice versa.

Dette er ikke så rart. Når funksjonshemmede understreker at de ikke er og ikke vil oppfattes som syke, handler det delvis om å holde medisinsk definisjons- og styringsmakt på avstand, delvis om å identifisere og løse de mange ikke-medisinske problemene funksjonshemmede møter i hverdagen. Når kronisk syke, på sin side, unngår å bruke funksjonshemningsmerkelappen, spiller den samme dynamikken inn: Funksjonsnedsettelser er ikke gjenstand for kur. Det er, enten nå eller i fremtiden, mange kroniske sykdommer. Imidlertid ser hverdagen for mange funksjonshemmede og mange kronisk syke nokså lik ut, i hvert fall med hensyn til problemer og utfordringer. En rullestolbruker vil oppleve den samme mangelen på tilgjengelighet enten hun bruker rullestolen på grunn av en potensielt kurabel muskelsykdom, en ervervet skade, eller cerebral parese. Utmattelse, begrenset styrke og redusert arbeidskapasitet går igjen på tvers av sykdommer og tilstander.

Ingen grenser tematiserer i noen grad dette siste moment. Alle deltakerne i programmet har, som den innlevende voiceoveren signaliserer, mindre å gå på enn mange andre. Da er det noe paradoksalt at den foreskrevne løsningen er på anstrenge seg desto hardere, for å oppnå samme resultat som disse *andre*. Det som etterstrebes, det som utgjør seriens ultimate mål, er det *normale* resultatet. Det alle andre kunne fått til. Det vil si, det normale for svært aktive friluftsmennesker. Det alle andre kunne fått til, dersom alle andre var turgjengere som rutinemessig forserte Femundsmarka.

Mange kronisk syke, og funksjonshemmede, forholder seg i svært begrenset grad til slike hypernormale mål. Det er ikke mange rullestolbrukere som setter seg som livsmål å arbeide som sjauer, og det er ikke mange svaksynte som bruker livet på å jage drømmen om å bli bussjåfør. Mange funksjonshemmede, kanskje særlig de som lykkes med å skaffe seg utdanning og delta i arbeidslivet, er derimot utmerkede *strateger*, som ser an hvilke realistiske muligheter som finnes, og hvilke alternativer som er urealistiske.

Ingen grenser viser verdien av samarbeid og taktisk planlegging. Men strategien er i noen grad fraværende. Programmet *kunne* ha inkludert en planleggingsepisode, der deltakerne diskuterer sine relative styrker og svakheter, der de redegjør for muligheter og behov, og legger opp løpet deretter. Dette ville naturligvis ha vært en helt annen serie. Men poenget med denne analysen var til dels å vise at *Ingen grenser* er én fremstillingsform blant mange mulige, og å vise at serien gir et positivt, men overveiende dekontekstualisert bilde av funksjonshemning. Om løsningen på å stille svakere alltid er å ville mer og yte hardere, så vil, i siste instans, et mindretall komme i mål. Hva med de andre?

Referanser:

Braddock, D. L., & Parish, S. L. (2001). An institutional history of disability. *Handbook of disability studies* (pp. 11-68). London: Sage.

Bugge, M. (2013, 22.06.2013). Det skulle bare være en enkel operasjon, *Aftenposten*.

Johannessen, J. (2010, 04.06.2010). Færre sjokk, flere seere, *Dagens næringsliv*, p. 74.

Kleege, G. (2006). *Blind rage : letters to Helen Keller*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.

Norden, M. F. (1994). *The cinema of isolation, a history of disablity in the movies*. New Jersey: Rutgers University Press.

Nordlys. (2013, 14.06.2013). En reise til inspirasjon, *Nordlys*.

Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement*. London: MacMillan Press.

Orning, S. (2012). *Fleshly Embodiments: Early Modern Monsters, Victorian Freaks, and Twentieth-Century Affective Spectatorship.* PhD, UC Santa Cruz.

Reeve, D. (2012). Cyborgs, Cripples and iCrip: Reflections on the Contribution of Haraway to Disability Studies *Disability and Social Theory: New Developments and Directions* (pp. 12).

Shakespeare, T. (1994). Cultural Representation of Disabled people: dustbins for disavowal. *Disability & Society*, *9*(3), 283-299.

Shakespeare, T. (1999). Art and lies? Representations of disability in films. In M. Corker & S. French (Eds.), *Disability Discourse* (pp. 164-172). Buckingham: Open University Press.

Snyder, S. L., & Mitchell, D. T. (2000). *Narrative prosthesis : disability and the dependencies of discourse*. Ann Arbor; [Great Britain]: University of Michigan Press.

Snyder, S. L., & Mitchell, D. T. (2006). *Cultural locations of disability*. Chicago: University of Chicago Press.

Vegheim, B. (2012, 10.02.2012). Visst er det et freakshow, *Aftenposten*, p. 2.

Zodiak Rights. (2013). Beyond Boundaries Format, from http://www.zodiakrights.com/

Zola, I. (1972). Medicine as an institution of social control. *The Sociological Review*, *20*(4), 487-504.

Kapittel 5

Uinteressant, uvanlig eller spesielt heroisk?

Medieframstillinger av Paralympics-utøvere

Tonje Vold

Medierepresentasjonen har en tendens til å fremstille funksjonsnedsettelsen som den fremste egenskap ved en person, og med Simone de Beauvoirs ord kan vi si at «tilgangen til det universelle» (Moi: 2008, 85) for mennesker med nedsatt funksjonsevne begrenset. Blant de vanligste stereotypiene som går igjen, er offeret og helten, sier Karin Ljuslinder (2002), i sin avhandling om SVTs representasjon av personer med nedsatt funksjonsevne. Etter hennes definisjon er «helten» en funksjonshemmet person som utfører oppgaver som er helt vanlig for en ikke- funksjonshemmet person. Når oppgaven er utført av en person med nedsatt funksjonsevne, er den enkle og ordinære oppgaven ofte opphøyd til en bragd, og det å mestre hverdagslivet får et heroisk aspekt. Ord som «til tross for» gjentar seg gjerne innenfor disse stereotypene. En annen gjenganger er «offeret». Slike historier sirkler rundt hvordan en person bærer byrden av sin nedsatte funksjonsevne og hvordan den funksjonshemmete er avhengig av støtte fra andre. Disse historiene framstiller også urettferdighet og problemer som rammer funksjonshemmete. Funksjonshemmete blir her gjerne framstilt som passive og hjelpeløse.

Det er i dette lyset dekningen av det internasjonale mesterskapet Paralympics framstår som et interessant tilfelle å studere. For det første, siden fysisk funksjonshemming er en forutsetning for deltakelse i Paralympics, er funksjonshemming (selv når dette ikke er navngitt eller omfattende diskutert) uunnværlig for nyhetsdekningen. Gitt den lave dekningen av funksjonshemmete i mediene, er dette internasjonale idrettsarrangementet en ressurs som synliggjør hvilke historier, bilder og diskurser som sirkulerer.

At lekene dekkes med så jevne mellomrom som hvert fjerde år, åpner også muligheter for å registrere historiske endringer av en bestemt diskurs innenfor en ganske lik sjanger av sportsnyheter. Dermed får vi mulighet til å stille konkrete spørsmål: Hvordan er utøvere med funksjonsnedsettelse representert i historier som har sportslige prestasjoner som omdreiningspunkt? Hvilke er de viktigste bildene, typene og fortellingene som presenteres i disse rapportene? Får idrettsutøvere her «tilgang til det universelle» innenfor sportsnyhetene og hvilken rolle spiller sjanger for de typene som skapes?

To på det norske laget i rullestolcurling i full konsentrasjon i Torino 2006. Fra venstre Geir Arne Skogstad og Rune Lorentsen. Foto: Eli Didriksen.

Del I: Bakgrunn: Paralympics og norsk idrett for funksjonshemmede

De Paralympiske leker er de offisielle Olympiske lekene for utøvere med fysisk funksjonshemning. De første paralympiske sommerlekene ble holdt i Roma i 1960, og de første vinterlekene i Örnsköldsvik i 1976. Norge har deltatt i samtlige leker, med unntak av sommerlekene i 1964.

Ordet Paralympic er satt sammen av «para» og Olympic». På gresk betyr «para» både ved siden av og nær, og mot og motsatt av. Innbakt i selve begrepet ligger altså et uavklart forhold med tanke på de Paralympiske lekers relasjon til OL. Har de samme status som OL, er de et vedheng til lekene eller er Paralympics først og fremst noe eget og annerledes? Terminologien er vanlig i funksjonshemningssammenheng; på engelsk kalles transporttjenester for funksjonshemmete gjerne ”para-transit”. Begrepsbruken rommer et paradoks når den refererer til tiltak som skal virke inkluderende eller normaliserende: Man inkluderer ved å segregere og særmerke, enten det er snakk om rullestoltilgjengelige maxi-taxier eller idrettsarrangementer.

I 1980 vedtok The International Olympic Committee (IOC) at OL-symbolet med de fem ringene ikke skulle benyttes for Paralympics. I 1988 fikk Paralympics sitt eget flagg med et symbol som markerte stor likhet med OL, bestående av fem halve tageukiske former i de

olympiske fargene, plassert i samme form som ringene (se fig.).[19] Alt i 1990 varslet IOC at dette ble for likt OL-symbolet. Etter Lillehammmer-lekene ble derfor symbolet endret til tre tageuker plassert i en triangelform, i grønt, rødt og blått. Både form og farger avvek nå klart fra OL-symbolet og også fra det forrige Paralympics-symbolet. Dagens symbol har beholdt de tre fargene, men endret tageukene til buer, og plassert dem som en større bueform. Man kan si at dette symbolet i enda større grad skiller seg fra OL-ringene. Samtidig er det nå tydelig at Paralympics egenart er buen, noe annet, og ikke en avart av de olympiske figurene.[20]

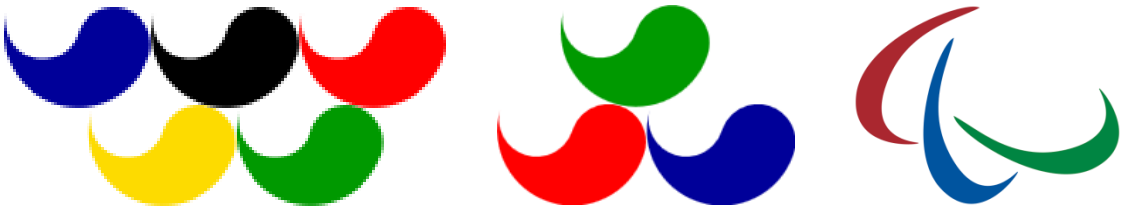

Fra venstre: Paralympics-symbolene fra 1988, 1994 og 2003.

Fra 2001 har avtalen mellom de internasjonale idrettsforbundene vært at Paralympiske leker skal avholdes på samme sted som OL, og i etterkant av disse lekene. Avtalen sikrer også corporate sponsorship, langsiktig finansiering og tilgang til de samme arenaene. På den annen side er de paralympiske utøverne i stor grad fraværende fra IOCs beslutningsprosesser og er derfor ikke som gruppe gitt særlig makt og selvbestemmelsesrett (Wedgewick, 2103).

Det spede utgangspunktet for de Paralympiske lekene var Dr. Ludwig Guttmans arbeid med idrett for paraplegikere ved Stoke Mandeville-sykehuset i 1945. Dette resulterte i at de første Stoke Mandeville Games ble arrangert i 1948. Disse utviklet seg til internasjonale leker der utøvere med ulike typer funksjonsnedsettelser deltok. Norsk idrett for funksjonshemmete var inspirert av Guttmans arbeid. I 1955 deltok Norge med sin første tropp til Stoke Mandeville Games. Statens Ungdoms- og Idrettskontor (STUI) begynte å arbeide med å organisere idrett for funksjonshemmete på slutten av 1950-tallet. I 1959 opprettet Norges Bedriftsidrettsforbund (NBIF) et utvalg for helsesport, og jobbet for å danne av helsesportslag over hele landet. Utøverne med funksjonsnedsettelser mente imidlertid ikke at de fikk like muligheter til å delta i konkurranser og til å drive toppidrett som andre utøvere. Dette var bakgrunnen for at Norges Handicapidrettsforbund (NHIF) ble dannet i 1971 («Idrett for funksjonshemmede. Modul 1»).

[19] Tageuk er den formen som f eks inngår i yin og yang-symbolet.

[20] Paralympics-lekene skiller seg videre fra OL gjennom farger og motto. De fem Olympiske ringene representerer fargene i alle flagg på alle kontinenter. At Paralympics-symbolet ble redusert til tre ringer, skulle visualisere mottoet "Mind, Body, Spirit" som var i bruk fra 1994 til 2003. Mottoet har siden 2003 vært «Spirit in Motion». Olympiadens motto er *Citius, Altius, Fortius*, som betyr «raskere, høyere, sterkere».

Organiseringen av norsk idrett for funksjonshemmete har endret seg en god del i løpet av perioden vi undersøker i denne rapporten, 1993-2013. Fra 1996 ble det jobbet for å integrere idretten for funksjonshemmete bedre i norsk idrett, etter initiativ fra Norges Handikapforbund. I 1997 gikk Norges Handikapforbund, Norges Døve-Idrettsforbund og Norges Idrettsforbunds komité for psykisk utviklingshemmede sammen om å danne Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund (NFI). Dette forbundet ble da en gren av Norsk Idrettsforbund. Ti år etter ble det oppløst og ikke erstattet. I dag organiseres idrett for funksjonshemmete og ikke-funksjonshemmete derfor innenfor de ulike særforbundene under Norges Idrettsforbund og olympiske og paralympiske komite, mer som den gang idrett for funksjonshemmete startet. Formålet er å integrere idrett for funksjonshemmete og mottoet for NFI var i 2008 «en åpen og inkluderende idrett» («Idrett for funksjonshemmede i Norge», *Norges Idrettsforbunds hjemmeside*).

Debatten om dette er en god strategi for funksjonshemmetes idrett har gått fra prosessen startet og går fortsatt. Har nedleggelsen av Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund ført til en intern usynliggjøring innenfor særorganisasjonene? Blir rekrutteringen av funksjonshemmete til idrett prioritert innenfor et særforbund som kontinuerlig må foreta vurderinger av satsningsområder, og følges tiltak opp som sikrer bredden i tilbudet for funksjonshemmete på en bedre måte nå?

Materialet for denne delrapporten kan ikke fullt ut besvare slike spørsmål, men vi ser at det dukker opp problemstillinger knyttet til eksempelvis rekruttering i 2012-sakene. I *Dagsrevyen* 21. mai 2102 poengteres det at Friidrettsforeningen sendte flere utøvere til Olympiaden, men bare én til Paralympics. Spydkasteren Runar Steinstad sier han er lei av at rekrutteringen uteblir. Man «ser hvor flinke svømmeforbundet og de andre, bordtennisforbundet, er, hanker stadig inn nye, mens friidrettsforbundet sliter med å få tak i folk». Friidrettsforbundet innrømmer at de ikke har lagt nok ressurser i det og lover å skjerpe seg. I en sak om svømmeren Ingrid Thunem i *Nordlys* kommer det fram at utøveren ikke tok det for gitt at hun ville bli inkludert i svømmeklubben:

> Hun begynte å svømme på rehabiliteringssenter på Beitostølen. Der ble svømmetalentet oppdaget.
>
> - Jeg svømte da jeg var yngre fra jeg var syv år til jeg var 15, så teknikken var der. En fyr fra Norges Idrettsforbund sa at jeg måtte ta kontakt med svømmeklubben her oppe, sier Ingrid Thunem.
>
> Som sagt, så gjort. Og hun er veldig takknemlig for måten hun har blitt ønsket velkommen i TSK på.

- Jeg hadde ikke trodd at de skulle ta så godt i mot meg, det har vært helt fantastisk. Jeg var veldig spent da jeg kom på første trening før jul, men det har vært med åpne armer fra første dag, sier Thunem, og oppfordrer andre funksjonshemmete til å ta kontakt med TSK.

- Det er et veldig bra miljø, og det hadde vært morsomt med flere funksjonshemmede i svømmingen.

Trener Kay-Arild Paulsen mener 22-åringen er en berikelse for miljøet.» («Tre verdensrekorder», 20.2.2012).

Slike innslag kan tyde på en viss uro rundt disse spørsmålene. Fortellingen om hvordan Thunem ble rekruttert er heller ikke enestående. Det er en særskilt utfordring for idretten for funksjonshemmete med tanke på bredde-rekruttering, at det er enklere å rekruttere allerede skolerte idrettsutøvere fra rehabiliteringssentre som Beitostølen og Sunnaas, enn å bygge opp idretten nedenfra og gjennom dette rekruttere toppidrettsutøvere.

Anders Nilsen kom på 22 plass på både 5 og 15 km i klassen for utviklingshemmede i Nagano 1998. Han kom på 19. plass på 25 kilometeren. Foto: Eli Didriksen.

Materialet

Selv om sommerlekene er de største og internasjonalt regnes som de viktigste, er vinterlekene for en vintersportsnasjon som Norge nok like viktige å dekke. Norge er den nasjonen som har tatt flest gullmedaljer i vinterlekene fra disse begynte i 1976 og til i dag. Når det gjelder sommerlekene, er plasseringen langt mer beskjeden. Mens Norge ble rangert som nummer ti i 1992, har plasseringen i tidsrommet 2000-2012 variert mellom 35. og 43. plass. Også for vinterlekene er Norges plassering på vei nedover. Mens Norge ble rangert som den fremste nasjonen i 1994 og 1998, førte Paralympics i 2010 med seg en tolvteplass for nasjonen.

Vi har valgt å se på det første og det siste sommer-Paralympics innenfor vår periode, og ett vinter-Paralympics, 1998. Selv om de første vinterlekene i vår periode ble avholdt i 1994, var lokaliseringen Lillehammer og antall saker lite representativt (bare i Retriever får vi 779 fordelt på et svært lite antall medier i databasen på det tidspunktet) for hvordan lekene dekkes. I 1998 gikk dessuten en debatt som er av direkte mediefaglig interesse, da NRK først besluttet ikke å dekke lekene, men endret beslutningen blant annet etter stort press fra allmenheten.

Materialet for delrapporten er de 180 medietekstene i databasen Retriever i 1996 som nevner «Paralymp*», de 199 tekstene som nevner Paralymp* i 1998 og en utvalgt del av de 1194 tekstene som nevner «Paralymp*» i 2012. I 2010 var det 778 tekster, men fordi materialet til sammen ble så stort, er ikke disse nærmere analysert. I tillegg er omtalene av Paralympics fra NRK TVs nyhetssendinger studert, slik disse er å finne på Internet, samt medieguidene som Olympia-toppen utstyrer sine journalister med.

Antallet oppslag som nevner Paralymp* i 1996 og 1998 er relativt stabilt (hhv180 og 199), mens om man sammenligner det siste vinter-Paralympics i 2010 (778) og sommerlekene 2012, er resultatene for 2012 utvidet ganske betydelig, til 1194 saker. Sammenlignet med økningen i dekningen av OL i samme periode, har imidlertid ikke dekningen av Paralympics økt like mye. I Retriever finner vi 3409 treff på OL i 1996, 3346 treff i 1998 og i 2012 finner vi hele 28 238 treff på OL. Det innebærer at OL nevnes cirka 18 ganger så ofte som Paralympics i 1996 og 1998, og 24 ganger så ofte som Paralympics i 2012. Når vi også vet at en god del saker nevner begge, ser vi et tydelig bilde av hva som anses som viktigst i nyhetsbildet, og selv om sakene som nevner Paralympics har økt, kan vi ikke konkludere med at betydningen av lekene har det.[21]

[21] Tilsvarende tall synes også å gjelde for tidligere leker: NA24Propaganda talte i 2008 at i løpet av de tolv dagene lekene varte fikk de 24 utøverne til sammen omtale i 4.763 artikler. Til sammenligning fikk de 24 mest omtalte utøverne under sommer-OL omtale i 36.388 artikler i landets papir- og nettspalter.

Som vi ser er det nesten fem ganger så mange treff i databasen i 2012. Dette tilskriver vi for det meste en digitalisering av stadig fler aviser disse årene og som øker frekvensen av funn i databasen. Tabellene under viser oversikten over mediene som er med i kildegrunnlaget og antallet saker de bringer. Men også hvis vi sammenligner årene 2010 og 2012 der databasens antall medier er det samme, er det en betydelig økning i antall artikler, fra 778 i 2010 til 1194 i 2012. De Paralympiske lekene i London i 2012 ble kringkastet i utstrakt grad, og det har blitt antydet at det er de mest omtalte lekene i historien.

Tabell 1: 1996: Saker per medium

Kilde	01/96	02/96	03/96	04/96	05/96	06/96	07/96	08/96	09/96	10/96	11/96	12/96	Total
Aftenposten		4	1	2	3	3	3	48	1	3	3	1	72
Dagbladet			1	1			1	25	1				29
NTBtekst						1	3	20			1	1	26
Nordlys	1		2		1	1	1	12	4	1	2		25
Bergens Tidende							2	10	1		1	1	15
VG			1		1	1	2	5	1	1	1		13
Total	1	4	5	3	5	6	12	120	8	5	8	3	180

Tabell 2: 1998: Saker per medium

Kilde	01/98	02/98	03/98	04/98	05/98	06/98	07/98	08/98	09/98	10/98	11/98	12/98	Total
NTBtekst	1	8	56	1	1			1		1	1		70
Aftenposten		11	31	1		1			2	1	4	2	53
VG	2	11	19								1	1	34
Dagbladet		4	12			1							17
Nordlys	1	3	2	3			2					1	12
Bergens Tidende		4	5						2				11
Dagens Næringsliv			1	1									2
Total	4	41	126	6	1	2	2	1	4	2	6	4	199

Tabell 3: 2012: Saker per medium. Totalt 93 medier (viser bare kilder med fler enn seks treff)

Kilde	01/12	02/12	03/12	04/12	05/12	06/12	07/12	08/12	09/12	10/12	11/12	12/12	Total
NTBtekst	4	4	9	9	16	5	20	34	76	12	6	13	208
Aftenposten	2	3	1	11	4	8	3	14	23	7	6	9	91
Stavanger Aftenblad	1		1	1	1		5	9	33	2	3	8	64
VG	8		3		2	6	1	11	15	2	1	6	55
Romerikes Blad	1	2	4	2	2	1	2	4	23			6	47
Bergens Tidende	2	2	1		4	1	3	6	18	2		2	41
Dagsavisen		1	1	2	2	1	2	5	15		2	6	37
Fædrelandsvennen	4	1	3	1	1	2	1	7	9	3	1	3	36
Oppland Arbeiderblad			3	2	5		2	3	15	3	1	1	35
Strilen	1	1		1	1		1	5	15	2	1	3	31
Sarpsborg Arbeiderblad			3		2	3	2	5	9	1	1	2	28
Dagen		1	1			2	4	8	10				26
Dagbladet	3	2	1				4	2	8	2	1	3	26
Rogalands Avis	1	2	1				2	2	11	1	2	3	25
Bergensavisen						1	1	5	12	2		4	25
Tidens Krav		2	6	1	1		2	2	6	1		4	25
Fosna-Folket			4	1		2		6	8		1	2	24
Adresseavisen			3	1	1	1	3	2	10		1	1	23
Trønder-Avisa		1		1	3	4	3	1	4	1		2	20
Glåmdalen	1			3	4	1	2		3	1	3	2	20
iTromsø		2	1	2	2	2	3	3	1	1	1		18
Agderposten	1		1		3	1	1	2	2		1	1	13
Nordlys	2	2		1			2		3			3	13
Budstikka			1	2	1		1		1	2		4	12
Helgeland Arbeiderblad			1	2	2	1	1			1	1	1	10
Ytringen								6	4				10
Nordhordland			1		1	1			5	1	1		10
Hordaland								4	6				10
Nynorsk Pressekontor		1	1		1	2	1		1			2	9
Harstad Tidende	2		1			2			1	1		2	9
Ringerikes Blad				1			3		2			2	8
Stjørdalens Blad						1	2	1	4				8
Bygdanytt								4	4				8
Smaalenenes Avis		2	2	1							1	1	7
Vårt Land							1	3	3				7
Fanaposten								3	4				7

Figur 1: 1996: Saker per medietype i Retriever

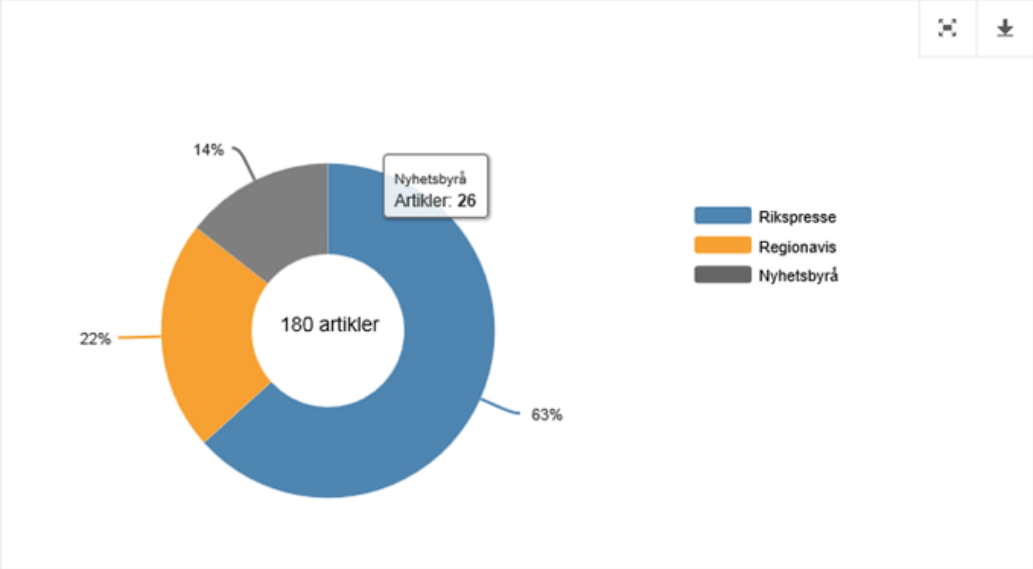

Figur 2: 1998: Saker per medietype i Retriever

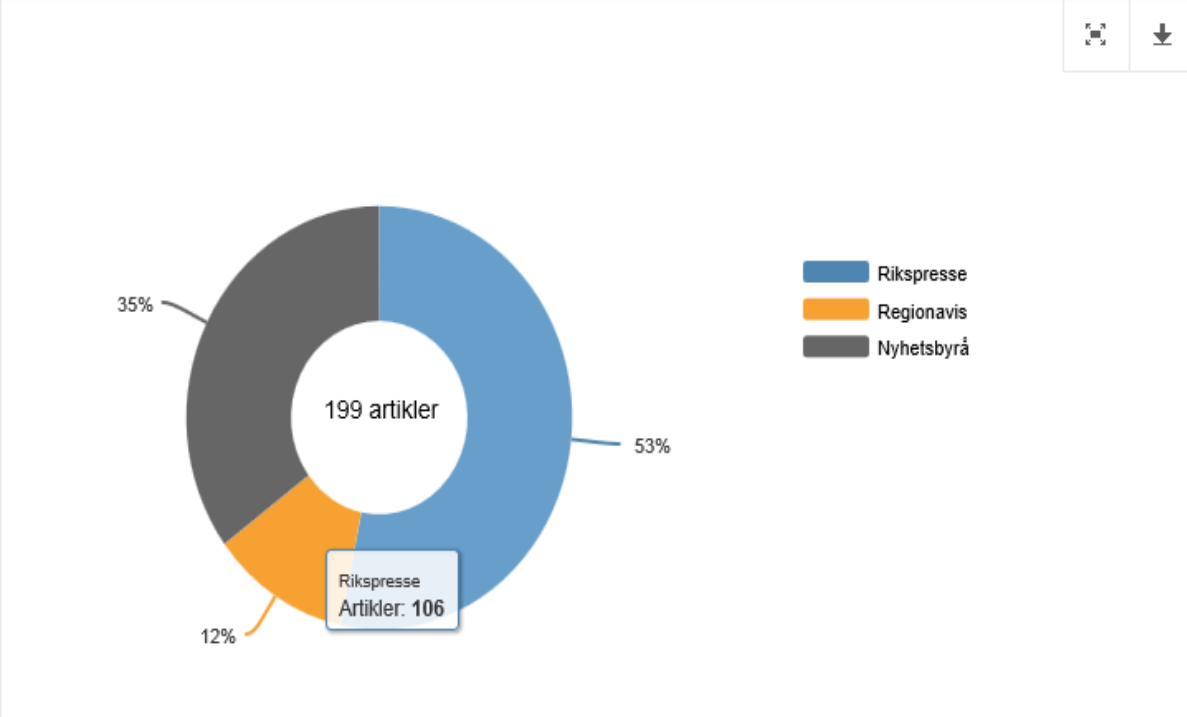

Figur 3: 2012 Saker per medietype i Retriever:

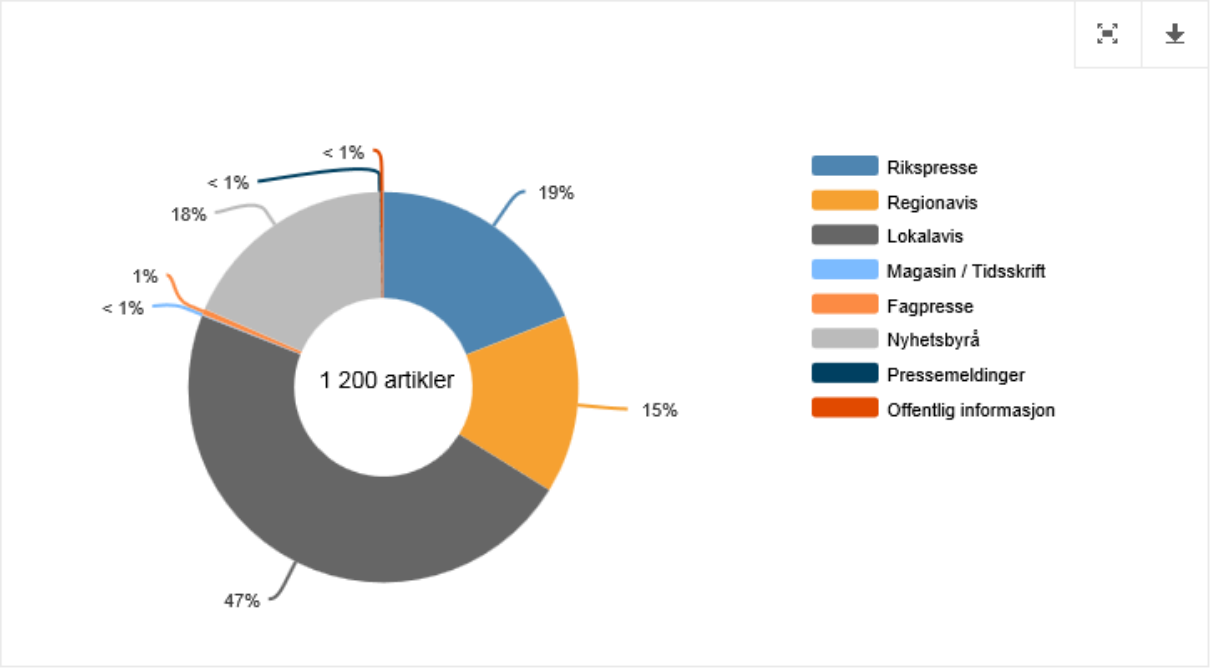

Selv om antall saker har økt, har norske avisjournalisters tilstedeværelse ved Paralympics vært ujevn. Ved vinterlekene i 2006 i Torino var fire norske journalister og fotografer på plass, mens det ved sommerlekene i 2010 i Beijing var kun én norsk avisjournalist til stede. Ved sommerlekene i London var det seks journalister fra avisene som reiste.[22] Det betyr at mange av sakene i materialet er skrevet av norske journalister som baserer seg på det som fins på nettet. Tilsvarende gjør Scanpix bruk av Reuters. BBC som er verdensdekkende og engelskspråklig får formodentlig relativt lett solgt sakene de produserer til andre engelskspråklige land og produserer pakker til de som ikke kan kjøpe alt. BBC har en lang tradisjon for å dekke idrett for funksjonshemmete. I London brukte de web-TV og solgte tilgang til kommentarer på enten engelsk, tysk eller spansk. Det innebar at land som Norge lett fikk vist mer av Paralympics på tv, men ikke nødvendigvis de arrangementene og sakene en nasjonalt forankret redaksjon selv ville ha valgt ut. Dekningen påvirkes antakelig også av hvor i verden lekene arrangeres, om redaksjonene skal sende journalister til London eller Nagano, og om journalister selv har lyst til å reise for eksempel til Sydney, men kanskje ikke til Beijing eller Vancouver.

[22] Av disse kom to fra Stavanger Aftenblad, to fra Bergens Tidende og to fra Sandefjords blad.

Lokalavisene har kommet med i det digitaliserte materialet i 2012. Tabellene viser hvordan dette reflekteres i andelen medieoppslag kategorisert per kildetype. Selv om riksaviser som Aftenposten og VG er blant mediene som kommer opp med flest treff, har Romerikes blad nesten dobbelt så mange oppslag som Dagbladet. Stavanger Aftenblad, som hadde to av seks journalister til stede i London, har også svært mange treff. Nordlys og Trønder-Avisa som vi ellers har studert i denne rapporten, har henholdsvis tretten og tjue saker som nevner Paralympics. Nordlys var i Retriever alt i 1996. Da hadde avisa 25 saker, i 1998 hadde avisa tolv og i 2012 presenterte avisa tretten saker. I seks av Trønder-Avisas saker er Paralympics ikke hovedsak, men bare nevnt. I tillegg dukker ordet opp i to saker der hovedsaken er funksjonshemming, men ikke lekene. De øvrige følger Trøndelags utøvere. Dette mønsteret viser også Nordlys: Topp-punktet for dekningen er direkte relatert til de nordnorske svømmerne Rune Ulvang og Noel Pedersen som begge satte nye verdensrekorder i løpet av de Paralympiske lekene i 1996. Det er derfor grunn til å anta at Stavanger Aftenblads treffliste ikke bare forteller om betydningen av Paralympics for avisa, men sier mest om dekningen av den gullmedaljevinnende rogalendingen Sara Louise Rung. Innholdsanalysen viser at flere av referansene til Paralympics i 2012 dukker opp i oppslag som springer ut av utøvernes øvrige mediedeltakelse og i oppslag som springer ut av funksjonshemmedes andre mediebidrag. I 1196 og 1998 er Paralympics nesten utelukkende omtalt i saker som handler om lekene. Dette kan tyde på at lekene er bedre kjent, kanskje også at noen av utøverne nå får mer oppmerksomhet.

Medieguidene som journalistisk forberedelse

I hvilken grad legges det føringer på hvordan journalistene rapporterer fra lekene og hvordan har denne endret seg?

Som forberedelse for journalistene som reiser for å dekke de Paralymiske lekene utarbeider The International Paralympic Committee (IPC) og de nasjonale komiteene medieguider. I IPCs medieguide fra 2012 finner vi retningslinjer for hvilke ord og uttrykk som bør og ikke bør brukes i dekningen av lekene («Guidelines for journalists reporting on the Paralympic Sports»). Målsettingen med retningslinjene, å gi journalistene en brukervennlig innføring i skikk og bruk for rapportering fra lekene, er eksplisitt utlagt. Det er altså et tydelig ønske om å sikre ikke-diskriminerende holdninger og kvalitetsjournalistikk i denne konteksten. I Paralympics i Beijing i 2008 ble 20 sider av den offisielle medieguiden det kinesiske vertskapet sto bak fjernet etter klager om stereotypisk representasjon av utøverne. Denne guiden inneholdt blant annet påstander som at

> Physically disabled people are often mentally healthy … but they might have unusual personalities because of disfigurement and disability. For example, some physically disabled are isolated, unsocial and introspective; they usually do not volunteer to contact people. They can be stubborn and controlling; they may be sensitive and struggle with trust issues («Britain Unveils New Media-Guide », *Inside the Games*, 1.3.2012).

Dette er velkjente klisjeer fra funksjonshemningens historie, og er blant annet diskutert av den amerikanske litteraturviteren Tobin Siebers. Rent bortsett fra at det ikke er helt uvanlig å sette personlighet i direkte kausalsammenheng med kroppslige egenskaper, bidrar forestillingen om den bitre, sta og isolerte funksjonshemmete til å dempe den eventuelle forpliktelsen samfunnet måtte ha til å forandre seg i inkluderende retning.

Selv om Beijing-lekenes åpningsseremoni var Paralympics-historiens flotteste til da, stemte ikke det kinesiske vertskapets måte å omtale og forholde seg til mennesker med nedsatt funksjonsevne overens med det man mente var akseptabelt i Vesten. I kinesisk sammenheng er de historiske endringene i retning antidiskriminering og statlige hjelpetiltak av relativt ny dato; det var først på midten av 1980-tallet at den offentlige fremstillingen av funksjonshemmete begynte å nærme seg en menneskerettslig diskurs. Paralympics blir dermed også en arena hvor ulike menneskesyn konfronteres og kan potensielt utgjøre en spore i siden på vertsland som diskriminerer funksjonshemmete.

IPCs medieguide fra 2012 presenterer på denne bakgrunnen hvilke uttrykk som best beskriver utøverne, selve lekene, og de ulike medisinske forhold, vanlige stereotypier som bør unngås, hva man ikke bør si. Den forklarer også hvorfor ikke. Retningslinjene omfatter i tillegg råd for hvordan journalister bør oppføre seg overfor utøverne – som at de bør være direkte, tilby assistanse, men være klar over at den kan bli avvist, vise hensyn, i og med at enkelte utøvere blir raskere slitne enn andre, og derfor bør intervjuer i slike tilfeller være korte.

Også den norske Olympiatoppen utarbeider medieguider før lekene, i 2012 er denne guiden på 49 sider. 2012-guiden åpner med et bilde av lekenes høye beskytter HKH Märtha Louise og fakta om Norges størrelse, valuta, største byer med mer. Videre følger en historisk redegjørelse for hvordan lekene startet, med enkelte ordforklaringer, Olympiatoppens leder Cato Zahl Pedersens hilsen, antallet deltakende nasjoner i alle lekene til nå, oversikt over Norges resultater og rangering av samtlige nasjoner. Medlemmene i komiteen presenteres, dernest de ansatte, stedene øvelsene skal foregå og de aktuelle utøverne, med en kort

beskrivelse av hver øvelse og et kart. De siste sidene vies «The Best of Norway» med oppslagsord som «midnight sun», «fjords», «sami people» og «royal family».
Guidens presentasjon av utøverne har fokus både på sportsprestasjoner og utøvernes utenomsportslige sider, deres utdannelse, hobbyer og deres største øyeblikk. I tillegg framgår det både hvilken funksjonshemming utøveren har, hva som er årsaken til funksjonshemmingen, og hans eller hennes skadehistorikk. Denne malen er også brukt på nettet (se http://www.paralympic.org/npc/norway).

Dersom vi sammenligner den norske medieguiden og den svenske fra samme år, er det både likheter og forskjeller. Begge medieguidenes fargerike estetikk og bilder av glade mennesker synes å være beregnet på å glede og inspirere i tillegg til å informere. Også den svenske legger vekt på det nasjonale preget og hele guiden er i blå-gule farger. Til tross for det nasjonale preget nevner ikke den svenske guiden noe om Sverige og svensk kultur utover det som direkte angår Paralympics. Det noe infantile preget som den norske guiden oppnår gjennom sine illustrasjoner, er også fraværende.

Den norske medieguiden fra vinterlekene i Nagano i 1998 var langt mer nøkternt utformet, et hefte i A4-format samler kopi-ark med informasjon. I listen over utøverne er informasjonen minimal: Under hver gren presenteres utøvernes navn, bosted, gren og klubb. IPC trykket i 1998 en 904 siders katalog der samtlige utøvere presenteres med bilde, nasjonalitet, fødselsdato, yrke, hvorvidt man har deltatt i lekene tidligere og eventuelle resultater fra 1994, andre leker og øvelsene de skal delta i. I tillegg svarer utøverne på spørsmål om sine håp for lekene, hobby, samt favorittmat, favorittdrikke, favorittmusikk og favorittfarge. De fire siste kategoriene skaper et barnlig preg også på denne katalogen, som gir assosiasjoner til barns minnebøker. Ingen av trykksakene inkluderer heller noen liste over begreper som bør og ikke bør brukes.

Vi kan ikke spore i materialet hvordan disse medieguidene påvirker journalistikken. Men dersom guidene forteller oss noe om hvordan den norske paralympiske komite vurderer lekene, synes idrett forstått som lek fremdeles vektlagt her, mens det internasjonalt har forsvunnet fra presentasjonene. Journalistene gis i 2012-materialet muligheten til å tilegne seg både en nasjonal kulturell kontekst for det norske laget og å plassere utøverne som hele mennesker. Dette kan være en strategi som er valgt for å unngå at selve funksjonsnedsettelsen blir ensidig definerende for utøveren. På den annen side inngår utøveren alt i en paralympisk tropp og man kunne også tatt for gitt at dette i seg selv skaper en positiv balanse i framstillingen. Utviklingen internasjonalt synes altså å ha gått i retning av å bevisstgjøre journalister i omtalen av utøverne. Man kan kanskje stille spørsmål til om ikke vi i Norge bør

ha en oppgradering av medieguidene.

Åpnings- og avslutningsseremoniene har gått fra å ha et tilsvarende barnlig preg som den norske medieguiden til å gi ganske sofistikerte budskap. De er utvidet i takt med at deltakerlandene har kommet til fra små arrangementer til storslagne arrangementer, og gått fra å være mindreverdige arrangementer sammenliknet med OL-åpningen, til mindre, men likeverdige arrangementer. Åpningsseremonien i London plasserte en replika av Marc Quinns skulptur *Alison Lapper Pregnant* i sentrum for det storslagne showet. Originalen, skapt i marmor, viste kunstneren Lapper, født uten armer og med for korte bein, sittende naken og tydelig gravid. Denne hadde tidligere avfødt debatt da den ble plassert på Trafalgar Square i London (Hall, 2013). Debatten dreide seg blant annet om hva som passerer som skjønt i vår kultur, etisk forsvarlig og hvorvidt enhver kulturell framstilling av funksjonshemmete virkelig først og fremst appellerer til kikker-instinktene i publikum. Gjennom plasseringen av replikaen åpnet vertskapet for en hyllest av den funksjonshemmete kroppen, og viste at debatt om kulturelle representasjoner av denne *ikke* skal glattes over, men er sentrale også for de Paralympiske lekene.

Kvartfinale bordtennis 14. september 2008 under Paralympics i Beijing. Rolf Erik Pedersen fra Norge mot serbiske Zlatko Kezler. Foto: Eli Didriksen.

Del II: Analyse av materialet

Den følgende analysen peker ut de mest framtredende fortellingene, bildene og diskursene som norske journalister gjør bruk av i dekningen av Paralympics i 1996, 1998 og 2012. Hovedsakelig har vi vært interessert i å kartlegge og sammenligne hvorvidt stereotypisk representasjon av utøverne forekommer, i så fall hvilke stereotypier er det vi ser og i hvilke sjangre; i hvilken grad foregår det en kamp i feltet om hvilke grupper som får delta i lekene og dekkes; om deltakerne i Paralympics synliggjøres eller usynliggjøres i det større sportsnyhetsbildet. Presentasjonen følger hovedsakelig en tematisk linje og vil gjøre punktnedslag i enkeltartikler publisert i 1996, 1998 eller 2012.

Den universelle, men marginale, utøveren

I IPCs medieguide fra 2012 sier leder Tim Wollingworth :

> Performance, sporting ambition, training, competition and the emotions associated with winning and losing are all relevant subjects that our athletes and sports would expect to focus on. Anything specifically relating to, or focusing on, an elite athlete's impairment is generally considered unnecessary, and certainly secondary, and should really only be considered within a sporting context.

Dersom vi lar dette være et utgangspunkt for å lese representasjonen av Paraplympics-utøverne, viser vårt materiale i hovedsak at de norske journalistene også i 1996 og 1998 rapporterte i tråd med hans oppfordring. I oppslag fra disse årene hvor Paralympics er hovedmotivet, skiller ikke dekningen av utøverne seg vesentlig fra annen sportsjournalistikk. Snarere ser vi at de blir behandlet som alle andre idrettsutøvere.

En typisk sak i så måte er *Aftenposten*s «Paralympics Nagano '98: Takk for glimrende bidrag» (15.3.1998). Her nevnes seks utøvere, og spesiell oppmerksomhet blir ispiggeren Ragnhild Myklebust til del. På dette tidspunktet skal hun forlate idretten etter at hun hele sytten ganger er blitt paralympisk mester, noe vi vil komme tilbake til. Ispiggeren Sten-Oluf Horn identifiseres først som bonde før hans før hans spesifikke funksjonsnedsettelse nevnes: «I klassen for stående imponerte Sten-Oluf Horn nok en gang. Bonden fra Øveråsen i Sylling, som er enarmsamputert og går med en stav, er god i klassisk.»

Fakta om de ulike funksjonsnedsettelser suppleres her kun som nødvendig informasjon for å forstå hvilken del av sporten de konkurrerer innenfor. Journalisten stiller utøverne spørsmål om vilkårene i konkurransen og hvordan det føles å forlate sporten. Utøveren er

presentert som en mester innenfor sin idrett, på lik linje med mestere i alle andre idretter. Denne typen figur kan vi kalle *den universelle utøveren*; en diskursiv presentasjon av idrettsutøveren som ikke er konstruert som avvikende fra normen og som skiller seg fra bildet av Ljuslinders «helt», da historien her ikke handler om å klare noe «til tross» for hindringene funksjonsnedsettelsen innebærer.

Sportsjournalistikken gjør liten forskjell på de ulike prestasjonene. Men selv om vår lesning av materialet tyder på at idrettsutøverne i hovedsak faktisk ikke er stereotypt representert, er det viktig å merke seg at bildet av deres adgang til det universelle endrer seg radikalt når vi ser på artikler der Paralympics ikke lenger er artiklenes hovedmotiv. Selv om sportsjournalister unngår å presentere lekene som mindre viktige når de forfatter tekstene, er det andre strategier som understreker lekenes marginale interesse for sportsredaksjonene.

Det lave antallet saker er alt nevnt. Dessuten, når hovedmotivet i artiklene er lekene i Nagano, generelt, eller vintersport som sådan, får Paralympics gjerne kun en kort referanse mot slutten av artiklene. Dermed merkes de ut som mindre viktig enn Olympiaden. Ser vi på størrelsen på oppslagene kan vi konstatere at i 1996 er 115 av sakene på under 300 tegn, og bare ni er på over 600 tegn. I 1998 er 21 av sakene rene resultatlister, og i 1996 er 21 av oppslagene saker som ikke har Paralympics som hovedsak, men der lekene bare nevnes. En annen tydelig indikasjon på hvordan Paralympics viser seg å ha marginal interesse, ser vi i de ulike oppsummeringene av idrettsåret 1998. Her synes lekene i stor grad ut til å forsvinne. Ragnhild Myklebust med sine fem gullmedaljer i 1998 blir bare utøver nummer 62 i avisa *Verdens Gang*s rangering av idrettsutøvere (24.12.1998). Nummer 61 er en atten år gammel skihopper som juryen håper ikke bare er en døgnflue.

Til tross for at utøverne presenteres som «universelle utøvere» innenfor sportsnyheter som spesifikt omhandler Paralympics, viser altså den helhetlige representasjonen av disse utøverne at idrett for funksjonshemmete er av liten interesse for sportsredaksjonene og har lav status i nyhetshierarkiet.

Norge tok gull i 3x2,5 km stafett for kvinner åpen klasse i Nagano 1998. Fra venstre: Anne Helene Barlund, Tone Gravvold og Ragnhild Myklebust. Foto: Eli Didriksen.

Den verdige utøverens manglende dekning

Den manglende dekningen og diskusjonen av Paralympics som et sportsfenomen med marginal interesse, kommer for alvor til uttrykk i materialet i 1998 gjennom den offentlige debatten som oppstår om mediedekningen. Denne dreier seg om hvorvidt NRK skal kringkaste 1998-lekene. Selv om NRK hadde satt av midler på budsjettet til å sende et team til Nagano, og Norges Handikapidrettsforbund hadde forberedt NRK over lengre tid på oppgaven, ble dette budsjettet strøket som følge av overskridelser knyttet til dekningen av OL.

NRK måtte etter mye diskusjon i offentligheten vike for press og gå tilbake på avgjørelsen. De sendte et team på fire. TV2 sendte også et team. Disse samarbeidet deretter om stoff og sendte hverandres saker.[23]

I 1998 er det tolv engasjerte leserbrev i databasen som taler funksjonshemmetes idretts sak. Til tross for at dette er et relativt lavt antall, utgjør de nesten fjorten prosent av artiklene

[23] Denne formen for samarbeid fant siden sted mellom NRK og SVT i Beijing i 2012. NRK sendte innslag laget av SVT og omvendt. Refererer til faglige samtaler med journalist og fotograf Eli Didriksen for informasjonen i dette avsnittet.

dette året når resultatlistene er trukket fra. Ni av leserinnleggene publiseres i dagene konflikten er på sitt topp-punkt, det vil si mellom 9. og 21. februar. I debatten ser vi hvordan forskjellsargumentasjon benyttes i argumentasjonen for bedre dekning. Flere leserinnlegg tar til orde for at Paralympics-utøverne *ikke* skal bli behandlet på like vilkår som alle andre idrettsutøvere, men at deres sportsresultater overgår alle andre vinneres suksess med henvisning til deres funksjonsnedsettelser. Ett eksempel er leserinnlegget «Skam å sløyfe Paralympics» i spalten «Si det i VG»:

> Men er det ikke i Paralympics vi ser de virkelig store prestasjonene? Der ser vi utøvere som nekter å slå seg til ro med sitt handikap, men som trener og sliter seg til topprestasjoner som ikke er dårligere enn de profesjonelle men uten å tjene millioner. De fortjener i hvert fall takk for innsatsen og den honnør det betyr at det blir overført i TV (*VG*, 15.2.1998).

Argumentasjonen synliggjør hvordan grensen mellom å være en helt og et offer er porøs: Man er en helt fordi en funksjonsnedsettelse antas å innebære fysiske, sosiale eller kulturelle byrder, altså fordi man *egentlig* er et offer. Dermed fortjener man oppmerksomhet. Slik ligner denne diskursen på fortellinger vi også i andre sammenhenger ser gjentatt i mediene, som Askepott-historien, mot alle odds-historien og historien om «the selfmade man», fortellinger der det svake individet kommer seg opp og fram i samfunnet, selv om det er usannsynlig på et tidligere punkt i livet. Forskjellshelten bidrar til representasjon av *den verdige utøveren*.

Et interessant spørsmål er hvordan publikum vurderer dekningen. I en amerikansk studie av kvinneidrett viste Toni Bruce (1998) at kvinnelige seere som så på kvinne-basketball var klar over de dominerende kulturelle betydningene som lå i måten mediene presenterte kvinneidrett på (kvinner som dårlige utøvere enn menn, kvinner som seksuelle objekter osv). Men seerne avviste ofte disse budskapene, og vurderte sin erfaring med sportsmedia som «empowering». Flere av leserne i utvalget ga uttrykk for det samme.

I ett leserinnlegg sklir innsenderen fra et argument basert på likhet mellom alle utøvere og dermed likhet i sendetid: «Hvert år blir idrett for funksjonshemmete stilt i skyggen av annen idrett. Er det virkelig slik det skal være? Svaret burde være et entydig og klart NEI! Alle idrettsutøvere burde få like stor sjanse til å vise fram det de holder på med», til argumenter basert på forskjell:

> Jeg vil tore å påstå følgende: Funksjonshemmede gjør en større prestasjon enn det vanlige utøvere gjør. Jeg vil derfor komme med en oppfordring til TV, radio og aviser: Vis større interesse for de funksjonshemmede. Det finnes folk som har lyst til å følge

> med på denne type idrett også. Tross alt er det ikke bare innsatsen for de andre som teller (*VG*, 21.3.1998).

Interessant nok trekker ikke disse innleggene inn argumenter for å dekke Paralympics basert på argumenter om utøverne som positive rollemodeller, slik en identitetsdiskurs ville gjøre. I denne diskusjonen er det først og fremst verdien av idrettsprestasjonene som sport, som betones.

Figuren *den verdige utøveren* presenterer oss for en utøver som er en vinner, ikke bare på grunn av sin fysikk, men til tross for den, med funksjonsnedsettelsen i fokus. Mens man ser på andre utøvere fordi det er spennende eller morsomt, er det slik at man *bør* følge med på Paralympics. Mestrene *fortjener* vår oppmerksomhet og beundring, sies det. En slik tankegang ligger derfor ikke så langt unna ideer om veldedighet og medlidenhet. På den annen side er beundringen over prestasjonene som overgår våre forventninger om hindringer sentralt i all fascinasjon for sport, og ligger til grunn for jubelen over hva en enkeltperson eller et lag kan gjøre på isen, fotballbanen eller på en turn-bom, noe som ingen andre får til. I en sportskontekst er det derfor viktig ikke for raskt å avskrive denne diskursen som uttrykk for nedlatende holdninger til funksjonshemmete, men likevel se at slike holdninger *kan* ligge latent.

At Paralympics strever med å vekke medias interesse, belyses også iblant eksplisitt av utøvere, trenere eller andre. Trener Tove Amundsen trekker i saken «Fra Nagano til Tromsø» i *Nordlys* (21.3.98) også fram at det er en diskrepans mellom publikumsinteressen for Paralympics og den norske mediedekningen. Mediene undervurderer den reelle interessen. Det er også ulikheter mellom den norske og internasjonale dekningen som hun påpeker:

> Under flere av øvelsene var det flere tilskuere enn under det ordinære OL. Vi opplevde svært stor interesse både fra publikum og utenlandske medier. Bare ikke fra de norske. Det var skuffende, sier Amundsen, og tenker da spesielt på TV-dekninga.
> For Tove Amundsen er ikke utøverne først og fremst funksjonshemmede; de er idrettsutøvere.
> – Jeg ser ikke handikappet deres. Jeg ser idretten, treningen, psyken og viljen. Det imponerer meg.

I samme sak sier Amundsen:« – Jeg synes ikke at vi får så mye oppmerksomhet som vi fortjener.» Det kan se ut som at Amundsens synspunkt deles av flere. For eksempel finner vi i en kritikk av boka *Sport '98* en anmelder som påpeker at «du skal lete lenge for å finne

resultatene fra Paralympics i Nagano. Vi fant ikke et eneste ord om begivenheten» («To sikre vinnere for sportsidiotene», *Aftenposten*, 11.12.1998).

Enkelte reagerer på måten nyhetsmediene skaper forskjeller mellom idrettsutøvere med og uten funksjonsnedsettelser også i selve dekningen. En leser refser for eksempel Dagsrevyens dekning av Paralympics slik i «Si det i VG» (21.3.98):

> Lørdagsrevyen valgte tidenes mestvinnende gullvinner i Paralympics som sin lørdagsgjest sist uke. Et interessant møte med en stor idrettsutøver. Revyen ble avsluttet med at programleder opplyste at i tillegg til lørdagsgjesten hadde også to andre norske toppidrettsutøvere avsluttet Paralympics med å ta gull. Uten å si hvem det var! Deretter kom på rekke og rad navnene på nr. 1, nr. 2, nr. 3 osv. fra alle lørdagens øvelser i Holmenkollen Pinlig, Dagsrevyen, og veldig trist. Paralympics-utøverne fortjener en unnskyldning, Førde!

Helge Bjørnstad. Norge tok bronse i kjelkehockey under Paralympics i Vancouver 19.3.2010. Foto: Eli Didriksen.

Den reelle diskrepansen mellom medienes dekning og folks interesse, har vi ikke dekning for å si noe om ut fra vårt materiale. Men seertallene fra Paralympics i 2012 er lagt til grunn for å øke satsningen på tv-dekningen av lekene. Kritikken av media som framkommer i materialet viser at om publikum ønsker informasjon om Paralympics, er denne vanskelig å få tak i. At

diskusjonen oppstod i den samme perioden som idrett for funksjonshemmete var i en fase av omorganisering, kan ha gjort den spesielt viktig for alle som var engasjert i dette, selv om koplingen ikke gjøres direkte. Om mediedekningen speilet hva slags oppmerksomhet og ressurser idretten for funksjonshemmete skulle få framover, ga det grunn til bekymring.

I 2012 har lesernes reaksjoner også beveget seg fra leserinnlegg i avisene til kommentarer på Internett. Iblant kan slike leserinnlegg påvirke mediene og hva de sender fra Paralympics. Loggen fra NRKs chat 1. september viser at finalen i bordtennis der Tommy Urhaug forsvarte norske farger først ble sendt direkte etter påtrykk fra publikum. Chatten viser at desken først ikke visste når det var finale, men fant det ut og opplyste i chatten at den kunne sees på web-tv uten norske kommentarer. Reaksjonene var sterke og endte med at NRK presset finalen inn mellom andre programmer og kampen ble kommentert av en kvalifisert norsk bordtenniskommentator. Endringen i sendeskjemaet ble ikke annonsert andre steder enn på chatten.[24] I etterkant av gullmedaljen oppsto en debatt om NRKs dekning i avisene: *Dagbladet* kritiserte NRK under tittelen «Finalen alle burde fått sett», (3.9.2012): Siden «Tommys OL-triumf svever blant de aller største norske idrettsprestasjonene» burde Søndagsrevyen «vært fylt med hele Tommy Urhaugs bragd». NRK svarte ved å be Dagbladet feie for egen dør («Dagbladet og Paralympics», *Dagbladet*, 5.9.2012). De henviste til at kampen faktisk var blitt sendt direkte, «sent søndag kveld», og at «Dagen før var Sarah Louise Rung sitt fantastiske gull i London omtalt i Dagbladet med en notis på Børs». Pressens selvkritikk var altså nokså fraværende, men diskrepansen mellom dekningen av OL og Paralympics kom godt fram og igjen publiserte avisene leserinnlegg som problematiserte dette.

Den mannlige rullestol-utøveren: Hvem dekkes?

Avisoppslagene viser at folk i det paralympiske feltet tidvis diskuterer hvem som skal få delta. Diskusjonen angår både ulike funksjonshemminger og kjønn.

1996 melder eksempelvis *Aftenposten* at dette er de siste Paralympiske leker som inkluderer svaksynte svømmere («Skal kastes ut av Paralympics», 17.8.96), mens svaksynte får fortsette for eksempel i sykling. Dette fordi man ikke anser det å se dårlig som noen stor ulempe for konkurrenter innenfor svømming, mens det innenfor sykkelgrenen blir umulig å gjennomføre et løp på samme premisser som seende, idet man trenger tandemsykling.

Men forholdet mellom hvem som deltar og hvem som dekkes er ikke gitt. Fra undersøkelser av Paralympics i andre land vet vi at atleter med cerebral parese og lærevansker

[24] Referer til faglige samtaler med journalist og fotograf Eli Didriksen for informasjon i dette avsnittet.

får mindre dekning enn utøvere med andre funksjonsnedsettelser (Thomas og Smith, 2003). Utøvere i rullestol får til gjengjeld mer mediedekning enn andre, muligens fordi disse andre ikke oppfattes som så veldig avvikende fra det man oppfatter som normen (Thomas og Smith, 2003, forfatterne viser til Schantz & Gilbert, 2001; Schell & Duncan, 1999; Sherrill, 1997).

Kritikk av medienes ensidige fokus i representasjonen av utøverne og deres «Tiny Tim»-vinkling (se kapittel 2) formuleres iblant tydelig av aktørene, som for eksempel den før nevnte trener Amundsen (*Nordlys*, 15.4.1998). Også hun trekker fram repetisjonen av rullestolen som det typiske:

> For det irriterer henne grenseløst all denne fokuseringen på om utøveren har bare en arm, er blind eller sitter i rullestol (…) Norske medier liker å dra fram de tåredryppende historiene bak utøverne. Hvorfor sitter han i rullestol? Det kan bli for mye av det gode. Det må finnes en balansegang. Vi ønsker i stedet å få fram idrettsprestasjonene de gjør. Tilfeldigvis sitter han i rullestol, men det er ikke hovedpoenget, sier Amundsen.

Amundsens frustrasjon er ikke grunnløs. I de 180 sakene i 1996 finner vi «rullestol» nevnt hele 118 ganger. Tar vi med i betraktning at mange av sakene ikke nevner utøvere i det hele tatt, er dette et klart indisium også på hvilke grupper av funksjonshemmete som helst representeres, og hvordan.[25]

Hva betyr så kjønn for dekningen av utøverne? Det har blitt antatt at det er en forskjell mellom diskriminering av kvinner og menn som funksjonshemmete siden kvinner i høyere grad enn menn risikerer diskriminering i arbeidslivet, blir seksuelt fremmedgjort og oppfattes om svake og avhengige. Feministiske forskere mener derfor at kvinner med funksjonsnedsettelser er dobbelt undertrykt (Begum, 1992; Deegan & Brooks, 1985; Fine & Asch, 1985; Wendell, 1989), og har unike erfaringer med kjønnsdiskriminering og diskriminering som funksjonshemmete. Nora Simonhjell omtaler Leone Manderson og Susan Peakes analyse «Men in motion: Disability and the Performance of Masculinity» (2005) i avhandlingen sin om norsk litteratur og funksjonshemming (2009). Manderson og Peake omtaler idrett som et forsøk på å opprettholde et maskulint ideal. Å bli kodet som funksjonshemmet som mann er å «krysse grensen», han overtar stigmatiserende konstruksjoner, og den maskuline kroppen stigmatiseres, den blir feminin og myk (2009, 108-109). Hva den feminine, funksjonshemmete kroppen blir, er utydelig.

[25] I 1998 er stolen bare nevnt 32 ganger, i 2012 nevnes «rullestol» 292 ganger). At det er en nedgang i 1998 kan handle om vintersporten der ingen av utøverne bruker rullestol under selve øvelsene.

Aftenposten bringer oppslaget i 1998 om at det er stor uenighet om hva Paralympics skal være, og særlig da hvem som skal delta: Bør og kan kvinner være med, og er kvotering en løsning? Skal psykisk utviklingshemmede også «være med i fellesskapet»? Det heter at «Kvinnene sitter hjemme i rullestolene, mens mennene erobrer idrettsbanene.» (*Aftenposten*, «Uenighet om veien videre: Handicapidrett flytter grenser», 21.8.96). Dette er en av de få tydelige tekstene i materialet som viser til konflikter internt blant idrettsutøvere på grunn av frykt for stigmatisering. At Aftenpostens journalist Mette Bugge tar opp dette i 1998, kan være et forsøk på å få fram en debatt om idrett for funksjonshemmete i lys av at Norges Handikapidrettsforbund skulle legges ned i 1997, slik vi nevner innledningsvis. Kanskje er Bugge som en av få kvinnelige sportsjournalister spesielt oppmerksom på problemstillingen?

Det er betimelig at Bugge her fokuserer på kjønnsperspektivet. Som i annen idrett, har idrett for funksjonshemmete gjerne vært ledet av menn. Det er en påfallende taushet omkring likestilling, det være seg manglende eller oppnådd sådan, og tematisering av hva kjønn betyr, i materialet.

At det er få jenter i vinterlekene, dukker også opp som et faktum og et problem i saken «Sammensveiset gjeng i Nagano» (*NTB*, 13.3.1998): «Det norske alpinmiljøet i handikapidrett er lite, og for tiden er det ikke mange jenter som hevder seg i toppen. Det finnes funksjonshemmete jenter som kjører alpint, men kravene for å komme med på landslaget, og kvalifisere seg til et paralympisk mesterskap, er store.» Her framstår det som om det er manglende ferdigheter som hindrer jentene i plass i troppen, men det er liten interesse fra journalister for å undersøke hvorfor det er et slikt kjønnsskille. Kan «sammensveiset» her også implisere at idretten er mannsdominert på en ekskluderende måte? Den manglende analytiske tilnærmingen i oppslaget peker ut over denne enkeltsaken: Mediedekningen av Paralympics har i liten grad et analytisk siktemål, og består hovedsakelig av korte presentasjoner av utøverne og deres resultater.

Fra Norge deltok 35 menn i lekene i 1998, antallet ble trukket opp ved at Norges hockey-lag kvalifiserte seg. Samme år deltok ti kvinnelige utøvere, og flere av dem tok medaljer. Blant annet konkurrerer Ragnhild Myklebust, Tone Gravvold og Anne Helene Barlund i langrenn. Disse tre vant gull i 3 x 2,5 km stafett. Barlund vant individuelt sølv i langrenn, 5 km klassisk og 15 km klassisk, og bronse i langrenn 5 km, fri teknikk. Tone Gravvold vant gull i 5 km friteknikk (B2-3) og bronse i 15 km klassisk (B1-3), og Ragnhild Myklebust reiste hjem med fem gullmedaljer: gull på kortdistanse langrenn, mellomdistanse langrenn, langdistanse langrenn, skiskyting og stafetten.

Man kan lure på hva som har hindret Ragnhild Myklebust fra å bli et stort navn i

mediene. Dagbladets journalist kaller henne «dronning» i 1998 («Mer jubel og jentegull i stafetten», *Dagbladet*, 13.3.1998), men hennes navn dukker ikke opp i oversiktene over Årets navn til tross for at prestasjonene hennes er uovertrufne. Når Sarah Louise Rung i 2012 blir denne dronninga for en større allmenhet, er det et tegn på at noe har endret seg, ikke bare med hensyn til idrett for funksjonshemmete, men med tanke på en økt mediedekning og verdsettelse av kvinnelige idrettsutøvere med funksjonshemming.

Elin Holen kom til finalen i lengde i klassen F42 under Paralympics i Beijing 2008, og endte på 7.plass. Foto: Eli Didriksen.

Stereotypier og dementier

Selv om materialet i hovedsak altså viser at utøvere med funksjonshemming presenteres på samme måte som utøvere uten funksjonshemminger i sportsredaksjonenes saker, betyr ikke det at det ikke er unntak i sakene hvor paralymp* dukker opp. Blant annet finner vi eksempler på hva Ljuslinder kategoriserer som den stereotype «småbarnsposisjonen»: I reportasjen «Siste trill før VM» besøker journalisten ekteparet Anne Solvår og Frank Jensrud som konkurrerer i rullestol-dans (*Aftenposten*, 25.2.1998) og reportasjen viser et stort bilde av dem. Mens de to får si at de gleder seg til dansing, er hovedkilden i saken treneren deres. Et bilde skapes av at disse utøverne ikke er i stand til å kommentere og vurdere egen idrett annet enn ved å henvise til følelsene sine. Som nevnt var barnepreget tydelig også i journalistenes

bakgrunnsmateriale på denne tiden. Kanskje viser dette en tendens til å umyndiggjøre funksjonshemmete idrettsutøvere, selv om slike eksempler også finnes i sportsjournalistikken ellers.

En påfallende strategi når det gjelder omtale av Paralympiske leker, er hvordan journalister ønsker å komme fordommene i forkjøpet ved å nevne dem, for siden å avskrive dem som nettopp stereotypier uten rot i virkeligheten. Journalisten fremhever en bevissthet om slike stereotypier som gjerne er vagt beskrevet, for siden å la kilden eller saken motsi dem. For eksempel kan vi lese i saken «Gullvinneren som trente seg fra problemene» (NTB, 22.3.98) at danske «Anne-Mette Bredahl (33) ødelegger alle våre inngrodde forestillinger om handikappede. I voksen alder ble hun blind, men det stanset henne ikke i å utdanne seg til psykolog og bli dobbel olympisk gullvinner». Ved å henvise til en kollektiv samforstand impliserer journalisten at det konvensjonelle synet på folk med funksjonshemminger er at de ikke utdanner seg eller trener til internasjonale mesterskap, men det første er jo slett ikke er uvanlig, samtidig som han påpeker at dette er en «inngrodd» og altså en foreldet forståelse. Mer sleivete i stilen er Sturle Scholtz Nærø når han under den talende tittelen «Når det umulige blir mulig», åpner intervjuet med Diane Hirsch, leder for Ridderrennet, slik:

> Alpinister med ett ben, langrennsløpere uten armer, skiskyttere som ikke ser. Går slikt an, da?
>
> - Ja, mye av hensikten er nettopp å vise hvor få begrensninger som faktisk finnes - bare man våger å utfordre dem.
>
> Hun snakker med smilende glød, Diane Hanisch, og sier at å fremme selve livsmotet kanskje er det viktigste – og fineste – ved alt som nå skal skje (*Aftenposten*, 21.3.1998).

Problemet med strategien er primært hvordan den gjerne gjentas og bidrar til å understreke normen som utfordres. Selv om hensikten er den motsatte, kommer denne «i motsetning til hva du kanskje skulle tro»-innledningen, også til å befeste denne normen som uslitelig sterk

Den skadde utøveren: «Hun skulle ikke vært her»

Et tydelig funn i materialet er at journalistene lettere havner i en diskurs som sentrerer seg om funksjonsnedsettelser når enkeltindividet er i fokus, enn i direkterapporteringen fra lekene. Flere av disse fortellingene preges av dramatikk og gjør sakene til varianter av tragiske fortellinger. Dette gjelder både i 1998 og i 2012.

I Ljuslinders inndeling av stereotypier i mediedekningen er den funksjonshemmete

som skadet av krig en egen kategori. For funksjonshemmetes idrett har sport og krigsskader en lang, sammenvevet historie. På 1900-tallet ble krigsskadde oppmuntret til å drive idrett for å rehabiliteres tilbake til samfunnet. Ludwig Guttmann (1976), som var en av idrettens pionerer uttrykte det tradisjonelle, funksjonelle perspektivet på idrett slik:

> […] sport is […] invaluable in restoring the disabled persons' physical fitness, i.e., his strength, coordination, speed and endurance […] restoring that passion for playful activity and the desire to experience joy and pleasure in life […] promoting that psychological equilibrium which enables the disabled to come to terms with his physical defect, to develop activity of mind, self-confidence, self-dignity, self-discipline, competitive spirit, and comradeship, mental attitudes […] to facilitate and accelerate his social re-integration and integration. (s. 12-13) (i Thomas og Smith, 2003, 169).

I materialet ser vi hvordan journalistene gjerne understreker hvordan en aktuell utøver ble ufør og de tragiske dimensjonene ved saken framheves, som operasjoner som gikk galt, krigshendelser eller ulykker. *Den skadde helten* er figuren som viser fram en funksjonsnedsettelse som en personlig tragedie.

I 1996-materialet er en gjenganger i slike saker at skader og funksjonshemminger presenteres som bakgrunnen for hvordan utøverne kom til lekene, i stedet for at det er hvordan de har trent og øvd, som har bidratt til dette. Og er ikke skaden dramatisk nok fra før, kan journalistene fortelle at det egentlig er verre: «Medfødt hofteskade, heter det så kort og avvæpnende om guttens funksjonshemning. Virkeligheten viser at han lider av et sjeldent syndrom som gjør at hele hoften smuldrer bort» («Ulvang jakter på svømmegull», *Dagbladet*, 22.8.1996).

Det er ingenting som tyder på at tabloidjournalistene er alene om å tilføre litt drama. I en sak om et volleyball-lag fra Iran, intervjuer *Aftenposten* lagkapteinen: «- Seks av spillerne på laget vårt ble skadet i krigen, sier kapteinen Hadi Rezae (35). Han hører selv til den andre halvparten, som er født med et handicap.» Journalisten tilføyer: «Krigsofrene er lette å få øye på. Alle er benamputerte. Hardest rammet er Ali Kashfia, som er dobbeltamputert. Han har også et stygt arr over det ene øyet» («Gullfavorittene i volleyball: Ble skadet i krigen», *Aftenposten*, 19.8.1996). I bildeteksten til artikkelen går det fram at dette siste, de personlige tragediene, er hovedfortellingen og ikke fortellingen om hvordan laget greide seg i Paralympics: «KRIGSOFRE: Flere av spillerne på Irans lag måtte amputere ett eller to ben da de ble såret i krigen mot Irak. Ali Kashfia (t.h.) ble hardt rammet. Jalil Eimri (t.v.) og hans

lagkamerater er nettopp ferdig med kampen mot Argentina, som Iran vant 3-0» (ibid.). Den samme prioriteringen hvor hovedsaken er funksjonshemmingen og sekundært deres idrettspresentasjoner, kan vi lese også i *Aftenposten*s ingress om boccia, i overskriften presentert som «de svakestes spill» (*Aftenposten*, 19.8.1996): «De sitter i elektrisk rullestol og er de mest pleietrengende av utøverne i Paralympics. Men gi bocciaspillerne ei kule og de viser sine sterke sider.»

Tone Gravvold (bak) kom i 2004 på fjerdeplass sammen med sin pilot Ingunn Bollerud i tandem time trail, i klassen LC2. Foto: Eli Didriksen.

Et eget motiv i denne sammenhengen plasserer deltagelse i Paralympics som et *substitutt* for et normalt liv. En typisk overskrift i så måte er «Paralympics - et plaster på såret», hvor journalisten starter artikkelen slik: «18. september 1986 ble livet snudd opp ned for Geir Frilund. Syklisten ble påkjørt av en bil utenfor Askim, og lå i grøfta med et bein avrevet. Ti år etter tok han femte plass i Paralympics fellesstart i Atlanta med et sterkt høyrebein» (*Dagbladet*, 23.8.1996). Uten Paralympics ville dette såret stått åpent, skjønner leseren. Det funksjonelle synet på idrett for funksjonshemmete ligger i bakgrunnen: Idrett er spesielt sunt og nyttig for den funksjonshemmete kroppen.

I 2012 kan vi se denne diskursen prege dekningen av enkeltprestasjoner. Ett svært tydelig eksempel er en sak om Sarah Louise Rung, sendt i Dagsrevyen, 15.9.13, som idet man ser et bilde av svømmeren stupe uti for å ta sin gull-medalje, begynner: «Hun skulle ikke vært her», med en trist musikk. *Hun skulle ikke vært her* gjentas til sammen fire ganger i saken,

som understreker at selv om dette er en stor dag, er det grunnleggende feil at Rung er utøver i Paralympics. Rung får fortelle at ryggoperasjonen som mislyktes for fire år siden, er årsaken til det hele.

Når Paralympics-sakene fokuserer på skader og sykdom som forutsetningen for deltakelse i lekene og viktigere enn resultatene i lekene, skiller de seg radikalt fra OL-dekningen. Denne diskuterer derimot ofte mangelen på normalt liv (normalt familieliv og kosthold, utstrakt reising) som konsekvensen av deltakelse i lekene. Kanskje kan fokuset på skaden være et utslag av å ønske en positiv vinkling på tragedien; her er det jo deltakelse og eventuelt medalje som reparerer og heler. Men man kan jo spørre seg om det ikke også for funksjonshemmete utøvere må være en rekke forsakelser knyttet til treningen som er nødvendig for å delta i internasjonal toppidrett? Flere av sakene om Tommy Urhaug i 2012 tar opp nettopp denne siden, som følge av at Urhaug, paralympisk mester i bordtennis, forlater idretten for å være mer tid sammen med barnet sitt og familien.

Frustrasjonen overfor media som uttrykkes i materialet viser til både hvor vanskelig det er å få medienes oppmerksomhet og deres snevre og sentimentale fokus. I kapittel 9 i denne rapporten uttrykker kildene noe av den samme oppgittheten. Det kan være dypt frustrerende å kjempe i motvind om medieoppmerksomhet for så å se sin seier krones med et oppslag der kilden ensidig er plassert som offer.

Det komiske aspektet. Ordspill og humor

Selv om den personlige tragedien er mest framtredende, går sakene i materialet også i blant i retning av komedien. Det kan virke som om Paralympics setter fart på journalistenes ordspill-evner. En ispigger er «Den aller piggaste langrennsløparen» (*Bergens Tidende*, 13. 2.2012), og i rullestoldans går det på «to hjul i swingen».

Ordspill og slik språklig munterhet kjennetegner generelt sportsjournalistikken og er derfor kanskje ikke så oppsiktsvekkende, men iblant grenser dette til lytehumor, som når Aftenposten melder at «Iranske statsansatte krigshelter med avrevne bein etter Iran-Irak-krigen, lot Norge være med på finalen i sittende volleyball i et sett. Siden satte de Norge på plass og vant 3-1.- Det gikk på stumpene, sa trener Emil Haugseng så treffende etter tapet» («Det gikk på stumpene», *Aftenposten*, 26.8.1996). Men her er det trenerens kommentar som gjengis, dette er ikke journalistenes ord. Eksemplene på de drøyeste utsagnene er nettopp sitater fra kilder, og gjerne utøverne selv. Som galgenhumoristisk selvfremstilling passerer slike uttrykksmåter og til en viss grad kan de virke avvæpnende på lesernes egne, eventuelle,

fordommer. Det er også noe av poenget med artikkelen.

Et beslektet tema er at vi med søkeordet Paralymp* også får med avisenes humoristiske småstoff, som satiriske notiser fra redaksjonen eller korte leserinnlegg. Et eksempel er bildenotisen i *Dagbladet* 17.2.1998 med overskriften «Enarmet» og bildeteksten «Dette er ingen kommende Paralympics-løper i treningsbakken. Det er skiglade Sarah Ferguson på skiferie i Verbier i Sveits. Hertuginnen pådro seg en skulderskade i et fall søndag. I går var hun imidlertid på ski igjen, med den ene armen i fatle.» *VG* melder på sin humorside «Galt Verre (GV)»: «NAGANO (GV) Paralympics står i fare for å bli avlyst etter at det utgikk melding om at kun dyslektiske journalister ville bli akkreditert. Nå lurer Yngve Hågensen på hva han skal gjøre med 3000 sportsjournalister som har akkreditert seg til LO-kongressen.» (21.2.1998). Gjennom vitsestoffet ser vi at idrett for funksjonshemmete har et komisk potensiale som sportsjournalistikken holder seg for god for å synliggjøre, men som finner utløp andre steder i mediene.

Folkeopplysningsaspektet: Universell utforming og sex og samliv

I kritikken av den medisinske modellen for funksjonshemming står det sentralt at det er samfunnet rundt som skaper hemmingene, ikke kroppens medisinske tilstand. De sosiale forholdene kommer ikke nødvendigvis til syne i korte sportsreportasjer. Men en god del saker som omhandler Paralympics-utøverne har ikke bare med idrett å gjøre, men får fram strukturelle problemer. Et slikt eksempel er Aftenpostens «Mitt eget rom. Med rullestol i allrommet» (1.12.1996). Oppslaget har følgende ingress: «Et kjøkken uten underskap og med spisebord inntil grillen. Stue og kjøkken kombinert med frittstående peis midt i rommet. En skreddersydd bolig, for arkitekt, OL-vinner og rullestolbruker Karl Henrik Seemann». Saken handler i sin helhet om hvordan Seemann i kraft av sitt yrke som arkitekt har tegnet en bolig som passer ham. Diskursen ligger tett på andre interiørreportasjer slik vi kjenner dem: «Harmonisk og lunt inne, praktisk og med treverk som gløder». Selv om vi gjenfinner kjente retoriske figurer som at man knapt merker at dette er et hjem tilpasset en rullestolbruker og at arkitekten aldri har latt seg begrense av sin funksjonshemming, demonstrerer reportasjen først og fremst hvor bevisst en arkitekt må være seg sine valg om en bolig skal kunne passe for alle. Seemann som idrettsutøver vies minimalt med oppmerksomhet, her er han først og fremst arkitekt i en sak der universell utforming presenteres på en sjeldent stimulerende måte.

Et intervju med rullestoldanserne Frank og Anne Solvår Jensrud handler i hovedsak om deres ekteskap og kjærlighet. Her slipper de leserne lengre inn i intimsfæren enn man forventer når seksualitet og åpenhet blir et tema:

> - Mamma sier alt rett ut. Det har jeg hatt veldig god nytte av. For eksempel er det helt nødvendig å kunne sette ord på ting for i det hele tatt å kunne ha et seksualliv. Hvis jeg ikke kunne fortalt Frank om hvordan jeg fungerer og sagt hvorfor ting må gjøres sånn og sånn, så kunne vi aldri vært sammen. Frank var nok ikke riktig så vant til å snakke om absolutt alt i begynnelsen, men det går bedre og bedre.
> - Ja, for åpenhet smitter - heldigvis. Det er ingen gitt å vite på forhånd hvordan en kvinne med ryggmargsbrokk fungerer seksuelt. Anne gir som regel utfyllende beskjeder, men er det noe jeg lurer på, så spør jeg, smiler Frank
> («Kjærlighet på to bein og fire hjul», *Dagbladet*, 2.8.96).

Om det er en overraskende privat samtale, kan man likevel lese det som en folkeopplysende diskurs som bidrar til å normalisere bevegelseshemmedes seksualitet.

Begge sakene er eksempler som viser hvordan Paralympics-lekene til en viss grad har en katalysatoreffekt i media, og skaper feature-stoff som omhandler funksjonshemming utenfor arenaene, også, som åpner for perspektiver der den sosiale konstruksjonen av funksjonshemming blir mer framtredende.

Den funksjonshemmete medieyndlingen

Vi har allerede nevnt den enorme økningen av referanser til Paralympics i 2012 i Retriever-basen, selv om sakene sammenlignet med OL-dekningen synker i samme periode. Spørsmålet er om også figurene er i endring. På et overordnet nivå er det de samme tendensene som i 1998 som kan påvises: Som oftest blir utøverne introdusert med referanse til ikke-kroppslige opplysninger som hva de jobber med eller hvor de bor, og informasjonen om deres ulike funksjonsnedsettelser gis bare der det er behov for det, for eksempel så leseren kan vite hvilken idrettsgren de konkurrerer innenfor.

Men det er flere tegn på at Paralympics-utøvernes status innenfor sportens verden har endret seg litt. Mens utøverne i 1998 sjelden ble nevnt ved idrettsåret slutt, ble svømmeren Sarah Louise Rung i 2012 ikke bare tildelt pris for «Årets funksjonshemmede idrettsutøver 2011», men hun ble den første Paralympics -utøveren noensinne som vant «Aftenpostens Gullmedalje» som deles ut for «årets sportsprestasjon av en norsk idrettsutøver» («Sarah Louise Rung vant Aftenpostens gullmedalje for 2012», *Aftenposten*, 23.12.2012). I tillegg kom flere lokale og regionale utmerkelser hennes vei, som *Stavanger Aftenblad*s statuett for «Årets navn» («Årets navn», *Stavanger Aftenblad*, 31.12.2012). Svømmer og langrennsløper

Mariann Vestbøstad Marthinsen ble tidlig i 2013 tildelt Kammerherre Egebergs ærespris,[26] mens bordtennisspilleren Tommy Urhaug ble kåret til årets idrettsnavn av Bergens Tidende, og årets beste idrettsprestasjon av *Bergensavisen*s lesere. «Adgangen til det universelle» innenfor sportsnyhetene skjer her ikke lenger bare innen den spesifikke Paralympics-sektoren, men prestasjonene verdsettes som annen idrett. Stord BTK kommenterer imidlertid tørt angående Urhaugs mange utmerkelser at *Haugesunds Avis* «har også kåre årets lokale idrettsnavn, der kom ikkje Tommy med blant dei 10 beste». De konkluderer mediekritisk: «kanskje på tide å fornya sportsredaksjonen …», og viser med tydelig adresse hvor feilen ligger («Tommy Urhaug årets idrettsnavn både i BT og BA», web-post sist oppdatert 1.1.2013).

Mariann Vestbøstad Martinsen i National Aquatics Center i Beijing 10.september 2008 etter å ha tatt bronse i 100 meter rygg i klassen S8. Foto: Eli Didriksen.

I 2012 nevner 555 av om lag 1100 Rung og Urhaug. Man kan sikkert spørre seg om disse navnene også til en viss grad blir alibier for at medienes tilnærming til idrett for funksjonshemmete er god nok. Dekningen av spesielt vellykkede enkeltpersoner gir ikke hele bildet av hva som foregår i idrett for funksjonshemmete, og derfor ikke nødvendigvis et

[26] Kriteriene er blant annet «fremragende prestasjoner i en idrettsgren, med topp-plassering i internasjonale mesterskap som VM, OL eller Paralympics», allsidighet og at vedkommende er en god rollemodell.

representativt bilde. Men at flere utøvere samme år vinner generelle idrettskåringer og -priser, viser uansett en endring fra 1998 da Ragnhild Myklebusts navn var fraværende fra de samme oppslagene.

Den mest slående forskjellen i dekningen av utøverne ved lesning av 2012-sakene er at utøverne nå i større grad representeres i et nytt sett av sjangere, nemlig feature-artikler og portretter. Disse sjangrene signaliserer at utøvernes medieverdi har økt; det er åpenbart et marked for lengre tekster om den enkelte. Vi kan ikke fullt ut utelukke at denne endringen har med inkluderingen av lokalavisene i det digitale arkivet og at det var slike artikler i de samme avisene i 1996 og 1998, men vi ser at de har kommet mye sterkere inn i riksavisene. Mer interessant er det at sakene til dels bidrar med sterkere stereotypiske framstillinger enn de rene sportsartiklene, og forsterker tendensen i de individorienterte sakene fra 1996 og 1998 som fokuserer på funksjonsnedsettelser og tilfører dramatikk. Dette bidrar til å nyansere resultatene fra tidligere forskning som har hevdet at sjanger ikke er en fruktbar kategorisering for å studere mediерepresentasjon av mennesker med funksjonshemminger da de samme stereotypiene er tilstede uansett sjangre (Ljuslinder 2002, Pointon 1997, Zola 1985). I disse historiene ser vi igjen selve nedsettelsen blir det sentrale, som den viktigste faktoren for utøverens liv, og vi møter her *den skadde utøveren som medieyndling*, en figur som minner om Ljuslinders «helt», til forskjell fra sportsnyhetenes *universelle utøver*.

Et alternativt syn på idrett til det funksjonelle synet, står Hahn (1984) for. Idrett (og kroppsøving) for funksjonshemmete er i for stor grad tilrettelagt idrett, og opprettholder egentlig den ikke-funksjonshemmete idrettens hegemoni, hevder han. Hahn mener at deltakelse i idrett er en døråpner for funksjonshemmete som ellers ikke blir anerkjent i samfunnet. Idrett viser en funksjonshemmet kropp som anstrenger seg hardt for å bli «able-bodied» og anerkjennes på «able-bodied» premisser. Tilsvarende vil de som ikke driver idrett, kunne nektes godene som dette innpasset gir (Hahn, 1984).

Helte-framstillingen innebærer på samme vis at mediene representerer en funksjonshemmet person som gjør minst like store bragder som de ikke-funksjonshemmete, og hyller dette. Når utøverne vektlegger at å leve et vanlig liv ikke er et problem, settes utsagnene gjerne i en kontekst som lader dem og gir dem en heltemodig valør, slik Ljuslinders «helt» framstår: For eksempel kan vi i saken «I telefonen sier jeg ofte: Hei, det er Liv Tone. Hun som er uten bein!» lese om tidligere dobbelt gullmedaljevinner i svømming og «Ingen grenser» -deltaker Liv Tone Lind: «Overskapene på kjøkkenet kan heises ned, slik at Liv Tone rekker opp» med en illustrerende bildetittel: «Klarer det meste» (*VG*, 4.1.2012). I en artikkel om svømmer og ispigger Mariann Vestbøstad Marthinsen får vi lese hvordan hun går

ut av bilen sin før trening: «Marthinsen måtte amputere høgrefoten då ho var to år, og ho har også redusert førlegheit i høgre handa. Men [funksjonsnedsettelsen] stansar ikkje den aktive kvinna. Ho manøvrerer seg på sjølvsagt vis ut av bilen på parkeringsplassen ved løypa på Frotveit» (*Bergens Tidende*, 13.2.2012). Situasjonen er dokumentert med et bilde. Hvis slike situasjoner imponerer journalistene, må nødvendigvis det å trene for Paralympics være umåtelig heroisk.

På den annen side skal det sies at det ikke er lett å trekke grensen mellom unødvendig og nødvendig informasjon og at mange utdrag kan se verre ut om man ikke tar med mer av konteksten. Den litt latterlige introduksjonen av Marthinsen er på sett og vis relatert til problemstillinger direkte knyttet til sportsutøvelsen og problemstillinger av mer allmenn idrettsrelatert karakter:

> [Ho] tek av beinprotesa og hoppar rundt på plassen på den friske venstrefoten, før ho set på ein kortare protese og inntok kjelken sitjande på kne. – Eg kjenner det godt i kneet etter halvannan time i denne posisjonen. Det blir stivt, seier ho. Men akkurat sitjeteknikken på kjelken kan vere ei forklaring på framgangen ho har hatt. – Før sat eg med foten framover. Det er ikkje tvil om at det er betre å sitje slik eg gjer no.

Vi kunne også si at å vise fram Tove Linds overskap minner oss om interiørreportasjen og viser også et eksempel på at universell utforming er en nøkkel til at funksjonshemmete som alle andre *kan* klare det meste.

Interessant er det også at det nye fokuset på den enkelte idrettsutøveren i 2012 skyldes at det oppstår nye koplinger til Paralympics -utøverne siden de har vært med i andre programmer. En TV-dokumentar eller reality-serie er gjerne den umiddelbare årsaken til intervjuet og ikke sporten, eller det er ikke bare sporten. Det skapes dermed andre rammer for utøverne, knyttet til deres andre kulturelle bidrag. Dette gjelder for eksempel saker om Liv Tone Lind og Birgit Skarstein, som i 2012 har begynt å trene for Paralympics, og som begge var deltakere i reality-serien «Ingen grenser». Lind presenteres i *VG*-reportasjen om henne gjennom en gjenkjennelig kjendisfortelling: ««Ingen Grenser»-Liv om: Handikappet – TV – tårene – Lars Monsen – Utmattelsen – Bryllupsplanene» («I telefonene sier jeg ofte …», *VG*, 4.2.12).

«Ingen grenser» ble sendt på NRK1 samme år og ble en stor publikumssuksess. Serien hadde på et tidspunkt 1,4 millioner seere (se kapittel 4). Den fortolker uførhet og funksjonsnedsettelser på svært særpregete måter innenfor fortellinger der troen på seg selv og overvinnelse står sentralt. I denne diskursen ligger en persons begrensninger først og fremst i

hans eller hennes tankemåte, og begrensninger kan derfor overvinnes ved hjelp av viljestyrke. I feature-artiklene ser vi at mange av de samme mønstrene som i TV-serien gjør seg gjeldende: Et typisk eksempel er artikkelen om bordtennisspilleren Aida Husic Dahlen hvor forsiden lyder: «En arm. Ett ben. En vilje av stål» (*Fædrelandsvennen*, 28.1.2012). Ett annet finner vi i en av de mange artiklene i 2012 om Sarah Louise Rung. For eksempel kan vi i saken «Ble lam etter enkel ryggoperasjon» (*Dagbladet*, 19.1.2012) lese følgende:

> Hjemme hos Sarah Louise er det ingen assistenter.
>
> - Det er ikke noe problem å moppe gulvet, men jeg skjønner jo at folk lurer. Det er ikke noe problem for meg å ta imot hjelp, men jeg vil ikke bli pådyttet den, om du skjønner.
>
> 21-åringen er ambisiøs over hele linja, og ser ingen grunn til å trene mindre enn funksjonsfriske utøvere på toppnivå. For utfordringens del gjør hun også ting hun kanskje ikke ville prøvd ellers; som paragliding og vannscooter. Neste prosjekt er kajakkpadling ved hytta i Lysefjorden.

Ved å sidestille Rungs egne refleksjoner om ikke å ønske å bli påtvunget hjelp, med journalistens karakterisering av Rungs personlighetstrekk der hennes ambisjonsnivå og preferanse for nye utfordringer påpekes, impliserer oppslaget at behovet for personlig assistanse minker så lenge man er ambisiøs, og understreker den enkeltes kapasitet til å overvinne hindringer. Dette skjer uten at artikkelen diskuterer eller problematiserer hvor disse hindringene kommer fra, eller om det finnes andre måter å oppnå suksess på.

Disse bekreftende og positive heltebildene av funksjonshemming som vi ser gjentar seg i TV- show og feature-artikler, risikerer å skape en funksjonshemmingsprototyp som understreker verdier generelt omfavnet i dag, som styrke, prestasjonsevne og uavhengighet (Grue: 2013) Men når det gjelder sportsnyheter, må vi legge til at verdier som styrke, prestasjon og uavhengighet er iboende i sjangeren. Det vi er vitne til er derfor muligens et dobbelt press når sportsprestasjonsfortellingen møter heltemot-stereotypien innenfor de personfokuserte sjangrene som feature og portrett er.

Selv om de er sjeldnere, finner vi også artikler i dette materialet som klarer å fortelle mer komplekse fortellinger, selv om fokus fremdeles ligger på individuelle prestasjoner og historier. I en artikkel om Rungs anerkjennelse som «Årets sportsnavn» valgte *Rogalands Avis* å fokusere på at prisen er spesielt kjærkommen fordi det er et faktum at ingen sponsorer er villige til å investere i «handicapsport» til tross for utøvernes prestasjoner (4.1.12). Rungs individuelle prestasjon er ikke minimert, men historien fremhever strukturelle problemer,

hindringer som en «funksjonshemmet utøver» kan overvinne gjennom en annen «til tross for»-vinklet fortelling, men som ikke løses ved mental styrke, ambisjoner og eventyrlyst alene. Dette er videre en historie om noe som angår utøvere av hennes profesjon og ikke bare henne.

I 2012 ser vi også en rekke kommentarer som tar for seg problematiske aspekter ved måtene man presenterer utøverne på. Astrid Meland stiller for eksempel spørsmålet i *VG*, basert på egen seer-erfaring «hvorfor er Paralympics morsommere enn vanlig OL?» og svarer, ikke uten humor at joda,

> […] deltagerne er supermennesker. Det ligger nok en fascinasjon i dette med å se på folk svømme uten armer og fotballkamper for blinde. Men jeg tviler på at det var slik at folk egentlig lette etter «Paradise Hotel» på TV-en og ved en feiltagelse kom over Paralympics og ble fascinert av at det var folk som var annerledes her og. […] selvsagt er det ikke slik at funksjonshemmede tristere liv enn funksjonsfriske. Forskningen har vist det for lengst, de med uførhet sitter ikke og surmuler mer enn andre. Det er slik at bare noen måneder etter at man har opplevd en alvorlig skade, er folk tilbake i full vigør. Paralympicsdeltakerne tilbakeviser barnelærdommen om at vi alltid må ta mer hensyn til folk som er annerledes. Arrangementet utstråler så rått og selvsikkert at dette ikke er snakk om nok et trøtt NAV-tiltak. Dette er ekte saker. Det er til og med noen som jukser («Der alle har interessante historier», *VG*, 8.9.2012).

Når Paralympics dukker opp i såpass mange saker som ikke handler om sport, men om funksjonshemmete mer generelt, viser det at lekene har inntatt journalister og kilders bevissthet som en mulig kopling å foreta. Dette trekket så vi ikke i 1996 og 1998. Det vitner om at lekene, til tross for den mangelfulle dekningen, har oppnådd visse resultater hva gjelder økt synlighet. Men Paralymp* dukker både opp i sammenhenger der det sies at det er inspirerende å følge lekene, og i sammenhenger der det heller legges vekt på at vi «skal ikke vinne gull i Paralympics alle sammen, men det er mulig for noen. Og vi kan alle oppnå våre egne seire» («En av fylkets viktigste tiåringer», *Trønder-Avisa*, 27.09.2012). Hva Paralympics *betyr* for den enkelte, er fremdeles ikke entydig.

100 meter fri annet heat i National Aquatics Center under Paralympics i Beijing 2008. Fra venstre: Julia Kabus, Tyskland, Heather Fredriksen, Storbritannia, Anna Vengerovskaya, Russland, Mariann Vestbøstad Martinsen, Norge og Desire Agvilar, Panama. Foto: Eli Didriksen.

Konklusjon

Det er flere problemstillinger som det kan være verdt å undersøke videre på grunnlag av dette materialet. Det vil bli interessant å se hvor mange journalister som reiser til Sotsji i 2014, hvordan dekningen blir derfra og fra Rio de Janeiro i 2016. Nå som bare TV2 og ikke lenger NRK skal dekke OL, frigjøres midler til å dekke Paralympics, noe de har valgt å satse på («NRK sender Paralympics», 7.3.2013»). Både NRK og SVT vil være tilstede i større grad enn tidligere. Hvordan dette vil påvirke dekningen, blir spennende å følge.

En sammenligning av sportsartikler om utøvere med og uten funksjonsnedsettelser kan være verdt å forfølge, og det kan også være givende å sammenligne representasjoner av funksjonshemmetes idrett med dekningen av kvinnelige utøvere. Videre analyser er også nødvendig for å se hvordan mediefortellinger i trykte medier og TV-dokumentarer influerer hverandre. Spissete studier av idrettskjendiseriet kan belyse hva som skiller en funksjonsfrisk og funksjonshemmete kjendis. Hvis fortellingen om den funksjonshemmete superhelten er på moten for tiden, kan man lure på hvordan folk som jobber for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne blir oppfattet i forhold til alle disse inspirerende og fantastiske super-

heltene: forstyrrende, masete, mindre ambisiøse – og stygge?

Det kunne også være verdt å undersøke hvordan funksjonshemmete idrettsutøvere selv vurderer de ulike bildene som brukes. Forskerne Hardin og Hardin som stod bak en amerikansk undersøkelse av nettopp dette konkluderte slik:

> While disability rights activists have long criticized the supercrip model as stigmatizing and patronizing, the disabled athletes interviewed do not see it as such. Further, some see value for their own lives in the supercrip. They did express concerns that ultimately, the model simultaneously lowers cultural expectations of disabled people while expecting all people with disabilities to become heroes. But they also saw the supercrip story as a way to increase the exposure of people with disabilities in the media, and they believed that supercrip stories gave a favorable opinion of people with disabilities (Hardin og Hardin, 2004).

Selv om det ikke forekommer oppsiktsvekkende begrepsbruk i sakene som omhandler Paralympics, er det vanskelig entydig å konkludere med at måten utøverne omtales på er bedre i 2012 enn i 1996. Men den er annerledes. Der utøverne i 1996 og 1998 i en større andel av sakene ble presentert som alle andre idrettsutøvere, men oppnådde marginal oppmerksomhet, har i 2012 en liten krets av utøvere fått mye mer oppmerksomhet, men til dels på typiske måter som funksjonshemmete har blitt representert på gjennom historien. Flere arenaer er vunnet for utøverne målt i antall priser og spaltemetere, men det gjenstår en del når det gjelder å vri fokuset vekk fra den medisinske tilstanden som en barriere som kan overvinnes ved viljekraft alene.

Referanser:

Begum, Nasa (1992): Disabled Women and the Feminist Agenda. *Feminist Review*, nr 40, s. 71-84

Bruce, Toni (1998): Audience frustration and pleasure: Women viewers confront televised women's basketball. Journal of Sport and Social Issues, vol. 22, nr. 4, s. 373-397

Deegan, M.J. og Brooks, N. (1985): Introduction, i Deegan & Brooks (red.) *Women and Disability: The Double Handicap*. New Brunswick: Transaction Books

Eide, Elisabeth (2012): «Offer, hemmet, aktiv, borger?: medieerfaringer blant individer med nedsatt funksjonsevne.» *Norsk Medietidsskrift*; vol. 19., nr 1, s. 4-22

Fine, Michelle og Asch, Adrienne (1985): Women and disability: The double handicap, i Fine & Asch (1988) (red.) (1998) *Women with Disabilities. Essays in Psychology, Culture, and Politics.* Philadelphia: Temple University Press

Ghersetti. Marina (2007): *Bilden av funktionshinder : en studie av nyheter i Sveriges Television*. Göteborg Inst. För Journalistik och Masskommunikation

Grue, Jan (2013): What we talk about when we talk about "disabled people". Stereotypes and prototypes in *Beyond Boundaries*. Upublisert foredrag

Guttmann, Ludwig (1976): *Textbook of Sport for the Disabled*, Aylesbury: HM+M Publishers

Hahn, Harlan (1984): Sports and the political movement of disabled persons: examining nondisabled social values, i *ARENA Review*, 8 (9), s. 1-15

Hardin, Marie Myers og Brent Hardin (2004): The 'Supercrip' in sport media: Wheelchair athletes discuss hegemony's disabled hero. *Sociology of Sports Online* Vol 7, Issue 1

Ljuslinder, Karin (2002): *På nära hold är ingen normal. Handikappdiskurser i Sveriges Television 1956 – 2000*. Akademisk avhandling för filosofisk doktorsexamen i medie- och kommunikationsvetenskap vid Umeå universitet, Umeå

Moi, Toril (2008). *Simone de Beauvoir. The Making of an Intellectual Woman*. Andre utgave. Oxford: Oxford University Press

Pointon, Ann m fl. (1997) (red.): *Framed: Interrogating Disability in the Media*. BFI Publishing, London

Simonhjell, Nora (2009): *Krøplingkroppar. Om litterær framstilling av merkte, aldrende og funksjonshemma kroppar i Lars Ramslies* Biopsi *og Stig Sæterbakkens* Siamesisk. Universitet i Agder: 2009

Thomas, Nigel og Smith, Andrew (2003): A preoccupation with able-bodiedness? An analysis of the British media coverage of the 2000 Paralympic games. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 20, s 166–181

Wedgwood, Nikki. (2013): Hahn versus Guttmann: revisiting 'Sports and the Political Movement of Disabled Persons. *Disability and Society*, 2013.

Wendell, Susan. (1996): *The Rejected Body: Feminist Philosophical Reflections on Disability*. New York: Routledge

Zola, I. K. (1985): 'Depictions of Disability. Metaphor, Messages and Medium in the Media: a research and political agenda', I: *The Social Science Journal*, vol. 22, nr 4

Avisartikler

Bugge, Mette: «De svakestes spill». *Aftenposten*, 19.8.1996

Bugge, Mette: «Gullfavorittene i volleyball: Ble skadet i krigen». *Aftenposten*, 19.8.1996

Bugge, Mette: «'Paralympics 96 Atlanta' Uenighet om veien videre: Handicapidrett flyttergrenser». *Aftenposten*, 21.8.96

Bugge, Mette: «På stumpene løs». *Aftenposten*, 26.8.1996

Bugge, Mette: «Skal kastes ut av Paralympics». *Aftenposten*, 17.8.1996

Berglund, Eirik Linaker: «I telefonen sier jeg ofte: Hei, det er Liv Tone. Hun som er uten bein!». *VG*, 4.1.2012

Degun, Tom: «Britain Unveil New Media-Guide »http://www.insidethegames.biz/paralympics/summer-paralympics/2012/1010076-britain-unveil-new-media-guide-to-reporting-on-paralympic-sport, Inside the Games, 1.3.2012

Didriksen, Eli: «Mer jubel og jentegull i stafetten». *Dagbladet*, 13.3.1998

Dæhli, Truls m fl: «VG kårer de 100 største idrettsstjernene». *VG*, 24.12.1998

Espedal, Tore: «Stipend som eneste inntekt». *Rogalands avis*, 4.1.2012

Fardal, Eirik: «Louise Rung vant Aftenpostens gullmedalje for 2012». *Aftenposten*, 23.12.2012

Flatanger, Hilde Tyldum Stordahl: «En av fylkets viktigste tiåringer». *Trønder-Avisa*, 27.9.2012

Grannes, Odd-Sølve: «NRK sender Paralympics i 2014 og 2016» http://www.nrk.no/sport/nrk-sikret-seg-paralympics-1.10940344, *NRK*, 07.03.2013

Halvorsen, Stein. «Norsk par til VM i rullestoldans. Siste trill før VM». *Aftenposten*. 25.2.1998

Haug, Rune: «Dagbladet og Paralympics», *Dagbladet*, 5.9.2012

Jarlsbo, Rønnaug: «Kjærlighet på to bein og fire hjul». *Dagbladet*, 2.8.1996

Johansen, Torje Dønnestad: «Tre verdensrekorder». *Nordlys*, 20.2.2012

Kallevik, Svein Arthur: «Gullvinneren som trente seg fra problemene». *NTB*, 22.3.1998

Kirkebøen, Stein Erik: «To sikre vinnere for sportsidiotene». *Aftenposten*, 11.12.1998

Leserinnlegg: «Pinlig av Dagsrevyen». *VG*, 21.3.1998

Leserinnlegg: «Skam å sløyfe Paralympics». *Si det i VG* 15.2.1998

Leserinnlegg: «Urettferdig mot Paralympics». *VG*, 21.3.1998

Lindbæk, Einar: «Paralympics - et plaster på såret». *Dagbladet*, 23.8.1996

Lindbæk, Einar: «Ulvang jakter på svømmegull». *Dagbladet*, 22.8.1996

Løland-Andersen, Heidi: «En arm. Ett bein. En vilje av stål». *Fædrelandsvennen*, 28.1.2012

Meland, Astrid: «Der alle har interessante historier». *VG*, 8.9.2012

Nygaard, Brynjulf: «Paralympics Navagano '98: Takk for glimrende innsats'». *Aftenposten*, 15.3.1998

Scholtz-Nærø, Sturla: «Når det umulige blir mulig». *Aftenposten*, 21.3.1998

Skøelv, Lisbeth: «Fra Nagano til Tromsø». *Nordlys*. 15.4.1998

Soløy, Margrethe: «Mitt eget rom. Med rullestol i allrommet». *Aftenposten*. 1.12.1996

Sæther, Esten O.: «Finalen alle burde fått sett». *Dagbladet*, 3.9.2012

Tomasgard, Jørn-Arne: «Den aller piggaste langrennsløparen». *Bergens Tidende*, 13.2.2012

Usignert leder: «Grenseløse Liv Tone.» *Altaposten*, 6.1.2012

Usignert notis: «Enarmet». *Dagbladet*, 17.2.1998

Usignert Web-post. «Tommy Urhaug årets idrettsnavn både i BT og BA», http://www.stordbtk.no/detaljer1.asp?id=2559, sist oppdatert 1.1.2013

Veigård, Erik: «Sammensveiset gjeng i Nagano». *NTB*, 13.3.1998

Andre kilder:

Fagsamtaler med journalist og fotograf Eli Didriksen

Logg fra NRK Sportrevyens chat, 1.9.2012

«1998 Winter Paralympic Games. Nagano Paralympics. Introduction of Athletes and Officials». Nagano Paralympics Organizing Committee

«Guidelines for journalists reporting on the Paralympic Sport. 2012» The International Paralympic Committee

«Idrett for funksjonshemmede», Norges Idrettsforbund, http://www.idrett.no/tema/funksjonshemmede/Sider/materiell.aspx»)

«London 2012. Svenska paralympiska truppen» Swedish Sports Organization for the Disabled and the Swedish Paralympic Committee

«Mediaguide Norway. Team Paralympics London 2012». Norges Olympiske og Paralymiske komite

Kapittel 6

Nyhetsredaksjoner – mulighet for jobb eller bare offer- og helteroller?

Markus Weisser

> *«Dessverre er det nok veldig få med nedsatt funksjonsevne i pressen. Det er synd, fordi mangfold i en redaksjon er bra. En redaksjon må ha mange forskjellige blomster for å bli en bra bukett.»*
>
> Alexandra Beverfjord, nyhetsredaktør i Dagbladet/Dagbladet.no

Innledning

Bakgrunn

Personer med nedsatt funksjonsevne er en stor minoritet i Norge, en minoritet som har vært gjenstand for en rekke proposisjoner og offentlige utredninger, men som ifølge utredningene er diskriminert på en rekke områder i det norske samfunnet. Erfaringene tyder på at journalister og mediefolk trenger mer innsikt og har stort forbedringspotensial når det gjelder dekningen av denne gruppen (Eide 2012: 1, 12). Blant annet viser tidligere undersøkelser at personer med nedsatt funksjonsevne som oftest fremstilles i stereotypiske roller (Grip 2008: 6). Vi kan anta at det er en sammenheng mellom manglende representasjon av journalister med nedsatt funksjonsevne i nyhetsredaksjoner, og medienes dekning av denne minoriteten. Mens folk med bakgrunn i andre minoriteter (seksuelle, etniske) tilsynelatende i stigende grad innehar stillinger i sentrale medier, ser det ut til å være få individer med funksjonsnedsettelser ansatt som journalister eller redaktører. Forholdet mellom økt adgang til redaksjonelle stillinger og endret/bedret fremstilling i mediene er uklart, men det kan antas at økt representasjon av minoriteter vil øke forståelsen for minoritetsgrupper og fremme en mer nyansert og kunnskapsbasert formidling av deres situasjon, gjennom veiledning og diskusjon i de redaksjonelle rommene (Mikkelsen 2009: 82). Dette kan man regne med også gjelder for personer med nedsatt funksjonsevne, ettersom deres erfaringsbaserte kunnskap, i tillegg til enkeltes eventuelle spesialistkunnskap, gjør dem egnet som ressurser innad i redaksjonene. På bakgrunn av dette vil jeg undersøke hvilke arbeidsmuligheter personer med nedsatt funksjonsevne har i norske nyhetsredaksjoner, og om nyhetsredaksjonene legger vekt på rekruttering fra denne gruppen. Videre vil jeg undersøke om redaksjonene har retningslinjer

for sin dekning av personer med nedsatt funksjonsevne. Undersøkelsen har et eksplorerende design og er basert på ni kvalitative semistrukturerte intervjuer med én nyhetssjef, to redaksjonssjefer og syv nyhetsredaktører gjennomført i mai 2013.

Formål

Undersøkelsens hovedformål er å få kunnskap om hvilke arbeidsmuligheter mennesker med nedsatt funksjonsevne har i norske nyhetsredaksjoner, og om nyhetsredaksjonene legger vekt på rekruttering fra denne gruppen. Videre er formålet å få kunnskap om redaksjoners retningslinjer for dekningen av denne minoriteten. Funnene kan derfor settes inn i en større sammenheng, ettersom det overordnete forskningsprosjektet blant annet har som mål å framskaffe en oversikt over nyere norsk medierepresentasjon av mennesker med nedsatt funksjonsevne, samt undersøke i hvilken grad de største journalistutdanningene i landet bidrar til en nyansert mediefremstilling av denne gruppen.

Problemstillinger og avgrensninger

Problemstillingene er følgende: Hvilke arbeidsmuligheter har mennesker med nedsatt funksjonsevne i norske nyhetsredaksjoner? Vektlegger redaksjonene rekruttering av personer med nedsatt funksjonsevne? Har redaksjonene retningslinjer for sin dekning av denne gruppen?

Nedsatt funksjonsevne kan dreie seg om alt fra nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, til psykiske lidelser og ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi, hjerte- og lungesykdommer (NOU 2001:22). Mennesker med ulike typer funksjonsnedsettelser vil kunne ha ulike typer behov for tilrettelegging og fleksibilitet i forbindelse med en arbeidssituasjon. En med psykiske lidelser vil kanskje trenge tilrettelegging av arbeidstid eller ha behov for mindre stressende arbeidsoppgaver, mens en med fysisk funksjonsnedsettelse vil kunne trenge tilrettelegging av det fysiske miljøet. Problemstillinger og forhold som drøftes og kommer fram av denne undersøkelsen, vil kunne gjelde forskjellige typer nedsatt funksjonsevne og ulik grad av funksjonsnedsettelse. Men fordi begrepet favner svært bredt, ble det underveis i arbeidet nødvendig å avgrense undersøkelsens fokus til å gjelde større fysiske funksjonsnedsettelser. Undersøkelsen er også avgrenset til nyhetsredaksjoner. Det å inkludere for eksempel underholdning, reklame og dokumentar, ville bare vært mulig i et prosjekt med større omfang og ressurser.

Teori: Forståelse av funksjonshemming

I denne delen vil jeg først redegjøre for forståelsen av noen sentrale begreper. Deretter vil jeg redegjøre for kunnskapsstatus om personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet, og kunnskapsstatus om hvordan denne gruppen fremstilles i mediene.
Det er vanlig å argumentere for et skille mellom det å ha en funksjonsnedsettelse, og det å være funksjonshemmet. Funksjonsnedsettelse referer til trekk ved den enkelte og betegner de individuelle følgene av visse biologiske/fysiske egenskaper (Grue 2004: 13). Barne-likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) definerer begrepet slik:

> Med nedsatt funksjonsevne menes tap av eller skade på en kroppsdel eller i en av kroppens funksjoner. Dette kan for eksempel dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv funksjon, eller ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi, hjerte- og lungesykdommer. Funksjonsnedsettelse regnes for å være synonymt med nedsatt funksjonsevne (Regjeringen.no 2007).

Når det gjelder begrepet funksjonshemming, finnes det ikke en like entydig definisjon. Historisk har det blitt brukt mange betegnelser på dem vi i dag omtaler som funksjonshemmet. Når ulike begrep har blitt byttet ut med nye, er det som regel fordi de gamle begrepene blir oppfattet som stigmatiserende og/eller lite tilpasset samfunnsmessige endringer og endringer i menneskesyn (Grue 2004, s. 12). Begrepet funksjonshemming ble introdusert i offentlige norske dokumenter i 1967 i St.meld. nr. 88 *Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede*. Begrepet skulle erstatte «handikappet», som virket for statisk, og som ble assosiert med å ha en ekstra byrde (NOU 2001: 22). Ifølge BLD viser begrepet funksjonshemmet til en person hvis praktiske livsførsel er vesentlig begrenset på grunn av funksjonshemmende forhold i omgivelsene: Funksjonshemning oppstår når det foreligger et gap mellom individets forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon (Regjeringen.no 2007). Men funksjonshemming er i dag et begrep med mange betydninger. Oppfatninger om hva som er funksjonshemming og hvem som er funksjonshemmet varierer både fra en historisk epoke til en annen, men også fra samfunn til samfunn i én og samme epoke (Grue 2004, s. 11 og NOU 2001: 22). I vår kultur i dag er det likevel to hovedforståelser, den medisinske og den sosiale (Grue 2004, s. 16). Videre følger en kort presentasjon av disse to, som på ulikt vis forholder seg til synet på funksjonsnedsettelser.

Den medisinske forståelsen

Den medisinske forståelsen av funksjonshemming har preget store deler av 1900-tallet. Det er en forståelse der funksjonshemming blir forstått som sykdom eller skade – altså er det individuelle kjennetegn det fokuseres på (Grue 2004, s. 101). I en slik forståelse handler for eksempel døvhet om et avvik som gjør at personen ikke kan høre, mens en rullestolbruker ikke kan gå på grunn av eksempelvis ryggmargsbrokk. Denne forståelsen ligger også til grunn for den «vanlige folkelige oppfattelsen av funksjonshemning: Det blir sett på som en tragedie som rammer visse enkeltmennesker» (NOU 2001: 22). Forståelsen har de siste tiårene blitt utfordret, og kritikken handler primært om at samfunnet som omgir den funksjonshemmede, tas som en selvfølge (ibid.). En ser bort fra at omgivelsene har avgjørende betydning for i hvilken grad for eksempel det å ikke kunne gå, er funksjonshemmende; hvis trapper byttes ut med ramper og heiser, er ikke en rullestolbruker like funksjonshemmet, og døvhet er lite funksjonshemmende i et miljø der alle kan tegnspråk. Lignende kritikk av den medisinske forståelsen er at funksjonshemmede ikke alltid er funksjonshemmet, fordi graden av funksjonshemming varierer ut ifra situasjonen personen er i. For eksempel er en blind person lite funksjonshemmet når hun eller han snakker i telefonen:

> Poenget i kritikken mot den medisinske forståelsen er med andre ord: funksjonshemning er ikke bare knyttet til personen og dennes egenskaper, men like mye til omgivelsene og situasjonen. Det er en relasjon mellom person og omgivelser/situasjon (NOU 2001: 22).

Den sosiale forståelsen

Forståelsen springer ut av personer med funksjonsnedsettelsers egen reaksjon på den medisinske tilnærmingen, som de oppfatter som normativ og for individorientert (Gundersen mfl. 2011, s. 34). Forståelsen innebærer at funksjonshemming er en konsekvens av samfunnsskapte barrierer (Middelthon 2007, s. 13). I stedet for å fokusere på kroppen, rettes fokus mot den samfunnsmessige organiseringen av virksomhet. Som Grue skriver:

> Innenfor den sosiale forståelsen blir det viktige spørsmålet: «Fører den samfunnsmessige organiseringen av virksomhet til at mennesker med bestemte biologiske og fysiologiske egenskaper blir stengt ute fra deltakelse på linje med andre?» (2004: 101).

Forståelsen avviser ikke at kroppslige eller biologiske lyter eller skader kan volde smerte og bekymring for det enkelte individ. Men selve fokuset er på hvordan omverdenen gjør personer med funksjonsnedsettelser funksjonshemmet (Gundersen mfl. 2011, s. 34). Ifølge Grue har vi i den offentlige diskursen i Norge i løpet av de siste tiårene beveget oss bort fra en medisinsk forståelse og i retning av en sosial forståelse (2004: 101-102).

Forståelse av funksjonshemming – oppsummering

Det er ingen selvfølge at personer med nedsatt funksjonsevne blir funksjonshemmet (St.meld. 40 2002–2003). Som Grue skriver betegner begrepene funksjonshemming og funksjonshemmet de samfunnsmessige konsekvensene av å ha en funksjonsnedsettelse (2004: 15). Spørsmålet er med andre ord hvilke funksjonsnedsettelser som gjør at en person kan omtales som funksjonshemmet. I forskningen skiller man mellom funksjonsnedsettelser som biofysiske begrensninger, mens funksjonshemming oppstår i møte med omgivelser som hemmer individenes utfoldelse (Eide, 2012: 2). I denne undersøkelsen vil jeg primært bruke begrepene nedsatt funksjonsevne og funksjonsnedsettelse (funksjonsnedsettelse regnes for å være synonymt med nedsatt funksjonsevne). Jeg vil likevel bruke funksjonshemming/funksjonshemmet der det er hensiktsmessig – eksempelvis når jeg viser til undersøkelser som bruker disse begrepene.

Arbeidsmarkedet

Fra 2005 har arbeidsmiljøloven inneholdt et vern mot diskriminering på bakgrunn av nedsatt funksjonsevne og en forpliktelse for arbeidsgivere til å sørge for individuell tilrettelegging for personer med nedsatt funksjonsevne. Dette juridiske vernet er nå i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2008-06-20 nr 42). Videre er et av de nasjonale delmålene i intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) «økt sysselsetting av personer med redusert funksjonsevne» (2010). Likevel er personer med nedsatt funksjonsevne sterkt underrepresentert på arbeidsmarkedet. Den siste tilleggsundersøkelsen til Arbeidskraftundersøkelsen om funksjonshemmede viser at av alle funksjonshemmede i alderen 15-66 år, var i alt 41 prosent sysselsatt i 2. kvartal 2012 (SSB 2012).

En fersk evaluering av IA-avtalen, publisert 3. juni 2013, viser at viljen til å inkludere personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet sannsynligvis har blitt mindre de siste årene, og at delmålet om økt sysselsetting av denne gruppen ikke er i rute (SINTEF 2013). Undersøkelser viser at mange arbeidsgivere er skeptiske til å innkalle godt kvalifiserte personer med nedsatt funksjonsevne til intervju (Dalen 2006). Videre viser en undersøkelse

om mangfold i arbeidslivet at det å ha nedsatt funksjonsevne er et kjennetegn som i enda større grad enn for eksempel innvandringsbakgrunn, reduserer sjansene for å komme til intervju når en søker jobb (Tronstad 2010). En intervjuundersøkelse blant arbeidsgivere peker på noen hovedforhold som hindrer inkluderingen. For det første er det få funksjonshemmede som faktisk søker jobb (Falkum 2012, s 6). En annen hovedhindring er den økonomiske risikoen som arbeidsgiverne må bære ved ansettelse av personer med funksjonsnedsettelser. Risikoen forbindes først og fremst med en fare for å svekke virksomhetens evne til å gjennomføre produksjonsoppgavene (Falkum 2012, s 19).

Selv om det kan være vanskelig å komme inn på arbeidsmarkedet, viser Lars Grues undersøkelse av unge funksjonshemmede at denne gruppen har et tydelig ønske og en målsetting om å være i lønnet arbeid innen en klart avgrenset tidshorisont (Grue 2001, s. 162). På grunn av den store betydningen deltakelse i arbeidslivet har for den enkeltes selvtillit, sosiale nettverk og økonomiske muligheter, er arbeid noe som betraktes som verdifullt (Kassah m.fl. 2009, s. 96). Å få en jobb blir sett på som en naturlig del av utviklingen fra å være barn/ungdom til å bli voksen (Grue 2001, s. 162). I samtalene med unge funksjonshemmede knyttes usikkerheten om å ikke lykkes med å få en jobb, ofte til funksjonshemmingen og de problemer den fører med seg (ibid.). Grue og Rua skriver at det viktigste fellestrekket som kjennetegner såkalte suksesshistorier, er egen beslutsomhet, gode mestringsressurser og et godt selvbilde, i betydningen tro på egenkrefter og muligheter (2013, s. 226).

Folk med nedsatt funksjonsevne fremstilles i mediene

Et viktig bidrag på feltet er Grips undersøkelse *Offer eller Hjälte*. Hans rapport peker på at funksjonshemmede som oftest fremstilles i de stereotypiske rollene offer eller helt (Grip 2008, s. 6). Offeret er en passiv person med behov, en person som man synes synd på. Helten er den som for eksempel kjemper mot offentlig myndigheter og ender opp med å ha rett, med å vinne. TV-serien *Ingen grenser* (NRK 1, 2012) er også et eksempel på framstillingen av funksjonshemmede som helter som overvinner alle hindre. I Norge undersøkte Middelthons masteroppgave i sosiologi ukepressen, og konkluderer med at i *Se og Hør* og *Hjemmet* dominerer framstillinger av en «annenhet» bygget på en medisinsk forståelse, paret med at funksjonshemming betraktes som en personlig tragedie som fordrer medlidenhet (2007: 5). Eides rapport om medieerfaringer blant individer i Norge med nedsatt funksjonsevne viser at funksjonshemmede selv mener journalister er for opptatt av personlig skjebne. Det kan blant

annet ha sin bakgrunn i at de assosierer dette fokuset med en medlidenhets- eller offerdiskurs de har kjempet for å komme unna (2012: 13).

Videre viser undersøkelser at funksjonshemmede usynliggjøres i mediene – at personer med funksjonsnedsettelser i alt for liten grad skildres i mediene, i forhold til deres andel av befolkningen (Ljuslinder, 2002). I andre deler enn nyhetssegmentet kan dette ha endret seg noe de siste årene, med programmer som eksempelvis *Uten hemninger* (TV 2, 2009) *Ingen grenser* (NRK 1, 2012) og *Tangeruddampen* (TVNorge, 2013).

Metode og design

I denne delen vil jeg først redegjøre for metode og design. Deretter vil jeg redegjøre for gjennomføringen av intervjuer, utvalg, kriterier for utvalg og etiske hensyn. Avslutningsvis vil jeg også kort drøfte validitet, reliabilitet og generalisering. Jeg har valgt å bruke kvalitativ metode og et eksplorerende design. En slik undersøkelse kan brukes for å finne fram alt fra tema som man kan gå videre med i en kvantitativ undersøkelse, til å finne felt for en dyptgående kvalitativ undersøkelse. Jeg var usikker på hva undersøkelsen ville avdekke, og et eksplorativ design passet derfor godt. Et karakteristisk trekk ved designet er at det er fleksibelt, og tar hensyn til ulike forhold etter hvert som de blir avdekket (Østbye m.fl., s. 98).

Intervjuer

Ni kvalitative intervjuer er gjennomført med én nyhetssjef, to redaksjonssjefer og syv nyhetsredaktører. Kvalitative intervjuer er samtaleintervjuer, og hensikten med dem er å hente informasjon eller å bli informert av intervjuobjektet, ikke å måle forhåndsdefinerte variabler (Østbye m.fl., s. 98). Jeg har valgt å bruke semistrukturert intervju, og definisjonen samtaleintervju er gjeldende for denne typen intervju. Før intervjuene utarbeidet jeg en intervjuguide ettersom semistrukturerte intervju kjennetegnes av at temaene det skal spørres om, er definert på forhånd (ibid.). Fem av intervjuene ble gjennomført på telefon, mens fire av dem ble gjennomført i Oslo i samme rom som informanten. Intervjuene ble tatt opp og transkribert. Unntaket er intervjuet med nyhetsredaktør Alexandra Beverfjord i Dagbladet/ Dagbladet.no. Intervjuet ble gjort på telefon, men grunnet problemer med opptaker fikk jeg ikke tatt opp hele samtalen. Intervjuet ble derfor skrevet ut basert både på opptaket og notater.

Utvalg og kriterier

Utvalget i undersøkelsen er NRK, Norsk Telegrambyrå (NTB), Dagbladet, VG, Dagsavisen, Bergens Tidende, Nordlys, Trønder-Avisa og Glåmdalen. Informantene er nyhetsredaktør i

NRK Stein Bjøntegård, nyhetssjef innenriks Kristin Aanensen i NTB, nyhetsredaktør Alexandra Beverfjord i Dagbladet/ Dagbladet.no, redaksjonssjef Arnstein Johansen i VG, fungerende redaksjonssjef Ivar Iversen i Dagsavisen, nyhetsredaktør Tor Olav Mørseth i Bergens Tidende, nyhetsredaktør Helge Nitteberg i Nordlys, nyhetsredaktør Gøril Engesvik i Trønder-Avisa og nyhetsredaktør Tom Roger Hæhre i Glåmdalen.

Ettersom det overordnede prosjektet tar utgangspunkt i fire riksaviser (Aftenposten, Dagbladet, Dagsavisen, Verdens Gang) to regionaviser (Bergens Tidende, Nordlys) og to lokalaviser (Trønder-Avisa, Telemarksavisa) var det ønskelig å ha med de fleste av disse avisene i utvalget. Alle overnevnte aviser er med i utvalget – med unntak av Aftenposten. Årsaken er at jeg ikke fikk en avtale med avisens nyhetsredaktør. NTB er inkludert i utvalget fordi byrået er landets største leverandør av redaksjonelt innhold i tekst og bilder til norske medier (NTB.no 2013). NRK er inkludert fordi det er statlig eid og Norges største mediebedrift (NRK.no 2013).

Etiske hensyn

Informantene fikk opplyst at intervjuet ble tatt opp og hva materialet skulle brukes til. Informantene ga tillatelse til å bli sitert under fullt navn og er derfor gitt sitatsjekk. Ettersom undersøkelsen ikke anses som problematisk med tanke på personvernhensyn, er undersøkelsen ikke meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Det må opplyses at jeg er ansatt i NTB som tilkallingsvikar og at jeg tidligere har jobbet i Dagsavisen. Jeg anser ikke forholdene som en faktor som kan påvirke undersøkelsen, og intervjuene med informantene fra NTB og Dagsavisen er behandlet på akkurat samme måte som de andre intervjuene.

Validitet, reliabilitet og generalisering

Det er omdiskutert hvorvidt begrepene validitet, reliabilitet og generaliserbarhet er relevante for bruken av kvalitative metoder. Thagaard bruker istedenfor begrepene troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet (Østbye m.fl., s. 118, viser til Thagaard 1998). Men selv om begrepene ofte er uaktuelle å bruke i statistisk forstand, er de blant annet viktige for å rette oppmerksomheten mot dataene og databehandlingen. Spørsmålet om validitet/troverdighet dreier seg om relevans av data og analyse i forhold til problemstillingen (Østbye m.fl., s. 25). Jeg mener data og analyse av data er relevant, ettersom utvalget av nyhetsredaksjoner er bredt; både riksmedier, regionaviser og lokalaviser er representert. Dessuten er informantene ledere/ansvarlige for nyhetsredaksjonene (selv om de ulike informantene har noe ulike roller

med tanke på redaktøransvar etc.). Spørsmålet om reliabilitet/bekreftbarhet gjelder kvaliteten i innsamlingen, bearbeidingen og analysen av data (Østbye m.fl.: 26). Alle intervjuene ble som nevnt tatt opp og transkribert. Det å ta opp intervjuer framfor å ta notater av det som blir sagt, styrker den metodiske reliabiliteten. Som forsker kan vi da forholde oss til det som blir sagt, ord for ord (Østbye m.fl.:118). Det å ta opp intervjuer kan også styrke validiteten i prosjektet. Dersom man noterer er det begrenset hva vi får med oss av det som blir sagt. Opptak gir mulighet til å lete etter sammenhenger og tolke utsagnene på nytt (Østbye m.fl.: 119). Det kan hevdes at det å ta opp intervjuene, gjør informantene mindre åpne.

Det er vanskelig å «måle» åpenheten, men jeg opplevde at informantene var åpne under intervjuene. Samtidig ønsker nok ingen av informantene å fremstå som diskriminerende overfor personer med nedsatt funksjonsevne. Derfor kan det spekuleres i om svarene er såkalt politisk korrekte. En tilsvarende undersøkelse kunne med full anonymitet av informantene kanskje kommet fram til noe andre funn. Generalisering/overførbarhet er et begrep som har mange fasetter, men begrepet kan forstås som å trekke konklusjoner som omfatter en større gruppe enn den man undersøker (Østbye m.fl., s. 27). Som nevnt er utvalget av nyhetsredaksjoner bredt; både riksmedier, regionaviser og lokalaviser er representert. Men det utgis godt over 200 aviser i Norge, og det er flere etermedier enn NRK som har nyhetsredaksjoner (Medienorge.no 2012). Derfor kan ikke funnene i denne undersøkelsen sies å generaliseres til samtlige nyhetsredaksjoner i Norge, til det kreves en større og bredere undersøkelse.

Resultat og diskusjon

I dette kapittelet vil jeg først redegjøre for informantenes forståelse av begrepet nedsatt funksjonsevne og hvordan denne begrepsforståelsen preget samtalene. Deretter vil jeg presentere og drøfte resultatene. Intervjuene er ikke fremlagt individuelt, men samlet, og belyser de mest aktuelle svarene som kommer fram med tanke på undersøkelsens problemstilling. De syv temaene resultatene er presentert i, er arbeidsmuligheter, få søkere, ansettelsestiltak, retningslinjer for dekning, offerrollen, interesseorganisasjoner og mangfold.

Begrepsforståelse

Informantenes forståelse av begrepet nedsatt funksjonsevne var meget lik. De pekte på at begrepet er vidt definert – at det er mange ulike typer funksjonsnedsettelser, at graden av nedsatt funksjonsevne kan variere og at funksjonshemming er et begrep uten entydig definisjon. Dette kom fram både som svar på konkrete spørsmål knyttet til definisjoner, men

også i løpet av samtalene der informantenes refleksjon/tanker om begrepene kom til syne. Aanensen i NTB uttalte:

> Jeg tenker egentlig at det er vidt begrep. Det kan jo være alt fra folk som har nedsatt funksjonsevne i forhold til fysiske ting, at man rett og slett har muskelplager, skjelettplager, sånne type ting, som gjør at man ikke kan ha full kapasitet i en arbeidssituasjon. Men så tenker jeg også folk som kanskje har en diagnose som gjør at de ikke fungerer 100 prosent sånn som man krever i arbeidslivet i dag, som må ha en tilrettelegging av arbeidet på ett eller annet vis. Så det er på mange måter et utrolig vidt begrep.

Noen av informantene oppga også at det er noen grupper de tenker på mer enn andre – grupper som er mer «synlige». Eksempelvis sa Bjøntegård i NRK:

> Jeg var litt usikker på hvor smalt eller bredt du tenkte. Det er klart det er noen grupper man tenker på øyeblikkelig, for eksempel rullestolbrukere og svaksynte. Men det er jo andre grupper også, som ligger i utkanten av begrepet, men som også er med i Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon. Det jo er flere funksjonshemminger som kun i mindre grad vil påvirke dem i en jobb hos oss. Derfor er det også mulig at noen her har slike funksjonshemminger, det kan både være fysisk og psykisk.

Som nevnt favner begrepet nedsatt funksjonsevne svært bredt. Flere av informantene pekte selv på at noen funksjonsnedsettelser ikke er synlige og/eller ikke nødvendigvis påvirker personens arbeidsmuligheter. Samtalene med informantene dreide seg etter hvert primært om større fysiske funksjonsnedsettelser i tråd med undersøkelsens fokus/avgrensning.

Arbeidsmuligheter

Informantene ble spurt om hvilke arbeidsmuligheter personer med nedsatt funksjonsevne har i deres nyhetsredaksjon, samt hva de tenker om denne gruppens arbeidsmuligheter i nyhetsjournalistikken generelt. Noen av informantene pekte på ulike deskstillinger som aktuelle. Hæhre i Glåmdalen uttalte:

> Vi har jo en nettredaksjon som er ganske på stedet. De er ikke veldig mye ute, i hvert fall ikke alle (…). Per nå så er nettredaksjonen organisert med at de er veldig stedbundne. Så det er fotografer og nyhetsjournalister som forer dem med stoffet.

NRKs Bjøntegård nevnte stasjonære deskstillinger i redaksjonen, og Aanensen i NTB pekte blant annet på at vaktsjefstillingen til byrået er tilknyttet en fast plass på desken. Videre mente Aanensen at selv om journalister som sitter på desken ideelt sett skal kunne rykke ut, hadde det vært mulig for NTB å ha en deskansatt i rullestol. Engesvik i Trønder-Avisa sa:

> Dem som sitter på nettet, sitter jo stort sett, altså 99 prosent in house, for å si det sånn. For da sender vi heller ut fotografer, mens dem på nettet må jo sitte og pøse ut stoff fra politiet, det som skjer og det som kommer inn. Så det hadde jo vært en mulighet.

Samtidig mente flere av informantene at det å være nyhetsjournalist, kunne være vanskelig for personer med nedsatt funksjonsevne. De pekte på at yrket er preget av høyt tempo, høye krav til produktivitet og mange ulike arbeidsoppgaver. Aanensen i NTB sa:

> Jeg tror jo at det kan by på problemer, nettopp fordi du skal kunne variere arbeidet ditt i forhold til å både være standby på et sted, men du må også kunne rykke. Så det er jo veldig begrenset da, i hver fall hvis du tenker fysiske funksjonshemminger, så er det begrenset.

Hæhre i Glåmdalen uttalte:

> Å jobbe i en travel nyhetsredaksjon er kanskje ikke spesielt vennlig for mennesker med store fysiske handikapp, fordi det rent praktisk kan være vanskelig å ta seg raskt fra redaksjonen til et åsted. Men journalistikk er jo veldig mye mer enn å rykke ut på hendelsesnyheter, så det kan ikke være noe i veien for at folk som har problemer med å ta seg raskt fram kan jobbe med andre typer journalistikk hos oss.

På spørsmål om en person i rullestol kunne være journalist hos dem, sa Nitteberg i Nordlys:

> Med dagens teknologi er det fullt mulig å ha journalister som sitter i rullestol, men det ville medføre noen begrensninger med tanke på å kunne rykke hurtig ut på oppdrag og ta seg frem i utfordrende terreng.

Bjøntegård i NRK pekte blant annet på tempo og produktivitet:

> Det er jo noen av jobbene her som er litt vanskelige hvis man for eksempel har rullestol, og det går på, holdt på å si, det vi kaller for løpe etter toget. Og det er en del av jobben for veldig mange av reporterne.

Beverfjord i Dagbladet uttalte:

> I Dagbladet jobber reporterne på nett og papir. Hvis du jobber helgevakt og det skjer noe i Nord-Norge, må du kunne rykke. De største redaksjonene er preget av veldig hektisk og hardt arbeid. (…) Arbeidet i redaksjonene krever at du må kunne rykke ut og dra på vanskelig oppdrag, også fysisk vanskelige oppdrag, og du må levere på tid. Når du skal på jobb vet du ikke om du skal på plata, på en militærøvelse eller om du skal dekke kronprinsens tale. De som er på vakt må kunne rykke ut og henge med. Det kan selvfølgelig være en stor utfordring hvis man har en betydelig nedsatt funksjonsevne. (…) I andre redaksjoner er det kanskje annerledes. Men i store nyhetsredaksjoner må du tåle stress og tempo, et stress og tempo man ikke finner i så mange andre typer arbeid. Det handler om å være først, om å slå konkurrenter på dekning.

Undersøkelser blant funksjonshemmede viser at den jobben som man er på jakt etter, må være slik at man kan greie å fylle kravene som stilles. Et av forholdene som trekkes fram, er om det finnes fleksibilitet i organiseringen av arbeidsdagen – noe mange funksjonshemmede er avhengige av (Grue 2001, s. 162). Det er dermed ikke først og fremst usikkerhet i forbindelse med om man er formelt kvalifisert til jobben, som er avgjørende for manges bekymring, men om de strukturelle betingelsene omkring jobben er tilpasset (Grue 2001, s. 164 – 165). Denne undersøkelsen viser at arbeidsdagen til en nyhetsjournalist, med unntak av visse deskfunksjonser, ikke er preget av den fleksibiliteten mange med funksjonsnedsettelser trenger. Jobben som journalist i en nyhetsredaksjon stiller mange krav, krav som ifølge informantene kan være vanskelige å fylle, som høye krav til effektivitet og produktivitet. Samtaler med journalister med nedsatt funksjonsevne viser også dette. En journalist med nedsatt synsevne pekte spesielt på kravet til flermedialitet:

> Det som kanskje gjør at jeg ikke i gåseøyne yter like mye, det er jo dette kravet til flermedialitet. Alle skal jobbe på alle plattformer. Og det er klart med mitt syn så er jeg jo mer begrenset til radioen da og litt internett, men ikke så mye internett, og ikke så mye multimedie-arbeid og TV-arbeid. Så på den måten er jeg jo mer

> begrenset enn mine kollegaer. Men innenfor det feltet jeg jobber så yter jeg like mye som andre. [27]

Videre kan det sies at selv om adgang til for eksempel pressekonferanser ikke nødvendigvis begrenses av at man er rullestolbruker, kan adgangen til å dekke enkelte nyheter i aller høyeste grad være en utfordring for personer med nedsatt funksjonsevne: hendelser som journalister rykker ut til kan forekomme hvor som helst i samfunnet, og vil kanskje ikke være mulig for personer med funksjonsnedsettelser å få tilgang til. På den annen side kan det hevdes at det er få begrensinger i hvilke arbeidsoppgaver personer med nedsatt funksjonsevne kan utføre, så lenge det tilrettelegges nok fra arbeidsgivers side. Samtidig kommer da et spørsmål om økonomi inn i bildet. Bjøntegård i NRK sa:

> Hvis du snakker om rullestol, så er det en utfordring i vår tid at effektivitetsmålet er så utrolig høyt, altså du må som leder levere resultater. Det vil si du må holde budsjettene, og da søker man jo hos alle ansatte en størst mulig effektivitet. Men som sagt så er det jo ikke sånn at de som er bevegelseshemmet eller funksjonshemmet leverer dårligere effektivitet på alle type jobber, så det er jo en litt vanskelig sak. Og som sagt er det ikke sånn at vi tenker, nei den kan vi ikke ha fordi den er sånn og sånn, det har jeg aldri opplevd.

Iversen i Dagsavisen uttalte:

> Det er jo et yrke med høyt tempo som krever høy produktivitet. Med en funksjonshemming som gjør at det er vanskelig å jobbe fullt eller levere tilsvarende en som ikke er funksjonshemmet, så vil jeg jo se på det som krevende. Det finnes jo funksjoner og jobber hvor du kan tilrettelegge mer til å jobbe mer redusert og jobbe med mindre produksjon, men sånn bransjen er nå, så er det jo vanskelig å ikke levere fullt resultat, eller full produksjon.

[27] Sitatet er hentet fra undersøkelsen *Journalststudenter "lenket" til gamle vaner? En undersøkelse av norske journalistutdanningers bidrag til en nyansert mediedekning av funksjonshemmede*. Undersøkelsen er også en del av prosjektet *Medier – en kraft i inkluderingen av mennesker med nedsatt funksjonsevne?* og jeg hadde derfor tilgang til materialet.

Uttalelsene kan tyde på at den økonomiske risikoen som arbeidsgiverne må bære ved ansettelse av personer med funksjonsnedsettelser, et forhold som hindrer inkluderingen av denne gruppen, også gjelder en mediebransje preget av opplagsfall, nedskjæringer og omstilling (Grimsmo m.fl. 2013).

Ansettelsestiltak

Ingen av redaksjonene i denne undersøkelsen hadde spesielle tiltak/retningslinjer for ansettelse av personer med nedsatt funksjonsevne (ut over at noen av bedriftene er IA-virksomheter/ samt gjeldende lovverk)[28]. Som Iversen i Dagsavisen uttalte:

> Ikke noe eget på huset, vi er jo IA-bedrift. Så vi har mye tilrettelegging, vi har flere ansatte som er delvis sykemeldt og har tilrettelegging gjennom det. Men ikke noe sånn egne vedtekter eller retningslinjer spesielt.

Vi kan stille spørsmålet: bør mediebedriftene iverksette tiltak for å rekruttere personer med nedsatt funksjonsevne til redaksjonelle stillinger – bør det for eksempel innføres kvotering? Det kan argumenteres for en moderat eller radikal kvoteordning: Personer med nedsatt funksjonsevne er sterkt underrepresentert på arbeidsmarkedet og holdningsundersøkelser viser at mange arbeidsgivere er skeptiske til å innkalle godt kvalifiserte personer med funksjonsnedsettelser til intervju (SSB 2012 og Dalen 2006). Bruk av kvoter kan gjøre det lettere å øke sysselsettingen for personer med nedsatt funksjonsevne. På den annen side er kvoter et sterkt virkemiddel som rokker ved arbeidsgivernes ansvar for sin egen tilsettingsprosess, og bruk av kvoteordninger for en bestemt gruppe vil også kunne føre til krav fra andre grupper om kvoter (St.meld. nr. 9). Videre er målgruppen personer med nedsatt funksjonsevne svært bred og vanskelig å definere, noe som kan være en utfordring ved et eventuelt kvotesystem.

Få søkere

Noen av informantene tok opp at de var usikre på om arbeidsmuligheter til personer med nedsatt funksjonsevne, hadde vært en problemstilling, at de var usikre på om de hadde hatt søkere med større fysiske funksjonsnedsettelser til ledige stillinger i redaksjonen. Iversen i Dagsavisen sa følgende: «Jeg vet ikke om det har vært en problemstilling faktisk, om vi har hatt søkere på intervju i rullestol, ikke som jeg vet om». VGs Johansen sa:

[28] Det må nevnes at et slags unntak er NRKs Tegnspråk-redaksjon, ettersom redaksjonen har om lag ti ansatte med nedsatt hørsel, ifølge NRKs nyhetsredaktør Stein Bjøntegård.

> Jeg kan ikke huske å ha møtt en rullestolbruker som jobbsøker i VG. Men det er lenge siden jeg var aktiv i ansettelsesprosesser, så her kan VG-kolleger ha helt andre erfaringer. Jeg kan heller ikke huske å ha sett en redaksjonelt VG-ansatt i rullestol, men for noen år siden hadde vi en administrativ leder som var rullestolbruker.

Bjøntegård i NRK uttalte:

> Så kan vi si at når det gjelder de journalistiske jobbene, så er det veldig sjelden at vi får søkere som oppgir at de er funksjonshemmet. De kan jo som sagt være det uten å oppgi det. Men jeg har aldri opplevd at det har vært en grunn til ikke å ansette, men det har altså vært veldig få søkere som har hatt den typen funksjonshemming.
>
> *– Kan du huske noen søkere?*
>
> Nei, jeg kan ikke huske det, men jeg skal ikke si at det ikke har vært det, for det har det sikkert, og jeg har jo ikke holdt på i den jobben jeg har nå så lenge, jeg har vel vært her i rundt tre år. Men jeg har jo hatt andre lederjobber tidligere og kan ikke huske fra den gang heller.

At det er få søkere samsvarer med Falkums intervjuundersøkelse blant arbeidsgivere; ingen av de intervjuede arbeidsgiverne i hans undersøkelse hadde fått jobbsøknader fra arbeidssøkere som sier at de har nedsatt funksjonsevne/er funksjonshemmet (2012, s. 3). Funnet er også interessant sett i lys av at jobben som nyhetsjournalist stiller mange krav, og at arbeidsdagen til en nyhetsjournalist – med unntak av visse deskfunksjonser – ikke er preget av den fleksibiliteten mange med funksjonsnedsettelser trenger. Forholdet mellom egne forutsetninger og jobbens krav er grunnlaget for mange funksjonshemmedes bekymringer knyttet til om man får en jobb, og om man vil fungere i den jobben man får. Usikkerheten i forbindelse med om det finnes fleksibilitet i organiseringen av arbeidsdagen, er avgjørende for mange (Grue 2001, s. 164 – 165). Dette kan også gjelde dem som vurderer å søke jobb i en nyhetsredaksjon.

Retningslinjer

Informantene ble spurt om redaksjonen hadde egne retningslinjer for dekningen av personer med nedsatt funksjonsevne. Ingen av nyhetsredaksjonene hadde retningslinjer som kun gjaldt denne gruppen, men flere av informantene pekte på at Vær varsom-plakaten og den enkelte

redaksjons språkmaler også gjelder for saker som omhandler personer med nedsatt funksjonsevne. Engesvik i Trønder-Avisa sa:

> Vi har ikke noen spesielle retningslinjer for funksjonshemmede, Vær varsom-plakaten gjelder jo for alt vi skriver, uavhengig av hva det handler om. Om det er sport eller kultur eller om vi lager to sider som går på funksjonshemmede, så vil jo Vær varsom-plakaten gjelde på akkurat lik linje som den gjør for all journalistikk vi lager.

Aanensen i NTB uttalte:

> Nei, vi har egentlig ikke det. Altså det blir å følge Vær varsom-plakaten (…) Psykisk for eksempel, så går det på det å intervjue folk som ikke skjønner hva de er med på, men der gir jo egentlig Vær varsom-plakaten ganske klare retningslinjer. Så vi har ikke noen egne retningslinjer utover det at vi som en mediebedrift følger Vær varsom-plakaten.

Eksempelvis står det i Vær varsom-plakaten: «Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft.(…) », «Vis respekt for menneskers egenart, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende» og «Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon. » (pkt. 3.9, 4.1 og 4.3). Ingen av redaksjonene hadde ansatte med stoff knyttet til personer med nedsatt funksjonsevne som eget ansvarsområde. Informantene oppga at dekningen av personer med nedsatt funksjonsevne inngikk i den generelle nyhetsdekningen og i dekningen av for eksempel helse- og sosialstoff. Bjøntegård i NRK sa: «Det er en generell dekning. Det er ingen som har spesielt ansvar for det.» Iversen i Dagsavisen uttalte:

> Nei, altså klassiske – fysisk funksjonshemmede eller nedsatt sanseevne – skriver vi ikke spesielt mye om, men vi skriver jo mye om psykiske lidelser, og vi skriver nok mer om marginaliserte grupper enn en del andre aviser. Jeg har prøvd å tenke gjennom om vi har hatt noen såkalte klassiske funksjonshemmet-saker det siste året, men jeg kom ikke på noe, men det kan godt hende det har vært noe.

I 2004-2005 utviklet ni interesseorganisasjoner for personer med nedsatt funksjonsevne en språkguide for å ”veilede folk i riktig omtale av funksjonshemmede” (Uloba.no 2012).

Informantene ble spurt om de kjente til denne språkguiden: Tre av informantene kjente til språkguiden, fem hadde ikke hørt om den, og én var usikker. Informantene understreket at de ikke kunne utelukke at andre i redaksjonen kjente til guiden. Det at denne gruppen ikke er et eget stoffområde – og fraværet av retningslinjer – kan være en mulig årsak til stereotypiske fremstillinger. Det at kun tre av informantene kjente til interesseorganisasjonenes språkguide, kan sies å underbygge dette.

Offerrollen

Informantene ble spurt hva de tenker om mediedekningen av personer med nedsatt funksjonsevne generelt. Grunnet oppfølgingsspørsmål – og fordi noen av informantene selv tok opp temaet – handlet noen av samtalene etter hvert også om det er slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne fremstilles i en offerrolle. Informantene hadde flere ulike meninger om dette. Men noen pekte på at det journalistiske oppdraget, å være den såkalte lille manns forsvarer, kunne være en årsak til problemorienterte saker. Beverfjord i Dagbladet sa:

> Pressens oppgave er blant annet å sørge for at rettighetene til denne gruppen blir ivaretatt og tar derfor opp det som ikke er bra for denne gruppen. Det er kanskje en litt for problemorientert dekning. Det kunne ideelt sett vært flere gladhistorier. Men det gjelder andre grupper som er utsatt for stigmatisering også, ikke bare funksjonshemmede.

På spørsmål om mediedekningen generelt, uttalte Hæhre i Glåmdalen følgende:

> Vi har en leveregel som sier at samfunnsoppdraget vårt i første rekke dreier seg mot å hjelpe personer som møter veggen i en eller annen sammenheng i forhold til offentlig myndighet, og der vil jo dette med funksjonshemmede antagelig komme tungt inn.

Engesvik i Trønder-Avisa pekte på at det er typisk for journalistikk «å ta den svakes side»:

> Typisk for journalistikk er jo at man skal ta den svakes side, det gjelder jo også for dem, så når vi først omtaler dem, kan det kanskje ofte ha med fordeling av penger og ressurser å gjøre, men også når de tar kontakt med oss fordi de føler seg urettferdig behandlet, så pleier vi alltid å se på det (…) Jeg føler ikke at det er en offergreie. Jeg er opptatt av at vi skal skildre sannheten og virkeligheten, og så får man ta utgangspunkt i hva er sannheten, hva er virkeligheten, vil ikke gjøre situasjonen verre enn det den er, prøver jo på en måte å gi et sannhetsbilde.

Dette kan tyde på at en offerrolle sett fra pressens ståsted ikke nødvendigvis er en uheldig/problematisk fremstilling: Vær varsom-plakaten fastslår at det er «pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre» (pkt. 1.5).

Interesseorganisasjoner og konflikt

Flere av informantene snakket under intervjuene om homofiles interesseorganisasjoner i forhold til interesseorganisasjoner for personer med nedsatt funksjonsevne. Bakgrunnen for at temaet kom opp var spørsmål knyttet til dekningen av homoparaden og stolthetsparaden (parade for og med funksjonshemmede), ettersom et grovt Retriever-søk gjort i forkant av intervjuene viste at redaksjoner i 2012 skrev flere egne saker om homoparaden enn egne saker om stolthetsparaden (se også Kapittel 8 om dekningen av paradene). I forbindelse med dette pekte to av informantene spesielt på at seksuelle minoriteters interesseorganisasjoner har vært flinkere til å jobbe opp mot redaksjonene, enn interesseorganisasjonene til personer med nedsatt funksjonsevne. Beverfjord i Dagbladet sa følgende:

> Homofiles interesseorganisasjoner har jobbet knallhardt. De har jobbet aktivt og hardt opp mot pressen i mange år. De har vært proaktive når det gjelder å få omtale. Det kan nok være litt av forklaringen til at de får mer omtale enn dem med nedsatt funksjonsevne og interesseorganisasjonene deres, som jeg tror har vært mindre aktive i forhold til å jobbe for å få dekning. Det er mitt inntrykk fra innsiden når det gjelder hvor sterke henvendelsene er, og hvordan ulike grupper jobber opp mot pressen.

Aanensen i NTB var enig i at homofiles interesseorganisasjoner har vært flinkere til å jobbe opp mot redaksjonene. Flere pekte videre på at interesseorganisasjoner i dagens medielandskap må jobbe hardt opp mot redaksjonene, hvis de skal få gjennomslag for sine budskap/saker. Aanensen i NTB uttalte:

> Det er det det går på nå. Fordi vi har rett og slett – vi har rett og slett ikke kapasitet til å henge med på hva alle gjør til enhver tid, og da er det utrolig viktig i den andre enden, i den der, holdt på å si lobbyjungelen man har nå, hvor det er så utrolig mange aktører, så er det de som er flinkest til å nå fram med budskapet sitt som får gjennomslag, det er litt sånn den brutale sannhet.

Man kan spekulere i om én årsak til usynliggjøring, er at interesseorganisasjonene til personer med nedsatt funksjonsevne ikke har vært like «flinke» som andre minoriteters organisasjoner. Her har kanskje interesseorganisasjoner til personer med funksjonsnedsettelser en vanskeligere jobb enn andre minoriteter (for eksempel seksuelle), ettersom de ikke nødvendigvis fremstår som like samlet: Gruppen personer med nedsatt funksjonsevne er svært bred og vanskelig å definere, noe som kanskje kan gjøre det vanskelig å formidle et tydelig og samlet budskap, både i enkeltsaker og i eventuelle langsiktige mediestrategier. Bjøntegård mente også at homofiles interesseorganisasjoner har vært flinkere til å jobbe opp mot redaksjonene, og kom samtidig med en oppfordring:

> Det tror jeg er riktig [at homofiles interesseorganisasjoner har vært flinkere til å jobbe opp mot redaksjonene], de har et veldig stort politisk engasjement, og da tenker jeg ikke bare partipolitisk, men politisk engasjement. Og det er jo kanskje det som er litt oppfordringen tilbake, altså at vi har en vei å gå, og så tenker jeg sånn at funksjonshemmede også har det, i forhold til å jobbe politisk, ikke bare gjennom partiene, men også gjennom redaksjonene, for å få gjennomslag for sine saker.

Undersøkelsen tyder på at interesseorganisasjonene til personer med nedsatt funksjonsevne må skille seg ut i mengden av aktører, og at de må være «flinke» til å jobbe opp mot redaksjonene, for å få satt sine saker på dagsorden. Samtidig sier kanskje uttalelsene oss noe om at journalistikken er på defensiven. NRKs Bjøntegård uttalte:

> Men jeg tror nok at jeg skal være såpass ærlig at vi har et stykke å gå, nå snakker jeg ikke akkurat om den begivenheten [stolthetsparaden], men i dekningen av funksjonshemmede i samfunnet.
>
> *– Hva tenker du på mer konkret?*
>
> Ja, mer pågående journalistikk, egen journalistikk fra vår side, det tror jeg godt vi kan si.

Hæhre i Glåmdalen uttalte:

> Det er nok som disse Dagbladet-folkene sier veldig mye opp til innsalg, det er blitt sånn. Det er et pes å være nyhetsleder i et marked hvor du har nedbemanninger hele tiden og stadig færre folk til å utføre stadig flere oppdrag. Det å sile, å velge vekk, er noe av det jeg bruker mest tid på om dagen. Det betyr jo at de sakene som er med blir bedre kan du si, det er høyere nyhetsterskel. Så de

> som skal selge seg inn må bli bedre og bedre, det er det ikke noe tvil om, så det er et poeng. Men det gjelder nok ikke bare oss, det tror jeg gjelder alle.

Det at redaksjoner i stor grad baserer seg på innsalg og innspill, kan tyde på at den ressurskrevende og oppsøkende journalistikken er svekket. Som medieprofessor Martin Engebretsen ved Universitetet i Agder uttalte om Schibsted-kuttet i 2012: «Å lage god journalistikk krever mye folk. Jeg tror dette kan føre til at det blir mer innkjøpte ting og saker som er lettere å få tak» (NDLA.no 2012). Den angivelige mangelen på innsalg/innspill fra interesseorganisasjonene til personer med nedsatt funksjonsevne, kan på den annen side ikke sies å være den eneste årsaken til forskjeller i dekningen av denne gruppen i forhold til andre minoriteter (etniske, seksuelle). Flere av informantene pekte på at mediedekningen av forskjellige minoriteter påvirkes av ulike forhold, samt at dekningen av stolthetsparaden og homoparaden alene ikke er illustrerende for dekningen. Nitteberg i Nordlys uttalte:

> Pressens dekning av gay parade bør ikke settes opp mot pressens dekning av funksjonshemmede hvis man skal lage et bilde av hvordan disse to gruppene prioriteres i mediene. (…) Pressen skriver ofte om funksjonshemmede og ofte om homofile i ulike sammenhenger.

Ulike sammenhenger – og ulike spørsmål – kan være viktige forhold som påvirker mediedekningen. Debatten om homofiles rettigheter, eksempelvis spørsmålet om likekjønnede par som adoptivforeldre, engasjerer mange i samfunnet, med klare konfliktlinjer mellom tilhengere og motstandere. Også spørsmål knyttet til innvandring og integrasjon berører hele samfunnet, og den offentlige debatten kan sies å være både polarisert og følelsesladet – både på politisk nivå og i samfunnet ellers. Når det gjelder personer med nedsatt funksjonsevne er en nyere sak som fikk/får mye medieoppmerksomhet, kravene til universell utforming av nye boliger. De nye reglene, som kom i 2010, engasjerte både boligentreprenører og politikere. Det handlet ikke bare om tilrettelegging, men om boligpriser, byggekostnader og boligutbygging; saken berørte langt flere enn kun personer med nedsatt funksjonsevne, og det viktige nyhetskriteriet konflikt var til stede. Konflikter skaper oppmerksomhet og interesse, og konfliktnivået når det gjelder personer med nedsatt funksjonsevne kan sies å være mindre enn i spørsmål tilknyttet andre minoriteter. Spørsmålene – og dertil debatten – handler primært om rettigheter og diskriminering, men mangler en åpenbar konflikt: Det er få som er imot rettighetene til personer med

funksjonsnedsettelser, eller imot at de skal integreres i arbeidslivet. Nyhetsmediene søker konflikt, og vi kan anta at et lavere konfliktnivå, gir mindre dekning.

Mangfold

Selv om det ikke var konkrete spørsmål under intervjuet knyttet til hva personer med nedsatt funksjonsevne kan tilføre en redaksjon, kom to av informantene uoppfordret inn på dette i løpet av samtalen. Beverfjord i Dagbladet sa blant annet at det det ville tilføre redaksjonen mangfold, og at det er bra at en redaksjon har «ulik kompetanse og perspektiv på ting». Nitteberg i Nordlys uttalte:

> Jeg tror det er bra, for på alle måter kan jo en redaksjon berikes av å ha folk med ulike erfaringer, synsvinkler, fordeler og utfordringer knyttet til en eventuell funksjonshemming. Det kan være greit å ha folk med ulik bakgrunn og ulike utfordringer.

Uttalelsene kan tyde på at informantene mener en endret sammensetning i de redaksjonelle rommene – i dette tilfellet økt representasjon av personer med nedsatt funksjonsevne – vil kunne øke forståelsen for underrepresenterte grupper, slik Mikkelsens masteroppgave om flerkulturelle journalister tyder på. Det store flertallet av journalistene hun intervjuet, vurderte sin egen flerkulturelle bakgrunn som en verdifull ressurs, og ga uttrykk for at de forsøker å bidra til en endring i retning av en mer balansert og rettferdig dekning av mennesker med flerkulturell bakgrunn, og gi dem langt flere roller i mediene, ved å delta i diskusjonene på redaksjonsmøter, bruke andre kilder og skrive kommentarer (Mikkelsen 2009, s. 55 og 82)

Konklusjon

I denne delen vil jeg først konkludere i forhold til problemstillingen. Avslutningsvis vil jeg også kort reflektere over undersøkelsen og komme med forslag til videre forskning.

Arbeidsmuligheter

Denne undersøkelsen viser at arbeidsmulighetene til personer med større fysiske funksjonsnedsettelser er begrenset i en nyhetsredaksjon. Ut ifra en sosial forståelse av funksjonshemming kan man rette fokus mot den samfunnsmessige organiseringen av virksomhet og samfunnsskapte barrierer, og stille spørsmål ved årsaken til at det kan være utfordrende for denne gruppen å være nyhetsjournalister: Ligger utfordringen egentlig i organisering av virksomhet framfor i bestemte biologiske og fysiologiske egenskaper hos

individet? Informantene pekte på ulike deskfunksjoner i nyhetsredaksjonene som mulige å inneha og utføre. Men selv om virksomhetenes organisering ikke utelukker at mennesker med større fysiske funksjonsnedsettelser kan jobbe som nyhetsjournalister, viser undersøkelsen at arbeidsdagen til en nyhetsjournalist, med unntak av noen deskfunksjoner, ikke er preget av den fleksibiliteten mange funksjonshemmede er avhengige av (Grue 2001, s. 162). Jobben som journalist i en nyhetsredaksjon stiller mange krav, krav som ifølge informantene kan være vanskelige å fylle. Yrket er preget av høyt tempo, mange ulike arbeidsoppgaver, uforutsigbarhet og høye krav til effektivitet og produktivitet. Ved å vende blikket bort fra individuelle kjennetegn ved individet, kan man ut ifra en sosial forståelse påpeke at det er få begrensinger i hvilke arbeidsoppgaver personer med nedsatt fysisk funksjonsevne kan utføre, hvis det tilrettelegges nok fra arbeidsgiver. Men undersøkelsen viser at tilrettelegging og krav til effektivitet og produktivitet fra den enkelte medarbeider (også) er et økonomisk spørsmål for arbeidsgiver. Man kan anta at den økonomiske risikoen ved ansettelse av denne gruppen – usikkerheten ved arbeidssøkerens/arbeidstakerens evne og mulighet for å utføre oppgavene og til å være stabil i jobben – i stor grad også gjelder mediebedriftene, i en tid der store deler av bransjen er preget av endrede økonomiske vilkår og journalister opplever økt krav til produksjon.

Rekruttering

Noen av informantene mente de hadde hatt få eller ingen søkere med større fysiske funksjonsnedsettelser til ledige stillinger i redaksjonen, noe som samsvarer med tidligere undersøkelser. Usikkerheten i forbindelse med kravene som jobben stiller, og om det finnes fleksibilitet i organiseringen av arbeidsdagen, er avgjørende for mange funksjonshemmedes bekymringer knyttet til om man får en jobb, og om man vil fungere i den jobben man eventuelt får. På bakgrunn av det denne undersøkelsen viser om yrket som nyhetsjournalist, kan vi anta at bekymringen og usikkerheten i stor grad også gjelder dem som vurderer å søke jobb i en nyhetsredaksjon, og at dette er en mulig årsak til lave søkertall. Ingen av redaksjonene i denne undersøkelsen hadde spesielle tiltak/retningslinjer for ansettelse av personer med nedsatt funksjonsevne. Samtidig uttalte noen av informantene uoppfordret at de er «åpne» for å ansette personer med nedsatt funksjonsevne; at det kan tilføre redaksjonen «mangfold», at det er bra at en redaksjon har «ulik kompetanse» og «perspektiv på ting», og at en redaksjon kan «berikes av å ha folk med ulike erfaringer». Det kan tyde på at det er et misforhold mellom redaksjonenes uttalte innstilling og redaksjonenes faktiske innstilling: De

er «åpne» for å ansette personer med nedsatt funksjonsevne, men selv om det er få eller ingen søkere, har de ingen spesielle tiltak for å rekruttere denne gruppen.

Retningslinjer

Ingen av nyhetsredaksjonene hadde journalistiske retningslinjer som kun gjaldt personer med nedsatt funksjonsevne, men flere av informantene pekte på at Vær varsom-plakaten også gjelder denne gruppen. Redaksjonenes dekning av personer med nedsatt funksjonsevne inngikk i den generelle nyhetsdekningen, og ingen ansatte i redaksjonene hadde dette som eget stoffområde. Videre kjente tre av informantene til språkguiden for å «veilede folk i riktig omtale av funksjonshemmede», fem hadde ikke hørt om den, og én var usikker. Fraværet av denne gruppen som eget stoffområde, og fraværet av retningslinjer for dekningen, kan tyde på at denne gruppen er gjenstand for mindre bevissthet fra journalister og nyhetsredaksjoner enn andre minoriteter, eksempelvis etniske, og at dette er en mulig årsak til stereotypiske fremstillinger.

Når det gjaldt offerrollen, pekte noen på at det journalistiske oppdraget, nedfelt i Vær varsom-plakaten – å være den såkaltes lille manns forsvarer – kunne være en årsak til problemorienterte saker. Undersøkelsen tyder på at en offerrolle sett fra pressens ståsted ikke nødvendigvis er en uheldig eller problematisk fremstilling, men at det er det som *er* saken, ettersom forsømmelser og overgrep innebærer at noen (offeret) er gjenstand for disse. Samtidig kan årsaken til en relativ usynliggjøring av personer med nedsatt funksjonsevne være at denne gruppen ikke har vært like «flink» til å jobbe opp mot redaksjonene, som andre minoriteter. Undersøkelsen tyder også på at den ressurskrevende og oppsøkende journalistikken, saker som gjøres på redaksjonens eget initiativ uten påvirkning fra utenforstående, er svekket, i en bransje preget av fallende inntekter. Det påvirker alle stoffområder, inkludert dekningen av personer med nedsatt funksjonsevne, og man må derfor selge inn «gode» saker til redaksjonene, for å få mediedekning. Samtidig kan konfliktnivået i debatten om rettigheter og diskriminering av personer med nedsatt funksjonsevne, sies å være mindre enn i spørsmål som omhandler andre minoriteter. Vi kan anta at et lavere konfliktnivå gir mindre dekning: Tydelige konflikter er viktig i all mediedramaturgi, også i nyhetstekster.

Refleksjon og forslag til videre forskning

Det jeg fant mest interessant ved undersøkelsen var at noen av informantene uoppfordret kom inn på det positive som personer med nedsatt funksjonsevne kan tilføre en redaksjon, samtidig som ingen hadde spesielle tiltak for å rekruttere fra denne gruppen. Det vil derfor være

interessant å undersøke hvor mange personer med nedsatt funksjonsevne som faktisk jobber i de største nyhetsredaksjonene. Samtidig er personer med nedsatt funksjonsevne en gruppe som er svært sammensatt og vanskelig å definere, noe som vil være en utfordring ved fremtidige undersøkelser. En så tydelig avgrensning som mulig vil derfor være en fordel, men kan også føre til at noen typer funksjonsnedsettelser faller utenfor.

Referanser og vedlegg

Referanseliste

Dalen, Erik (2006): *Telefonundersøkelse om betydning av nedsatt funksjonsevne ved ansettelser i arbeidslivet*. Oslo: Rapport fra Markeds- og Mediainstituttet.

Eide, Elisabeth (2012): *Offer, hemmet, aktiv, borger? Medieerfaringer blant individer med nedsatt funksjonsevne*. Norsk Medietidsskrift 1 (Vol 16), s 4-22 Oslo: Universitetsforlaget

Falkum, Eivind (2012): *Risiko og inkludering: Betingelser for funksjonshemmedes og eldres deltakelse i arbeidslivet*. Oslo: AFI-rapport 11/2012

Grimsmo, Asbjørn og Hanne Heen (2013): *Journalistundersøkelsen*. Oslo. AFI-rapport

Grip, Lars (2008): *Offer eller Hjälte? Intervjuundersökning Norden runt om mediebilden av personer med funktionsnedsättning*. Norden, Nordiska Handikappolitiska Rådet.

Grue, Lars (2004): *Funksjonshemmet er bare et ord: Forståelser, fremstillinger og erfaringer*. Oslo: Abstrakt forlag

Grue, Lars (2001): *Motstand og mestring: Om funksjonshemming og livsvilkår*. Oslo: Abstrakt forlag

Grue, Lars og Marte Rua (2013): *To skritt foran: Om funksjonshemming, oppvekst og mestring*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Gundersen, Tonje, Gunhild Farstad og Anne Solberg (2011): *Ansvarsfordeling til barns beste? Barn og unge med funksjonsnedsettelser i barnevernet*. Oslo: NOVA-rapport 2011:17

Hornmoen, Harald (1999): *Vitenskapens vakthunder. Innføring i forskningsjournalistikk.* Oslo: Tano Aschehoug

Hågvar, Yngve Benestad (2007): *Å forstå avisa. Innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: LNU/Fagbokforlaget

IA-avtalen: *Intensjonsavtale om et mer inkluderende arbeidsliv 1. mars 2010 – 31. desember 2013*

Kassah, Alexander Kwesi og Bente Lilljan Lind Kassah (2009): *Funksjonshemming: Sentrale ideer, modeller og debatter*. Bergen: Fagbokforlaget

Ljuslinder, Karin (2002): *På nära håll är ingen normal. Handikappdiskurser i Sveriges Television 1956–2000.* Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen i medie- och kommunikationsvetenskap. Umeå universitet

LOV 2008-06-20 nr 42: *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)*

Middelthon, Kristin (2007): *Fremstillinger av "annenhet": En analyse av fremstillinger av fysisk funksjonshemning i ukebladene Se og Hør og Hjemmet*. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo

Mikkelsen, Marianne (2009): *Verdsatt og feilvurdert: Flerkulturelle journalister i norske redaksjoner*. Masteroppgave i journalistikk. Universitetet i Oslo

Norsk Presseforbund (revidert 2007): *Vær Varsom-plakaten*

NOU 2001: 22: *Fra bruker til borger: En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*

Osborg, Solveig Ose, Karin Dyrstad, Rune Slettebak, Jan Lippestad, Roland Mandal, Ingunn Brattlid og Heidi Jensberg (2013): *Evaluering av IA-avtalen (2010 – 2013).* Oslo: SINTEF-rapport A24444

St.meld. nr. 9: *Arbeid, velferd og inkludering* (2006-2007)

St.meld. nr. 40 (2002-2003): *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer: Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*

Tronstad, Kristian Rose (2010): *Mangfold og likestilling i arbeidslivet: Holdninger og erfaringer blant arbeidsgivere og tillitsvalgte*. Oslo: Fafo-rapport 2010:39

Østbye, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen (2007): *Metodebok for mediefag* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget

Regjeringen.no (04.12.2007): "Definisjoner". URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelser/definisjoner.html?id=85898 [Lesedato: 05.06.2013]

NDLA.no (12.9.2012): "Fra papir til nett. Hva skjer med journalistikken?". URL: http://ndla.no/nb/node/104502 [Lesedato: 5.6.2013]

NRK.no (13.5.2013): "NRKs brede medietilbud". URL: http://www.nrk.no/informasjon/fakta/1.6511989 [Lesedato: 5.6.2013]

Medienorge.no (2013):" Antall aviser og samlet opplag". URL: http://medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=avis&queryID=361 [Lesedato: 5.6.2013]

Uloba.no (09.08.2013):"De vanskelige ordene". URL: http://www.uloba.no/aktuelt/arkiv/Sider/De-vanskelige-ordene.aspx [Lesedato: 5.6.2013]

NTB.no (2013): "Landets største leverandør av redaksjonelt innhold i tekst og bilder". URL: http://www.ntb.no [Lesedato: 5.6.2013]

Intervjuer

Aanensen, Kristin (13.5.2013)

Beverfjord, Alexandra (6.5.2013)

Bjøntegård, Stein (21.5.2013)

Engesvik, Gøril (14.5.2013)

Hæhre, Tom Roger (14.5.2013)

Iversen, Ivar (16.5.2013)

Johansen, Arnstein (13.5.2013)

Mørseth, Tor Olav (14.5.2013)

Nitteberg, Helge (13.5.2013)

Vedlegg: Intervjuguide

1. Hvis jeg sier personer med nedsatt funksjonsevne, hvem tenker du på da? (evt. hva slags mennesker/hvilken type gruppe mennesker tenker du på da?)

2. Er det noen ansatt i redaksjonen som har personer med nedsatt funksjonsevne/problemstillinger knyttet til dette, som ansvarsområde?

3. Har dere noen retningslinjer for dekningen av personer med nedsatt funksjonsevne?

4. Hvordan vil du karakterisere mediedekningen av personer med nedsatt funksjonsevne generelt?

5. Kan du nevne ett eller flere eksempler på saker dere har hatt i det siste som omhandler personer med nedsatt funksjonsevne?

6. Hvilke retningslinjer har dere når det gjelder begreper man bruker om personer med nedsatt funksjonsevne?

7. I 2004-2005 utviklet ni interessepolitiske organisasjoner i samarbeid en guide/liste over begreper med anbefalte ord, ord man skal vise varsomhet ved bruk av og ord man ikke skal bruke når man omtaler personer med nedsatt funksjonsevne. Kjenner du til denne listen?

8. Redaktør Ann Kristin Krokan i magasinet Selvsagt (magasinet ”skal øke funksjonshemmedes bevissthet og kunnskap om diskriminering og undertrykking”) har uttalt at ”fleste norske medier har en relativt stor bevissthet om hvordan de omtaler og benevner forskjellige minoritetsgrupper og -individer, unntatt når det gjelder funksjonshemmede”. Hva tenker du om denne påstanden? (*Kjerring, soper, neger og krøpling*; kronikk i Aftenposten 09.08.2012)

9. Den årlige Stolthetsparaden i Oslo (som skal vise at ”personer med funksjonsnedsettelser er noe annet, og noe mer, enn det samfunnet skal ha de til å være) prioriterer deres redaksjon å dekke den?

10. Et grovt Retriever-søk viser at det i 2012 var flere redaksjoner som skrev egne saker om Homoparaden i Oslo enn egne saker om Stolthetsparaden i Oslo. Hva tror du er grunnen til det?

11. Er Homoparaden mer ”spennende”?

12. Har dere retningslinjer for ansettelsen av personer med nedsatt funksjonsevne?

13. Hvis du kunne velge mellom å ansette en uten nedsatt funksjonsevne, og en som sitter i rullestol, som begge har samme kompetanse, hvem ville du ansatt?

14. Hva tenker du om personer med nedsatt funksjonsevne sine arbeidsmuligheter i journalistikken?

Kapittel 7

Journaliststudenter «lenket» til gamle vaner?

En undersøkelse av norske journalistutdanningers bidrag til en nyansert mediedekning av funksjonshemmede

Fillip-Andre Baarøy

Innledning

«I dag er Tønnesen lam og lenket til rullestolen. (…) Han er klassifisert som over 100 prosent medisinsk invalid.» Dagbladet skriver 30. November 2012 om en funksjonshemmet manns kamp mot døden og for erstatning. En funksjonshemmet avgangsstudent i USA fattet samme avis sin interesse for 13. mai 2013: «En sjelden nervesykdom har lenket Sam Bridgman til rullestolen de siste seks årene. Men da han skulle ta imot vitnemålet sitt droppet han rullestolen - til full jubel fra medelevene sine.»

Slik er det vanlig å se funksjonshemmede i mediene. Enten ofre som er «lenket til rullestolen» uten muligheter til et fullverdig liv eller helter som trosser alle odds og inspirerer «oss andre». Noe av dette kan ha sin forklaring i den alminnelige journalistiske tankegangen. Sensasjon og identifikasjon er nyhetskriterier som står sterkt i norske redaksjoner, og journalister leter som regel etter historier utenom det vanlige.

Samtidig har flere medieforskere påpekt at mediedekningen av funksjonshemmede er unyansert. Funksjonshemmede opptrer i mediene som oftest i egenskap av sin funksjonsnedsettelse, og flere mener det er behov for en mer kunnskapsbasert og mindre stereotypisk journalistikk på feltet. Med dette i bakhodet, ville jeg undersøke hva som gjøres med denne problematikken – eller snarere om det gjøres noe i det hele tatt.

I 1992 hadde omtrent hver femte arbeidende journalist journalistutdanning. I dag har trolig opp mot halvparten denne bachelorgraden (Terzis 2009 s. 181). Fordi stadig større andel norske journalister har lagt grunnlaget for sin yrkesutøvelse hos universiteter og høgskoler, er det nærliggende å anta at journalistutdanningene også får stadig større påvirkning på den journalistikken som lages. På grunnlag av dette, formulerte jeg følgende problemstilling.

I hvilken grad bidrar de store norske journalistutdanningene til en nyansert mediedekning av funksjonshemmede?

Offer- og helterolle

Som nevnt tidligere, blir funksjonshemmede ofte presentert som ofre i mediene. Dette kan det være gode grunner for, og en journalistisk ryggmargsrefleks, forankret i Vær Varsom-plakaten, er å ta de svakes parti. Men ikke sjelden blir funksjonsnedsettelsen presentert som årsaken til den funksjonshemmedes problemer, og ifølge Hilde Haualand får det flere uheldige konsekvenser:

> For det første kan funksjonshemmingen da i medmenneskelighetens navn ikke handle om så mye annet enn medlidelse og medynk. For det andre fratas omgivelsene ansvar for den situasjon offeret befinner seg i, fordi det er funksjonsnedsettelsen i offeret som er problemet, ikke behandlingen fra omgivelsene. (…) Som ved et språklig trylleslag forsvinner fokuset på den systematiske diskrimineringen funksjonshemmede utsettes for, og vi går alle fri» (Heglum 2006 s. 88).

Realityserien «Ingen grenser" samlet en million nordmenn foran TV-skjermene. Elleve funksjonshemmede deltagere dro på ekspedisjon med friluftsguru Lars Monsen for å overvinne sine funksjonsnedsettelser. Serien høstet rosende omtale, men skapte også debatt. Denne meningsutvekslingen blir ikke behandlet noe nærmere i denne sammenheng, men det registreres at den prisbelønte realityserien føyer seg inn i en lang rekke medieprodukt hvor funksjonshemmede tildeles en slags helterolle – noe enkelte ser på som problematisk. En av dem er Karen Ross:

> Denne insisteringen på funksjonshemmede folks tapperhet i å overvinne funksjonshemmingen, plasserer dem i en heltekategori som mange finner provoserende, siden det dermed blir antydet at det ikke-funksjonshemmede samfunnets forventninger til evnene deres er så lave at selv det å takle et vanlig liv blir sett på som en fantastisk bragd" (Ross i Eide 2004 s. 161).

Lektor Karin Ljuslinder ved Universitetet i Umeå har i sin avhandling undersøkt presentasjonen av funksjonshemmede i svensk TV fra 1956 til 2000. Hun registrerer det samme som flere av sine kollegaer i Norge og skulle gjerne sett funksjonshemmede i flere roller i mediene. En forklaring på svenske TV-mediers ensidige og stereotypiske presentasjon av funksjonshemmede som helter eller ofre, kan, ifølge Ljuslinder, ligge i fortellerteknikkens krav til dramaturgi (Grip 2008 s. 3). Hun tror heller ikke det er uten

betydning at TV-innslagene som oftest lages av ikke-funksjonshemmede. Redaksjoners sammensetning vil bli behandlet nærmere senere.

Ordbruk

Flere som har sett nærmere på mediedekningen av funksjonshemmede, biter seg merke i måten mange journalister ordlegger seg på. I begge de to eksemplene nevnt i innledningen skriver journalistene «lenket til rullestolen». Dette er en metafor som ofte går igjen i journalistiske tekster, og språkbildet fremstiller rullestolen som et «fengsel». Denne forestillingen er det trolig få rullestolbrukere som kjenner seg igjen. Rullestolen er for dem et uvurderlig hjelpemiddel og en forutsetning for å komme seg rundt (Vegheim 20.9.2011).

All kommunikasjon er påvirkning (Fabricius 2004 s. 21). Enten det er bevisst fra journalistens side eller ei, argumenterer han skjult gjennom bruken av ladde ord (Hågvar 10.02.2012).

> Uten at man egentlig ønsker det, løper måten man snakker om eller omtaler funksjonshemmede på, parallelt med den vinkelen en gående ser ned på en rullestolbruker med. I stedet for å bidra til inkludering, blir resultatet av uttalelser og medieoppslag ofte det motsatte, blant annet fordi det brukes et ekskluderende språk. (Heglum 2006: 83).

Flere funksjonshemmede som har erfart å være i mediebildet over en viss periode, opplever måten de blir omtalt på som krenkende. En funksjonshemmet medieaktør sier følgende: «(...) det er jo nesten hele veien fordi at de bruker betegnelsen «lenket til rullestol», «det er synd på dem». Også bruker de «de funksjonshemmede» – distanserer oss fra resten av befolkningen ved å legge «de» foran når de skal ha en gruppebetegnelse» (Eide 2012: 10). Betydningen av det tilsynelatende uskyldige pronomenet «de» blir også trukket frem av Hilde Hauland. Ved å omtale funksjonshemmede som «de funksjonshemmede» etablerer journalisten et skille mellom «oss» og «de andre»:

> På denne måten dikotomiseres forholdet mellom funksjonshemmede og ikke-funksjonshemmede ganske så effektivt, og funksjonshemmede plasseres i en diffus gruppe bestående av de andre. Funksjonshemmede ekskluderes fra det store vi gjennom bruken av pronomenet de. (Heglum 2006: 86).

Leder for stiftelsen Stopp Diskrimineringen, Berit Vegheim, trekker paralleller til mediedekningen av homofile for noen tiår siden. Den gang ble de som regel omtalt som «de

homofile», mens dagens presse vanligvis dropper pronomenet og skriver bare «homofile» (20.09.2011).

Som vi har sett, har pressen, ifølge flere kilder, et forbedringspotensial knyttet til dekningen av funksjonshemmede. Spørsmålet er i hvilken grad Norges fremtidige journalister bevisstgjøres den overnevnte problematikken.

Redaksjoners sammensetning

Det eksisterer ingen presis oversikt over hvor mange journalister som har funksjonsnedsettelse. Men det kan slås fast med relativt stor sikkerhet at det ikke er et betydelig antall – snarere tvert i mot. En annen minoritet som har vært, og som trolig fortsatt er, underrepresentert i journalistyrket, er personer med innvandrerbakgrunn. Noen mediebedrifter har den senere tiden forsøkt å rekruttere flere med annen kulturell bakgrunn, og leder for NRKs rekrutteringsprosjekt, Marianne Mikkelsen, har i sin masteroppgave intervjuet flerkulturelle journalister i norske redaksjoner:

> Flere av journalistene gir uttrykk for at de forsøker å bidra til en endring i retning av en mer balansert og rettferdig dekning av mennesker med flerkulturell bakgrunn. Det gjør de ved å delta i diskusjonene på redaksjonsmøter, bruke andre kilder, skrive kommentarer (…) (Mikkelsen 2009: 82).

Mikkelsen skriver følgende om flerkulturelle journalisters betydning i redaksjonene:

> De ser det norske samfunnet med andre øyne enn majoritetsjournalistene fordi de har en annen norsk virkelighetserfaring. (…) Mange av dem har møtt fordommer og nedvurdering fra omgivelsene. De har erfart og gjennomskuet diskriminerende strukturer og mekanismer. De tar det ikke for gitt at alt som skjer her i landet, er av ypperste demokratiske kvalitet. Media trenger dette kritiske blikket, denne evnen til å se oss både utenfra og innenfra samtidig. En velutviklet sans for å oppfatte flere sider ved en sak er svært ofte befriende konstruktiv. Kvoten for skråsikre meninger og ensidighet fylles så lett opp i vår bransje. (Mikkelsen i Orgeret og Simonsen 2010: 133).

Mikkelsen mer enn antyder at journalister med innvandrerbakgrunn tilfører journalistikken nye og nødvendige synspunkter. En mangfoldig redaksjon skaper mangfoldig journalistikk, og det blir med en gang fristende å trekke parallellen til funksjonshemmede. Det har ikke blitt iverksatt lignende rekrutteringstiltak rettet mot personer med funksjonsnedsettelser, og

medienes til tider stereotype presentasjon av denne gruppen kan trolig sees i sammenheng med den manglende representasjonen av funksjonshemmede i redaksjonene. Fordi stadig større andel av landets fremtidige journalister rekrutteres gjennom de ulike journalistutdanningene, blir det naturlig å undersøke hva utdanningsinstitusjonene gjør for å utdanne funksjonshemmede journalister.

Min overordnede problemstilling bunner dermed ut i to undersøkelser:

1. I hvilken grad bevisstgjør journalistutdanningene sine studenter på mediedekningen av funksjonshemmede?
2. Hva gjør journalistutdanningene for å utdanne funksjonshemmede journalister?

Metode

Eksplorativ

Norske journalistutdanningers bidrag til mediedekningen av funksjonshemmede har det ikke blitt drevet systematisk forskning på tidligere. Dersom jeg skulle basert undersøkelsen på mine egne antagelser, ville det vært på tynt grunnlag. Jeg vurderte det derfor som rimelig å ta i bruk en eksplorativ design, hvor det er rom for fleksibilitet underveis i undersøkelsesprosessen (Østbye 2007).

Utvalg

For å nærme meg et svar på problemstillingen min, var det nødvendig å intervjue representanter fra de store norske journalistutdanningene, siden de ville besitte mye av den kunnskapen jeg trengte. Jeg tok utgangspunkt i bachelorutdanningene som er underlagt Samordna opptak:

- Høgskolen i Oslo og Akershus
- Høgskolen i Volda
- Mediehøgskolen Gimlekollen i Kristiansand
- Universitetet i Bergen
- Universitetet i Nordland
- Universitetet i Stavanger

Jeg inkluderte ikke bachelorutdanning i samisk journalistikk. Grunnen er at Høgskolen i Kautokeino har et svært beskjedent studentgrunnlag og rekrutterer studenter på tvers av landegrenser.

Intervjuguide

Som jeg var inne på tidligere, beveget jeg meg på upløyd mark. Hensikten med intervjuene ville være å innhente informasjon fra intervjuobjektene, ikke å måle forhåndsdefinerte variabler – og det mest hensiktsmessige for å få til dette var, etter mitt skjønn, å ta i bruk semistrukturerte kvalitative intervju (Østbye 2007 s. 98). Denne intervjuformen er fleksibel og gir rom for oppfølgingsspørsmål, samtidig som temaene for intervjuet er definert på forhånd (Østbye 2007 s. 100). Jeg utarbeidet en intervjuguide hvor jeg hovedsakelig ønsket å finne svar på følgende:

- I hvilken grad er lærerne i journalistikkfaget oppmerksom på mediedekningen av funksjonshemmede?
- I hvilken grad blir studentene bevisstgjort på dette? Er det behov for mer fokus på funksjonshemmede i media?
- Hvor mange funksjonshemmede har studert journalistikk de siste ti årene?
- Ønsker journalistutdanningene flere funksjonshemmede studenter? Kan det være aktuelt med en kvoteringsordning?

I forsøk på å få to ulike tilnærminger til temaene, intervjuet jeg en leder og en lærer ved hver av de seks journalistutdanningene. Da jeg forsøkte å finne ut hvor mange funksjonshemmede som har studert journalistikk de siste ti årene, oppdaget jeg raskt at dette, naturlig nok, ikke er noe utdanningene fører statistikk over. Antallet baserte seg utelukkende på informantenes hukommelse, og feilmarginen er derfor stor. Jeg begrenset begrepet funksjonshemmet til å kun gjelde personer med synlige fysiske funksjonsnedsettelser, som for eksempel ulike typer muskelsykdom, hørsels- og synshemming. Det var nemlig dette informantene la til grunn for sitt anslag. På grunn av ledernes og lærernes varierende fartstid i stillingene sine, måtte jeg også operere med ulikt tidsperspektiv på de forskjellige utdanningene.

Jeg forsøkte etter beste evne å formulere spørsmålene mine så åpne og lite ladede som mulig. Likevel er det ikke usannsynlig at utdanningenes representanter visste hva jeg var «ute etter». Fordi jeg anså det som nyttig for analysen å kunne vurdere de ulike utdanningsinstitusjonene hver for seg, opptrådte informantene med fullt navn og tittel (Østbye 2007 s. 102). Jeg vil nødig stille spørsmålstegn ved informantenes troverdighet, men muligheten for at deres streben etter politisk korrekthet til en viss grad kan ha farget svarene,

er tilstede. Dersom informantenes svar ikke samsvarer med det de ville sagt til en kollega på lærerværelset, svekker det validiteten i prosjektet mitt.

Studenter

I tillegg til å innhente informasjon og synspunkter fra tolv utdanningsrepresentanter, intervjuet jeg totalt ti personer med funksjonsnedsettelse som enten har studert journalistikk tidligere eller holder på nå. Å få deres synspunkter på de samme temaene som utdanningsinstitusjonene tok stilling til, så jeg på som svært verdifullt. At deres svar var påvirket i den ene eller andre retningen, var, etter min vurdering, langt mindre sannsynlig. Deres bidrag fikk på mange måter en kontrasterende funksjon i undersøkelsen min. Studenter og lærere befinner seg i ulike erfaringsverdener, og mange av utdanningenes svar kunne sjekkes opp mot student-informantenes egne erfaringer. Deres opplevelse av studietiden var for eksempel nyttig da jeg skulle analysere utdanningenes bidrag til å utdanne funksjonshemmede journalister. Også student-intervjuene var i en semistruktert kvalitativ form, men i motsetning til lederne og lærerne, opptrådte de ikke med fullt navn. Flere ønsket å unngå det. Jeg ble derimot enig med samtlige om å kunne oppgi utdanningsstedet og tidsrommet de studerte der, slik at informasjonen fra intervjuene kunne plasseres hos det utdanningsstedet det hørte hjemme. Det var nødvendig for å få en presis nok analyse.

Telefonintervju

Samtlige intervju, med både utdanningene og studentene, ble gjennomført på telefon. For å dokumentere hva som ble sagt og legge til rette for en grundig analyse i etterkant, tok jeg opp disse telefonsamtalene på bånd (Østbye 2007 s. 103). Ingen av mine informanter hadde innvendinger mot det, og jeg passet på å få deres bekreftelse med i opptaket. Praktiske hensyn lå til grunn for at intervjuene ble gjort på telefon, men løsningen var likevel langt fra optimal. Dersom jeg hadde møtt alle informantene og intervjuet dem ansikt til ansikt, ville trolig kontakten blitt en annen. Jeg kunne vurdert informantenes kroppsspråk og på den måten vært i bedre stand til å velge de rette oppfølgingsspørsmålene.

Funn

Varierende bevissthet

Lærerne i Oslo, Volda, Nordland og Bergen har alle gjort seg tanker rundt dagens mediedekning av funksjonshemmede. «De presenteres som representanter for handikappet

sitt. For sjelden blir de presentert som fullverdige mennesker», sier lektor ved Universitetet i Bergen, Terje Angelshaug. Men mange journalister har blitt mer obs på problematikken, mener Anders Marius Knudsen ved Høgskolen i Oslo og Akershus: «Folk har nok blitt mer bevisst på det, også journalister de seneste årene da.»

I Stavanger og Kristiansand har det ikke blitt reflektert i like stor grad rundt funksjonshemmedes posisjon i mediebildet. Begge lærerne peker på at personer med funksjonsnedsettelse ofte dukker opp i myndighetskritiske saker. Hilde Kristin Dahlstrøm ved Mediehøgskolen Gimlekollen trekker frem pressens vaktbikkjefunksjon som en årsak til dette: «Det er sånn medielogikken er. Jeg har ikke reflektert over at personer med funksjonsnedsettelse blir spesielt skeivt eller negativt dekket.»

Undervisning

Verken i Bergen, Volda, Stavanger eller Kristiansand er det spesifikt fokus på funksjonshemmede i undervisningen. Utdanningsstedene har i stedet en tilnærming til dette temaet gjennom den generelle undervisningen. «Det tenker jeg har vært en viktig del for meg i etikk-undervisningen. Ikke rettet inn mot en spesiell gruppe med funksjonsnedsettelser, men generelt mot ulike grupperinger i samfunnet vårt», sier Dahlstrøm ved Mediehøgskolen Gimlekollen. Ole Bjørn Rongen, førsteamanuensis ved Universitetet i Stavanger, viser til deres reportasjekurs på tredje semester: «Der inngår det et prosjekt med tema om minoriteter. Og sånn sett kunne en sagt at funksjonshemmede er en minoritet som kunne vært ett naturlig tema i det prosjektet.» Om det noen gang har vært valgt som tema, er uvisst for Rongen, men en synshemmet mann som studerte journalistikk i Stavanger fra 2005 til 2008 husker at mediedekningen av funksjonshemmede ble nevnt: «De trakk litt paralleller husker jeg, mellom måten innvandrere blir fremstilt og måten funksjonshemmede blir fremstilt i mediene.»

Utdanningene i Oslo og Nordland bevisstgjør studentene i noe større grad. I Oslo holder leder for stiftelsen Stopp diskrimineringen, Berit Vegheim, en totimers forelesning i løpet av første semester med fokus på problemene knyttet til dagens mediedekning av funksjonshemmede. Ifølge lektor Knudsen har dette vært vellykket: «Når hun forteller om hvordan mediefremstillinger kan virke støtende eller ekskluderende, så er det veldig klart og tydelig og konkret for de som sitter og hører på, ikke sant? Og da er det gjerne ting som de ikke har tenkt på.» Ved Universitetet i Nordland holdes det i løpet av første året en temadag om mediedekningen av funksjonshemmede. Denne er det førsteamanuensis Lisbeth Morlandstø som står bak, og hun har dette som sitt forskningsfelt.

Behov?

Utdanningene som har valgt å ikke ha noen spesifikk forelesning eller temadag om mediedekningen av funksjonshemmede, er fornøyde med dagens generelle tilnærming. Lektor Angelshaug ved Universitetet i Bergen begrunner det slik:

> Jeg synes det blir litt kunstig å trekke ut en gruppe, altså. Dette gjelder jo mennesker som er forskjellig fra oss på ulike måter, hvordan møter vi de? Det er et viktig tema, og der er selvfølgelig også funksjonshemmede en del av det spekteret av mennesker.

I Volda ser lektor Jan Ytrehorn at det kan behøves noe mer fokus på funksjonshemmede, men fordi journalststudentene vil møte så mange ulike utfordringer i sitt fremtidige yrke, mener han bevisstgjøringen bør skje gjennom den generelle undervisningen: «Men det bør kanskje heller komme inn i en sånn, å lære studentene til å reflektere generelt og bli klokere ellers. Så får man det vel med på kjøpet.»

Ved Høgskolen i Oslo pekes det også på den øvrige undervisningen. Lektor Knudsen ser ikke noe umiddelbart behov for å utvide fokuset og er fornøyd med dagens ene forelesning: «Man kunne hatt mer av alt, men det er jo et tegn på at vi tar det der litt på alvor da.» En bevegelseshemmet student som begynte på journalststudiet i Oslo i 2011 skulle ønsket det ble tatt enda mer på alvor, og hun tror praktiske oppgaver i tillegg til enda mer undervisning om problematikken kunne vært nyttig. Morlandstø ved Universitetet i Nordland er enig: «Man kunne bedt studentene om å skrive saker om personer med nedsatt funksjonsevne. Så hadde man kanskje fått det aktualisert enda mer, og studentene hadde fått erfart hvordan det var og man kunne diskutert det litt grundigere.»

«Jeg ser bare det at det har ikke skjedd noen endring i media av hvordan funksjonshemmede blir fremstilt», sier en mann med cerebral parese som studerte journalistikk i Nordland fra 1998 til 2000. Han mener utdanningene bør ha mer fokus på mediedekningen av funksjonshemmede. Han får støtte fra flere tidligere studenter, blant annet en rullestolbruker som var ferdig utdannet journalist ved Gimlekollen i 2012: «Utfordringen for oss er vel at det er veldig mange som ikke forstår, liksom.»

Men ikke alle student-informantene mener dagens undervisning er mangelfull. To personer med cerebral parese, som nå studerer journalistikk i Kristiansand og Nordland, ser ikke behov for noe spesielt fokus på dekningen av funksjonshemmede. «Jeg synes ikke det er

så viktig», sier studenten i Kristiansand, mens Nordland-studenten mener «det er greit sånn som det er».

Ingen rekrutteringstiltak

Samtlige utdanningssteder og studenter tror at flere funksjonshemmede journalister vil bidra til å skape en mer nyansert mediedekning av funksjonshemmede. «De har en kunnskap som vi funksjonsfriske ikke har, de har erfaringer, de har kontakter», sier lektor Dahlstrøm ved Mediehøgskolen Gimlekollen. En bevegelseshemmet tidligere student i Nordland har ved flere anledninger tatt opp funksjonshemmede-saker, som han har oppfattet som stereotypiske, med sine overordnede i redaksjonene han har jobbet i:

> Hvis det hadde vært flere funksjonshemmede journalister, hadde det og vært flere til å gi redaktørene og vaktsjefene den refleksjonen som skal til for å endre journalistikken på det området. Journalistikken som er i dag, er jo salgbar og er slik folk liker å lese. Men den gir et feilaktig bilde, og det må noen fortelle redaksjonene. Og det ville vært mer effektivt tror jeg, å gjøre fra innsiden.

Samtidig understreker nesten samtlige student-informanter at funksjonshemmede journalister ikke bør settes til å kun jobbe med funksjonshemmede-saker. Bortsett fra en tidligere student i Kristiansand, som begynte på journalistikk fordi hun ville bruke skrivingen «til å intervjue funksjonshemmede om ting de får til», er studentene med funksjonsnedsettelse opptatt av at dette ikke skal være deres eneste dekningsfelt. «Hvis jeg skal være journalist som blind, så må jeg kunne jobbe med alt», sier en tidligere student i Volda. En bevegelseshemmet student i Nordland har fått signaler fra lærerne på dette området: «Jeg personlig har fått beskjed om at jeg ikke burde skrive om funksjonshemmede, fordi jeg ikke klarer å holde meg habil.» Og dette er hun langt på vei enig i:

> Jeg ser at det kan bli et problem med å holde seg kritisk til situasjonen. (…) Jeg vil helst skrive om andre saker. Jeg tror en bedre fremgangsmåte er å diskutere funksjonshemmede-saker med andre medarbeidere, og at de kanskje får en bevissthet rundt det og lager saker på det selv.

Ringvirkningene ved å ha en funksjonshemmet person i en redaksjon, blir av flere informanter trukket frem som viktig. En synshemmet journalist, som var ferdig utdannet i Stavanger i 2008, jobber i dag i Statistisk sentralbyrå:

> For å si det sånn, de som har jobbet med meg ser forhåpentligvis meg som en arbeidskollega mer enn de ser meg som en funksjonshemmet. Når de da skal ut og være sammen med en funksjonshemmet i en eller annen sammenheng, enten som kilde eller hva det måtte være, så vil de komme litt ut fra den offer- eller rosenrøde tankegangen. Så indirekte tror jeg det vil være veldig viktig.

Til tross for stor enighet om funksjonshemmedes potensielle verdi i en redaksjon, gjør ingen av journalistutdanningene noe aktivt for å rekruttere funksjonshemmede studenter. Dette begrunnes med at det ligger til rette for funksjonshemmede på lik linje med andre å søke seg inn på utdanningene gjennom Samordna opptak. Å innføre rekrutteringstiltak har ikke vært oppe til diskusjon på noen av utdanningsstedene. «Vi har jo aldri tenkt spesielt nøye over det, at det hadde vært noen grunn til – og det er jo kanskje helt ubevisst», sier programansvarlig for journalistutdanningen i Nordland, Jan Erik Andreassen. Ved Universitetet i Nordland har en kvoteringsordning for flerkulturelle blitt diskutert, men rekrutteringstiltak rettet mot funksjonshemmede har aldri vært tema. Dekan i Volda, Sverre Liestøl, viser til deres løpende kontakt med mediebransjen:

> Hvis det er noen i bransjen som kjenner til noen som, holdt på å si, faller utenfor det ordinære opptaksreglementet i samordna opptak, så tar de kontakt med oss. Og da har vi en ordning som heter opptak på særskilt vilkår, som alle som ønsker blir vurdert der vi er meget lempelige med å ta inn folk.

Antall funksjonshemmede

Ved Høgskolen i Oslo og Akershus har to funksjonshemmede personer studert journalistikk de siste fire årene. En hørselshemmet og en bevegelseshemmet. Ingen av dem fullførte studiene. Lektor Knudsen skulle ønske journalistutdanningen hadde flere funksjonshemmede studenter:

> Vi har en veldig homogen søkermasse her, og det er ikke nødvendigvis så bra i forhold til det å på en måte ha et tilfang av journalister som representerer et tverrsnitt av befolkningen da. Og der er i hvert fall folk med funksjonshemming underrepresentert både i journalistbransjen generelt og også her på utdanningen, det er det ingen tvil om.

Stavanger har trolig hatt et par funksjonshemmede journaliststudenter de siste ti årene – deriblant en synshemmet. I Nordland har det vært fem – seks studenter med

funksjonsnedsettelse de siste syv årene. Antallet er ikke problematisk i seg selv så lenge alle får like muligheter, mener Morlandstø: «Det er et problem hvis det er en systematisk utestenging av personer med nedsatt funksjonsevne.»

Høgskolen i Volda har ikke hatt noen studenter med synlige funksjonsnedsettelser de siste ti årene, mens Bergen ikke har hatt noen de siste syv årene. Ingen av utdanningsstedene karakteriserer dette som problematisk. «Jeg tror kanskje ikke at det er et problem at det er få, men det hadde vært en fordel om det var flere. Fordi enhver gruppe som har et direkte talerør inn i mediene har jo en viss fordel», sier dekan Liestøl ved Høgskolen i Volda. Videre peker han ut utdanningsstedets geografiske plassering som en medvirkende faktor for antallet funksjonshemmede: «Så vi rekrutterer studenter fra hele landet, og jeg er ikke sikker på om man velger Volda hvis man er funksjonshemmet i Askim. Det ligger jo litt avsides oppå en fjellskrent på Nord-Vestlandet.»

Mediehøgskolen Gimlekollen har hatt klart flest funksjonshemmede studenter den siste tiden. «I farten kommer jeg på ti i løpet av de siste tre årene. Vi har studenter hvert år med funksjonsnedsettelser», sier lektor Dahlstrøm. Utdanningen opplever at personer med funksjonsnedsettelser søker på journalistikklinjen hvert år, og dette er de godt fornøyde med.

Mulige årsaker

Noen informanter peker ut det tradisjonelle synet på journalistyrket som noe av årsaken til at antallet funksjonshemmede studenter ikke er høyere. «Det kan ligge noe der i at journalistikken i utgangspunktet er et yrke hvor det tradisjonelt har vært vanlig at man er på farten da», sier lektor Knudsen ved Høgskolen i Oslo - og tilfører at dette ikke nødvendigvis stemmer med dagens virkelighet. Forestillingen om at journalister må kunne bevege seg ubegrenset, gjør kanskje at mange funksjonshemmede sorterer denne utdanningen vekk – og med god grunn ifølge lektor Angelshaug i Bergen: «I dagens situasjon er det fornuftig å gjøre det ja. Det er krevende nok for hundre prosent funksjonsfriske å satse på det yrket nå.»

«Det fokuseres veldig på det at man må springe rundt og finne saker ute i verden. Men saker som tar litt mer tid går jo fint an for en funksjonshemmet å gjøre», sier en andreklassing med cerebral parese på journalistikklinjen i Nordland. Og hun får støtte fra en synshemmet mann som studerte journalistikk i Volda fra 1981–1983:

> Jeg kan ikke se at det skal være spesielt naturlig at folk med funksjonshemminger ikke studerer journalistikk. Og spesielt i dag hvor vi i hvert fall har hjelpemidler eller den teknologiske utviklingen tilsier det at du kan løse mye ved hjelp av informasjonsinnhenting på data og den slags. Det er vel ingen verken

> rullestolbrukere eller synshemmede som blir journalister i krigssonene, men likevel kan de gjøre mange andre jobber, ikke sant? Så det her handler veldig mye om det at den enkelte må ta sjansen og at den enkelte har folk rundt seg som hjelper den til å ta sjanse og at du selvfølgelig blir møtt med positiv respons når du søker utdanning og jobb.

I likhet med flere informanter, trekker han frem utdanningens respons til funksjonshemmede studiesøkere som avgjørende for å få flere funksjonshemmede journaliststudenter. Selv ble han møtt med skepsis da han søkte på journalistutdanningen i Volda i 1981: «Jeg søkte og så fikk jeg et avslag på grunn av funksjonsnedsettelsen.» Først etter å ha anket avslaget, fikk han studieplass. En annen synshemmet student forteller om en lignende respons da han søkte på journaliststudiet i Stavanger i 2005:

> Og så fikk jeg beskjed da på våren at du er kommet inn på journaliststudiet, og så fikk jeg videresendt en email fra studieveileder hvor det var fagansvarlig som hadde sendt ut en melding til sine kollegaer: Jeg hører at vi skal ha en synshemmet student. Vet han egentlig hva han har søkt på? Jeg synes vi bør revurdere dette opptaket, for vi bør heller finne ut hvilken retning han tenker seg så får han heller dra til Volda eller Oslo.

Hovedankepunktet var, ifølge den tidligere studenten, at han som synshemmet vanskelig kunne delta i TV-produksjonen, som er en obligatorisk del av studieløpet. Men studenten og Universitetet i Stavanger kom til enighet i et møte: «Så fikk jeg en avtale om at jeg kunne få hjelp av medstudenter til å lage TV-innslag, hvor jeg var ansvarlig for mikrofonen og de var ansvarlige for kamera.» Den tidligere Stavanger-studenten tror eposten han fikk tilsendt baserte seg på uvitenhet fremfor vond vilje: «Hvis bare folk hadde hatt minimumskunnskap om hva vi egentlig kan få til ved hjelp av en datamaskin, enten vi synshemmede eller kraftig bevegelseshemmede eller hva det nå måtte være, så hadde i grunn ting vært veldig mye lettere.»

Flesteparten av student-informantene tok ved eget initiativ kontakt med utdanningsstedet før studiestart. Bortsett fra de to overnevnte tilfellene, var de godt fornøyd med skolens innstilling til dem. «De tok meg i mot med åpne armer. De var veldig klar på at dette skulle vi få til. De hadde hatt to studenter med rullestol før meg», sier en student med cerebral parese som begynte på Gimlekollen i 2010. Studenten med en muskelsykdom som begynte på Høgskolen i Oslo og Akershus i 2011 ble invitert på befaring før studiestart.

Hensikten med dette møtet var, ifølge lektor Knudsen, å få vite hvilke praktiske tilretteleggingar som var nødvendige for hennes rullestol. Slik klargjøringsprat i forkant av studiet trekkes frem som viktig av en synshemmet student som fullførte utdanningen i Kristiansand i 2008:

> Den bør ikke gå på om er du nå sikker på at du kan gjennomføre dette her? For har du søkt på et sted så er det fordi man tror på seg selv og tror man kan gjøre det. Men praten må gå konkret på hva kan vi eventuelt gjøre for å gjøre din studiesituasjon litt enklere. Punktum.

Ifølge lektor Dahlstrøm ved Mediehøgskolen Gimlekollen, har funksjonshemmede studenter som søker journalistikk vanligvis god selvinnsikt. Fordi de kjenner sine egne muligheter og begrensninger, er det sjelden hun ser behov for å ta opp andre tema enn de rent praktiske med funksjonshemmede studenter som søker seg til Gimlekollen: «Som regel så er ikke dette et problem fordi studenten har tenkt gjennom dette selv, men noen ganger må vi gå noen runder for å finne ut om dette er mulig.» Å ta disse rundene med funksjonshemmede personer som ønsker å bli journalist, er viktig for studentene selv, mener dekan Sverre Liestøl i Volda: «Jeg tror de bør være klar over hva de går til og at de trenger en grundig veiledning før de begynner sånn at de ikke tar en utdanning der det viser seg at de ikke får jobb eller at de får problemer.» Og nettopp arbeidsmarkedet trekkes frem av lektor Angelshaug i Bergen:

> Hvis det kom en med en sterk funksjonshemming som kom inn, så ville jeg satt med ned med henne eller han og hatt en veldig grundig prat aller først. Jeg ville gjort det klart for vedkommende at det er et veldig vanskelig arbeidsmarked nå for journalister. (…) Hvis vedkommende ikke hadde kontakt med noen og ikke hadde en kolossal sterk motivasjon og var overbevis om at dette var det eneste viktige i livet, så ville jeg råde vedkommende til å vurdere om det var lurere å sikte på å velge et annet studium. Det ville jeg følt som en plikt å gjøre sånn som arbeidsmarkedet er nå.

Et tøft arbeidsmarked kan være en mulig årsak til at relativt få funksjonshemmede studerer journalistikk. «Jeg tror mange funksjonshemmede gir opp utdanningen fordi de ser at de ikke får seg jobb eller fordi de får beskjed om at det kommer til å bli vanskelig å få jobb», sier andreklassingen med cerebral parese i Nordland. At det kan bli krevende å få journalistjobb som funksjonshemmet, kan flere tidligere studenter skrive under på:

> Hadde jeg valgt igjen så hadde jeg jo ikke tatt den utdannelsen tror jeg. Nei, det tror jeg ikke jeg hadde gjort kanskje. Fordi ting har gått som det har gått i forhold til de tingene der, sant? At man ikke blir tatt med. Det gjør jo noe med deg å oppleve sånne ting, sant?

Dette sier en synshemmet mann som studerte journalistikk i Volda fra 1994 til 1996. I dag har han ingen journalistjobb, men etter endt studietid fikk han en radioreporterstilling i NRK Hordaland: «Jeg jobbet mye med kultur, jeg var sånn direktereporter i sendinger, gikk opp halv fem om morgenen. Men da var det sånn at Aetat subsidierte det med lovnad om at jeg skulle få fast jobb etterpå. Men det fikk jeg aldri.» En feil beslutning av NRK, mener han:

> Jeg skjønner at en ansvarlig redaktør har betenkeligheter, fordi at man ser hvordan man klarer sine ting selv ut ifra sitt ståsted, men ser ikke at det er mulig å gjøre noe uten å se. (…) Jeg mener jeg var totalt på høyde med de fleste innenfor journalist-Norge i forhold til å lage god radio. Jeg var ikke dårligere. Jeg fikk mye brev fra lyttere, de kjente igjen stemmen min på gaten, og jeg fikk godt rykte på meg. Og det tror jeg og er fordi jeg har en styrke av å ikke se, at jeg er på lytternes side. Skjønner ikke jeg det, så skjønner ikke lytterne det heller.

Evnene hans ble langt på vei bekreftet da han som frilanser vant Medietilsynets lokalradiopris «Gullfuglen» for beste reportasje i 2007.

Flesteparten av de tidligere journaliststudentene har vært innom relevante jobber i tiden etter studiene, men ikke alle fikk den jobben de aller helst ønsket seg: «Det var vel litt fordi at det ble vanskeligere enn det jeg hadde tenkt. Og jeg fikk vel litt hentydninger om at det fantes andre muligheter. Jeg har jo slitt litt med lettere form for dysleksi, (…) og sånne ting ble vel litt forsterket», sier en synshemmet mann som gikk ut av journalistikklinjen i Volda i 1983. En av informantene som i dag har jobb som journalist, er en synshemmet mann som var ferdig utdannet ved Gimlekollen i 2008. Han har fast stilling som radioreporter i NRK Sørlandet, og Nav betaler deler av lønnen hans. Men å komme dit, har ikke bare vært enkelt:

> Av egen erfaring så kan jeg si at jeg måtte kjempe med nebb og klør over en lang periode for å få folk til å tro på meg. Det er ofte problemet med folk som har funksjonshemninger, at du må bevise så utrolig mye på forhånd før folk tror på deg. Det er vanligvis ikke nok å slå et vitnemål i bordet og si at se hva jeg har prestert på skolen, men du må bevise opp og ned i mente. Og selv etter at du er

> ansatt et sted, så må du gjerne bevise i større grad enn andre at du faktisk kan henge med i svingene, at du kan gjøre en like god jobb.

Han tror ikke NRK ville ha ansatt ham, dersom Nav ikke lovet å dekke deler av lønnen hans. Selv mener han det ikke burde vært nødvendig:

> Det som kanskje gjør at jeg ikke i gåseøyne yter like mye, det er jo dette kravet til flermedialitet. Alle skal jobbe på alle plattformer. Og det er klart med mitt syn så er jeg jo mer begrenset til radioen da og litt internett, men ikke så mye internett, og ikke så mye multimedie-arbeid og TV-arbeid. Så på den måten er jeg jo mer begrenset enn mine kollegaer. Men innenfor det feltet jeg jobber så yter jeg like mye som andre.

Selv om enkelte har opplevd manglende vilje fra arbeidsgivere i mediebransjen, er samtlige student-informanter mer eller mindre fornøyd med måten utdanningsstedene tilrettela for dem underveis i utdanningen. Behovene varierer naturlig nok fra individ til individ. Enkelte måtte skrive på PC under eksamen, mens synshemmede studenter fikk tilpasset sine bidrag i TV-produksjonen.

«I utgangspunktet så er ikke dette studiet spesielt tilrettelagt for funksjonshemmede. De som har begynt her har fått tilrettelegging etter at de har fått studieplassen», sier lektor Knudsen ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Studenten med muskelsykdom som begynte på journalistikklinjen i Oslo i 2011, bruker rullestol og hadde i starten av studietiden vanskeligheter med å komme seg til enkelte undervisningsrom. De største fremkommelighetsproblemene knyttet seg til TV-kjelleren, men der ble det etter noe tid montert en trappeheis. Studenten sluttet etter å ha studert journalistikk i ett år, og lektor Knudsen mistenker at dette kan ha en sammenheng med manglende tilrettelegging: «Jeg kan jo tenke meg at vi kanskje ikke er gode nok til å tilrettelegge da, at det ligger litt der på en eller annen måte.» Studenten opplevde starten av studietiden som noe trøblete, men er fornøyd med utdanningens vilje til å tilrettelegge. Hun avviser at hennes beslutning om å slutte hadde noe med manglende tilrettelegging å gjøre: «Det var andre grunner. Det var at jeg ville jobbe med film istedenfor å bli journalist.» Selv om hun sluttet etter ett år, mener instituttleder, Anne Fogt, at Høgskolen har gjort seg noen verdifulle erfaringer: «Nå er det i hvert fall lagt til rette neste gang det kommer inn noen med bevegelseshemning her.»

Ifølge Lov om universiteter og høyskoler § 4-3 avsnitt to bokstav i, skal studiestedene så langt det er mulig og rimelig, sørge for «at læringsmiljøet er utformet etter prinsippet om

universell utforming». I Nordland er studenten med cerebral parese godt fornøyd med tilretteleggingen for hennes rullestol: «Vi har et eget bygg som vi bruker da og den har heis og dørene fungerer bra.» Tilfredsheten er også stor blant dem som ikke er avhengig av rullestol. Den synshemmede studenten som gikk ut ved Mediehøgskolen Gimlekollen i 2008 forteller om stor forståelse fra lærerne:

> Det var en tilrettelegging skolen var veldig behjelpelig med og det var nærmest de som foreslo det selv også. Fordi TV-arbeidet er da av naturlige grunner ganske umulig når man ikke ser, for eksempel det å stå bak kamera. Så skolen tilrettela på den måten at jeg kunne konsentrere meg mer om radio og bli enda flinkere på det området.

Ingen av utdanningsstedene forteller om negative følger av å tilrettelegge for enkelte studenter – snarere tvert imot: «Jo mer variert en klasse eller et kull er, jo bedre. Da lærer de av hverandre, og de ser selvsagt at folk har ulikt utgangspunkt. Så det er utelukkende positivt», sier førsteamanuensis Rongen ved Universitetet i Stavanger. Lektor Knudsen ved Høgskolen i Oslo og Akershus er enig: «Hvis du møter noen som har andre forutsetninger enn deg selv så kan det være en slags øyneåpner for studentene, også for eksempel i gruppearbeidet, ikke sant? Man tenker kanskje litt nytt eller annerledes rundt ting.» Flere utdanningssteder har tatt opp debatten i kjølvannet av «Ingen grenser»-serien, og Morlandstø ved Universitetet i Nordland mener funksjonshemmede gir grobunn for fruktbare klassesamtaler: «Det bidrar til at diskusjonen i klassen får litt utvidede perspektiv i en del sammenhenger. Den blir rikere.»

Delte meninger om kvotering

Til tross for positive ringvirkninger, er enkelte studiesteder noe mer betenkt når de skal ta stilling til om de ønsker flere funksjonshemmede studenter. Lektor Angelshaug i Bergen vil gjerne at funksjonshemmede søker journalistutdanning, men under visse forutsetninger: «Porten til herlighetene er trangere. Motivasjonen må være veldig stor eller kompetansen bør være ekstraordinær god.» Dekan Liestøl i Volda ønsker seg brennende engasjerte studenter, enten de er funksjonshemmede eller ei, men trekker frem fremtidige jobbmuligheter som grunn til å vise en viss tilbakeholdenhet: «Hvis de ikke får jobb så er du jo like langt. Da kan de kanskje gjøre vel så stor nytte for samfunnet ved å ta PR-utdanningen vår og jobbe med holdningsskapende arbeid. Jeg er ikke sikker på om journalistyrket er det rette for enhver funksjonshemning.»

Som nevnt over har ingen av utdanningsstedene vurdert å innføre rekrutteringstiltak rettet mot funksjonshemmede. Når informantene blir utfordret på spørsmålet om en kvoteringsordning for funksjonshemmede søkere, er representantene fra Volda, Stavanger og Kristiansand relativt tydelige på at dette i utgangspunktet ikke er ønskelig. Kristiansand får funksjonshemmede søkere hvert år og ser ikke behov for å kvotere noen inn. Dekan Liestøl i Volda er prinsipielt skeptisk til kvotering: «Jeg er mye mer opptatt av opplysning også brukeopptak på særskilt vilkår. Jeg har litt sansen for å bruke sunn fornuft og praktisk skjønn.» Instituttleder ved Universitetet i Stavanger, Jørn Varhaug, begrunner sin manglende begeistring for en kvoteringsordning rettet mot funksjonshemmede slik:

> Jeg opplever ikke at vi har et presserende behov for å få rekruttert studenter med nedsatt funksjonsevne i dette studiet, men samtidig så er vi positive til sånne studenter og ønsker gjerne å tilrettelegge hvis de kommer inn. Men det er ikke sånn at jeg opplever at for eksempel utdannelsen eller mediebransjen lider noen vesentlig skade av at den gruppen ikke blir journalister, skjønner du?

Instituttleder Varhaug mener kvotering kun vil være aktuelt dersom behovet blir mer prekært:

> Det må i så fall være fordi at mediebransjen eller utdannelsen opplever at det blir en mangel ved enten utdannelsen eller mediebransjen fordi vi mangler en type folk. Og da vil man i så fall kunne ta det inn, men det er ikke noe klare signal i samfunnet som jeg kjenner til som sier det at vi har et særlig behov for denne gruppen og at det behovet er så stort at man skal på en måte prioritere vekk andre bedre kvalifiserte søkere til fordel for dem.

Journalistutdanningene i Nordland og Oslo er mer positive til en kvoteringsordning. Morlandstø tror riktignok at det ikke det er noen åpning i ledelsen for å innføre dette, men mener selv det kunne vært en riktig vei å gå:

> Ja, det er klart at det kunne vært positivt både for de som representerer den gruppen, hvis de opplever det vanskelig å søke og at det kanskje blir enklere, men også positivt for journalistikken. Selvfølgelig, ved at vi får inn med ulik erfaring og ulik bakgrunn, helt opplagt.

Lektor Knudsen i Oslo mener det er verdt å se nærmere på mulighetene for kvotering rettet mot funksjonshemmede studenter:

> Jeg ser jo at det er klart en ting man kunne diskutert i og med at sånn som du er inne på at underrepresentasjon av journalister med funksjonsnedsettelser er ganske stor da. Så kan man liksom si: Hvorfor skal man ikke tenke på det når det gjelder dem?

For Høgskolen i Oslo og Akershus har tenkt på det når det gjelder flerkulturelle studenter. Siden 2005 har utdanningen hatt en kvoteringsordning for søkere med etnisk minoritetsbakgrunn, og, ifølge Knudsen, har den fungert godt. De kvoterte studentene er godt integrert i klassen og det stilles samme krav til dem som til resten av studentgruppen. I tillegg har høgskolen trolig fått flere søkere med denne bakgrunnen enn de ville fått uten dagens ordning: «Man skal bruke kvoteringsverktøyet med stor forsiktighet og omhu, men hvis man har for eksempel problemer med å rekruttere fra visse miljøer så kan kvotering være faktisk en bra ordning da, tenker jeg», sier lektor Knudsen.

Instituttleder Varhaug i Stavanger mener behovet er større for en kvoteringsordning rettet mot flerkulturelle enn det er for en ordning rettet mot funksjonshemmede søkere: «Jeg forestiller meg kanskje at det er enda viktigere når det gjelder minoritetsbakgrunn. »

De fleste student-informantene ville vist tommelen ned for et forslag om å innføre en kvoteringsordning for funksjonshemmede søkere på journalistutdanningene. Den tidligere studenten som i dag jobber i NRK Sørlandet, begrunner sitt standpunkt på denne måten:

> Jeg skjønner tanken, men jeg er ikke begeistret for den. Fordi da er det plutselig funksjonshemningen som gjør at man får utdanningen og ikke karakterer eller hva man har prestert tidligere. Og da er det funksjonshemningen som er i sentrum og det skal den ikke være. Så jeg er ikke for noen kvoteringsordning.

Studenten på første året i Kristiansand tror en kvotering vil oppleves vanskelig for funksjonshemmede studenter:

> Jeg tror ikke det er noen som har en funksjonsnedsettelse som liker følelsen av å bli spesialbehandlet og på en måte bli kvotert inn på utdanning. At du egentlig ikke er god nok, men siden du sitter i rullestol så trenger vi noen av deg. Jeg synes det blir feil utgangspunkt da. Jeg synes folk bør søke hvis de er flinke nok eller motivert nok, det er det det går på.

En annen student, som ble uteksaminert ved Mediehøgskolen Gimlekollen i 2012, er av en helt annen oppfatning:

> Mye av sannheten som kommer fram den kommer fram gjennom media, og da vil det bare være en fordel for både studentene og mediebildet for øvrig at skoler med medieutdannelse la opp til en slik kvotering for å hjelpe folk som kanskje krever litt ekstra. Det vil også gi studenten bedre selvbilde og større motivasjon for å nå ut i arbeidslivet. For hvis man får litt ekstra oppfølging fra studiestedet og får en kvotering og mulighet til å vise at jeg kan duge til noe, så tror jeg det vil styrke studentens eget selvbilde.

To av studentene som er imot kvotering på utdanningene, skulle gjerne sett en slik ordning ute i redaksjonene isteden. «For det er der man sliter. Skole har du rett på, men det er arbeidssituasjonen som er vanskelig», sier den nåværende studenten i Nordland. Den tidligere journaliststudenten som arbeidet i NRK Hordaland etter endt studietid, tror en kvoteringsordning i arbeidslivet er nødvendig. «Fordi jeg tror det er den eneste måten man kan vise at man kan og at folk begynner å tro på det. »

Analyse

Generell undervisning nok?

Et mindretall av journalistutdanningene har særlig fokus på mediedekningen av funksjonshemmede i sin opplæring av studentene. Flertallet mener det ikke er nødvendig å gi denne tematikken plass utover den generelle undervisningen. Spørsmålet er om dette gjør landets fremtidige journalister i stand til å lage nyansert journalistikk om funksjonshemmede.

Hvis svaret er ja, burde kanskje dagens mediedekning av funksjonshemmede allerede være nokså tilfredsstillende, med tanke på at en stor andel av dagens journalister har vært gjennom en av de seks utdanningenes generelle etikk- og reportasjeundervisning. Men fortsatt er denne delen av journalistikken preget av stereotypier og fremmedgjøring, og også flesteparten av utdanningene påpeker kritikkverdige forhold ved dekningen. Dersom morgendagens journalister skal være en motvekt til dette, behøver kanskje dagens studenter en tydeligere bevisstgjøring på dette – utover en generell tilnærming.

Samtidig er ikke funksjonshemmede alene med å oppleve mangelfulle presentasjoner i media. Utdanningene har ikke ubegrenset med tid, og det er trolig også andre samfunnsgrupper som hadde fortjent et sterkere søkelys på seg i undervisningen. Når flesteparten av utdanningene tilnærmer seg mediedekningen av funksjonshemmede på generell basis, må man gå ut ifra at det ligger grundige vurderinger til grunn. Det er også verdt å legge merke til at flere funksjonshemmede studenter ikke ønsker spesifikt fokus på

funksjonshemmede i undervisningen. Kanskje vil en problematisering rundt denne tematikken skremme de andre studentene fra å ta fatt på saker om funksjonshemmede, fordi faren for å tråkke noen på tærne tilsynelatende er så stor. Da vil en slik undervisning gjøre vondt verre for funksjonshemmede som vil bli enda mer marginalisert i media.

Den generelle undervisningen bør kanskje gjøre studentene i stand til selv å velge vekk metaforer som «lenket til rullestolen». Men det kan samtidig være svært naivt å tro at så er tilfelle. Lærerne i Oslo og Nordland forteller om fruktbare refleksjoner etter forelesningene med særlig fokus på funksjonshemmede i media. Mange studenter får noen aha-opplevelser, og kanskje viser det at mer spesifikk tilnærming er nødvendig. Selv om den øvrige undervisningen i stor grad innprenter studentene til å være sin språkbruk bevisst og å våge å tenke utenfor boksen, kan det for ferske journalister være vanskelig å gå vekk ifra den tradisjonelle måten å fremstille funksjonshemmede på. Fordi offer- og helterolletildelingen er så godt innarbeidet i dagens mediepresentasjoner, kan nyutdannede journalister fort lage saker som føyer seg inn i den lange rekken med ekskluderende journalistikk. Med mindre de har blitt bevisstgjort tilstrekkelig på disse fallgruvene under utdanningen.

Rekruttering gjennom tilrettelegging?

Journalistutdanningene gjør ingenting for å rekruttere funksjonshemmede studenter. Og det gjenspeiles i det til dels beskjedne antallet funksjonshemmede på utdanningene de siste årene. Mediehøgskolen Gimlekollen sier de har funksjonshemmede studenter hvert år, men hos de andre utdanningene kan det gå årevis mellom hver gang en slik student tar fatt på journaliststudiet.

Med unntak av minoritetskvoten i Oslo gjør ikke journalistutdanningene noe for å rekruttere studenter fra andre spesifikke grupper i samfunnet heller. Ifølge utdanningsinstitusjonene har funksjonshemmede i utgangspunktet like muligheter som alle andre til å begynne på journaliststudiet. På grunnlag av dette er de fleste utdanningene skeptiske til å gi disse søkerne fortrinn gjennom en kvoteringsordning. Samtidig som utdanningene mener at flere funksjonshemmede journalister vil gjøre mediedekningen av funksjonshemmede bedre og mer nyansert, vil de altså ikke selv ta grep for å få opp andelen journalister med funksjonsnedsettelser.

Hvis funksjonshemmede studenter skal lykkes som fremtidige journalister, må de trolig kompensere for funksjonsnedsettelsen med ekstra stor motivasjon og kompetanse – dette påpekes både av lærere og tidligere studenter. Dersom funksjonshemmede får lettere tilgang til studieplass, vil deres motivasjon kanskje ikke være like sterk som den er hos mange

slike studenter i dag. Det å måtte kjempe seg til en plass på en journalistutdanning, som i dag har et relativt høyt opptakskrav, forutsetter at man virkelig ønsker det sterkt nok. Studenter som begynner på journalistutdanningen av den enkle grunn at det er lett å komme inn på funksjonshemmede-kvoten, vil trolig slite langt mer med å få relevant jobb etter endt utdanning enn dem som virkelig brenner for faget.

I vurderingen av rekrutteringstiltak, mener flere lærere at man ikke kan lukke øynene for funksjonshemmedes begrensede muligheter i arbeidslivet. At det som funksjonshemmet journalist er vanskelig å få relevant jobb, bekreftes også gjennom flere tidligere studenters erfaringer. Noen av studentene ønsker seg derfor en kvotering i arbeidslivet fremfor utdanningsstedene. Men i hvilken grad bør journalistutdanningene egentlig la seg styre av mediebransjens etterspørsel? Dersom de sørget for å utdanne flere funksjonshemmede journalister gjennom en kvotering, ville det vært større sjanse for å få flere funksjonshemmede journalister i jobb. I tillegg ville det vært et signal til bransjen om at dette er mennesker som journalistikken har behov for.

Ingen av utdanningene forsøker å rekruttere funksjonshemmede spesielt, men sett i lys av tilretteleggingen som gis, gjør de en hel del for å utdanne funksjonshemmede journalister. Tilretteleggingen dreier seg som regel om overkommelige tilpasninger i undervisningen, små justeringer i medierulleringen og universell utforming på studiestedet. Et overveldende flertall av student-informantene er godt fornøyd, og tilfredsheten er gjensidig. Utfordringene som kan oppstå ved å ha en funksjonshemmet student, overskygges totalt av de positive ringvirkningene dette gir i studentmiljøet. Samtlige utdanninger som har erfaring med funksjonshemmede studenter de siste årene, beskriver det som svært verdifullt.

Viljen til å tilrettelegge for nye funksjonshemmede søkere er stor, og det kan tenkes at journalistutdanningene gjennom god tilrettelegging driver en form for rekruttering. De fleste student-informantene var i kontakt med utdanningsstedet før studiestart, og dersom det har vært en eller flere journaliststudenter med tilsvarende utfordringer tidligere, gir det trolig en trygghet hos både søkerne og lærerne. En forutsetning for god tilrettelegging er erfaring. Den første rullestolavhengige studenten på journalistutdanningen i Oslo hadde problemer med fremkommeligheten til enkelte undervisningsrom da hun startet i 2011, men for fremtidige bevegelseshemmede studenter vil det, ifølge instituttlederen, være langt bedre tilrettelagt. Mediehøgskolen Gimlekollen har de siste tre årene hatt et tosifret antall funksjonshemmede studenter med stor suksess, og kanskje resulterer det i enda flere søkere med funksjonsnedsettelser i årene som kommer. I Volda og Bergen, hvor det ikke har vært noen funksjonshemmede journaliststudenter de siste årene, vil antall funksjonshemmede søkere

kanskje ikke gå opp før noen går foran og utdanningene får vist at de kan gjøre det mulig gjennom god tilrettelegging.

Oppsummering: forbedringspotensial

Jeg har i dette prosjektet undersøkt i hvilken grad de store norske journalistutdanningene bidrar til en nyansert mediedekning av funksjonshemmede. Et entydig svar på problemstillingen min eksisterer ikke bidraget til nyansert journalistikk varierer fra utdanningssted til utdanningssted.

Fire av de seks journalistutdanningene jeg har undersøkt, har et relativt stort forbedringspotensial når det gjelder å bevisstgjøre sine studenter på mediedekningen av funksjonshemmede. Selv om det både i Volda og Bergen pekes på unyansert mediedekning av funksjonshemmede, ser de paradoksalt nok ikke behov for å ha noe spesifikt fokus på dette gjennom deres treårige bachelorutdanningen. I Stavanger og Kristiansand er det heller ikke aktuelt med en egen forelesning om mediedekningen av funksjonshemmede, og lærerne har i liten grad reflektert over problematikken. Dette er lite lovende. Dersom lærerne ikke er bevisst den offer- og helterolletildelingen som dominerer i mediedekningen av funksjonshemmede, kan de vanskelig utdanne journalister som løsriver seg fra disse innarbeidede, stereotypiske måtene å omtale funksjonshemmede på.

Vil en generell undervisning gjøre journaliststudentene i stand til selv å forkaste de fremmedgjørende uttrykkene «de funksjonshemmede» og «lenket til rullestolen»? Trolig ikke. Dette leser de stadig vekk i aviser og på nett, og helt ubevisst blir dette fort en del av deres språk som journalister. Det er ikke nødvendigvis så mye som skal til for å endre på dette – kanskje handler det bare om å få studentene til å reflektere rundt hvordan de ordlegger seg og presenterer mennesker med funksjonsnedsettelser. Gjennom et kritisk blikk på dagens mediedekning vil mange kanskje oppdage at funksjonshemmede også kan være med i saker hvor funksjonsnedsettelsen ikke er det sentrale. Men for å sette i gang en tankeprosess rundt den ubevisste stereotypiseringen, trengs det spesifikt fokus på det i undervisningen. Og en temadag eller noen timer med forelesning kan samtlige utdanninger koste på seg i løpet av et treårig utdanningsløp.

Det er ikke mange funksjonshemmede studenter på de store norske journalistutdanningene. Og basert på andelen tidligere studenter med funksjonsnedsettelser som i dag har journalistjobb, kan det slås fast med relativt stor sikkerhet at funksjonshemmede er kraftig underrepresentert i norske redaksjoner. At de også er underrepresentert i mange

andre yrker, endrer ikke på det. Når utdanningsinstitusjoner innfører en kvoteringsordning, er det for å utjevne skeivheter og for å få flere studenter fra en underrepresentert samfunnsgruppe. Ingen av journalistutdanningene har vurdert en slik ordning rettet mot funksjonshemmede spesielt.

Volda, Bergen, Stavanger og Kristiansand ser ikke behovet, til tross for at alle de fire utdanningene, med unntak av Mediehøgskolen Gimlekollen, har hatt få eller ingen funksjonshemmede studenter de siste årene. I bunn for deres vurdering ligger en skepsis til kvoteringsordninger generelt – søkerne konkurrerer på lik linje, og å gi noen søkergrupper fortrinn vil være urettferdig og lite hensiktsmessig. At utdanningene i Oslo og Bodø er mer åpen for å innføre en kvotering for funksjonshemmede, er trolig ikke tilfeldig. Dette er de to utdanningene som har vurdert det som nødvendig å ha spesifikke forelesninger om funksjonshemmede i media. I Oslo og Bodø er lærerne i noe større grad klar over utfordringene med dagens mediedekning og de ser på underrepresentasjonen av funksjonshemmede i norske redaksjoner som problematisk.

Det kan være behov for å kvotere funksjonshemmede søkere, men en slik ordning er ingen ideell løsning. Dette tydeliggjøres ved at flesteparten av student-informantene fraråder en slik ordning. Selv om Høgskolen i Oslo og Akershus er godt fornøyd med effekten kvoteringen for søkere med minoritetsbakgrunn har gitt, er det ikke dermed sagt at en tilsvarende ordning for funksjonshemmede vil være en like stor suksess. Likevel, erfaringene i Oslo taler for at en kvotering for funksjonshemmede i det minste bør tas opp til vurdering av lærere og ledere på journalistutdanningene. Mange lærere peker på det demokratiske prinsippet om at journalistStanden skal gjenspeile den befolkningen de rapporterer fra, og en kvotering kan være et nyttig verktøy i streben etter dette.

Er man funksjonshemmet og vurderer å studere journalistikk, kan vissheten om at flere med tilsvarende utfordringer har klart det tidligere være avgjørende for at vedkommende våger å prøve. Rekruttering gjennom god tilrettelegging må ikke undervurderes, og her skårer journalistutdanningene høyt. En del av dette er riktignok lovpålagt, men likevel viser det en velvilje hos lærere og ledere til å tilpasse. I en tid hvor det stilles større og større krav til at journalister skal levere på flere plattformer, vil denne velviljen trolig testes i større og større grad. Er en student synshemmet og ønsker å jobbe med radio, er det lite hensiktsmessig å kreve at vedkommende skal levere på lik linje med andre i TV-produksjon, for eksempel. I stedet kan denne studenten utdannes til en fremragende radiojournalist som etter endt utdanning bidrar til å forme mediebildet med sin egen tilnærming til virkeligheten. Et friskt

pust i en redaksjon som er «lenket» til «invalide» stereotypier om funksjonshemmedes plass i samfunnet.

Referanser:

Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2004): Å se verden fra et annet sted: medier norskhet og fremmedhet. Oslo: Cappelen

Eide, Elisabeth (2012): Offer, hemmet, aktiv, borger? Medieerfaringer blant individer med nedsatt funksjonsevne. *Norsk Medietidsskrift*; vol. 19, nr 1, s. 4-22

Fabricius, Julie og Thore Roksvold (2010): *Anvendt retorik. Tag sproget i munden.* København: Akademisk forlag

Grip, Lars (2008): Offer eller Hjälte. Nordiska Handikappolitiska Rådet

Grue, Lars (2004): Funksjonshemmet er bare et ord. Forståelser, fremstillinger og erfaringer. Oslo: Abstrakt forlag

Heglum, Toril og Ann Kristin Krokan (2006): Med vitende og vilje: om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse. Oslo: Kommuneforlaget

Mikkelsen, Marianne (2009): Verdsatt og feilvurdert. Flerkulturelle journalister i norske redaksjoner. [Universitetet i Oslo]

Orgeret, Kristin Skare og Anne Hege Simonsen (2010): Elisabeth Eide: det utålmodige mennesket. Oslo: Unipub

Terzis, Georgios (red.) (2009): European Journalism Education. Malta: Intellect

Østbye, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen (2007): Metodebok for mediefag. Bergen: Fagbokforlaget

Vær Varsom-plakaten

Internett:

Dagbladet-nett (13.05.2013): Rullestolbrukeren Sam (21) fikk full applaus da han reiste seg og gikk for å ta imot vitnemålet sitt. URL:

http://www.dagbladet.no/2013/05/13/nyheter/dbtv/usa/portland/sam_bridgman/27149627/

Dagbladet-nett (30.11.2012): Trailer med blankslitte dekk kjørte rett i Bent (41). URL:

http://www.dagbladet.no/2012/11/30/nyheter/innenriks/trafikkulykke/24588072/

Lov om universiteter og høyskoler. URL: http://www.lovdata.no/all/hl-20050401-015.html#4-3

P4-nett (16.03.2010): – På grensen til freakshow. URL: http://www.p4.no/story.aspx?id=345373

Muntlige kilder:

Hågvar, Yngve Benestad (10.02.2012): Skjult argumentasjon [Forelesning ved Høgskolen i Oslo og Akershus]

Vegheim, Berit (20.09.2011): Slik fremstilles de som er annerledes. Om funksjonshemmede i mediene [Forelesning ved Høgskolen i Oslo og Akershus]

Informanter

Ledere:

- Jan Erik Andreassen, programansvarlig ved Universitetet i Nordland
- Sverre Liestøl, dekan ved Høgskolen i Volda
- Anne Fogt, instituttleder ved Høgskolen i Oslo og Akershus
- Leiv Ove Larsen, instituttleder ved Universitetet i Bergen
- Jørn Varhaug, instituttleder ved Universitetet i Stavanger
- Liv Iren Hognestad, seksjonsleder ved Mediehøgskolen Gimlekollen

Lærere:

- Lisbeth Morlandstø ved Universitetet i Nordland
- Jan Ytrehorn ved Høgskolen i Volda
- Anders Marius Knudsen ved Høgskolen i Oslo og Akershus
- Terje Angelshaug ved Universitetet i Bergen
- Ole Bjørn Rongen ved Universitetet i Stavanger
- Hilde Kristin Dahlstrøm ved Mediehøgskolen Gimlekollen

Studenter:

- Bevegelseshemmet student ved Mediehøgskolen Gimlekollen (2012–)
- Bevegelseshemmet student ved Mediehøgskolen Gimlekollen (2010–2012)
- Bevegelseshemmet student ved Mediehøgskolen Gimlekollen (2010–2012)
- Synshemmet student ved Mediehøgskolen Gimlekollen (2006–2008)
- Bevegelseshemmet student ved Universitetet i Nordland (1998–2000)
- Bevegelseshemmet student ved Universitetet i Nordland (2011–)
- Bevegelseshemmet student ved Høgskolen i Oslo (2011–2012)
- Synshemmet student ved Universitetet i Stavanger (2005–2008)
- Synshemmet student ved Høgskolen i Volda (1994 –1996)
- Synshemmet student ved Høgskolen i Volda (1981–1983)

Kapittel 8

Stolthetsparaden – oversett?

Av Marie Gjerver

Stolthetsparaden er en parade for og av funksjonshemmede som årlig blir arrangert av Norges handikapforbund, Uloba og Norsk Forbund for Utviklingshemmede. Den handler om likestilling og om å «fjerne hindrene som skaper begrensninger i funksjonshemmedes hverdag» skriver ULOBA i deres pressemelding (NTB14.06.2013). I 2011 satte de ny rekord med 1.200 deltakere. Mottoet deres er «stolt, sterk og synlig», men i mediene er paraden langt fra synlig. Dermed er det grunn til å reise spørsmålet om mediene bidrar til begrensninger, mens de funksjonshemmede selv jobber for å fjerne dem, ved å unnlate å videreformidle budskapet fra paraden.

Ordet *stolthet* er blitt brukt både for å beskrive posisjoner i en motstandskamp mot sosial undertrykking (Hughes & Paterson 2007), og for å fremme synlighet:

> Pride is not just an attitude determined by the experience of the social forces of oppression: it is a carnal style; a way of being in the world that embodies resistance to the tyrannies of aesthetics. It embodies a new politics of proprioception[29] (2007; 337).

Dette kapittelet er en analyse av den dekningen Stolthetsparaden har fått i norske papiraviser, fra det første året paraden gikk gjennom Oslos gater i 2008, til årets parade i 2013. Analysen er hovedsakelig basert på søk i A-tekst der alle de 160 papiravisene og Telegrambyråene er inkludert.

Funksjonshemmede selv sammenligner ofte mediedekningen av sin egen minoritetsgruppe med andre minoritetsgrupper (Eide 2012), vi har derfor sett på dekningen av homoparaden de siste årene. Funnene viser at denne paraden blir dekket i større grad. Begge gruppene har smertefulle erfaringer med diskriminering og usynliggjøring i det norske samfunnet. Sammenligningen er gjort – ikke for å skape «konkurranse» mellom to grupper som begge fortjener både oppmerksomhet og slutt på diskriminering – men for å se hvordan

29 Ordet oversettes best med ”følelse av egen kropp”, eller kroppserkjennelse.

den nyere Stolthetsparaden blir dekket sammenliknet med en «mer etablert» parade, knyttet til andre minoritetserfaringer.

Pressemeldinger

Størsteparten av treffene i A-tekst (stolthetsparade*) er pressemeldinger fra NTB (28 av 48 treff). Kun åtte av oppslagene er artikler om paraden, og syv av dem er stoff NTB har videreformidlet fra Stolthetsparadens kommunikasjonsansvarlige. ULOBA står bak brorparten av markedsføringen. Pressemeldinger de sender via NTB inneholder paradens politiske budskap, informasjon om kjente artister som holder gratiskonsert, og hvem som får *Stolthetsprisen*. I tillegg finner de «caser» for journalistene; mennesker med sterke meninger som de tipser lokale og regionale medier om, forteller Helge Olav Ramstad, kommunikasjonsrådgiver i Uloba. De promoterer også paraden på sosiale medier, med Facebookprofil siden 2008 og Twitterkonto siden 2009. Sosiale medier gjør paraden synlig blant publikum, men også til en viss grad i andre medier. Den ene artikkelen om paraden i 2012 har sitert fra Facebooksiden (*Dagen*, 16.6.2012).

Artikkelen NTB har sendt ut er fra den første paraden, og Dagbladet kortet ned denne («Paraderte med gjøglere og reggaeband» 7.6.2008) til en bildenotis (8.6.2008). De resterende 19 treffene (når vi ser bort fra pressemeldinger fra Uloba og en artikkel) på NTB er små notiser i NTB's «framtidspressemelding». Denne fungerer som en kalender for redaksjonene som abonnerer på NTB. Kalenderen består av lokale, nasjonale og internasjonale begivenheter – i morgen, neste uke og mange måneder fram i tid (NTB) Stolthetsparaden lå på denne kalenderen nesten daglig fra 19. mai 2011 fram til paraden ble arrangert 18. juni samme år[30], dette er med andre ord hovedårsaken til det store antallet treff fra NTB. En pressemelding ble sendt ut fra ULOBA via NTB 18. mai 2011, denne har sannsynligvis resultert i at NTB la hendelsen til kalenderen. Til tross for dette var det kun to papiraviser som nevnte stolthetsparaden dette året; *Dagen* og *Ny Tid*. *Ny Tid* skrev Stolthetsparaden inn under «Hva skjer» spalten i avisen, mens den kristne avisen Dagen publiserte en liten nyhetsartikkel.

Sjanger

Avisene velger og former det som blir nyheter blant et hav av informasjon. Denne jobben er en kompleks prosess som handler om mer enn et valg om å dekke eller ikke dekke (Wahl-

[30] 2011 var det eneste året da Stolthetsparaden fantes på denne kalenderen.

Jorgensen m.fl. 2009: 75). Det innebærer blant annet prioriteringer av redaksjonelle tidsressurser og plass. Sjanger er med på å vise denne prioriteringen.

Tabell 1: Oversikt over artikler fordelt på sjanger. N =48. Mer enn halvparten, 26 av oppslagene, er notiser eller NTB-framtidsmeldinger/innenriksmeny. Det signaliserer ingen høy prioritering.

	Sjanger									Total
	Nyhets artik-kel	Notis	Kro-nikk	Ekstern kom-mentar	Bilde-notis	Leser-brev	Fram-tids-PM	PM artikkel	Innenriks meny (NTB)	
2008	1	0	0	0	1	0	0	1	0	3
2009	3	0	0	1	0	0	0	0	0	4
2010	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
2011	1	1	1	0	0	1	19	3	2	28
2012	1	2	0	0	0	0	0	2	0	5
2013	1	1	1	0	0	0	0	2	1	6
Total	9	4	2	1	1	1	19	8	3	48

år

Paraden er hovedtema i de fleste artiklene som nevner Stolthetsparaden, men disse er i regelen ikke mer enn notiser. Dessuten finner vi at fire av de 48 oppslagene er innsendt stoff, i form av leserbrev, kommentar eller kronikk. Et flertall av notisene finnes i avisenes kalendere, men unntak er *Dagbladets* bildenotis «Stolt parade med gjøglere» (8.6.2008) og en notis i Asker og Bærum Budstikke, hvor de skriver at den lokale organisasjonen med utviklingshemmede skal delta i paraden (8.6.2012).

To artikler

Denne undersøkelsen finner i hele perioden bare to *artikler* av en viss størrelse der Stolthetsparaden er hovedtema i norske papiraviser. Artikkelen «Stolthetsparade for fjerde gang» i *Dagen* er skrevet to dager før paraden i 2012 (16.6.2012). Det er en liten, men informativ tekst som inneholder mye fakta om paraden. Mottoet «stolte, sterke og synlige» er et ordspill journalisten tilsynelatende har likt, og bruker både i ingressen og i brødteksten.

Journalisten peker også på at det vil være deltakere med ulike funksjonsnedsettelser i paraden, og skriver at de «på den måten også fortelle[r] omverden at de ikke er noen ensartet gruppe». Videre er det hentet to sitater fra arrangørens Facebookside. Artikkelen er illustrert med et bilde fra Scanpix, NTB's bildebyrå, tatt under paraden i 2008.

Den andre artikkelen er «Stolt i rullestol» publisert i *Aftenposten* (8.6.2008). Dette oppslaget dekker nesten en avisside med tekst og bilder. Store deler av artikkelen er intervju med en av arrangørene og en deltaker hvor de begge får fortelle hva paraden står for. Journalisten har trukket fram en «veteran» blant deltakerne, som fungerer som et fint eksempel på å være stolt, sterk og ikke minst synlig.

> Grete Linn Haldorsen er veteran i å være stolt i rullestol. Lørdag stilte hun i blå parykk og smilet satt løst mellom to kinn pyntet med rullstolsymbol, muntre paradetriks som hun har tatt med seg fra fjorårets store parade i Chicago.
> - Jeg vil heller at jeg skal skille meg ut fordi jeg tar på meg en blå parykk enn at jeg er rullestolbruker, sier 38-åringen som har kommet fra Bergen for å være med på den historiske dagen i Oslo (*Aftenposten* 8.6.2008).

Dette er det eneste sitatet deltakeren får i artikkelen, men det sier mye. Haldorsen med den blå parykken og ballongen illustrerer også artikkelen med et stort bilde. Den blå parykken kan leses som et symbol på synlighet. «Haldorsen plasserer seg og kroppen sin innenfor det normale (rullestol skal ikke skille folk ut), mens det blå håret skal vekke tilskuerens ”forskjellsinstinkter”.» (Eide 2012: 19). Forskjellsinstinktene er med på å fjerne stereotypene av funksjonshemmede. Sitater fra Vibeke Marøy Melstrøm tar opp andre budskap fra paraden: «Vi feirer oss selv, hva vi får til, til tross for diskriminering. Mange forbinder noe negativt med det å være funksjonshemmet og det er fortsatt tabuer knyttet til det. En slik parade handler om å vise solidaritet og glede over hvem vi er. [...]»

Foto: Finn Ståle Felberg, 2008.

Disse ordene falt i forbindelse med den *første* Stolthetsparaden. Hovedparolene under paraden i 2013 viser at funksjonshemmede fortsatt kjemper for grunnleggende rettigheter; "Utdanning - arbeid - likestilling" "Utdanning gir likeverd", "Arbeid - veien til samfunnet" og "BPA = likestilling". Dette tydeliggjør budskapet om at diskriminering av funksjonshemmede fortsatt foregår i Norge i dag. En kunne tenke seg at det var viktig at mediene, med sin selvpålagte rolle som den fjerde statsmakt, viser dette. Oppslaget fra 2008 var den største redaksjonelle artikkelen vi fant. Siden ble artiklene om selve paraden mindre, mens dekningen dreide seg mer om en annen side ved samme markering.

Stolthetsprisen

Vi finner flere artikler om prisen som blir delt ut til en person som har utmerket seg med innsats for funksjonshemmede. Stolthetsprisen har med årene fått mer (medie)oppmerksomhet enn paraden i seg selv. Ved å framheve hvorfor vinneren har fortjent prisen, formidler disse oppslagene også noe om funksjonshemmedes kamp for rettighetene sine.

I løpet av de seks årene finner vi fem artikler med fokus på prisen og vinneren. Fire av disse forteller at prisen blir utlevert under paraden, mens den siste ikke nevner paraden i det

hele tatt. Artiklene gir bakgrunn for tildelingen, og der det er brukt kilder er det prisvinneren selv.

Kommunikasjonsrådgiver Ramstad i ULOBA ser mer mediedekning når vinneren av prisen er kjent. Et eksempel er da Marte Wexelsen Goksøyr som har Downs syndrom og har deltatt aktivt i debatten om sorteringssamfunn, vant i 2012. Hun «ble kjent da hun stilte opp i Stortingets vandrehall ikledd t-skjorte med teksten «Utrydningstruet»», skriver *Helgeland Arbeiderblad* («Wekselsen Goksøyr får Stolthetsprisen» 11.6.2012), som tilsynelatende har hentet saken fra ULOBAs pressemelding (9.6.2012). *Dagbladet* har gjengitt pressemeldingen som en notis hvor de utelater Stolthetsparaden (Får stolthetsprisen 10.6.2012). Goksøyr ble intervjuet i *Klassekampen* (12.6.2012), og i *Rogalands Avis* «Skuespillerdrøm Marte Wexelsen Goksøyr på Tou Scene» (14.6.2012), hvor det står i starten av intervjuet at hun mottok Stolthetsprisen.

De andre årene har prisen blitt omtalt i regionale og lokale aviser i områdene prisvinneren er knyttet til. I 2009 viste *Stavanger Aftenblad* frem sin lokalhelt. Under tittelen «Stolt vinner av Stolthetsprisen» (15.6.2009), åpnet de slik: «OSLO: Lørdag 13. juni mottok Inge Husmo Stolthetsprisen 2009. Han er bosatt i Randaberg, men kommer opprinnelig fra Manglerud». Her har Aftenbladet lagt fokus på nærhet, i dobbelt betydning. Husmo er en lokal mann, og en person avisens lesere kjenner. Avisen har fulgt Husmos kamp for retten til å være far i flere år fram til staten imøtekom hans krav i 2009 og Stavanger Aftenblad delte nyheten med forsideoppslaget «Nå får han være far» (5.6.2009).[31] Selve artikkelen om Stolthetsprisen er allikevel kort, i grenseland mellom en notis og en artikkel, med et lite bilde. *Bygdebladet*, en lokalavis i Møre og Romsdal, har også fulgt Husmos kamp og delte nyheten om at han mottok Stolthetsprisen i en mindre artikkel hvor familien er intervjuet («Husmo mottok Stolthetsprisen» 18.6.2009). Den samme artikkelen er trykket i *DagenMagazinet* (1.7.2009). *Dagbladet* dekker også Husmos sak «Hurra! Pappa får være pappa!» (25.7.2009), men nevner ikke i oppslaget at han vant Stolthetsprisen.

I 2010 kunne *Bergensavisen* skrive om sin lokale helt. Under helsidesoppslaget «Får all grunn til å være STOLT» (12.6.2010) skriver de om den «tidligere ordføreren i Lindås», Tove Linnea Brandvik, som er første stortingsrepresentant i rullestol.[32] Oppslaget er illustrert med et stort bilde av Brandvik som også er eneste kilde i artikkelen.

[31] Kampen gjaldt bruk av personlige assistenter til å bistå ham i farsrollen.
[32] Hun ble ikke gjenvalgt ved Stortingsvalget i 2013.

Diskriminering

At Bente Skansgård, som brakte ideen om borgerstyrt personlig assistent (BPA) til Norge og var med på å grunnlegge ULOBA, fikk Stolthetsprisen i 2013, ble ikke nevnt i papiravisene i denne undersøkelsen. Men Skansgård ble intervjuet på NRK/P2 før Stolthetsparaden året før.

Intervjuet skjedde i radioprogrammet «Verdibørsen» (9.6.2012). Programmet presenterer og drøfter etiske, moralske, filosofiske og religiøse sider ved livssyn og samfunnsliv. I det ti minutter lange intervjuet snakker de om BPA og funksjonshemmedes rettigheter. Ved å gi mer plass til disse temaene i et lengre format får programmet presentert bakgrunnen for paraden grundigere enn avisartiklene. Reporter Kai Sibbern illustrerer blant annet tilgjengelighet med at de prøvde å få Skansgård i studio for å snakke om paraden: «[…] men det var ikke så lett gitt, fordi i din elektriske rullestol så er det ikke lett å komme inn i et studio i NRK, så vi rødmer og ser ned, vi. Men det minner oss igjen, i all sin gru, på akkurat det der med de praktiske tingene. […]

I intervjuet kommer de også inn på temaet diskriminering, og Sibbern spør om kjønn, etnisitet og seksuell orientering assosieres oftere med diskriminering enn funksjonshemmede. Skansgård mener andre grupper er mer synlige i media og at årsaken kan være at det forventes mer av de andre gruppene enn av funksjonshemmede. Det forventes for eksempel at innvandrere arbeider, men ikke funksjonshemmede, som for andre ofte kan se syke ut. Skansgård (som selv arbeidet ved Norsk Byggforskningsinstitutt) mener at dette kan smitte over på funksjonshemmede selv, slik at de til slutt ikke har særlige forventninger til hva de kan prestere.

Ramstad i Uloba mener at en av grunnene til at Stolthetsparaden får så liten mediedekning er at diskriminering av mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke er like allment kjent, som diskriminering av mennesker for eksempel med en annen seksuell legning. I debatten om rettigheter og diskriminering i avisene blir homoparaden ofte nevnt i leserinnlegg, mens det samme ikke er tilfelle med stolthetsparaden.

Dekningen av Homoparaden

Det er flere likhetstrekk mellom Homoparaden og Stolthetsparaden enn at de begge består av minoritetsgrupper som blir diskriminert. Synlighet står også sentralt i homoparaden.

> Visibility is one of the LGBT movement's main slogans, and it is to this end that everything from buttons and bumper stickers to shirts and suspenders are emblazoned with the gay pride rainbow. Annual gay pride parades and festivals flourish in the streets of many cities.» (Hidahl, B og Besel R.D. I Campbell og Carilli 2013: 83)

Tabell 2: Dekning av Homoparaden 2008-213 Retriever 1.1.2008-20.11.2013. N=1048

Kilde	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Total
Aftenposten	23	25	29	20	16	32	145
NTBtekst	6	13	14	39	35	32	139
Dagbladet	17	26	21	17	8	12	101
Dagsavisen	12	12	14	12	11	21	82
Klassekampen	3	5	8	4	14	13	47
Ny Tid	5	12	10	7	7	3	44
VG	4	9	4	4	13	6	40
Dagen		6	5	6	11	8	36
Bergens Tidende	4	6	3	6	5	9	33
Fædrelandsvennen	1	5	5	6	8	5	30
Vårt Land	5	1	2	6	7	6	27
Total	109	173	179	155	193	239	1048

(Når det totale antallet ikke samsvarer med summen av de som er nevnt i tabellen, er det fordi tabellen bare viser avisene som har flest oppslag.)

Et søk i den samme perioden som Stolthetsparaden har eksistert, altså fra 2008, gir 1048 treff. I 2013 deltok 12500 i Homoparaden under Skeive dager i Oslo. At denne paraden har flere deltakere er en mulig årsak til den større dekningen. Paraden er også mer kjent i Norge, og har blitt arrangert i Oslo siden 1982.

Av statistikken ser vi at det er en generell økning i antall saker der Homoparaden blir nevnt i riksavisene. *Aftenposten* utmerker seg som den avisen som har nevnt homoparaden flest ganger de siste seks årene. Som det går fram av **tabell 2**, svinger dekningen noe fra år til år, men har en klart stigende tendens.

En nærmere analyse av NTBs pressemeldinger og tre papiraviser i 2013 (*Aftenposten*, *VG* og *Bergens Tidende*) viser at disse avisene har flere saker der paraden er underordnet tema (ofte bare nevnt), enn oppslag der paraden er hovedtema (**tabell 3)**. «Skeive dager» varer som navnet sier over flere dager, og flere av artiklene handlet om andre begivenheter eller attraksjoner som ble arrangert i forbindelse med disse dagene. Det er også interessant å se at over halvparten av pressemeldingene og en stor andel av nyhetene har vært utenriksnyheter som handler om homofiles rettigheter i andre land, for eksempel demonstrasjoner under homoparade.

Tabell 3: Oppslag, «Homoparaden» ,sjanger: NTB, *Aftenposten*, *BT* og *VG* 2013. (N=65)

Count

		Synliggjøring				
		Paraden hovedtema	Paraden underordnet tema	parade utenfor norge	Skeive dager	Total
Sjanger	Nyhetsartikkel	2	4	2	0	8
	Reportasje	2	1	0	0	3
	Notis	3	0	3	3	9
	Intervju	0	1	0	0	1
	Kronikk	1	0	0	0	1
	Redaksjonell kommentar	1	2	3	0	6
	Bildenotis	0	0	1	0	1
	Leserbrev	2	5	1	0	8
	FramtidsPM	3	1	0	1	5
	PM artikel	3	1	10	2	16
	Innenriksmeny (NTB)	2	0	0	5	7
Total		19	15	20	11	65

Freedom Drive

Det finnes også en egen europeisk parade for funksjonshemmede. «Freedom Drive» har gått i Strasbourg de siste ti årene (ENIL 2013). Ifølge Ramstad i Uloba, har denne paraden fått varierende dekning internasjonalt. I de norske papiravisene i denne undersøkelsen fantes én artikkel om Freedom Drive, publisert i *Bergens Tidende* I artikkelen er en bergenskvinne som reiste til Strasbourg og deltok i paraden intervjuet. Interessant nok er det samme person som blir intervjuet av *Aftenposten* i forbindelse med Stolthetsparaden fem år seinere. Journalisten åpner artikkelen slik:

> Funksjonshemmete fra åtte europeiske land har demonstrert i Strasbourg for sin rett til å leve, ikke bare overleve. – Jeg kan i dag leve et helt normalt liv takket være personlig assistanse, sier bergenskvinnen Grete Linn Haldorsen, fagkonsulent i assistanselaget ULOBA.
>
> Aldri har fransk politi hatt en enklere oppgave enn å kontrollere demonstrantene under "Freedom Drive". De som kunne ha kastet stein og molotovcocktailer ser ikke hva de skal kaste på. De som kan se, kan ikke kaste. Dermed er det selv budskapet som slår: Uavhengig liv, like muligheter, tilgjengelighet over alt, rett til egenprioritert personlig assistanse, blant annet. («Freedom Drive – En kamp for livet», 15.10.2003).

Her framhever journalisten deltakernes begrensninger mens de selv demonstrerer for sine muligheter. De demonstrerer, som teksten også sier, ikke bare for sin rett til å leve, men som budskapet sier sin rett til å leve uavhengige liv i et samfunn som tilrettelegger for at det lar seg gjøre.

Aktiv promotering – lite synlighet

Stolthetsparaden har blitt lite prioritert i norsk presse. Til tross for aktiv promotering fra arrangørenes side har dekningen svært lav de seks årene paraden har blitt arrangert. Stolthetsprisen har fått større dekning enn paraden selv, og dekningen har vært noe større de årene vinneren av prisen har vært kjent.

Homoparaden får større dekning. Tilsvarende parader og saker om homofiles rettigheter i andre land utgjør en betydelig andel av oppslagene, men også paraden i Oslo under «Skeive dager» får mer omtale. Mulige årsaker er at homoparaden er større, har blitt arrangert over en lengre periode og blitt mer kjent enn Stolthetsparaden. Dekningen har økt noe i riksavisene over de siste seks årene.

Stolthetsparaden er lite kjent, og funksjonshemmede knyttes ikke like mye til diskriminering som homofile. Mediene gir oss et bilde av verden, og om de presenterer en virkelighetsversjon der diskriminering av funksjonshemmede blir lite framhevet, kan dette påvirke publikums oppfatninger. Om pressen skal leve opp til rollen som samfunnets vaktbikkje, bør de kanskje også spandere mer enn et notis-blikk på den årlige paraden der mennesker med nedsatt funksjonsevne markerer seg mot diskriminering og for like rettigheter.

Referanser:

Campbell, J. Carilli, T [ed] (2013): Queer Media Images. Plymouth: Lexington Books

Eide, E (2012): Offer, hemmet, aktiv, borger? Medieerfaringer blant individer med nedsatt funksjonsevne, i Norsk Medietidsskrift 1 (Vol 16), s 4-22 Oslo: Universitetsforlaget

Hughes, Bill og Peterson, Kevin (1997): «The Social Model of Disability and the Disappearing Body: Towards a Sociology of Impairment» i *Disability and Society*, Vol. 12, No. 3, pp 225-340 Oxford: Journals Oxford Ltd

Helge Olav Ramstad (12.12.2013): [Telefonintervju]

European Network of Independent living ENIL (2013): «2013 Freedom Drive Report.» URL: http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/05/FDReport2013PB_edit.pdf [Lesedato: 14.12.13]

NTB *NTB Kalender* URL: http://www.ntb.no/nyhetskalender.asp [Lesedato: 1.12.13]

ULOBA *Stolthetsparaden! 2008* (8.5.2008): http://www.uloba.no/aktuelt/gammeltarkiv/Sider/Stolthetsparaden!-2008.aspx [Lesedato: 15.12.13]

P2 (9.5.2012) «Verdibørsen»

Artikler

Aftenposten (8.6.2008): «Stolt i rullestol»

Bergens Tidende (15.10.2003) «Freedom Drive – En kamp for livet»

Bergensavisen (12.6.2010): «Får all grunn til å være STOLT»

Bygdebladet (18.6.2009) «Husmo mottok Stolthetsprisen»

Dagen (16.6.2012): «Stolthetsparade for fjerde gang»

DagenMagazinet (1.7.2009): «Stolthetsprisen til Inge Husmo»

Dagbladet (8.6.2008): «Stolt parade med gjøglere»

Dagbladet (25.7.2009): «Hurra! Pappa får være pappa!»

Helgeland Arbeiderblad (11.6.2012): «Wekselsen Goksøyr får Stolthetsprisen»

NTBtekst (9.6.2012): «PRM: ULOBA / Marte Wexselsen Goksøyr får Stolthetsprisen 2012»

NTBtekst (14.6.2013): «Vinni fronter Stolthetsparaden 2013»

NTBtekst (7.6.2013): «Paraderte med gjøglere og reggaeband»

Stavanger Aftenblad (15.6.2009): «Stolt vinner av Stolthetsprisen»

Klassekampen (12.6.2012): Marte Wekselsen Goksøyr – KULTURARBEIDEREN:»

Rogalands Avis (14.6.2012): «Skuespillerdrøm Marte Wexelsen Goksøyr på Tou Scene» (

Stavanger Aftenblad (5.6.2009) «Nå får han være far» [forside]

Notiser

Asker og Bærum Budstikke (8.6.2012): «Asker-tog til Stolthetsparaden»

Dagbladet (8.6.2008): «Stolt parade med gjøglere»

Dagbladet (10.6.2012): «Får stolthetsprisen»

Kapittel 9

Lei av offerroller og personlig lidelse

Funksjonshemmede medieaktørers versjoner

Av Elisabeth Eide

> *Konklusjonen fra NOU 2001:22 som fastslår at funksjonshemmede er en diskriminert gruppe, kunne for eksempel være et utgangspunkt for forskningen. Det kunne vært utfordringen samfunnsforskere tok mål av seg til å løse.*
>
> Knøsen og Krokan 2006[33]

> *"Det er jo å danse med ulver det, liksom – å snakke med media."*
>
> "Beate"

Dette kapitlet[34] presenterer en studie av medieerfaringene til en gruppe medieaktører med nedsatt funksjonsevne. Personene tilhører store minoriteter i Norge, grupper som har vært gjenstand for en rekke utredninger og proposisjoner, men som ifølge både utredninger og informantene, er diskriminert på en rekke områder i det norske samfunnet. Erfaringene tyder på at journalister og andre mediearbeidere trenger mer innsikt og har stort forbedringspotensial.

En spesiell takk til vitenskapelig assistent Egil Skogseth, som har utført de fleste av intervjuene, til Vibeke Hoem som har bidratt med ett intervju, og til Jan Grue og Berit Vegheim for verdifulle kommentarer underveis.

Kapitlets tittel refererer ulike identitetsord som karakteriserer representasjon – og selvrepresentasjon – av folk med nedsatt funksjonsevne. Et viktig spørsmål i undersøkelsen dette kapitlet bygger på, er knyttet til identitetsarbeid. Hvordan utvikler sentrale medieaktører sine (medie)identiteter – og sine medieaktiviteter i et mediesamfunn der forskjeller ser ut til å være mer interessante enn likheter, og der polarisering er et framtredende trekk?

[33] Forskning – for hvem? I *Med vitende og vilje. Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse.* Oslo: Kommuneforlaget 2006.

[34] Kapitlet bygger på en artikkel med samme navn som sto på trykk i Norsk Medietidsskrift nr. 1/2012, men er noe endret og supplert for denne rapporten.

Stigma – fra antikken til i dag

Stigma ble opprinnelig brukt av grekerne i antikken med referanse til kroppslige tegn som eksponerte noe uvanlig og dårlig om bærerens moralske status, og stigma ble påført bæreren gjennom brennemerking eller kutt i kroppen (Goffman 1990:11). I kristen tradisjon kom stigma til å bety en spesiell hellighet hos dypt troende, mens det da Goffman skrev sin bok var blitt et begrep som var fjernet noe fra kroppen, og mer knyttet til medfølgende (sosialt) ubehag. Historien om hvordan folk med nedsatt funksjonsevne er blitt stigmatisert, mishandlet og diskriminert, strekker seg fra brutalisering og ekstreme overgrep via veldedighetsavhengighet og klientstatus til en tilstand der individene får stå fram og blir betraktet som borgere med samme rettigheter som alle andre. Der er vi ikke ennå, fremdeles opplever flere å bli utsatt for overgrep, både fysiske og psykiske, institusjonelle og individuelle (se for eksempel Olsvik 2004, 2006); og ikke minst gjennom språk og media (Kirkebæk 2006). Gjennom historien har folk med funksjonshemming blitt sett på som gale, avvikere og veldedighetsobjekter. På 1600-tallet var normen for å håndtere funksjonshemmede at de ble deportert (Johnstone 2004). I engelsk språkbruk ble *disabled* sett på som et profesjonelt uttrykk for *unfit* (*uskikket*) (ibid.). Kirkebæk viser hvordan ”legemsbeskadigelse – krenkelse av legemet” ble ”brukt som straff for begåtte eller påståtte forbrytelser. Å bli påført funksjonsnedsettelse som straff, besto for eksempel i å få hugget av hender eller i å bli blindet” (2006: 93). Videre nevner hun krenkende genealogier som eksisterer i beste velgående fremdeles[35]: Funksjonsnedsettelse kan ”oppfattes som en iboende ”ting”, og personer med denne funksjonsnedsettelsen blir tillagt generelle personlighetstrekk og egenskaper som oppfattes å gjelde for alle med samme diagnose” (ibid. 94); med andre ord en essensialisering av store grupper.

Rettighetsperspektivet ble kjempet fram i en rekke land fra 1960- og 1970-tallet, ikke minst i USA, der bevegelsen for borgerrettighetslover for alvor hadde fått vind i seilene. The Rehabilitation Act kom i 1973, og sentralt i kampen sto Ed Roberts (1939-1995) som selv hadde polio[36] og kjempet gjennom retten til (adgang til) utdanning i California. Ironisk nok, skriver Ann Pointon, oppnådde man resultater i en allianse mellom organisasjoner “av” og “for” funksjonshemmede. Ironien lå i at de funksjonshemmede hadde vært sterke kritikere av “for”-organisasjonene – “traditional charities controlled by non-disabled people” (Pointon 1999: 223). Pointon peker på problemer i dette spenningsforholdet og karakteriserer det som “den sosiale modellen” opp mot den tradisjonelle eller den medisinske (ibid. 224-225). I

[35] Det gjør jo avhogging av hender og føtter også, som straff for tyveri, i enkelte land.
[36] Se http://www.edrobertscampus.org/about/about_ed.html

Norge er spenningsforholdet uttrykt både gjennom borgerrettsstiftelsen "Stopp diskrimineringen"[37], og i profilene til Norges Handikapforbund og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon. Alle har kjempet fram rettighetsperspektivet og fokusert på diskriminering. Dessuten er framveksten av organisasjoner som andelslaget Uloba[38], der enkeltindivider med funksjonshemming selv er arbeidsgivere for sine assistenter og dermed overtar styringen fra et helsevesen som har framkalt misnøye, et uttrykk for den samme tendensen. Når Pointon skriver "ironisk nok" er det nok fordi profesjonelle innen rehabilitering og annen medisinsk virksomhet ofte plasserer og reduserer den funksjonshemmede til en form for klientstatus. Så følger nye stigma som ikke bare omfatter profesjonene, men også media og underholdningsindustrien (Johnstone 2004). Til stigmatiseringen har det dukket opp mange kritiske motstemmer:

> Om vi tror at det er en "naturlig" konsekvens av funksjonsnedsettelser å bli fratatt råderetten over egen kropp, reagerer vi kanskje ikke like sterkt på invaderende prosedyrer på et sykehus. Om vi tror at det er en "nødvendig" følge av det å bruke rullestol at en ikke kan reise med bussen eller ikke komme inn på puben, avfinner vi oss lettere med å bli utestengt fra fellesskapet. Hvis vi tror på den medisinske forklaringen som legger ansvaret på kroppene våre når vi mottar uføretrygd, kan vi være fornøyd med denne ytelsen – selv om vi gjerne skulle hatt en jobb. Med et samfunnsperspektiv på trygdeordningen blir kanskje trygden en dårlig kompensasjon for et arbeidsmarked som ekskluderer og diskriminerer funksjonshemmede. (Heglum & Krokan 2006: 31)

I sitatet over ser vi samfunnsmodellen – *the social model* – uttrykt i klartekst. Fra å være en gruppe som var henvist til å leve av veldedighet eller offentlig omsorg, står forfatterne av boken *Med vitende og vilje* fram med krav om respekt og tilrettelegging for normalt liv.

Men også blant folk som er sikre på at framveksten av samfunnsmodellen har reddet liv, har det framkommet kritikk. Liz Crow skriver at et ensidig fokus på samfunnets evne til å tilrettelegge kombinert med en analysemodell der selve funksjonshemmingen blir helt ignorert eller bedømt som irrelevant og ikke som "den forlegenheten den faktisk er" (Crow 1996: 57, min overs.).

[37] Se http://www.stopdisk.no/
[38] Se http://www.uloba.no/. Andelslaget eies av individer som har personlig assistent. De kaller seg borgerstyrt, ikke brukerstyrt.

> Hvordan kan funksjonsnedsettelsen være irrelevant når smerte, slitenhet, depresjon og kronisk sykdom er varige livsbetingelser for mange av oss? […] For mange funksjonshemmede vil personlig kamp knyttet til nedsettelsen vedvare selv der hemmingens grenser ikke lenger finnes (ibid. 58).

Crow tar til orde for å integrere funksjonsnedsettelse i de funksjonshemmedes helhetlige erfaringer idet hun advarer mot utviklingen av en elite innen gruppene, en elite som egentlig ikke kan løfte alle. Hun får støtte av andre forskere som mener det er et paradoks at samtidig som samfunnsvitenskapen, og spesielt sosiologien, får en mer kroppsorientert vending, så ekskluderer den sosiale modellen kroppen, og overlater den dermed (indirekte) til medisin-feltet (Hughes & Paterson 1997).

Disse forskerne vil ikke tilbake til en tid der hovedhistoriene handlet om personlige tragedier og dermed underminerte den kollektive og nødvendige kampen (Crow 1996: 59).

Medieaktørperspektivet

Undersøkelsen er basert på dybdeintervjuer med elleve individer; fem kvinner og seks menn. Alle har det til felles at de i betydelig grad har vært representert i mediene de siste ti årene. Med andre ord er ikke målet først og fremst å kartlegge medierepresentasjoner, men å analysere medieerfaringer hos personer med nedsatt funksjonsevne som alle har omfattende erfaringer med å *bli representert*. Det betyr at de ikke bare er *omtalt*, men aktivt uttaler seg til mediene, og – viser intervjuerfaringene – har en reflektert holdning til disse erfaringene. Dermed kan de i denne undersøkelsen karakteriseres som medieaktører. Informantene er framkommet via en kombinasjon av anbefalinger fra deltakere i en referansegruppe som ble brukt i en tidlig fase av prosjektet, og nærmere studier av Atekst/Retriever for å finne eksponerte enkeltpersoner med nedsatt funksjonsevne[39]. Informantene ble så kontaktet en etter en, og dybdeintervjuet etter en mal som åpnet for improvisasjon og oppfølgingsspørsmål. Samtalene ble teipet og transkribert, og full anonymitet garantert. Det betyr at en del enkelteksempler på representasjon i mediene som ble referert til under samtalene, ikke er med i kapitlet, da dette ville umuliggjort anonymiteten. Prosjektet er også meldt til NSD.

Blant hovedspørsmålene i intervjuene var hvordan den enkelte selv ønsker å framstå i mediene, og åpne spørsmål om egne medieerfaringer for gjennom dette å kartlegge hvilke identiteter journalistene og mediene (ifølge informantene) framhever. De blir også spurt om

[39] Intervjuene er foretatt av de vitenskapelige assistentene Vibeke Hoem (1) og Egil G. Skogseth (10)

foretrukne betegnelser på seg selv og bedt om å karakterisere mediedekningen av folk med nedsatt funksjonsevne generelt. De blir dessuten bedt om å kommentere sine egne mediestrategier, i den grad de vedkjenner seg slike.

Sentralt for valget av metode sto spørsmålet om å se journalistikken og mediene utenfra; å få fram perspektivene til medievante og ressurssterke samfunnsaktører som samtidig er vant til å bli utsatt for stereotyper og stigmatisering – og i en del tilfeller også vant til å representere gruppe/organisasjonsinteresser og -krav.

Intervjuene har vart fra vel en time til bortimot tre og representerer et særdeles rikt materiale. Det sier seg selv at bare enkelte viktige aspekter av de omfattende erfaringene til informantene får plass i kapitlet. Dessuten er det klart at teksten ikke kan presentere den endelige "sannheten" om mediedekningen av disse minoritetsgruppene i det norske samfunnet, men i det minste en rekke personers vurderinger og bearbeiding av erfaringer fra kontakt med mediene. Det er likevel forfatterens oppfatning at disse subjektive erfaringene kan være svært nyttige for journalister som i en travel hverdag – og med en annen erfaringsbakgrunn – lett kan bli fanget av nedarvede fordommer og representasjonsformer.[40] Forhåpentlig vil erfaringene også stimulere til videre forskning i feltet.

"Lenket til rullestolen"

Et viktig punkt i Menneskerettsalliansens[41] kritikk har vært at folk med nedsatt funksjonsevne blir omtalt som *ofre* på en overdreven og dels feilaktig måte. En vedvarende klisje er formuleringen "lenket til rullestolen", som et uttrykk for den utenforstående, ikke-berørtes blikk. Som flere informanter er inne på, er rullestolen først og fremst et transportmiddel som øker mobiliteten for brukerne. Et søk i *Retriever* viste at perspektivene kan være noe annerledes i journalistiske representasjoner (se Tabell 1). Verdens Gang brukte i en femdel av alle tilfellene der rullestol ble nevnt, formuleringer som inneholder lenking.

[40] Det finnes etter det vi vet, svært få journalister med nedsatt funksjonsevne.

[41] Se http://www.menneskerettsalliansen.no/ I denne inngår Norges Handikapforbund, Stopp Diskrimineringen, Synshemmede Akademikeres forening og en rekke andre som ikke har med nedsatt funksjonsevne å gjøre.

Tabell 1. Bruk av "lenket til rullestol*", «lenket til en rullestol», «bundet til rullestol*» eller «bundet til en rullestol», norske aviser. Periode: 1.1.2008-1.1.2014[42]

	2008	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Lenket til rullestol*	**36**	**77**	**83**	**49**	**59**	**53**
Bundet til rullestol*	**11**	**15**	**18**	**12**	**17**	**14**
Totalt	**47**	**92**	**101**	**61**	**76**	**67**

Dette transportmiddelet, av mange sett som en kilde til frihet og bevegelighet, får med andre ord relativt hyppig andre, mer negative assosiasjoner i pressen. En del av informantene (særlig de som selv bruker rullestol) uttrykker sin misnøye med denne typen medieoppslag:

> … det er jo nesten hele veien fordi at de bruker betegnelsen "lenket til rullestol", "det er synd på dem". Også bruker de "de funksjonshemmede" – så distanserer oss fra resten av befolkningen ved å legge "de" foran når de skal ha en gruppebetegnelse. […] Også er det jo mange som bruker "vanføre"-begrepet enda i media har jeg sett. Og det betyr jo at… Det betyr jo at du kan ikke føre deg selv på noen måte. Du har ikke et selvstendig liv selv. Du tar ikke ansvar for deg selv. Også ser du jo mest av det ekstreme og det er i VG-journalistikken. Der ser du "krøplinger" sånn for å popularisere og sjokkere[43]. (Sverre)

Sverre er, som vi ser over, opptatt av å få bukt med uttrykk som diskriminerer eller framkaller medlidenhet og distanse, ikke minst bestemte avgrensede kategorier der det foranstilte pronomenet "de" gir kraft til uttrykket. Jarle har, i likhet med flere andre, utviklet en strategi for å møte denne typen språk.

> I folks bevissthet så framstår denne rullestolen som noe stygt og svakt; noe som vi helst bør unngå. […] en av de store språkblomstene knyttet til rullestolbrukere, som brukes flittig og daglig, det er jo "han var lenket til rullestolen", ikke sant? Som jeg sier da er: "Hvis det er folk man ikke trenger å lenke til rullestolene, så er det jo vi som bruker dem. For vi klarer jo ikke å gå ut av dem allikevel." (Jarle)

[42] Undersøkelsen er gjennomført i slutten av desember 2013 i Retriever.
[43] Se kapittel 3, der vi omtaler bruken av spesielle ord. «Vanfør» og «krøpling» er ikke utbredt i vårt materiale.

Independent Living-bevegelsen i USA har i mange år arbeidet med å få reist en spesiell statue av Franklin D. Roosevelt. Det er kjent at han hadde en funksjonsnedsettelse, men det finnes nesten ingen bilder av ham i rullestol. Etter langvarig lobbyvirksomhet fra denne pressgruppen, er det nå reist en slik statue i USA[44]. Det kan sees på som en symbolhandling ment å overskride de reelle og forestilte samfunnsbarrierene mange med nedsatt funksjonsevne møter.

> Roosevelt […] Han kunne jo gå på en måte. Men han… Hvis det hadde vært TV […] i hans tid, så kunne han aldri ha vært president i USA. Fordi da han syntes i media, så gikk han enten mellom sine sønner …[…] For da kunne han gå hvis han hadde kjempestøtte. Eller han satt i bil. Eller han satt ved peisen.[45] (Beate)

Reising av denne Roosevelt-statuen kan også sees på som et tilfelle av distinksjonen mellom det Goffman kaller synlighet og kunnskap om-het (known-about-ness, Goffman 1990: 65). Bilder fra Roosevelts presidentperiode åpenbarte sjelden at han hadde nedsatt funksjonsevne, men mange snakket om det. Å visualisere det folk visste ble viktig i rettighetskampen for å få bort underdog-stigmaet.

Noen av informantene er opptatt av å sammenligne med andre diskriminerte grupper. Petter sier at når han ser en trapp, så får han assosiasjoner til en annen type diskriminering og utestengning:

> Jeg sier jo sånne ting på møter og til media, […] som at: ”Det er det samme for meg om det står *whites only* eller om det er en trapp. Det har samme effekten på meg. Altså, jeg opplever det like undertrykkende at det er en trapp”. Og da sier xx [politiker] at: ”Det der godtar jeg ikke at du sier” (Petter)

I dette utsagnet ser vi hvordan Petter tydeliggjør den sosiale modellen, ved å peke på den manglende muligheten som trapp uten adgang for alle representerer. Samtidig er han kritisk til enkeltpolitikere som ikke tar denne kritikken alvorlig fordi de nekter å godta hans diskrimineringsperspektiv. Flere andre informanter sammenlikner funksjonshemmede med etniske minoriteter, og peker på at de får langt mer medieoppmerksomhet. Petter har

[44] http://www.independent.co.uk/news/world/new-deal-for-disabled-as-statue-shows-roosevelt-in-wheelchair-1269125.html, lest 7.12.2010

[45] At Roosevelt kunne bli president på 1930-tallet tyder på en person satt funksjonsevne (f. eks p.g.a. polio) kunne delta i større deler av demokratiet enn i dag. På den annen side hadde Roosevelt en politisk karriere før han ble sterkere rammet, han hadde en ressurssterk familiebakgrunn og gode støttespillere. Samtidig prøvde Roosevelt havveis å holde sin polio skjult. I dag blir personer med nedsatt funksjonsevne i kun begrenset grad vagt til toppolitiske verv i Norge.

forståelse for at mediene anvender uttrykk som "rullestolbruker" i rettighetsorienterte saker. Men hvor synlig skal dette transportmiddelet være? Noen informanter er opptatt av hva fotojournalistene vinkler på. Sverre opplevde at da han ble

> […] intervjuet om en sak, så var det med en fotograf, så var fotografen mer opptatt av å få rullestolen med enn meg. […] Og det er jo egentlig ikke viktig for saken mange ganger. […] Ja, for de skal ha noe synlig i bildet. Og da må jeg godta det så lenge jeg skal representere en gruppe. For å få vise at dette gjaldt rullestol. Men det er ikke særlig viktig for meg å ha med den rullestolen. (Sverre).

Sverre kommuniserer dilemmaet mellom å stå fram som alminnelig meningsberettiget individ og det å representere en gruppe med særkrav. Dette bringer en inn mot spørsmål om normalisering. Goffman skiller mellom dette begrepet og normifisering. Det førstnevnte er etter hans syn en måte å vise "hvor langt normale kan gå i å behandle den stigmatiserte personen som om han ikke hadde et stigma" (1990: 44), mens normifisering betyr den stigmatisertes forsøk på å presentere seg selv som en vanlig person, uten at han gjør funksjonsnedsettelsen hemmelig (ibid).

Et eksempel på den første varianten og hvordan den kan føre galt av sted og bli støtende, finner vi hos Petter:

> Jo, altså, jeg er funksjonshemmet. Det verste jeg hører er […] de som sier: "Gud, Petter, jeg tenker aldri på deg som funksjonshemmet."
> - *Tanken har aldri streifet dem?*
> - Jo, men de synes jeg er helt normal, eller hva de nå mener. Men da sier jeg: Det er jævlig stygt sagt, for […] det jeg har strevet så jævlig mye med er å få til ting.

Denne erfaringen kan kanskje kalles "misforstått normalisering", som innebærer en neglisjering av de problemene en med nedsatt funksjonsevne har, og korresponderer med råd fra både Crow, Grue og Hughes & Paterson om å integrere selve funksjonshemmingen – kroppen – i den sosiale modellen i stedet for å neglisjere den (se over). Visualisering av funksjonshemmede uten hjelpemidler kan bidra til begge formene for "normalitet". Andre intervjuede rullestolbrukere sier at "sånne fullskalabilder med rullestol har de stort sett bare brukt når det er relevant i forhold til saken" (Regine). Og Sverre konkluderer, tross kritikken, med at det er viktig for saken han representerer å ha rullestolen med i bildet: "Så jeg tenker det er viktig i den likestillingskampen vi har å synliggjøre når folk selv snakker ut fra egen

livserfaring, altså. Så derfor tenker jeg at det er… Jeg er mer opptatt av å vise at jeg sitter i denne rullestolen, jeg, enn […] det motsatte."

Sverres og Regines ambivalens i forhold til å framheve rullestolen kan henge sammen med en motstand mot reduksjonisme; en opposisjon til å bli medie-redusert til hjelpemiddel-vedheng, snarere enn å bli betraktet og representert som individer og samfunnsborgere. Jarle, som har aktivisert seg i rettighetskampen, mener at kunnskapsnivået om funksjonshemmedes situasjon i samfunnet er "generelt dårlig" og styrt av tradisjoner og holdninger han ønsker å gjøre noe med.

> Når folk flest og journalister tenker på funksjonshemmede, så tenker de på syke mennesker. Mens vi jo er opptatt av å si at det er jo ikke sykdom som er vår utfordring, men det er utestenging fra fellesskapet. Og sånn sett så tenker jeg at det er en viktig del av det påvirkningsarbeidet gjennom mediene som jeg forsøker å bidra til, det er jo ikke å bygge opp om de holdningene som framstiller funksjonshemmede som syke og svake. (Jarle)

Jarle er i likhet med de fleste andre opptatt av ikke å bli framstilt som tragisk, men som aktiv samfunnsborger, og utfordrer dermed offer-stereotypien. Som Crow skriver;

> Dominerende oppfatninger av nedsatt funksjonsevne som personlig tragedier blir jevnlig brukt til å undergrave de funksjonshemmedes bevegelse og de samsvarer sjelden med funksjonshemmede folks forståelse for sin [egen] situasjon. Dette er individualistiske fortolkninger […] og de pådytter [oss] trange oppfatninger om de ulike erfaringer med funksjonsnedsettelse og isolerer erfaringen fra dens hemmende kontekst (Crow 1996: 60, min overs.).

Både overdreven fokus på det som skiller (eksempelvis rullestolen, når den ikke er relevant for saken) og på individuell tragedie, kan innebære en svekket kritikk av de sosiale utestengningsmekanismene, stengsler som kollektiver med borgerkrav er opptatt av.

Om blikk og internalisering

Svær få er immune overfor omgivelsene og deres blikk. Sartre beskriver i sin bok om jødiske erfaringer før og under andre verdenskrig hvordan jøder som ble vant til å bli sett på en bestemt måte, til slutt begynte å se seg selv slik (1963), og de Beauvoir er inne på den samme internaliseringsprosessen i "Det annet kjønn" (2002). Flere av informantene bekrefter denne prosessen.

> Det er jo dette med […] selvhat […] gruppen vil stort sett ikke se på seg selv annerledes enn det omgivelsene gjør. […] Der finnes ingen Paulo Freire for de funksjonshemmede i Oslo, i Norge. Så du kan si det at det er mulig om vi var en gruppe og vi […] fikk lønn og kunne konsentrert oss helt om dette her. Så kunne vi gjort noe. […] Hvis vi hadde tid og penger til å drive frigjøringspedagogikk. (Petter)

Petter er her inne på at det kanskje trengs et kollektivt løft for å styrke selvfølelsen hos en gruppe som er samfunnsmessig sårbar: Frigjøring fra majoritetsblikket, for ikke å snakke om endringer i majoritetsblikket, krever styrke. Johnstone nevner også hvordan Freires frigjøringspedagogikk er blitt brukt for å styrke de funksjonshemmedes perspektiv (2004). Christine er opptatt av at journalistene ser på hennes situasjon som et *tap*, mens hun, som er aktivt arbeidende hørselshemmet, betrakter det annerledes, opposisjonelt: ”Åh, døv, ja. Og hvordan er det med tegnspråk? Og hvilken rolle […]. Veldig mye går på det vi mangler. Altså, dette med hørselen som mangler. Det er veldig sjelden man får anerkjennelse som xxx [yrket hennes]. Altså, at man fokuserer på *det*.” (Christine)

Det finnes en historisk tradisjon der å stille ut folk med nedsatt funksjonsevne eller fysiske avvik fra ”normalen” inngår. Dette gjaldt i Europa også verdensutstillinger der man opererte med egne grupper ”primitive” (Bancel, Blanchard & Lemaire 2000), deriblant ”negerlandsbyer”, som i Kristiania i 1914 (Basso 2009). Ifølge Beate blir hun noen ganger sett på som en raritet, og det gjør sitt med selvbildet.

> Jada, da er det jo det at man har jo, på en måte, blitt sett på som en raritet i så mange år at man ser på seg selv slik også. Som en litt sånn, ja som en raritet, liksom. […] Sensasjonsaktig på en måte. Er funksjonshemmet. […] Ja, fordi det er den måten man blir gjort interessant på, da. Det er liksom ikke at man er, fungerer i arbeidslivet, bor og lever som andre folk. Det er det at ting synes. Det tar over hele bildet hele tiden.

Vi lever i en sterkt visuelt preget kultur der synlige forskjeller preger både representasjoner og mye av folks tenkemåte. Daniel Day-Lewis skulle spille en karakter med cerebral parese (Christy Brown) i filmen ”My Left Foot”, og forteller at han for å komme inn i rollen brukte rullestol, ble løftet inn og ut av biler og ble matet på noen av Dublins beste restauranter.

> ”It’s strange what happens, even though everybody knew who I was and what I was doing,” he explained later. “When people see someone in a wheelchair, their attitudes change …. They start treating you like a child.” He found that people talked around

> him instead of to him. He had become one of the invisible disabled. (Nelson 1996: 125)

Day-Lewis opplevde i små porsjoner hva det vil si "å være den andre" og bli sett med majoritetens blikk[46]. På den ene siden var han usynlig – i betydningen oversett som samtalepartner – på den annen side svært synlig, og møtt med forventninger om unormalitet og manglende kommunikasjonsevne; i tillegg til en god porsjon infantilisering. Denne barnliggjøringen er ikke bare reservert for individer med nedsatt funksjonsevne; den forekommer også i representasjonen av urfolk og mennesker i andre kulturer (Eide og Simonsen 2007).

Om bakgrunn og skjebne

Flere av informantene mener journalistene er for mye opptatt av personlig skjebne. Det kan blant annet ha sin bakgrunn i at de assosierer dette fokuset med en medlidenhets- eller offerdiskurs de har kjempet for å komme unna. Ikke minst fordi den individuelle tragedie-historien kan komme til å fortrenge andre historier, om diskriminering og rettigheter.

> Jeg er ikke… jeg er ikke så interessert i å: "Ja, hva skjedde med deg, da?" Jeg er ikke interessert i det. "Hvorfor sitter du i rullestol?" "Ja, nei, en ulykke". Ferdig med det. […] Men hvis noen skal prøve seg på å intervjue meg om bakgrunnen for… Min personlige bakgrunn og hvorfor jeg sitter i rullestol og lage en sånn smørjehistorie av det, så blir ikke det aktuelt. (Erik)

Denne personifiserte journalistiske tilnærmingen kan tolkes som en del av pressens generelle individualisering og intimisering. Disse tendensene kan igjen sies å være knyttet til populisme, i betydningen "å redusere kompliserte samfunnsforhold til enkle og direkte personforhold – slik at de kan fattes ut fra den enkeltes umiddelbare reaksjoner og konkrete, personlige erfaring" (Johansen 2001: 168). Men de kan også sees på som en konsekvens av utviklingen i pressen, der en stadig viktigere del av arbeidet går ut på å veilede individuelle forbrukere. "Oppmerksomheten er i dag rettet stadig mer mot *enkeltindividet*, og dets rettigheter i forhold til tjenester og marked og de veiledningsbehov som oppstår i kjølvannet av det, mens rettigheter og plikter i forhold til nasjon og fellesskap får stadig mindre

[46] Tilsvarende opplevelser har individer som for å utforske virkeligheten som journalister, ikledde seg en annen identitet – for eksempel som afroamerikaner på 1950-tallet – eller som slumboer i London ved begynnelsen av forrige århundre (Eide 2003).

oppmerksomhet", skriver Morlandstø. Videre skriver hun at individfokuset nok skaper identifikasjon, men at det ikke "nødvendigvis [gir] noen forståelse av selve uretten. En slik forståelse vil forutsette en dypere analyse, og ikke minst en begrunnelse forankret i forestillingen om hva som er rett og urett – den forutsetter hva Skjervheim (1996:209) kaller selvrefererende konsistens" (Morlandstø 2006: 261). Dette kan lett skape en uuttalt tilslutning til gjeldende markedsmekanismer, og til markedets ønsker om hvilke roller publikum skal innta. Slik sett kan en del av informantene i dette prosjektet sies å bidra med en form for "kritisk uvilje" mot den dominerende representasjonen, ikke minst av "offerdiskurser". De vil ikke stilles ut som individuelle skjebner. På den annen side er de opptatt av status både som individer og som kollektiver, og går dermed inn i den rettighetsorienterte diskursen som *også* er en del av den nevnte vendingen i journalistikken.

Sverre sier at han har prøvd å holde "sitt private jeg" borte fra mediebildet. Men […] journalister ønsker at jo at du skal legge så mye personlig i det." Jarle sier det samme som Sverre, men at mediene insisterer: "Og da er det klart at et av de grepene vi ofte må ty til, selv om vi ikke alltid liker det, det er jo å presentere prinsippsaker i form av caser." Slik tenker en erfaren medieaktør. Men "case" trenger ikke være personlig lidelseshistorie. Det kan handle om noen som ikke kommer inn i et bygg, heller enn hvordan vedkommende fikk nedsatt funksjonsevne.

Baksiden av personifiseringen er likevel ofte at det politiske, samfunnsmessige blir trengt i bakgrunnen. Nedsatt funksjonsevne blir skjebne, ikke et spørsmål som kan løftes til og løses på det politiske plan. Petter sier at "Arne Skouen og Arve Solstad og en del andre pressefolk i sin tid satte en agenda, for eksempel Arne Skouen med de psykisk utviklingshemmede." Slik sett mener han pressen var bedre før og at den burde politisere mer i forhold til funksjonshemmede. De omtalte intimiseringsforsøkene kan sees på som en nemesis i forhold til 1970-tallets idé om at "det private er politisk". Hos disse informantene blir det omvendt: Det private kan forbli privat og upolitisk og overskygge politiske kamper og initiativ innen feltet.

En viss parallellitet kan en se i studier av andre minoritetsrepresentasjoner. Folk som er født og oppvokst i Norge, men er synlig forskjellige, er til tider oppgitte over spørsmålet om hvor de *egentlig* kommer fra (selv om de har fødested i Asker) – og spørsmål knyttet til negative praksiser (tvangsgifte, terrorisme, kjønnslemlestelse; se også Eide 2010). Slike spørsmål kan virke ekskluderende og for noen signalisere at det ikke nytter hva de gjør for å integrere seg. De blir fremdeles tillagt en annen tilhørighet som overskygger den de selv føler seg (mest) komfortabel med (Eide 2011) – også deres funksjon som samfunnsborgere. På den

annen side uttrykker flere av informantene en forbauselse (paret med misunnelse) over den medieoppmerksomheten som blir etniske minoriteter til del: ”Men de får jo utrolig mye mer plass. […] For de betyr jo noe i arbeidslivet”, sier Beate, som også forteller at hun også noen ganger møter problemer med journalister som vil til bunns i hvordan funksjonshemmingen oppsto.

> Det beste eksemplet er det at man, man, de vil, journalistene vil ha fram det: Hvorfor man bruker rullestol også da, da er… Jeg klarer ikke å få det til å bare bli en faktaopplysning. De vil grave litt mer i det. ”Hvordan skjedde det?” […] Ja, du vet. De vil litt lenger inn i det. (Beate).

Hun nevner også et tilfelle fra tidlig i livet da hun oppnådde svært gode resultater innen et felt. Men avisoppslagenes fokus var på hennes personlige tragedie som hadde gitt henne nedsatt funksjonsevne, mer enn på det hun hadde oppnådd. Her ser vi et tilfelle av “mot alle odds”-syndromet, som også er kartlagt i mediерepresentasjon av innvandrere og flyktninger; underforstått blir også mange grupper med slik bakgrunn sett på som potensielle underytere, der et annet journalistisk valg kunne vært å se den doble identiteten (to nasjonale tilhørigheter og minoritetsstatus – eller som her: erfaring som borger og som tilhørende en minoritet) som en ressurs. Og informantene vil jo gjerne være det:

> For jeg, jeg vil gjerne stå på barrikaden og være en farlig mann i samfunnet. Men dette er på en måte [slik] at du ikke skal være så farlig når du har et handikap, for da skal du være i grunnen mer snillere på en måte. Og det er jeg ikke interessert i. (Atle)

Atle berører her en beslektet problematikk som har sine historiske røtter i veldedighetstankegangen: en som har behov for samfunnets assistanse i enkelte funksjoner, bør være takknemlig og ikke opprørsk. Da bekler han på tilfredsstillende vis rollen som ”verdig trengende”. Sverre peker på et medieoppslag fra Bergens Tidende: ”Rullestolbruker ble drept, var overskriften […]. Det var ikke at det var en ”60-åring” som ble drept […] Og da har du ikke kommet langt nok ennå.

Om polarisering

Lise opplevde at en positiv erfaring med det lokale helsevesenet ikke kom på trykk, selv om hun og en kollega ga intervju og roste myndighetene/de ansvarlige. På spørsmål om hvorfor, svarer hun slik:

> […] vi forteller henne om disse tingene og de positive [erfaringene] innenfor […] og de vil lære og folk vil samarbeide og ingenting på trykk.
> *Hva tror du er årsaken til at det ikke kom på trykk?*
> - Det er ikke skandale. Der skulle hun ha oss sinte mot dette […] de vil ofte vinkle det kritisk og sinna. De vil sjelden ta de gode historiene. (Lise)

Bob Franklin kan antyde en generell forklaring på hvorfor erfaringene kan bli slik som Lises; idet han peker på medienes tendens til å framstille sosialpolitiske tema i ”highly critical, if not apocalyptic, terms” (Franklin 1999:1). De apokalyptiske tendensene går hånd i hånd med det han kaller ”dumbing down”, der nyhetsredaksjonene heller prioriterer ”human interest” enn ”public interest” (ibid.: 4). Men samtidig er polarisering en vesentlig del av medienes allmenne doxa, så her kan vi snakke om mediekonvensjoner i to lag: dramatiseringen av enkelte sosiale spørsmål, og den polariseringen som berører de fleste.

Kristian, med erfaring fra organisasjonsarbeid, har problemer med nyansene som til tider blir borte:

> Altså, det vil veldig lett bli sort og hvitt i sånne sammenhenger. Og du mister sjatteringene og nyansene i saker ofte, fordi vi blir litt […] kjedelige og det tar litt for mye plass også videre. Og så […] blir budskapet muligens, men ikke alltid, noe spissere enn man egentlig hadde hatt som utgangspunkt også.

Et langt intervju kan ende med en kortfattet fortelling der polariseringen rår, Kristian sier at mange av de mer forsonende, nyanserte uttalelsene forsvinner på veien fra møtet med journalisten til det endelige produktet. Samtidig er han opptatt av at mediene er forskjellige: ”mediene er ikke noen homogen masse, de heller. De består av en masse individuelle journalister”, men ”enkelte ganger kan en nok føle at de er mer ute etter å skape en sak som kanskje er temmelig tynn i utgangspunktet”.

Om mediestrategier

Når informantene blir spurt om mediestrategier, er det noen faktorer som går igjen: de søker å alminneliggjøre sin egen situasjon, de er opptatt av å komme bort fra veldedighetsperspektivet og framheve rettighetsperspektivet – og dermed borgerrollen på bekostning av brukerrollen for å framheve at de er en del av fellesskapet. Erik sier det slik:

> […] samfunnet hadde en sånn veldedighetsoppfatning av hvordan man skulle ivareta funksjonshemmedes interesser […] Man skulle ikke stille krav. Man skulle være

> fornøyd […] Hva er det slag uttrykk man bruker? Smulene fra de rikes bord, er et uttrykk som heter. Og det er veldedighet. Veldedighet skal ikke etter min mening være, være funksjonshemmede til del, altså. De skal ha rettigheter på samme måte som alle andre i samfunnet.

Sverre framhever også borgerrollen. ”Vi gikk bort fra bruker-begrepet. Bruker er noe … Du bruker en tjeneste, du bruker en vare. Men vi ønsket å skifte fokus, at vi var borgere av den norske stat.” (Sverre).

Enkelte som arbeider i organisasjoner, har også brukt medierådgivere for å nå bedre fram. De vil gjerne opptre som vanlige samfunnsborgere i offentligheten, og de vil nødig stille sin private skjebne ut. Flere snakker også om å dyrke forhold til journalister som de stoler på, fordi de mener mange journalister er uvitende om hvordan det er å leve med nedsatt funksjonsevne, og om samfunnets historie og praksis på dette feltet. Noen nevner også mulighetene for å påvirke EU-politikere (og sier de har møtt mer lydhørhet der enn blant norske politikere); og gjennom det få oppmerksomhet i norske medier. Men det er ikke likegyldig hvilke medier; noen sier det er lettere å komme inn i tidsskriftene med spesialansvar for funksjonshemmede eller i mindre aviser, mens det er de store som kan bety en forskjell. Pressemeldinger er ikke så effektivt, mener Petter:

> Folk sitter rundt i organisasjonene og tror det lønner seg å skrive pressemeldinger. Hver avis får jo en sånn bunke i uken. Sant. […] Du kan jo få litt mer ut når det blir intervjusak av det. Og da kan det hende at en av sjefene til de tjenestemennene som er involvert ser det. Og sier: ”Det der får du faen ordne opp i”. Også skjer det. (Petter)

Med andre ord: synligheten blir bedre og temaet bedre løftet i medieintervjuer. Optimalt er det når mediet også konfronterer de ansvarlige, men de ansvarlige kan også få på pukkelen av sine overordnede om intervjuobjektet reiser kritikk på en slik synlig måte. Beate sier hun går ”tørr på noen temaer”, fordi forbedringsprosessene

> […] beveger seg så sakte. Veldig sakte”. Og det er jo utrolig fint om man kan få det fram uten å spissformulere så enormt, synes jeg, da. For det er jo med på det, å bygge det sensasjonshysteriet som jeg føler vi er veldig midt oppi. Det er jo en seig politisk kamp om små hverdagslige ting som er essensen i alle tingene.

Kristian sier at han ikke ville gjøre jobben sin, ”hvis jeg ikke bruker enhver anledning og enhver kontakt jeg har med en journalist til å framføre et budskap på vegne av gruppen […]

Jeg kan godt bruke meg selv når det passer". Han mener dessuten at det er viktig å fokusere på folk med funksjonsnedsetting som fungerer i jobb, for å skape eksempler for andre.

Regine, som har lang erfaring fra offentligheten, konkluderer med en form for kompromiss, som kanskje er betegnende for flere enn henne: "I den grad jeg har brukt meg selv eller mitt eget liv som eksempel, så er det knyttet til en prinsipiell situasjon som jeg har ønsket å få fokus på".

Rettigheter og kompromisser

Regines siste utsagn kan illustrere dilemmaer som er kjent fra andre minoritetsgruppers medieerfaringer: forholdet mellom det ideelle (mediерepresentasjon slik de synes den bør være) og det oppnåelige, der en er nødt til å danse med ulvene (Beate) for å oppnå synlighet i det hele tatt. Å danse med ulvene vil si at mediestrateger med nedsatt funksjonsevne kan føle seg nødsaget til å

- framheve egne erfaringer der de helst vil kjempe for kollektive rettigheter og for prinsipper
- godta at mediene fokuserer mer på de ekstreme enn på de dagligdagse erfaringene, mer på det "unormale" enn det normale
- balansere mellom personifisering (eksempel i en "prinsipiell situasjon") og det intimiserende (der individets (lidelses)historie blir hovedsaken.

Å bli representert i toneangivende medier er i seg selv en øvelse i å "bli gjort eksepsjonell". Men minoriteter – og det gjelder ikke bare folk med funksjonsnedsettelse – blir ofte dobbelt eksepsjonelle. For å bekrefte normaliteten, eller som Morlandstø skriver, "holde orden på den verden vi [majoriteten] mener er naturlig og normal" (2006:218). Ljuslinder understreker dette når hun analyserer TV-mediets fortellinger om hvordan normale funksjonshemmede personer er. Bildene kan ikke bli annet enn det stikk motsatte, skriver hun

> […] dvs at funksjonshemmede personer framstår som avvikere, ettersom utgangspunktet i programmene, i samsvar med reglene for hva som er verdt å sende, ikke er at den funksjonshemmede personen selvsagt betraktes som normal, men at det normale hos personen må beskrives, løftes fram, nomineres. (Ljuslinder 2002: 100, min overs.)

Gjennom løftingen og nomineringen bekreftes det unormale i det normale, og dessuten den rådende normaliteten. Det er ikke et særlig lovende perspektiv for medierepresentasjon av menneskelig variasjon. Synet bak blikket har mye å si. Som Hilde Haualand sier det:

> Bare sjelden er det gjort forsøk på å beskrive funksjonshemming som varianter av menneskelige levemåter, uavhengig av normalitetens utopiske målestokk. Begrepene integrering, inklusjon og normalisering hviler på et ikke-funksjonshemmet blikk på *de funksjonshemmede* – en ekskludert gruppe som må inkluderes, og hvis liv må normaliseres slik at de får sjansen til å leve som *oss.* (Haualand 2006: 89)

Hun kaller dette normalisme og trekker paralleller til Saids orientalisme. Mer relevant er det kanskje å se hvordan dette begrepet kan plasseres i forhold til Goffmans definisjoner av normalisering og normifisering (se over). Både normalisering og normalisme kan sies å neglisjere eksistensen av og behovet for å understreke variasjonen i menneskelige eksistensmuligheter og -betingelser, og det naturlige i slik variasjon.

Ljuslinder skriver at normalitetsbegrepet har blitt en av de mest betydningsfulle sosiale tankemodellene i vår tid, og at det derfor ikke er underlig at vårt syn på nedsatt funksjonsevne er preget av distinksjonen mellom det normale og det avvikende. Og hun spør: «Burde det ikke heller vektlegges mer å betone normalbegrepets sosiale konstruksjon, helt enkelt å problematisere dets ideologiske betydning, snarere enn å gjenta og reprodusere funksjonshemmedes avvik fra dette begrepet?» (Ljuslinder 2002: 163, min overs.).

Tolv år seinere er dette fremdeles et betimelig spørsmål, i Norge som i Sverige. Det er menneskelig å klassifisere, men er det menneskelig å klassifisere på en statisk måte som ikke utfordrer "gjeldende normalitet"?

Referanser:

Bancel, N, Blanchard, P & Lemaire, S (2000): "Ces zoos humains de la République Coloniale, i *Le Monde Diplomatique,* august (No 557/47), Paris

Basso, Aina (2009): "En nasjon på utstilling" i *Tobias. Tidsskrift for Oslohistorie.* Nr. 1/2009, Vol 18. Oslo Kommune: Kulturetaten

Beauvoir, S (2002): *Det annet kjønn.* Oslo: Pax forlag

Crow, Liz (1996): "Including all of our lives: renewing the social model of disability", i Barnes, C & Mercer, G (red.): *Exploring the Divide.* Leeds: The Disability Press, s 55-72

Eide, E (2003): Å bli den andre eller turist i en annen virkelighet. I *Norsk Medietidsskrift,* Vol. 10, Nr. 2. Oslo: Universitetsforlaget

Eide, E & Simonsen A H (2007): *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Eide, E (2010): "Strategic Essentialism and Ethnification – Hand in Glove?" i *Nordicom Review,* Vol. 2. Göteborg: Nordicom

Eide, E (2011): "Being Me, Being Us, Being Them: Experienced Media Actors Negotiating their Minority Backgrounds", i Eide, E & Nikunen, K (red.) *Media in Motion. Cultural Complexity and Migration in the Nordic Region.* London: Ashgate

Franklin, B (red. 1999): *Social Policy, the Media and Misrepresentation.* London: Routledge

Franklin, B (1999): "Misleading messages: the media and social policy", i Franklin (red.), op.cit., s. 1-13

Ghersetti, M (2007): *Bilden av funktionshinder. En studie av nyheter i Sveriges Television.* Arbetsrapport nr 43. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för Journalistik och Masskommunikation

Goffman, E (1990 [1963]): *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity.* London: Penguin Books

Grip, L: (2009): *Offer eller hjälte?* Nordisk Välferdscenter

Grip, L: (2008): *Mediebilden av funktionsnedsättning.* Nordiske Handikappolitiska Rådet

Grue, J (2009): "Critical discourse analysis, *topoi* and mystification: disability policy documents from an Norwegian NGO", i *Discourse Studies,* Vol. 11, No. 3, pp 285-308. London: Sage

Haualand, H (2006): "Respektløs medlidelse – om fordommer i møte med funksjonshemmede"; i Heglum & Krokan 2006 (se under)

Heglum, T & Krokan, A. K. (red. 2006): *Med vitende og vilje. Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse.* Oslo: Kommuneforlaget.

Hughes, B & Paterson, K (1997): "The Social Model of Disability and the Disappearing Body: towards a Sociology of Impairment" i *Disability and Society,* Vol. 12, No. 3, pp 325-340. Oxford: Journals Oxford Ltd

Johansen, A (2001): "Enkeltpersoner og kollektivpersoner. Journalistikk som bidrag til politisk kultur", i Eide M (red.): *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati.* Oslo: Gyldendal akademisk, s. 167-197

Johnstone. C J (2004): "Disability and Identity: Personal Constructions and Formalized Supports", i *Disability Studies Quarterly,* Vol. 24, No 4.

Kirkebæk, B (2006): Krenkelser av funksjonshemmede i språk, metaforer, litteratur, kultur og reklame, i Heglum & Krokan, op.cit.

Knøsen, E & Krokan, A K (2006): "Forskning – for hvem?" I Heglum & Krokan, op.cit.

Ljuslinder, K (2002): *På nära håll är ingen normal. Handikappdiskurser i Sverigets Television 1956-2000.* Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen i medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet. Umeå Universitet

Morlandstø, L (2006): *Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemming og psykisk helse i pressen.* Doktoravhandling i medievitenskap v/Institutt for informasjons- og medievitenskap. Bergen: Universitetet i Bergen

Nelson, J A (1996): "The Invisible Cultural Group: Images of Disability", i Lester, P M (red.) *Images that Injure. Pictorial Stereotypes in the Media.* London: Praeger, s. 119-127

Pointon, A (1999): "Out of the closet. New images of disability in the civil rights campaign", i Franklin, B, op.cit., s. 222-237

Sartre, J P (1963: *Tanker om jødespørsmålet.* Oslo: Cappelen

Skogseth, E G & Eide, E (2009): "Evig etnisk? Historiske minoriteters medieerfaringer og strategier", i *Norsk tidsskrift for migrasjonsforskning*. Vol 10, Nr. 1. Oslo: Tapir forlag, s. 27-51

Kapittel 10

Veien videre

Elisabeth Eide

> Disabled people's responsibility was, and still is, popularly thought to be somehow to 'overcome' their impairment rather than 'overcoming' or pushing for changes to a hostile environment and institutional barriers.
>
> Ann Pointon: Out of the Closet (1999)

Rapporten bringer mye nytt, men bekrefter også en del tidligere funn, samt anelser hos folk som kjenner feltet. Mennesker som tradisjonelt har blitt sortert under betegnelsen «svake» eller «de svakeste», har lange erfaringer å bygge på når de sier at feltet er lite dekket. Tendensen vi har sett til nedgang i dekningen i tjueårsperioden, er urovekkende. Mediene bidrar sterkt til å sette dagsorden, og gjennom det i alle fall tidvis til å rokke ved politiske beslutninger som har med rettigheter, med omsorg og respekt å gjøre. Når saker fra feltet som omhandler funksjonshemmede i liten grad blir løftet fram i mediene, kan det i verste fall få konsekvenser for levekårene for store grupper mennesker.

Medieutviklingen favoriserer ikke spesialisering i et lite land som Norge. Langt de fleste journalistene er allroundere, som kan noe om mange felt, og som dessuten nå langt mer enn før, blir pålagt å produsere for flere formater. Avisene har sine TV-sendinger, reporterne skal produsere nyheter som lett kan fanges opp i Iphone-formater, og de skal produsere for sjangre som ennå gjør seg best i papirutgavene. Medieøkonomien er usikker. Dette skyldes i stor grad at avismediene har nølt lenge med å ta betalt for digitale utgaver, og at annonsevolumet i disse utgavene på ingen måte kan finansiere journalistisk virksomhet i samme grad som en er vant til fra papiravisenes glanstid. Pressestøtten, som ble «reddet» i statsbudsjettbehandlingen høsten 2013, frister en usikker tilværelse i årene som kommer.

Blant annet derfor nedbemanner mediene. Det gjelder også allmennkringkastingen, siden NRK under statsbudsjettbehandlingen i Stortinget ikke fikk medhold i å øke lisensen. I dette medielandskapet, der mange mektige konserner, institusjoner og organisasjoner holder seg med drevne mediemeglere, er det at funksjonshemmedes stemmer ser ut til å komme til kort. Undersøkelsen vår er ikke fyldig nok til å komme med bastante konklusjoner, men vi kan lese noen viktige tendenser, og har forsøkt å samle disse i kapitlene over. Men hvilke muligheter finnes i tiden som kommer?

Forskningsfronten

For det første: Dette er et lite utforsket område. Det trengs flere undersøkelser og mer forskning. Vi har hatt et lite år til sammen, noen måneder hver, og heldigvis har vi fått god støtte hos engasjerte studenter. Vi ser at det ligger flere muligheter i det rike materialet vi har samlet. For eksempel kunne vi foreta dybdeanalyser av enkeltsjangre, eksempelvis portretter og reportasjer. Eller vi kunne se i hvilken grad det er forskjeller på representasjon av personer der funksjonsnedsettelsen er ervervet eller midlertidig og personer som er født med funksjonsnedsettelse. Vi kunne også gått mer i dybden på artikler der organisasjoner som representerer grupper av funksjonshemmede presenterer seg selv. Materialet innbyr også til videre studier av kjønnsvariasjoner blant kildene og representasjon av ulike aldersgrupper.

Videre prosjekter bør ta for seg følgende områder:

Normalisering: Vår undersøkelse tar utgangspunkt i søkeord som beskriver funksjonsnedsettelser. Men hva med alle de sakene hvor aktører har funksjonsnedsettelser, men funksjonsnedsettelsen ikke nevnes? Å undersøke omfanget av slike saker er maktpåliggende for enda bedre å kunne vurdere mediedekningen, og det kan gjøres ved å følge enkeltpersoner med nedsatt funksjonsevne og deres medieeksponering over tid.

Mer om TV og radio: Ikke minst for å sammenligne med svenske studier, vil en analyse av nyhetsdekningen i de to største TV-kanalene være viktig. I hvilken grad blir funksjonshemmede synlige – og i hvilke kontekster? Hvilke temaer som angår funksjonshemmede blir gitt tid i disse TV-kanalene? En undersøkelse av de store radiostasjonene er også et behov.

Visualisering: Dels på grunn av ulikt arkivsystem for de enkelte avisene og de enkelte årgangene, har vi i denne undersøkelsen konsentrert oss svært lite om de visuelle sidene ved representasjonen. Dette er et viktig spørsmål, i og med at de visuelle innslagene også i avismediene øker på bekostning av teksten. Nye undersøkelser bør ta dette feltet alvorlig og studere hvilken variasjonsbredde som tilbys der funksjonshemmede blir visualisert gjennom avisfoto, og i andre visuelle sammenhenger.

Sosiale medier, identitetsdannelse og organisering: Det er kjent at mange diagnosegrupper samles, organiseres, og til dels politiseres på nett. Hvordan satser organisasjonene innen feltet på denne typen medier, og hva slags respons kommer? Innebærer fellesskap på sosiale medier at funksjonshemmede organiseres på andre måter enn før – i større eller mindre grad etter medisinske kjennetegn? Hvordan brukes sosiale medier til å fremme funksjonshemmedes rettigheter og interesser? I hvilken grad fanges ytringer her opp av tradisjonelle medier?

Diskriminering og hatefull omtale: Denne debatten har nådd nye høyder i Norge de siste årene, og gjør en undersøkelse av diskriminering av funksjonshemmede i medier, sosiale og andre, påkrevet. Her kunne en større intervjuundersøkelse med medieprofiler fra funksjonshemmedes egne rekker bidra, men også et utvalg som strekker seg ut over «mediekjendisenes» rekker. I tillegg er det behov for studier av utvalgte nettsider og facebook-profiler.

Journalistiske og redaksjonelle erfaringer: Her ser vi for oss en intervjuundersøkelse som bygger videre på kapittel 6 og 7 og intervjuet de (få) journalistene i Norge som har nedsatt funksjonsevne – både de som arbeider i de store mediene og de som arbeider i «nisjemedier». Det er også grunnlag for å undersøke grundigere hvilke forhold som får mediehusene, og til dels også journalistutdanningene, til å regne lav rekruttering av funksjonshemmede som et lite problem.

Underholdning: I og med realitysjangerens sterke plass i representasjon av funksjonshemmede er nye studier på dette området påkrevd. De kunne også inkludere sjeldne eksempler som «Møkkakaffe», og eventuelt sammenligne med internasjonale eksempler, ikke minst fordi mange konsepter som vises her hjemme er norske utgaver av utenlandske konsepter.

Positive eksempler: Framheving av «Best practices» trengs her som på andre områder. Et prosjekt kunne utforske gode eksempler, intervjue journalister som har arbeidet (noe) med feltet, eventuelt også ta sikte på å samle gode reportasjer og andre journalistiske sjanger til inspirasjon for journalistikken i årene som kommer.

Individer, rettigheter, språk

For det andre: En tråd gjennom den medieforskningen vi har studert og referert til, er hvordan diskriminering og andre problemer funksjonshemmede møter, ofte blir dekket som individuelle spørsmål, og ikke satt inn i en større sammenheng der systemet som bidrar til uretten, utfordres. Vi tror ikke dette bare gjelder for dekning av mennesker med nedsatt funksjonsevne, men at det har spesielt stor betydning for marginaliserte grupper. Det er behov for en mer rettighetsbasert journalistikk, der individene som uttaler seg kan inngå i en kontekst der rettigheter krenkes eller respekteres, der krenking blir slått ned på eller florerer, der stereotypier utfordres og etiske refleksjoner blir gitt rom.

Vi registrerer at kritikken mot krenkende språk er gitt omtale i en del medier. Funnene våre viser også at det er forholdsvis langt mellom nedverdigende språkbruk, men at noen

unntak fortsatt eksisterer. En fortsatt dialog mellom grupper som blir omtalt og de som har som jobb å bruke språket i mediene, kan bringe journalistikken videre på dette området.

Utforskingen av tematikk og vinkling kan også bringes videre. Språklig framstilling handler også om tematiske prioriteringer. Spørsmålet om en sak handler om «de funksjonshemmede» eller om funksjonsnedsettelser nevnes som en nøytral, uproblematisk faktaopplysning, har betydning for hvordan lesere – med nedsatt funksjonsnedsettelse eller ei – ser hele mennesker.

Arbeidsliv og utdanning

For det tredje: Institusjoner som utdanner journalister burde ta et større ansvar. Dette kan de gjøre på flere måter. Både ved å sørge for at det blir noe tid til å formidle kunnskaper om feltet til kommende generasjoner journalister, og ved aktivt å rekruttere studenter med nedsatt funksjonsevne.

Men dette kan utdanningene vanskelig gjøre om det ikke finnes arbeid å få. NRK har i en årrekke hatt det spesielle rekrutteringsprosjektet under navnet FleRe, der de hvert halvår tar inn fem stipendiater med etnisk minoritetsbakgrunn og lar dem prøve seg, riktignok med svært lav lønn. Men mange av disse har seinere fått jobb eller i alle fall «en fot innenfor» institusjonen eller i andre medieforetak. Vi spør om det ikke er mulig å tenke seg et lignende prosjekt for å rekruttere journalister med nedsatt funksjonsevne.

Og dette spørsmålet stiller vi fordi forskning har vist at redaksjoners sammensetning ikke er likegyldig for det de formidler. Da det knapt fantes kvinner i norske redaksjoner, ble kvinner i stor grad usynliggjort i avisspaltene (Eide og Roalsø 2013, Eide 2012). Undersøkelser av hvem som snakker i NRK viser en form for proporsjonalitet mellom økende antall kvinnelige reportere og kvinnelige kilder. Andre undersøkelser viser at journalister med etnisk minoritetsbakgrunn er ressurser for sine redaksjoner, ikke minst med sin tospråklighet (Orgeret 2009, Bjørnsen 2011, Camauër 2011). At det skulle være vesentlig annerledes med journalister som har funksjonsnedsettelser, tror vi ikke.

En større konferanse, der så vel medieforskere som interesserte journalister, interesseorganisasjoner og andre aktører deltar, kunne arbeide videre med disse perspektivene.

Referanser:

Bjørnsen, Gunn (2011) Investigators or Integrators? Broadcast Journalists Covering Multicultural Norway. I Eide, Elisabeth & Nikunen, Kaarina (red) *Media in Motion. Cultural Complexity and Migration in the Nordic Region.* Göteborg: Nordicom

Camauër, Leonor (2011) 'Drumming, Drumming, Drumming': Diversity Work in Swedish Newsrooms. I Eide, E & Nikunen, K (red., op.cit.)

Eide, Elisabeth (2012): Backlash i mediene? Journalistikk og kjønn. I Orgeret, Kristin Skare (red.) *Norske medier – journalistikk, politikk og kultur.* Oslo: Cappelen Damm/Høyskoleforlaget

Eide, Elisabeth & Roalsø, Else-Beth (2013) Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner. Pressens kvinneversjoner i stemmerettsåret. I *Pressehistorisk tidsskrift* 20. Oslo: Mediebedriftenes landsforening.

Orgeret, Kristin (2009) «Det lille ekstra» i Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (red.) *Dekke verden. Lærebok i utenriksjournalistikk.* Kristiansand: IJ-forlaget

Pointon, Ann (1999): «Out of the closet. New images of disability in the civil rights campaign», i Franklin, B. (red.): *Social Policy, the Media and Misrepresentation.* London: Routledge, s. 222–237.